

ИНСТИТУТ ЗА
СРПСКИ ЈЕЗИК
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ
НАУКА И УМЕТНОСТИ
МОНОГРАФИЈЕ

8

Наташа Вуловић

**ЛЕКСИКА У ПРИПОВЕТКАМА
ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА**

Београд
2010

Наташа Вуловић

ЛЕКСИКА У ПРИПОВЕТКАМА
ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА

SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE OF SASA
Monographs 8

Natasa Vulovic

LEXIS IN LAZA LAZAREVIC'S
SHORT STORIES

BELGRADE
2010

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
Монографије 8

Наташа Вуловић

ЛЕКСИКА У ПРИПОВЕТКАМА
ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА

БЕОГРАД
2010

ISBN 978-86-82873-27-3

Уредник серије
проф. др Александар Лома,
дописни члан САНУ

Рецензенти:
проф. др Живојин Станојчић
проф. др Мирослав Николић

Тираж: 600

Издавање ове књиге финансијски је помогло
Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

Издаје: Институт за српски језик САНУ

Припрема и штампа: Чигоја штампа, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41'373
821.163.41.09 Лазаревић Л.

ВУЛОВИЋ, Наташа, 1973–

Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића
/ Наташа Вуловић. – Београд : Институт за
српски језик САНУ, 2010 (Београд : Чигоја
штампа). – 265 стр. ; 24 см. – (Монографије
/ Институт за српски језик САНУ ; 8)

”Ова монографија представља незнатно
измењену верзију магистарске тезе ’Лексика у
приповеткама Лазе К. Лазаревића’, одбрањене
2004. године на Филолошком факултету у
Београду...” --> прелим. стр. – Тираж 600. –
О аутору: стр. 267. – Напомене и
библиографске референце у текст. –
Библиографија: стр. 257–262. – Summary:
Lexis in Laza Lazarević's Short Stories;
Резюме: Лексика в рассказах Лазы К.
Лазаревича.

ISBN 978-86-82873-27-3

а) Лазаревић, Лаза К. (1851–1891) –
Приповетке – Језик б) Српски језик –
Лексика
COBISS.SR-ID 176111116

*Драгим родитељима
Катарини и Сретену*

Ова монографија представља незнатно измењену верзију магистарске тезе *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*, одбрањене 2004. године на Филолошком факултету у Београду пред комисијом коју су сачињавали: проф. др Мирослав Николић (ментор), проф. др Живојин Станојчић и проф. др Рајна Драгићевић. Члановима комисије, а посебно ментору и рецензентима ове монографије, захваљујем на примедбама и корисним препорукама датим том приликом. Такође дугујем захвалност на свим сугестијама и Васи Павковићу, редактору Речника САНУ, који је прочитао рукопис у целини.

САДРЖАЈ

УВОД.....	9
Уводне напомене	9
Предмет и циљ истраживања.....	13
Методе рада и принципи класификације.....	14
РАСЛОЈАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ	15
Експресивна лексика	15
Деминутиви.....	17
Аугментативи.....	18
Хипокористици.....	19
Пејоративи.....	20
Друштвено-историјски раслојена лексика	22
Застарела лексика	22
Историзми	22
Архаизми	23
Старокњижевне речи.....	25
Територијално раслојавање лексике	26
Функционално раслојавање лексике.....	28
Цивилизацијска лексика	29
Терминолошка лексика	30
Административно-правна и друштвено-политичка лексика.....	30
Војна лексика	31
Црквена лексика	31

Тематске групе речи	32
Позајмљенице.....	35
Турцизми	36
Латинизми	37
Галицизми	38
Грцизми.....	38
Германизми.....	39
Италијанизми	39
Мађаризми.....	40
Русизми.....	40
Англицизми	41
НЕКЕ ФОНЕТСКО-МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЛАЗАРЕВИЋЕВЕ ЛЕКСИКЕ.....	43
Фонетске карактеристике.....	43
Морфолошке особине	45
О критеријумима избора лексике	48
Лексикографска обрада речи.....	50
ЗАКЉУЧАК	52
РЕЧНИК.....	55
Скраћенице назива приповедака	57
Техничке и лексикографске скраћенице	58
ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	257
LEXIS IN LAZA LAZAREVIĆ'S SHORT STORIES Summary	263
ЛЕКСИКА В РАССКАЗАХ ЛАЗЫ К. ЛАЗАРЕВИЧА Резюме.....	265
О АУТОРУ	267

УВОД*

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Када се говори о улози и уделу појединих књижевника у развоју српског књижевног језика и успостављању нормативних узуса тог језика у поствуковском периоду, значајно место заузима језичко-стилски израз Лазе К. Лазаревића.

У оквиру овог уводног дела, биће укратко представљен писац и његово стваралаштво, језичке прилике друге половине XIX века и одлике његовог језика у тим околностима, неки досадашњи објављени лингвистички радови о Лазаревићевом језику, као и допринос овог рада лексиколошко-лексикографским истраживањима језика писаца који су стварали савремени књижевни језик.

1. Творац српске психолошке приповетке, Лаза К. Лазаревић (1851–1890), родом је из Шапца, где се већ у нижој гимназији бавио „бележењем народне књижевности, нарочито подскочица ... а борављење у коме мачванскоме селу ... је утицало ... на упознавање народа, његова живота и његова језика“ (Живановић 1936: XIX, у предговору). Правне студије завршио је на Великој школи у Београду, након чега је као државни питомац за медицину наставио школовање у Берлину, где је 1879. године постао доктор медицине и хирургије. Иако је одмах по свршетку студија враћен у Србију и постављен за лекара у београдском округу,

* Рукопис је настао у оквиру пројекта број 148005 – *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника САНУ*, који финансира Министарство наука Републике Србије.

насупрот својој жељи да се још усавршава у иностранству, Лазаревић је у медицинској науци оставио значајан траг. Наиме, он је својим истраживањима утврдио повезаност специфичног покрета ноге и бола који се при томе јавља са неуролошким обољењем, познатим као ишијас, тако да у званичној медицини, тј. неурологији ова веза носи знак *др Лаза Лазаревић* (Мрваљевић 1993: 106).

Лазаревићев књижевни опус састоји се од девет завршених приповедака (*Швабица, Први пут с оцем на јутрење, Школска икона, У добри час хајдуци, На бунару, Вертер, Све ће то народ позлатити, Ветар и Он зна све*) и осам недовршених (*На село, Тешан, Секција, Вучко, Баба-Вујка, Стојан и Илинка, Побратими и У туђем свету*). Он спада међу писце са невеликом књижевном заоставштином, посматрано искључиво у квантитативном смислу. Међутим, када се дубље упозна његово дело и спознају савесност и оригиналност са којима је стварао, „остаће се у пуном уверењу да је каквоћа у довољној мери накладила количину” (Живановић 1936: XXXIV, у предговору). И поред неслагања са Лазаревићевим моралним и патријархалним ставовима, осликаним у његовим приповеткама, Јован Скерлић износи мишљење да су „поједине његове приповетке у погледу финоће израде мала савршенства“ и да Лазаревић „више но и један од српских писаца његова времена ... чини утисак европског писца“ (Скерлић 1921: 367). Посебну пажњу Лазаревић је поклањао језику, који је био заснован на народном идиому, као и стилу.

2. Друга половина XIX века у српској књижевности карактеристична је по развоју и покушају стабилизовања књижевно-језичког израза, након озваничења победе Вукових идеја и утемељивања принципа писања у духу народног језика. Писци тог времена (тзв. друга генерација писаца на народном језику), опредељени да поштују Вукове ставове, према којима је народни језик, нарочито сеоски, главни ослонац и инспирација за писање, суочили су се са различитим проблемима и недоумицама. Наиме, Вук је за узор писцима препоручио источнохерцеговачки говор, избегавање локализама, војвођанских говора, црквенословенизама, туђица и сл., што није могло да буде довољно за модеран књижевни израз и интелектуално изражавање. Једна од основних тешкоћа огледала се у оскудности народне лексике, тако да се „код прозних писаца ... који су се ослањали на локални говор нарочито урбаних средина [налази] веома велики број дијалектизама, мађарских и немачких речи и израза, али и ... црквенословенизама“ (Фекете, 1984

: 91). Писци су почели слободније да пишу онако како се у њиховом крају говори, не водећи превише рачуна о „чистом народном језику“ и „опћенитој правилности“, обogaћујући лексички фонд свог језика локализмима и преведеницама, стварајући могућност да се наш књижевни језик развија и диференцира на разне функционалне стилове¹. Уз источнохерцеговачки говорни узор, Вук је препоручивао употребу ијекавице, али она није успела да се устали и надвлaда екавицу на већинском екавском говорном подручју Србије, са главним културним и политичким центрима (Београдом и Новим Садом) који су екавски. Иако је у Лазаревићевим приповеткама екавски основни књижевни изговор, уз провејавање, ту и тамо, покојег ијекавизма (што је и особина села у северном делу западне Србије), једна од приповедака – Школска икона – писана је доследно и прецизно ијекавски. Да ли је Лазаревић желео да по Вуковој препоруци пише чисто ијекавски (у чему је потпуно успео), не може се са сигурношћу тврдити.

Сврставајући га међу творце тзв. београдског стила (насталог тако што су писци, долазећи из крајева „у којима се говори добрим народним језиком, давали своје језику опште обележје, по гласовима и облицима, београдског језика“), Белић каже да је Лазаревић у Београд донео свој шабачки или поцерски говор који је постао „побеограђен“, па су се та два говора стопила (Белић 1934: 195). Формирање новог „београдског стила“ одиграло је значајну улогу у кодификовању стандардног језика на свим његовим нивоима².

Лазаревић је писао језиком свог краја, уносећи многе његове особености у лексику и фразеологију својих приповедака, по чему је постао „типичан за ону фазу у развоју нашег уметничког прозног израза када народни језик наш налази подесне уметничке форме, чија је вредност несумљиво висока, да се у њих излије“ (Николић Б. 1967:

¹ Једностраношћу лексичког нормирања и истицањем територијалне раслојености као битних карактеристика српског књижевног језика, превасходно Вуковим Рјечником, потиснута је у други план функционалностилска раслојеност српског књижевног језика, што је довело до утиска о његовом сиромашном лексичком потенцијалу (више о овоме в. Ђукановић 1995/96 : 125). Управо Лазаревићев језик веродостојно сведочи о писаном језику тадашње интелектуалне елите, који је у свом развојном процесу утицао на развој и диференцијацију функционалних стилова у српском књижевном језику након Вукове реформе.

² Више о периоду развоја српског стандардног језика названом „београдски стил“ в. код Ђукановић 1995/96: 129 – 131.

63). Његов језик садржи дијалекатске, локалне, застареле облике, али паралелно с њима и форме које су својствене савременом лексичком фонду нашег језика. Осим тога, Лазаревићев језик богат је позајмљеницама, новим речима и преведеницама, што је и одраз друштвено-политичких промена у Србији тог времена, када долази до контакта са другим народима и културама, продора нових утицаја, а самим тим и веће слободе у обогаћивању језичког израза наших писаца, односно то је „вријеме када наш књижевни језик добија могућност за развитак и диференцијацију стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога“³. То је нарочито уочљиво у три приповетке (*Швабица*, *Вертер* и *Ветар*), чији су јунаци представници интелектуалног слоја, те обилују општецивизацијском лексиком грчког, латинског, немачког или француског порекла. Језичке анализе неких лингвиста указују на то да се „језик Л. К. Лазаревића одликује и хиперграматичношћу, која није у складу са стањем у његовом матерњем дијалекту, и да је подстрек за њу сигурно добио под притиском граматичарског дела своје језичке свести“ (Станојчић 1973: 5).

3. С обзиром на значај стваралаштва овог реалисте, у којем се осликава језички израз његове епохе, на то да је његов језик био грађа при изради граматика, а његова лексика ексцерпирана за израду Речника српскохрватског књижевног и народног језика (у даљем тексту РСАНУ), овај рад бавиће се анализом и класификацијом карактеристичне и маркиране лексике приповедака Л. К. Лазаревића, те лексикографском обрадом необичних, мање познатих и карактеристичних речи, значења и израза. Досадашњи објављени радови и студије лингвиста о Лазаревићевом језику тичу се анализе синтаксе (Живојин Станојчић), као и стилске карактеризације ликова из приповедака, уз навођење неких језичких одлика његовог приповедања (Берислав Николић) и консултовани су овом приликом. Анализа лексичког фонда Лазе К. Лазаревића, као и приказ и дефинисање карактеристичних лексема тог фонда представљали би допуну језичким проучавањима опуса овог великог писца и додатак формирању комплетне слике о његовом језичком изразу, нормативности, стилским карактеристикама, а пре свега лексичким одликама. Поред наведеног, томе значајно доприноси и ауторска лексикографска обрада карактеристичних лек-

³ Развитком стилова српског књижевног језика бавио се у својим радовима и проф. Радосав Бошковић (в. Бошковић 1978: 189).

сема по моделу израде дескриптивних речника⁴. Тако, наш речник бележи карактеристичне и маркиране лексеме, затим посебно употребљене или „непознате у језичкој разноликости која се сматра стандардом“ (Згуста 1991: 197), уз пуне лексичке описе у дефиницијама. Осим овога, биће указано на поједине изостављене карактеристичне лексеме и значења у два наша општа описна речника – у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика и у Речнику српскохрватскога књижевног језика (надаље РМС).

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Већ је указано на несумњиво велики Лазаревићев утицај и значај у формирању српског књижевног језика. Лексика коју је писац употребио у свом делу, заправо је део целокупног лексичког инвентара његовог језика и показатељ многих лингвистичких, екстралингвистичких, па и социолингвистичких аспеката одређеног периода књижевног језика.

Предмет и циљ овог рада могу се представити као:

- анализа лексике, карактеристичне са становишта савременог књижевно-језичког стандарда за приповедање Лазе Лазаревића, односно презентовање разноврсности и богатства његове лексике класификацијом маркираних лексичких облика;
- указивање на неке фонетско-морфолошке карактеристике лексике;
- лексикографска обрада необичних, мање познатих и карактеристичних речи и израза, по принципима израде описних речника. У току ове фазе рада, уз ослањање на РСАНУ и РМС, биће назначене лексеме, значења и изрази који у њима нису забележени. Наиме, при успостављању концепције рада на ова два дескриптивна речника била је предвиђена потпуна ексцерпција Лазаревићевог опуса. Осим указивања на незабележене лексеме биће означене и изостављене или неодговарајуће дефиниције дате у ова два речника за поједина значења речи која је писац употребио.

⁴ Речници језика писаца спадају међу специјализоване (тј. ограничене) врсте речника. Избору лексике и принципима селекције биће посвећен посебан одељак на крају теоријског дела рада.

МЕТОДЕ РАДА И ПРИНЦИПИ КЛАСИФИКАЦИЈЕ

Истраживачки поступак анализе лексике Лазаревићевих приповедака обухватао је:

- потпуну ексцерпцију грађе;
- издвајање и класификовање маркираних типова лексике из пишчевог општег лексичког фонда, тј. приказ раслојавања лексике према критеријумима експресивности, функционалности, временске и територијалне одређености, као и порекла, са становишта савременог стандардног српског језика;
- успостављање одредница за речник необичних, мање познатих и карактеристичних речи;
- одређивање принципа интерпретације грађе и дефинисање лексема, уз метод компарације са постојећим општим описним речницима српског језика.

Методe класификовања и анализе грађе у овој монографији лексиколошко-лексикографске су оријентације⁵, па би за ширу расправу о језику и стилу Лазе К. Лазаревића била потребна посебна студија.

⁵ „Савремено изучавање структуре и тумачења књижевног текста подразумева и лингвистички, а у оквиру тога, свакако и лексиколошки, приступ тексту“ (Радовић-Тешић 2009: 159).

РАСЛОЈАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ

Лексички инвентар Лазаревићевих приповедака биће представљен лексичким слојевима, оформљеним према критеријумима експресивности (деминутиви, аугментативи, хипокористици, пејоративи), затим према друштвено-историјском принципу (критеријум времена, тј. застарелости, са становишта савременог српског језика (историзми, архаизми, старокњижевне речи) и територијалне припадности (покрајинизми, дијалектизми, варијантизми)), функционалности, односно према сферама употребе (цивилизацијска, термилошка, административно-правна, друштвено-политичка, војна, црквена лексика и тематске групе лексема из разних области) и, најзад, по пореклу (турцизми, латинизми, галицизми, грцизми, германизми, италијанизми, мађаризми, русизми, англицизми).

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА

Речи субјективне оцене представљају посебан корпус стилски маркираних лексема у оквиру лексике опуса неког писца, као и носиоце његовог језичког израза, чиме заслужују да се помену и истакну. Наиме, експресивна лексика не само да је „показатељ нарочитих социјалних и индивидуално-психолошких процеса у језику”, већ је и „специфична за одређене друштвено-историјске прилике“ (в. Ристић С. 1996: 120). Експресивност у језику проучава се на скоро свим језичким нивоима, уз коришћење различитих ауторских приступа. Она се може одредити као „изразита изражајност која се остварује или конотативном семантичком структуром или нарочитом гласовном структуром“ (в. Ристић С. 2004 : 18). У овом приступу бавимо се лексичким нивоом, тј. лексич-

ком експресивношћу опуса једног писца, што свакако захтева специфичнију анализу, која укључује и стил и контекст књижевно-уметничког приповедања, дискурса, од анализе грађе разговорног језика⁶. Дакле, можемо говорити о стилски маркираним јединицама које могу спадати (семантички или контекстуално-стилски) под експресивну лексику и које „организују исти тип значења, емотивно лексичко значење“ (Ристић С. 2004: 46).

Према неким ауторима, појаве субјективне оцене исказане у српском језику деминутивима, аугментативима, хипокористцима и пејоративима припадају домену прагматичке квантификације, излазећи из оквира експресивности (в. Ристић С. 2004: 72). У овом раду уврстили смо их међу експресивну лексику због њихове функционално-стилске, па и естетске употребљености на плану језика писца и језика његових јунака, што сведочи не само о језичким, социолошким приликама друге половине 19. века, психолошко-лингвистичком профилу аутора, већ и о улози коју је писац наменио лексичкој експресији у свом књижевно-језичком дискурсу⁷. Иако би, приликом ширих проучавања лексике овог типа контекстуално одређење на нивоу језика условило маркирање са два квалификатора (дем.-хип. или аугм.-пеј.), у нашем раду пробали смо на основу контекстне употребе ових лексема и њихове реализације у том контексту, посматрајући их са формалног плана, засебно наведемо деминутиве од хипокористика, тј. аугментативе од пејоратива.

Овде ће бити указано на неке примере употребљених експресива (деминутива, аугментатива, хипокористика и пејоратива) који су карактеристични за лексику приповедака Лазе К. Лазаревића.

⁶ „Језик као материјал књижевности, међутим, не само што је 'демократскији' и толерантнији [од стандардног језика] у смислу лексичке вишеслојевитости ... широко је лексичко-семантички *отворен* за комбинације најразличитијих језичких датости (креативно) распоређених како у парадигматским тако и у синтагматским односима речи“ (Радовић-Тешић 2009: 158).

⁷ Приликом испитивања језика уопште треба узети у обзир различите језичке функције и њихову разноликост, а према функцијама језика и начинима мењају се не само гласовна и граматичка структура језика, већ и његов лексички састав. Између осталих улога језика, важно је и то да у социјалној улози језика „треба разликовати језик сходно његовом односу према вањјезичкој стварности: или има функцију комуникације, то јест усмерену на предмет изражавања, или поетску функцију комуникације, то јест усмерену на изражавање само“ (Мукаржовски 1986: 162). Када говоримо о хијерархији функција у различитим формама језика, можемо рећи да је за истраживање лексике једног писца поетска функција језика веома значајна и једна је од носећих језичких функција, што захтева и специфичнији приступ језичком материјалу од комуникативно-прагматичког.

ДЕМИНУТИВИ

Ексерпирење речи субјективне оцене, као дела Лазаревићевог богатог лексичког фонда, показало је велику бројност деминутива, који по употреби и фреквентности предњаче у односу на остале експресиве. При дескрипцији и исказивању експресивно-емотивних садржаја и значења преовлађују типски деминутиви „који примарно денотирају умањење”⁸, негде са очекиваним хипокористичним призвучком нежности, симпатије, одобравања, благонаклоности, покровитељства и сл., а углавном без пејоративних, погрдних нијанси у значењу.

Најбројнија је именичка деминуција, у оквиру које се деминутиви могу класификовати према роду, врсти суфикса и значењу основе.

Именички деминутиви мушког рода. У овој групи најбројнији су деминутиви са суфиксима **-ић**, **-чић**. Највише њих именује предмете, ствари, појаве, биљке и сл.: *весић*, *ветрић*, *гуњић*, *зрачић*, *капутић*, *ковчежић*, *кристалић*, *листић*, *локумић*, *лончић*, *ножсић*, *поточић*, *прозорчић*, *прутић*, *сврдлић*, *сточић*, *убрушчић*, *цветић*, *чибучић*, *џбунчић*, *шалић*, *шеширић*, *шатачић* и др.

Неки од њих се односе на човека, делове људског тела или на међуљудске односе: *братић*, *брчић*, *гласић*, *ђачић*, *обрашчић*, *прстић*, *синчић* и сл. Уочени деминутиви мушког рода са суфиксима **-ић**, **-чић** и значењем животиње су *коњић* и *(n)тичићи*.

Као деминутиви мушког рода са суфиксом **-ак** забележени су: *гласак*, *крајичак*, *облачак*, *пламичак* итд.

Од неких именица мушког рода суфиксацијом су добијени деминутиви средњег рода са суфиксом **-че**, а као такви се у приповедању Лазе К. Лазаревића појављују: *(гуњ-) гуњче*, *(јелек-) јелече* и *(ћурак-) ћурче*.

Именички деминутиви женског рода. Деминуција именица женског рода са суфиксом **-ица** веома је продуктивна, како при описивању тако и у исказивању емоција. Неки деминутиви женског рода са основном која означава предмете, појаве, просторије, производе људских делатности и сл. су: *анегдотица*, *барица*, *бритвица*, *варошица*, *водица*, *гоманица*, *гранчица*, *гредица*, *душемица*, *иверчица*, *капљица*, *кесица*, *клутица*, *књижица*, *кутица*, *кућица*, *кухиница*, *лампица*, *мрвица*, *песмица*, *примедбица*, *рупица*, *сабљица*, *саћурица*, *секирица*, *собица*, *стазица*,

⁸ Више о деминутивима в. Грицкат: 1995, 1–30.

стварчица, флашица, хаљиница, харти(ји)ца, цедуљица, чашица, шупица итд.

Деминутивни женског рода са суфиксом **-(и)ца** и значењима која се односе на човека, делове људског тела и сродство садрже и хипокористичну нијансу при реализацији, па су као средства експресивно-емотивног изражавања веома фреквентни: *брадица, длачица, косица, ножица, обрвица, ручица, сестрица* и сл. Овде спада и деминутив *животињица*.

Деминутив женског рода у множини *очице* добијен је деминуцијом именице средњег рода *око*.

Именички деминутиви средњег рода. Деминутиви средњег рода нису тако бројни као они мушког и женског. Углавном означавају предмете, ствари, појаве и сл. и имају суфиксе **-це** или **-енце**: *дугменце, звонце, имањце, кандилце, огледалце, парченце, писамце, стакленце* и др.

Са суфиксима **-анце** и **-енце**, чија основа означава појмове везане за човека забележени су *уханце* и *детенце*.

Овде спада и деминутив *вратанца*, добијен деминуцијом рл. *тантум* именице *врата*.

Суфикс **-че** јавља се само у три примера деминутива средњег рода: *гуњче, јелече* и *ћурче*, насталих од именица мушког рода.

Поред именичких, уочени су и деминутиви придевских заменица *колики* и *толики* у одређеном виду: *колишини* и *толишини*, као и прилог *оволишно*.

Глаголе са деминутивним значењем илуструју примери: *глоцкати, грицкати, кашљуц(к)ати, љушкати, паљкати, нуцкати* и *чешкати*.

АУГМЕНТАТИВИ

Аугментативне речи (примарно денотирају увећање) најмалобројније су и најређе употребљене у приповедању Лазе К. Лазаревића у поређењу са осталим речима субјективне оцене: деминутивима, хипокористцима и пејоративима.

При ексцерпцији експресива евидентирани су аугментативи са суфиксом **-ина**: *кафанчина, кљусина* и *механчина*, затим са суфиксом **-енда**: *попенда* и са суфиксом **-урина**: *вашчурина*.

Аугментативи *кљусина* и *попенда* садрже изражену нијансу пејоративности, док су *кафанчина* и *механчина* условљени значењем у контексту, јер се више пута појављују.

Стиче се утисак да је писац избегавао аугментативе, а аугментацију израза постигао је углавном описно: *грдна чутура*, *огромне ципеле*, *велика кућа* и сл.

ХИПОКОРИСТИЦИ

Хипокористици су лексеме са позитивним набојем према референту⁹. Речи одмила, од милоште има доста у Лазаревићевом опусу, а многе се у неким ситуацијама и приповеткама понављају. Ови лирско-емотивни изрази, заједно са деминутивима, карактеристика су експресивне лексике, употребљене у приповедању овог реалисте.

Неки деминутиви имају хипокористичну функцију у контексту, тј. при описивању, као: *братић*, *ветрић*, *гласић*, *гранчица*, *дечица*, *длачица*, *ђачић*, *зрачић*, *имањце*, *клупица*, *ковчежић*, *коњиц*, *косица*, *ножица*, *обрашчић*, *обрвица*, *огледалце*, *очице*, *ручица*, *шалић* и др.

При помињању, дочаравању омиљених личности или ословљавању блиских, сродних, драгих особа има доста хипокористика: *бато!*, *брајко*, *братац*, *брато!*, *браца*, *госа*, *дада*, *дешо!*, *друга*, *ђида*, *ђидо*, *мама*, *нана*, *нена*, *попа*, *поша*, *сеша*, *синак*, *снака*, *тата*, *чова*.

Код оваквих ословљавања занимљива су три примера тепања међу супружницима: *brate!* *хранитељу!* (жена говори мужу) и *сине!* (муж тепа жени, а у патријархалној средини уобичајено је да се родитељи тако обраћају кћери). Узимајући у обзир патријархалне односе који су владали у оно време, као и свест о уздржаном испољавању емоција и стидљиву блискост међу брачним партнерима, Лазаревић потпуно верно осликава време и своје јунаке у њему, као и снажне, разарајуће емоције.

Још су неки хипокористици у вокативу употребљени у тепању: *голубице*, *златане*, *лудо моја* (једна), *срце моје* (јетрви), *хранитељко* (крави) и сл., при чему и неке речи негативног значења могу бити употребљене хипокористично, нпр. *скоте* један! (Баба-Вујка ... срдечно га загрли, љубећи га: – Па што не кажеш одмах, скоте један?! (*Стојан и Илинка*, 433)).

⁹ „Категорија лексема обиљезених ставом говорника обухвата читав спектар вриједности (онако како може да варира и нечији став) што се креће од крајње позитивне до крајње негативне евалуације“ (Шипка 1998: 75).

Ексерпирање експресива указало је и на велики број хипокористика властитих имена, које писац користи углавном у дијалозима, али и у описивању: *Арса, Боја, Бојица, Глиша, Ђоко!, Ђокица, Ива, Ика, Јешица, Јовица, Мара, Мика, Мића, сека-Сока, Стана, Стева, Стево, Стоја, Столе, Триша, Цуја* и др.

ПЕЈОРАТИВИ

Негативни лексички експресиви карактеристика су пре свега разговорног стила и обухватају лексеме са „негативним набојем према референту“ (в. Шипка 1998: 75).

У језику приповедака Лазе К. Лазаревића има погрдних речи и значења више него аугментатива, но ипак мање од деминутива и хипокористика. Они се јављају одмерено и стилски оправдано, не кварећи превагу идиличности у приповедању. Малобројност пејоратива, с једне стране, и мноштво хипокористика, с друге, указују, између осталог, и на благонаклон однос писца према људима и догађајима о којима говори.

За означавање негативних моралних особина, погрдних конотација, ословљавања или именовања коришћене су именице: *безјак, де-риште* (нема у свим примерима пејоративно значење), *дроња, дркела, згеба, јевтика, клипан, копиле, кљусина, криалија, летиветар, лешина, лола, мазница, манов, матора* (поимен. придев), *нагваждало, намигуша, намћор, обешењак, попенда, прдавац, пустаија, слепац, сметењак, старкеља, туњез, ћалов, џерима, шмокљан* и сл.

У неколико приповедака појављују се три етника са пејоративним призвуком: *Турчин, Чивутин (Чифутин)* и *Швабо*, као и придев *чивутски*.

Неки од назива за животиње фигуративно су употребљени као називи за људе, тј. као карактеризатори негативних људских особина: *зоља, јуне, магарац, мајмун, марва, мећед, (слепи) миш, пас, свиња, стока (без репа)* и др.

Глаголи са пејоративним значењима нису бројни: *бекељати се, вуцарати се, зајавати, луњати, нагваждати, пренемагати се, слинити* итд.

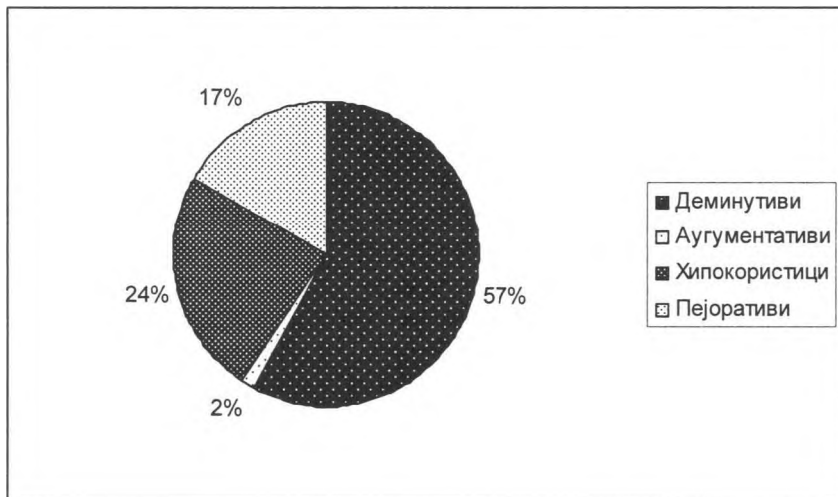
Придев *бенаст* и прилог *бенасто* често су коришћени при негативној квалификацији неких ликова.

Са становишта експресивности занимљиве су две иронијом обојене лексеме – *двоножац* и *дулчинеа*. Такође су интересантна два еуфе-

мизма у приповеци *На бунару*, када се снаја обраћа пијаном, несрећном и утученом деверу: *веселниче* и *добросрећниче*.

Овде се може споменути и експресив *коњиц* (коњ), као и глаголи *скомбрљати се*, *ћурликати* и др. с експресивном функцијом.

Преглед експресивне лексике приповедака Лазе Лазаревића указује на преовладавање деминутива и хипокористика над аугментативима и пејоративима, тј. превагу позитивних експресива над негативним¹⁰. Ова карактеристика Лазаревићевог стила може се тумачити потребом и жељом писца да ослика идиличне односе и у том светлу прикаже своје ликове, али и као одраз његове благе и толерантне природе. Закључак који произилази из наше анализе у антагонистичком је односу са резултатима досадашње анализе експресивне лексике савременог српског језика која су показала да је српски језик у сфери лексике „склон не само бројнијој и чешћој употреби негативних експресива, него и њиховом појачавању и преувеличавању, док је знатно умеренији у исказивању позитивне оцене и у употреби позитивних експресива, углавном снижене, ублажене тоналности“ (в. Ристић С. 2004 : 73).

Дијаграмски приказ заступљености експресива у приповеткама Лазе К. Лазаревића

¹⁰ О улози експресивне лексике у одређивању психичких, социјалних и културалних карактеристика језичке личности српског језика, као и о преовладавању негативних над позитивним експресивима опширније у Ристић С. 2000: 952.

ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКИ РАСЛОЈЕНА ЛЕКСИКА

Примена друштвено-историјског принципа¹¹ за класификацију стилски маркираних лексичких јединица из ексцерпираних грађе диференцирала је Лазаревићеву лексику по временској раслојености¹² (застарела лексика: архаизми и историзми) и по просторној, територијалној одређености (покрајинска и дијалекатска лексика). Ови лексички слојеви издвојени су са становишта савременог српског језика.

ЗАСТАРЕЛА ЛЕКСИКА

Застарела лексика представља најупечатљивији и најспецифичнији лексички слој Лазаревићеве лексике. Она јесте и својеврстан документ о времену и језику друге половине XIX века. Осим историзама и архаизама, као застарелих облика лексике, овде су увршћене и старокњижевне речи, тј. словенизми. То су речи из предвуковских облика српског књижевног језика, а код Лазаревића егзистирају у неким облицима. Сврстане су овде, а не међу позајмљенице, стога што су то „речи које припадају одређеним стилевима српског језика“, односно фазама његовог развоја (в. Матијашевић 1996: 154).

ИСТОРИЗМИ

Историјска лексика је квалификована према временској раслојености језика и „упућује на реалије што данас више не постоје“¹³. Време и друштвене прилике у којима је стварао Лазаревић односе се на период након два устанка српског народа, делимично успостављене српске власти, али уз још увек јак турски утицај. Тако у његовом опусу има речи које именују нестале историјске појмове и појаве. Прецизније, „историзми су речи које означавају појмове који више не постоје, а припадали

¹¹ Друштвено-историјски принцип, уз функционално-стилски и комуникативни (прагматички) принцип чини један од три принципа за утврђивање стилске обележености лексичких јединица (Ристић С. 2006: 94).

¹² Диференцијација нивоа раслојавања лексике обухвата и категорију временске раслојености (Шипка 1998: 68).

¹³ Узрок маркираности ове лексике није ни формални, ни семасиолошки, већ ономасиолошки (Шипка 1998: 68).

су одређеној историјској епоси, те у језику служе као номинативно средство за именовање данас непостојећих појава, предмета, ствари итд.¹⁴

Историзми који означавају звања, вршиоце дужности или носиоце власти, титуле и сл. су: *кмет*, *начелник*, *попечитељ*, *практикант*, *ритер* и *часловац*. Као именитељи административно-правних појмова јављају се: *касаџија*, *класа*, *спахилук* и *указ*. Овде спада и придев *срески*, који се односи на тадашњи појам административно-територијалне управе (срез).

У историзме спадају и лексеме које означавају различите ишчезле новчане јединице и њихове делове, као: *грош*, *крајџара*, *минцаћ*, *орлаш*, *плета* и *талир*.

Један историзам односи се на предмет који се некада употребљавао за запушавање метка у пушци – *сукија*.

Оно што карактерише историзме и одваја их од осталих застарелих речи јесте непостојање одговарајућег синонима у савременом језику.

АРХАИЗМИ

Према лингвистичкој дефиницији Рикарда Симеона, архаизмима се сматрају „сва јез. средства која су се употребљавала у прошлим раздобљима јез. развитка и од којих су се једна престала употребљавати пред дуже или краће вријеме, док се друга налазе у изумирању, те се још увијек употребљавају, али ограничено, тј. само у неким крајевима или само у неких, већином старијих људи“ (Симеон 1969).

Овај лексички слој, употребљен у језику савремене уметничке књижевности, стилски је маркиран и њиме се верно дочаравају и приближавају слике, догађаји, прилике и карактери из прошлости, тј. из неког раздобља. Као и историзми припадају нестандартној лексици, а њихова маркираност се остварује на формалном и семасиолошком плану (в. Шипка 1998: 68).

Језик Лазе К. Лазаревића богат је архаизмима, а међу њима нарочито лексичким, који, за разлику од историзама имају адекватан синоним у савременом српском језику. Неки од ових лексичких архаизама су: *ајдамак*, *ајлук*, *анасана*, *Англеz*, *ар*, *баругџија*, *вихс*, *газија*, *геак*, *гумаластика*, *депеша*, *дивит*, *ђуда*, *ђурдија*, *заура*, *зарф*, *јекмеџија*, *јеспан*, *је-*

¹⁴ Детаљније о архаизмима и историзмима, њиховом статусу у савременом српском језику и начинима њиховог дефинисања у дескриптивним речницима в. Радовић-Тешић 1982: 257–262.

черма, катана, легриштер, леса, мацке, мужански, мутавџија, одарити, одаџија, озбиља, оканик, пескаоница, правитељски, предстати, пусат, пуићул, рахат, санћим, сараф, сервус, силај, стајањак, стреш, текнути, тепелук, ћемане, ћир, утија, фамилијаз, фермез, физикус, фистан, харбија, хват, цицварица, чекмеце, черембабице, џемадан, џефердан, џубе, шамија, шпаг и сл.

Семантичких архаизама који „представљају речи што активно живе у савременом књижевном језику али им је једно од значења застарело” (Радовић-Теших 1982: 259) има у приповеткама Лазе К. Лазаревића, па ће овде као илустративни примери послужити неколико њих: *буквар* (радна књижица), *гатка* (бајка, легенда), *готов* (вољан, спреман), *закон* (вера), *наредити* (затражити, наручити), *предузеће* (посао), *целивати* (пољубити особу), *штица* (таблица за писање и учење слова) и др.

Са становишта савременог српског језика могу се издвојити фонолошко или морфолошко маркирани архаизми, чији синоними у савременом језику звуче мало другачије или имају друге префиксе и суфиксе. Примери фонолошко маркираних архаизама који су део Лазаревићевог лексичког фонда у приповеткама су: *аукторитет* (ауторитет), *бадрљак* (патрљак), *васелена* (васиона), *вишек* (фишек), *декембар* (децембар), *досадањи* (досадашњи), *затворац* (затварач), *золуф* (зулуф), *омарина* (оморина), *педао* (педаљ), *скорпија* (шкорпија), *театор* (театар) итд.

Морфолошки обележене архаизме представљају примери: *адресовати* (адресирати), *алекџија* (лекџија), *аналисати* (анализирати), *богословац* (богослов), *братински* (братски), *дупком* (дупке), *заношљив* (заносан), *захранити* (нахранити, прехранити), *маркован* (маркиран) и сл.

Такође, у приповеткама постоје и изрази (и фразеологизми) који за савременог читаоца садрже нијансу архаичног, застарелог, нпр. *стајати у власти, замесити кућу, преко јего, боја му се не прима, ћутати да се чује како муха вечера, у исти (овај, тај) пар, на приват* и др. Такве примере наводили смо обично уз именичку одредницу, у складу са лексикографском праксом израде РСАНУ, што задовољава неке од критеријума у одређивању места обраде фразеологизама¹⁵. Неке од њих не региструју дескриптивни речници српског језика, што смо уз дефинисање њихових значења и означили у нашем речнику карактеристичне

¹⁵ Када су именице централно место обраде значења неког фразеологизма у описном речнику, може се говорити о формалном лексичко-граматичком критеријуму. Међутим, често је баш именица семантички фокус фразеологизма, те је некада то и „фразеолошко-формалистички принцип“ (Мршевић 1982: 148). Више о критеријумима који одређују место обраде фразеологизама у описном речнику, па и о разлозима за примену „фразеолошко-формалистичког принципа“ в. код Мршевић 1982: 145, 148.

лексице Лазе К. Лазаревића, као завршној фази ове монографије. Као илустрацију наводимо примере: *стајати у власти*, *ћутати да се чује како муха вечера*, *у исти (овај, тај) пар*, *моја глава цареву плаћа* и др. Матешићев *Фразеолошки рјечник хрватскога или српског језика* бележи један од њих у варијанти: *шутјети да се чује како муха вечера* (в. Матешић 1982).

СТАРОКЊИЖЕВНЕ РЕЧИ

Као посебна група издвојене су старокњижевне речи, тј. лексеме из ранијих (предвуковских) облика књижевног језика код Срба, без обзира на то да ли су црквенословенског, рускословенског или славеносрпског порекла.

Под утицајем Вукове реформе језика потискивана је и избегавана ова лексика у књижевном језику. Наиме, „Вук је ишао на ово потпуно уклањање зато што су међусобно била супротстављена два словенска нивоа: српски народни и славеносрпски, при чему је, по виђењу овог реформатора, места у новом књижевном језику могло да буде само за један ниво“ (Младеновић 1984 : 98). Старајући се да им смањи број, Вук је ипак увидео неминовност постојања словенизама у српском језику, те је заговарао њихово посрбљавање.

Писци Лазаревићевог времена следили су Вукове идеје и писали народним језиком, али не водећи увек довољно рачуна „о општој правилности коју је Вук захтевао (да се књижевници морају одучити од онога што је наносно и туђе у њихову језику, а затим примити оно што је тачно)“ (в. Белић 1939 : 23).

У Лазаревићевим приповеткама налази се приличан број старокњижевних речи (од којих су неке прилагођене народном језику): *благодарност*, *благослов*, *благочастив*, *богопротиван*, *дажд*, *деније*, *добродетељ*, *животворан*, *јуноша*, *казначеј*, *кровотеченије*, *нечастиви*, *обредословије*, *плаштаница*, *познаније*, *преосвеиштенство*, *растројство*¹⁶, *сајузити*, *самосаздан*, *спасеније*, *сраженије*, *часловац*, *цел*, *чест*, *чрез* и *сл.*

При стилским карактеризацијама ликова и изражавању осећања у цитатима јављају се словенизми у свом артикулацијском облику, али не и у графичком, нпр.: *Свја сујета чловеческаја јелика не пребивајут по*

¹⁶ Ову лексему, иначе црквенословенског порекла (РМС), Лазаревић је употребио у веома интересантном контексту и специфичном значењу (в. у речнику).

смрти, првије бо пришел јеси светитељу Саво, Глас господаџ на водах и др., или у називу књиге Живот и прикљученија славнаго Англеза Робинзона Кресе, као и при навођењу садржаја административног списка: Уговор. Измежду два рождена брата ... односећи се чрез...

Застарела лексика чини специфичан и значајан део лексичког фонда приповедака Лазе К. Лазаревића. Анализа овог лексичког слоја (историзама, архаизама и старокњижевних речи) још више истиче разноврсност и богатство његове лексике, указујући и на њену специфичну значењску употребу у контексту.

ТЕРИТОРИЈАЛНО РАСЛОЈАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ

У вези са територијално раслојеном лексиком која се појављује у приповеткама Лазе К. Лазаревића овде ће бити издвојени покрајинизми, дијалектизми, као и примери који припадају западној варијанти некадашњег заједничког српскохрватског језика. У вези са територијално раслојеном лексиком у Лазаревићевим приповеткама биће указано на неке покрајинизме, дијалектизме, као и на примере који претежно припадају западној варијанти српског, односно српскохрватског језика.

За квалификацију лексике неког писца као дијалекатске или покрајинске веома је важно са ког се становишта лексика посматра, тј. да ли је то садашња перспектива или време када је писац стварао: „стављање квалификатора покр., дијал., ... зависи од тога да ли пишчеву лексику посматрамо и одређујемо у односу на свеукупну лексику савременог језика или је узимамо као засебан део те лексике, дакле, саму за себе“¹⁷

При овом осврту на покрајинизме и дијалектизме код Лазаревића примењен је критеријум који полази од стања у савременом српском језику, те су као параметри одређивања покрајинских и дијалекатских речи (углавном) узети исти они које примењује РСАНУ. Дијалекатска лексика, као лексика народног ненормираног говора на ширем или ужем простору подразумевала би лексеме које су се током свог развоја покорице неком гласовном закону нетипичном за књижевни језик, док покрајинска лексика има ужи ареал употребе, а може исто гласити у више области, тј. говора. И неке лексеме које нису тако квалифи-

¹⁷ О односу језика писца и општих, дескриптивних речника нашег језика в. Тешић 1982: 304.

ване у овим речницима данас се могу сматрати таквима, што је разумљиво с обзиром на временску дистанцу и развој језика. Код неких примера који се налазе у речнику на крају овог рада квалификативи покр. и дијал. су додати.

С обзиром на то да је Лазаревићев језик заснован на народној основици, као и на говору његовог краја, не изненађује већи број покрајинских речи у његовом приповедању, посматрано са становишта савременог српског језика. Навешћемо неке примере и кратка појашњења уз поједине: *анасана* (до ђавола), *барна* (име волу мрке боје), *бон* (тужан), *болан* (узречица), *боница*, *вашчурина*, *дркела* (дртина, рага), *вијати*, *дела* (хајде), *дурунга* (дебела, тешка, масивна даска), *дуснути се* (љутнути се), *ђурдија* (женски огртач), *загаличати* (заголицати), *јали* (или), *јабо(г)ме*, *јекмегџија* (пекар), *кевиљ* (балавац), *конђа* (марама убрадача), *крмачица* (врста чобанске игре), *крндељ* (стари пиштољ или пушка), *манов* (лудак), *мишлинке* (мешана дрва старијег квалитета), *мосур* (натега), *наклопити се* (прионутити, навалити), *нурија*, *нуто* (гле, ево), *обеселити се*, *оданле*, *одуларен*, *отлукана* (сеник), *отпут* (одједном), *памуклија* (део мушке одеће), *плетати се* (мешати се), *санђим* (тобоже), *тишма*, *туна* (ту, том приликом), *узарумити се* (узјогунити се), *фириз* (клис), *хајван* (стока), *чеперак* (мера за дужину), *џерима* (захтевна особа), *шишкав* (здепаст) и др.

Овде треба споменути и лексеме које припадају књижевном језику, али се у Лазаревићевим приповеткама јављају у покрајинским значењима, као: *двор* (двориште). – У двору налазим, ако је доцне пред вече, Планинку, бабину краву (*Баба Вујка*, 412); *допадати се* (изгледати, чинити се). – Браћо, – вели – тако ми се све допада да ће скоро куцнути за ме час (*Школска икона*, 108); *осоколити* (показати се, истаћи се неким добрим делом, гестом). – Зар за владу нов пут? – упитах ја зачуђен ... Нов, Бога ми, – рече Крсман. Али и он је осоколио. Читав дукат даде манастиру (*На село*, 345) и друге.

Дијалектизама, односно фонолошких/морфолошких дијалекатских варијација нема много код Лазаревића. Неки од њих су: *весић*, *вијор*, *вишек*, *главња*, *дрктати*, *изјерити се*, *исповртити*, *јевтика*, *напошљетку*, *непрорачуњен*, *предићи се*, *прекршићати*, *приписати*, *притворати* и сл.

Када је реч о терминолошком одређењу лексичких варијанти источне/западне, тј. „србизама“ и „кroatизама“, то је питање социолингвистике. Овде се спомињу због тога што се у приповедању Лазе К. Лазаревића налазе неке лексеме које би данас вероватно биле квалификоване као хрватске од стране просечног, млађег читаоца у Србији. Већина лексема које припадају западној варијанти, а налазе се у Лазаревићевим припо-

веткама углавном су оне које чувају фонему *x*, која је у источној варијанти замењена или изгубљена: *буха, глухо, дахнути, духан, духанкеса, духати, духнути, захитити, искухати, кухар, кухарица, кухати, махнути се, махрама, муха, промаха, прохин, сахат, скухати, сух, суха, сухарак, сухо, сухоњав, сухопарно, ухо, уханце* итд. Већи део наведених ликова спада и у српски језички стандард (нпр. *муха, ухо* и сл.). Лазаревић је ове лексеме користио руководећи се Вуковим саветом српским писцима да се *x* употребљава свуда где му је по етимологији место. Међутим, употреба ових форми код Лазаревића није доследна, јер се у неким приповеткама појављују и варијанте са замењеним или изгубљеним *x*: *дуван, дуванкеса, дуваницја, кујна, марама, уво* и сл. Још неке од лексема које су превасходно особина западне варијанте, а налазе се у приповеткама су: *врућица, доцне, кат, Маџар, маџарски* (у РСАНУ је скраћеница маџ., јер то у Србији некада није било необично), *милијун, система, тисућа, уступка* итд.

Прилично велики број покрајинских речи у лексици коју је Лазаревић користио сведочи о чињеници да језик једног писца садржи и лексичку његовог краја, чиме не само да се чува разноликост лексичког блага српског језика, већ и обогаћује књижевни језик. Већина ових локализама живи и данас у неким крајевима и дијалектима нашег језика, а многи од њих вероватно и у Лазаревићевом завичају.

ФУНКЦИОНАЛНО РАСЛОЈАВАЊЕ ЛЕКСИКЕ

У даљој анализи применићемо функционално-стилски принцип за утврђивање стилске обележености лексичких јединица, односно бавићемо се функционалном раслојеношћу ексцерпираних лексике. Под функционалном раслојеношћу лексике подразумева се маркираност лексема с обзиром на сферу употребе, тј. коришћење одређене лексеме у некој области људске делатности, у професионалном, радном, духовном и др. ангажовању.

Тако се, осим термина из разних области, могу у одговарајућем контексту одредити и функционални стилови (као административни, друштвено-политички) или функционално-стилски комплекси (нпр. војна, црквена лексика) у којима су ове маркиране јединице употребљене. Анализирањем лексичких слојева у приповеткама Лазе К. Лазаревића

издвајају се следећи типови функционално раслојене лексике¹⁸: цивилизацијска лексика, термилошка лексика, административно-правна и друштвено-политичка лексика, војна лексика, црквена лексика, као и тематске групе лексема¹⁹ из области: сточарства и земљорадње, покућства, коњарства, заната и занимања, одевања, обувања и накита, новца, мера, игара, рибарства и пловидбе, фолклора, школе и образовања, музичких инструмената и кулинарства.

ЦИВИЛИЗАЦИЈСКА ЛЕКСИКА

Цивилизацијски тип лексике или тзв. интернационализми обухватају лексику грчког и латинског порекла (некада су то и хибриди) које су улазиле у употребу развојем српског књижевног језика, упоредо с термилошком лексиком, крајем 19. века и у 20. веку (в. Шипка 1998: 87). Овај тип лексике у опусу Лазе К. Лазаревића заступљен је великим бројем лексема, које су обилато и наменски коришћене. Овде спадају речи углавном грчког и латинског порекла (у наш језик стигле највероватније посредством немачког језика), затим француског и немачког порекла: *агресиван, акробата, ангажовати, апсолутан, асоцијација, атлет, афера, базис, вертеризам, геније, грандиозан, дегенерисан, дисциплина, диферентан, дресура, експлоатисати, екстаза, екстракт, екцес, емфатично, есенција, ефект, идеал(иста), идеја, идилски, илустрација, импозантно, импозовати, индиферентан, интензиван, интрига(нт), интродукција, иронија, кокетерија, коктан, комбинација, консолидовати, констатовати, контура, концепт, лаик, ламентација, ламентовати, мистериозност, митолошки, модеран, монета, монотон, морал, мото, муза, мундир, натура, пардон, продукција, резон, респект(овати), реституисати, рефлексција, сатисфакција, скептик, суптилност, транспарент, тротоар, фантазија, формално, фортуна, фуриозно, хероизам и др. Лексички слој интернационализама представља карактеристику језика интелектуалаца,*

¹⁸ Подела лексике на типове и тематске групе у нашем раду заснована је на комбинацији класификација у монографији Ивић 1971 и раду Ристић 1996, што смо сматрали адекватним и примењивим на експерпираној грађи.

¹⁹ Тематске групе чине затворене системе јер је скуп јединица, независно од њиховог броја или могућности кумулације, ограничен на једно семантичко поље. О семантичком пољу, лексичко-семантичкој и тематској групи детаљније в. Драгићевић 1996: 98–99.

као и писаца, који су својим књижевно-језичким изразом створили тзв. београдски стил²⁰.

ТЕРМИНОЛОШКА ЛЕКСИКА

Терминолошка лексика представља лексички слој који чине јединице маркиране квалификаторима области, струка или наука којима припадају. Овде ћемо само навести неке од њих без њихове дубље анализе и поделе на „чисте“, тј. идеалне термине и на оне који поред терминолошког значења остварују и нетерминолошка значења (в. Шипка 1998: 128 и Ристић С. 2006: 95). У оквиру терминолошке лексике својом употребном вредношћу и бројношћу издвајају се термини из медицине: *везикатор, дамар, зглавак, имерзијон, лажичица, мензура, мехур, микроскоп, мускул, нерв, (сребрни) нитрат, обдукација, окулар, опток, оподелдок, простаација, секција, секцовати, сипљив, физикус, фластер, циркулација* и др., као и они везани за музичку уметност: *арија, кадрил, потпури, секундовати, соната, такт, тенор, увертира* и сл. Помиње се и неколико термина из ботанике: *метловина, татула, чивит и чубар*.

Термини нису бројна група лексема у Лазаревићевом опусу. Наравно, не изненађује чињеница да је највећи број забележених термина из медицине.

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВНА И ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА ЛЕКСИКА

Овај тип лексике заступљен је великим бројем лексема и представља својеврстан документ о времену и друштвеним приликама у којима је Лазаревић стварао. Велики број лексема именује носиоце, тј. представнике власти и административно особље у ондашњој Србији: *директор, достојник, жандар, (срески) капетан, кмет, командир, министар, (окружни, срески) начелник, начелник (одељења), пандур, (срески) писар, попечитељ, правник, (срески) практикант, председник, претседатељ, саветник, секретар (министарства), судија, судски секретар, ћата, (указни) чиновник* итд.

²⁰ О београдском стилу и књижевницима који су га оформили в. детаљније у Белић 1934: 193–200).

Слику друштвених односа и правног уређења државе исказују и лексеме типа: *ајлук, акт, апс, апсеник, банкротски, бувара, експлоатисати, (среска) канцеларија, капиталиста, касаџија, класа, маџке, министарство, наименовати, начелништво, округ, окружна варош, полиџија, правитељски, (деловодни) протокол, распис, регион, спахилук, фармазон²¹, харамбаша* и др.

ВОЈНА ЛЕКСИКА

Међу речима које се односе на војску и појмове у вези са њом, могу се издвојити лексеме које означавају припаднике војних формација, чинове, оне који служе војску или су ангажовани при њој: *бригадир, бури(еви), војсковођа, генерал, добровољци, катана, капетан, командант, комисар, коморџија, лајтнант, мајор, наредник, официр, поручик, потпоручник, потпуковник, стајаћак, тобџија, четовођа* и сл., као и речи које се односе на војску и њено уређење: *батаљон, бригада, дeташована одељења, заира, корпусна команда, опкоп, подасути (ваљу), позиџија, пук, рапорт, центар, центрум* итд.

Овде спадају и лексеме које означавају називе за разне врсте војних материјала, оружја и њихових делова: *балчак, барут, ваља, грлић (пиштоља), јабука, јатаган, крндељ, кундак, леворвер, пранџија, пусат, рапир, сабља, суџија, фишек, ханџар, харџија, џагрије, џефердар* и др.

ЦРКВЕНА ЛЕКСИКА

Речи које припадају црквеној сфери употребе, а јављају се у Лазаревићевим приповеткама, заправо су чиниле саставни део народног језика и живота: *алилуј, апостол, аранђео, бесједа, блажен, благослов, богопротиван, богословац, владика, грех, деније, добродетељ, еванђеље, испит, јутрење, калуђер, кандило, конзисторија, метанисати, нафора, нечастив(и), нурија, обредословије, петрахил, плаштаница, полелеј, поп, попадија, порта, преблаги, преосвештенство, псалтир, путир, проповијед, самосаздан, створитељ, спасеније, црквењак, часловац* и сл.

²¹ Ова лексема означава појам који донекле излази из општих, прецизније, званичних државних оквира и уређења тадашње Србије, јер се односи на припадника масонског покрета, али чини део ондашњег европског друштвеног феномена.

ТЕМАТСКЕ ГРУПЕ РЕЧИ

Посматрајући појам тематске групе као засебног лексичког микро-система, ужег од појма асоцијативног поља, који се у оквиру англосаксонске терминологије назива и лексичким скупом, покушали смо да презентујемо разноликост оваквих скупова у Лазаревићевом опусу (в. Драгићевић 2007: 236–238).

Сточарство и земљорадња. Језик у приповеткама Лазе К. Лазаревића богат је појмовима и називима из сеоског амбијента и живота у њему, који је као просторно одређење условљен тематиком неких приповедака: *ајдамак, ар, барна (во), валов, вијати (жито), врљика, геак, говедар, говедарев, главња, градина, грах, гумно, дрвљаник, забран, задруга, инокосан, качара, клепати (косу), комити, косиште, кошара, крстина, кућаница, лучити, метловина, моба, откос, плуг, полог, пољак, потес, ракољити се, редара, седало, талпа, ћускија, ћутак, чатлов, шарампов* итд.

Покућство. У оквиру лексема које означавају појмове везане за покућство, веома су бројни називи посуђа: *бадија, бачва, бркља, врг, дуга, ђезва, зарф, казан, карлица, каца, мангал, машина, оканик, петачка, полић, самовар, саћурица, сланица, (по)служавник, стакленце, табарак, тепсија, тестија, треница, ћуп, филџан, фучија, чабрица, чутура* и др., затим речи које се односе на кућне предмете и кућне делатности: *асура, бурмутица, вериге, губер, дивит, душема, душемица, застор, затворач, зембил, ирам, канабе, кандилце, катраница, ковчег, кудјеља, лажсица, машице, миндерлук, мосур, мумаказе, покровац, поњава, свитац, скакавица, софра, срџада, убрус, убрушчић, узглавак, узглавник, утија, фуруна, чавал, чиода, шареница, шиватка, шиљте* итд., као и лексеме које именују помоћне зграде и предмете из окућнице: *амбар, вајат, вратнице, двор, дирек, доксам, ђерам, отлукана, проштац, пушница, сантрач, сарачана, сухача, чардак* и сл.

Примећује се да у овој тематској групи према бројности предњаче турцизми, што не изненађује с обзиром на временски период у којем су приповетке настале и често одигравање радње Лазаревићевих прича у сеоском амбијенту.

Занати и занимања. Називи заната и других занимања (и појмова везаних за њих), који се појављују у Лазаревићевом делу, различитог су порекла, а многи од њих сада делују застарело: *агент, амалин, баругија, берберин²², болнички помоћник, бона, бурегија, говедар, гостиионичар, гувернанта, дроњар, дуванџија, дућан, земичкар, илиџар, јекмегџија, јеспан, казанџија, казначеј, калкулатор, калфа, камењар, ко-*

²² у значењу *лекар шарлатан* (в. у речнику).

*вач, кочијаш, крижач, крманаш, крчмарица, кухар(ица), магазица, меса-
сарница, мутавица, одаца, перечар, писар, пољак, праља, рабаца, сараф,
суплент, терзилук, ћата, ћепенак, ћурчица, фамилијаз, физикус,
фурунџија, шаркијаш и сл.*

Код ових назива карактеристични су и дублети: *амалин/носач, бо-
на/гувернанта, доктор/лекар, поштар/писмоноша, ћата/писар* и др.,
као и називи за супруге носилаца занимања: *апотекарица, капетаница
и начелниковица.*

Породична и родбинска лексика. Група лексема које показују
сродство често је коришћена у Лазаревићевом приповедању и садржи
велики број хипокористика (о којима је већ било речи), као и морфоло-
шких дублета: *баба, баба/ бабо, бата, брат, братић, буразер, девер
(дешо!), деда, дете, ђед/ђеда/ђедо, заова, зет, јетрва, кћер(ка), кћи, мај-
ка, мама, матер, мати, муж, нана, нена, нећак, отац, сека, сестра,
сестрић, сеша, син(чић), синовац, синовица, снаха (снако!), стрина, та-
та, тетка, теча, ћерка, ујка, ујна, чељад(ија), чича* итд.

Коњарство. Лексика која се тиче коња и коњске опреме заступље-
на је великим бројем лексема, било да су то називи за коње: *алат, ара-
плија, брња, вранац, дорат, дркела, кулаш* и др., или за делове коњске
и запрежне опреме: *арњеви, бакрачлија, бињекташ, главчина, дизгин,
ђем, ждрепчаник, каруца, коњушница, лотра, можданик, морокошња,
наплатак, оплетати (коњу реп), рукуница, срчаница, тарнице, терки-
ја, ункаш, упропнице, фијакер, хам, чешагија, шара, шина, штрањага,
или, пак, за радње које су везане за коње: *заигравати (коња), ождебе-
ти се, оплетати (коњу реп), оседлати, поиграти (коња), упрегнути,
фрктати, шишкати (коња)* итд.²³*

Одећа, обућа и накит. Лексика која се односи на одећу и њене
делове веома је разноврсна и занимљива. Овде ће бити наведени карак-
теристичнији називи за одећу, као и за материјал од којег се она прави:
*астрахански, бархет, бућме, вес(ић), гајтан, гуњ(ић), ђуда, ђурдија,
запонци, јака, (срмали) јелек, јелече, јечерма, кадифа, качкета, конђа,
копоран, кукуљица, либаде, махрама, памуклија, пачалук, пеленгири,
пришњак, пулија, пушићул, ремен, ројта, руба, силај, тепелук, тканица,
тозлуци, транболос, тунос, ћемер, ћерћелија, ћитајка, ћурче, фермен,*

²³ Неке од ових лексема су турцизми (нпр. алат, бињекташ, дизгин, ђем и сл.).
Више о турцизмима у српској терминологији коњарства в. Ђинђић 2009.

фес, фистан, фланерка, чакшире, чита, чоха, џемадан, џубе, шамија, шињер, шајкача, шкуртељка итд. Неки од назива везаних за обућу су и: *вихс, јухт, калочина, клиска, обојци, опанак* и сл. Називи за накит и украсе су малобројни: *белензука, ћердан, обоци, токе* и сл.

Кулинарство. У области кулинарских појмова издвајају се називи јела, пића и зачина: *бибер, бифтек, боранија, босиок, говеђина, ћако-није, лицидерски колач, коњак, локумић, мед, мезе(тити), пандишпањ, пастрма, пекмез, печење, пиво, питије, препеченица, ринфлајш, со, су-тлија, ћулбастиа, уштипак, шартрез, шећер, шома* и сл.

Фолклор. Лексику која би овде била сврстана у фолклорну, а тиче се народних обичаја и веровања осликаћемо примерима: *аманет, вампир, вашар, врбица, гатка, запевка, запис, муштулук, недјеља (нерадан дан, дан за литургију), перчин, побратим(ство), подушје, прелити (гроб), преслава, светац (празник), старојко, ткиво, хала* и др.

Школа и образовање. Називи везани за школу, образовање и степене образовања, који су уочени у приповеткама, су: *гимназиста, легрштер, лењир, лицеј, математичар, писаљка, плајваз, предавач, професор, псалтир, скамија, табла, учитељ, фамилијаз, иштица* итд.

Новац. Називи за новац који су употребљени у приповеткама показују разне валуте и њихове делове који су постојали у Србији половином XIX века: *грош, динар, дукат, крајцара, минцаћ, монета, наполеондор, орлаш, пара, плета, полутак, сребрењак, талир, фунта* и др.

Мере. Називи за мере су такође различитог порекла. Неки од њих су: *аков, аршин, вишек, двојка, драм, камара, крстина, педаљ, педао, полић, судланица, фунта, хват, хомут, чеперак* и сл.

Игре. У приповеткама Лазе К. Лазаревића налази се и неколико назива за друштвене и дечије игре, као и појмове везане за њих: *башабаш, билијар, дама, клопа, крајцара, мица, преферанс, санс, фириз, шах* итд.

Рибарство и пловидба. Неколико речи везаних за реку и пловидбу појављују се у две-три приповетке: *аласки, алат, дамчик, икраш, казук, теретница, чакља, шаран* и сл.

Музички инструменти. У називима музичких инструмената и појмова везаних за музику и музичаре који су употребљени у Лазаревићевим приповеткама очекивано преовлађују италијанизми: *бандиста, бубањ, бубњати, веркл, гајде, гајдаш, двојнице, дромбуља, клавир, кларинет, леса, мандолината, прдаљка, свирајка, соната, тастер, тенор, ћемане, ћурликати, фагота, флаута, шаркија, шаркијаш* и др.

Анализа функционално раслојене лексике потврђује да је у време када је Лазаревић стварао још увек био доминантан турски утицај у народном животу, али се примећује и продор нових цивилизацијских појмова, углавном из немачког језика.

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ

С обзиром на веома богат лексички фонд Лазаревићевих приповедака, не изненађује велики број позамљеница – 622 лексеме (можда и нека више), од којих су многе (п)остале саставни део нашег књижевног језика.

Управо су српски писци друге половине деветнаестог века дали велики допринос стварању српског књижевног језика на народној основици, али се народна лексика показала као оскудна, те су они настојали да свој лексички фонд употпуне и обогате.

Што се тиче речи и основа из латинског и грчког језика, углавном су у наш језик стигле посредством неког од европских језика (обично немачког и француског), али су овде класификоване према пореклу.

Неке стране речи Лазаревић је навео у оригиналној транскрипцији и артикулацији или у оригиналној артикулацији и нашој транскрипцији, изговарајући их кроз своје јунаке или кроз цитате, али оне овде неће бити разматране, јер заправо нису позајмљенице.

Такође, лексема *алилуј*, пореклом из јеврејског језика, као и иронични назив *дулчинеа* (према имену јунакиње Сервантесовог романа *Дон Кихот*), као појединачни случајеви, неће бити анализирани у оквиру позајмљених речи.

ТУРЦИЗМИ

У научној литератури могу се наћи различити термини за означавање позајмљеница из турског, арапског и персијског језика у наш језик, односно различити појмови за означавање њиховог порекла: турцизми, османизми, оријентализми (у оквиру њих турцизми, арабизми, фарисизми), оријенталне речи, османско-турске речи итд. (Шипка 1998 : 88). Према Рикарду Симеону турцизам је „ријеч или израз турског подријетла у којему другом језику“, а Дарко Танасковић разграничава турцизме од османизма (Симеон 1969; Танасковић 1983: 95). Иако је можда термилошки непрецизан, овде ће термин „турцизам“ означавати речи које потичу из турског језика, али и оне које су етимолошки арапског или персијског порекла, а посредством турског језика доспеле су у српски језик.

Турцизми у приповеткама Лазе К. Лазаревића представљају најбројнију групу позајмљеница (234), што је 37,6% од укупног броја страних речи (622). Овде смо уврстили речи које су пренесене и остале у свом изворном облику, затим оне које су претрпеле извесне промене у језику примаоцу, као и наше изведенице од речи из оријенталних језика.

Ексерциране турцизме из 16 приповедака поделићемо у две групе према њиховој садашњој употребној вредности. Прву групу сачињавају они турцизми чији су облици и значења опстали до данас и активно се користе у народним говорима и дијалектима. У књижевном језику неке од ових лексема употребљавају се из стилских разлога, дакле маркиране су: *абонос, авлија, алат, аманет, апс, апсана, аришин, асура, ашиковање, бадава, банбадава, барут, басамак, бећар, буразер, бурмут, вајда, вересија, дамар, дизгин, дилбер, дирек, дућан, ђердан, ђул-башта, ђуле, зејтин, зембил, јармац, јатаган, калдрма, калфа, кијамет, конак, локумић, мамуза, мезе, мезетити, механа, муштулук, ортак, ортаклук, пастрма, перчин, пеш, севап, севдах, сомун, сриада, тазе, тепсија, токе, ћилибар, ћулбастија, ћуп, ћуприја, ћускија, угурсуз, учкур, фес, фуруна, харамбаша, чардак, чибук, чивилук, џада, џамија, шамија, шегрт* итд. Другој групи припадају турцизми који су били живи слој народног језика у Лазаревићево време, али су изгубили актуелност услед цивилизацијских, друштвено-историјских и културних промена, тако да су њихови облици и значења данашњем просечном читаоцу Лазаревићевог дела, поготову из урбаних средина, непознати или су замењени новим речима, а самим тим и застарели: *ајдамак, ајлук, бардак, башабаш, белензука, бињекташ, бућме, ваља, газија, дивит, драм, душем(иц)а,*

ђуда, заира, зарф, зорли, ирам, јаваш, јекмегџија, казук, међер, мумака-зе, одаџија, олукли, отлукана, пачалук, пексијан, перваз, пулија, пусат, пушћул, санћим, сараф, саћурица, сербез, сехир, симсија, сукија, такум, талпа, тепелук, теркија, тесте, тозлуке, тунос, ћемер, ћерћелија, ункаш, ферман, хајван, ханџар, цагрије, чекмеџе, чита, џемадан, џуде, шарџија, шиљте и сл.

Од објављених приповедака највише турцизама има у приповеци *Он зна све* (56), а најмање их је у *Вертеру* (15), где су ликови припадници интелектуалног слоја, те је разумљиво да турцизми нису примарни у њиховом речничком фонду. Што се тиче недовршених приповедака, највише турцизама садржи *Вучко* (46), а најмање приповетка *Тешан* (4), која је и најкраћа²⁴.

ЛАТИНИЗМИ

Лексеме и основе које су пореклом из латинског језика углавном припадају цивилизацијској лексици или, пак, терминологији, и део су лексичког фонда европских језика, као и лексичког фонда писца који је књижевно и општеобразован какав је био Лаза К. Лазаревић.

Латинизми чине 17% од укупног броја позајмљеница, тј. 106 лексема. Међу њима је најмање оних које су директно преузете и наводе се у свом изворном облику, нпр.: *мензура*, *монета*, *натура*, *нимбус*, *центрум* и сл., као и поздрав *сервус* и израз *модус вивенди*. Већи број латинизама чине позајмљенице које су се адаптирале лексичком систему нашег језика, уз морфонолошке промене, при чему су основе неадаптирани делови, а суфиксација најчешћи облик прилагођавања²⁵. Неке од њих су: *апсолутно*, *декламација*, *десператан*, *диспут*, *ексцес*, *интродукција*, *инсулт*, *капиталиста*, *колега*, *конзисторија*, *контракт*, *концепт*, *ламентација*, *облигатан*, *остентативно*, *позиција*, *порта*, *продукција*, *редактор*, *респект*, *рестринговати*, *рефлексија*, *сангвиничност*, *сатисфакција*, *спекулација*, *специфичан*, *суплент*, *такт*, *транспарент*, *фамилијаз*, *фармазон*, *фаталиста*, *фиксирати*, *циркумскриптан*

²⁴ Приликом представљања бројчане заступљености лексема из одређеног страног језика засебно су наведени бројчани подаци само за неке приповетке, обично за оне које имају највише или, пак, најмање таквих различитих позајмљеница, не за сваку приповетку посебно, тако да то не значи да оне нису заступљене и у другим приповеткама (нарочито ако су то турцизми и др. фреквентне позајмљенице).

²⁵ О начинима и принципима адаптације цивилизацијске лексике латинског и грчког порекла у српском језику детаљније в. у Мишеска-Томић 1996: 69–80.

итд. Оне су увелико постале део нашег књижевног језика и његовог лексичког инвентара, а да су биле саставни део речничког фонда и комуникације међу интелектуалцима у 19. веку, сведочи њихова већа фреквентност у тзв. интелектуалним приповеткама – *Швабици* (19), *Вертеру* (18) и *Ветру* (17). Најмање латинизама садрже приповетке *У добри час хајдуци* (у речнику УДЧХ) и *На бунару* (НБ), што је и разумљиво јер се радње одигравају у сеоском амбијенту. Од незавршених приповедака највише латинских речи има приповетка *Стојан и Илинка* (СИ) (20), чија је радња смештена у Београд, а готово ниједну *Баба Вујка* (БВ). С обзиром на веома високо медицинско образовање стечено у Берлину и титулу доктора медицине и хирургије, не изненађује велики број медицинских термина, од којих су неки латинизми: *везикатор*, *дегенерисан*, *имерзио*, *мензура*, *мускул*, *обдукција*, *окулар*, *прострација*, *секција*, *секцовати* итд.

ГАЛИЦИЗМИ

Речи француског порекла чине 12,1% од укупног броја позајмљеница или 75 лексема. Оне углавном чине саставни део лексике нашег књижевног језика и односе се на разне области живота, занимања, ситуације, радње и предмете: *адресован*, *артејски*, *афера*, *билијар*, *бона*, *визита*, *галантан*, *гувернанта*, *депеша*, *деташовати*, *дресура*, *дуел*, *дуеланти*, *екипажа*, *жандар*, *журнал*, *интригант*, *кадрил*, *канабе*, *касација*, *кокетерија*, *контура*, *кор*, *малтретисати*, *маневра*, *маркован*, *машина*, *модеран*, *наполеондор*, *пансионат*, *парада*, *пардон*, *пикантан*, *потпури*, *рапир*, *резон*, *ресторација*, *санс*, *сондисати*, *тротоар*, *увертира*, *фотељ*, *фрак*, *шартрез*, *шимера* итд.

Највише речи француског порекла употребљено је у *Швабици* (25) и *Вертеру* (21), а нису забележене у Први пут с оцем на јутрење. Од недоконаних приповедака највише галицизама садрже *Вучко* (7) и *У туђем свету* (6), а најмање *Тешан* (1) и *Баба Вујка* (1).

ГРЦИЗМИ

Грцизама има 11,7% у односу на остале позајмљенице или 73 лексема. Као што је случај и са латинизмима, већина речи и основа грчког порекла које користи Лаза К. Лазаревић јесу интернационализми или термилошка лексика, нпр. *аналисати*, *дипломат*, *ђерам*, *екстаза*, *ем-*

фатично, епитет, идеја, идилски, иронија, јевтика, камара, коме(н)дија, лаик, лицеј, микроскоп, мистериозан, монотон, море (узвик), муза, оподелдок, патос, патетичан, периодичан, пирамида, плета, протокол, ритам, симпатија, систем(а), скептик, скорпија, строфа, тактика, театор, телеграм, ћерамида, ћир, фантазија, физикус, филозофисање, хемикалија, хероичан, хоризонт, цилиндар и сл.

Највише грцизама међу завршеним приповеткама има у *Вертеру* (17), *Швабици* (15), *Школској икони* (12) и *Ветру* (10), што се поклапа са бројчаним стањем латинизама, галицизама и германизама у овим приповеткама. Једина разлика или новитет је приповетка *Школска икона*, али с обзиром на њену тематику и анализу употребљених грцизама, јасно је да је то лексика везана за црквено-духовни живот: *апостол, аранђео, еванђеље, кандило, метанисати, нафора, нурија, петрахил, полелеј, псалтир* и сл. Од недовршених приповедака највише речи грчког порекла имају приповетке *Секција* (8) и *Вучко* (8), а најмање *Тешан* (1), која је и најкраћа.

ГЕРМАНИЗМИ

Речи и основа немачког порекла у приповеткама Лазе К. Лазаревића има 10%, тј. 62 лексеме. Неке од њих су: *агент, агентов, аранжовати, араплија, атлет, аукторитет, бархет, бобандирати, буриш, вертхајмовача, вендер, вертеризам, вихс, дамчик, земичка, земичкар, камерални, касирка, крајцара, лајтнант, лоз, лотре, луфт, малтер, минцаћ, мишлинке, озумтрогле, пиксла, плајваз, ринфлајш, ритер, фришак, цигља, шина, шлосер, итрањага* итд. Највећи број германизама налази се у приповеткама *Швабица* (15) и *Вертер* (12), што је разумљиво и очекивано, јер се радња прве одиграва у Берлину, а друге у бањи, тако да се не дотичу тема из сеоског живота. Приповетке *У добри час хајдуци* и *На бунару* готово да немају германизама, што опет можемо повезати са тематиком и пејзажима из сеоског амбијента. Од недовршених приповедака највише германизама има приповетка *На селу* (6), а најмање *Тешан* (1).

ИТАЛИЈАНИЗМИ

Италијанизама нема много у Лазаревићевом опусу – 26, што је 4,2% међу позајмљеницама. Као што је и очекивано углавном су то тер-

мини (и то интернационалне употребне вредности) везани за музичку уметност: *арија, бандиста, веркл, мандолината, соната, тенор, флаута, флаута* и сл., али и друге речи: *банкротски, грациозно, дукат, каруце, команда, мото, пандишпањ, фортуна, фуриозно, чавао, шпаг, шпијунисати* и др.

Од довршених приповедака у *Вертеру* има 12 лексема, а у *Швабици* 6, што је слично као код позајмљеница из грчког, латинског, немачког и француског, док у приповеткама *У добри час, хајдуци* и *На бунару* нису уочене. Недовршена приповетка *Стојан и Илинка* садржи 7 италијанизама, *Вучко* један, а у *Тешану* и *Побратимима* нису уочени.

МАЂАРИЗМИ

Број позајмљеница из мађарског језика у Лазаревићевом делу јесте мали – 25 лексема или 4%. То су мађаризми који су били саставни део појединих народних говора и односе се на термине из сеоског живота: *аков, барна, валов, фиргауз, шарампов* и др.; фолклора: *конђа, ројта*; реку и речну пловидбу: *аласки, крманош, чакља*; карактеризаторе за људе и међуљудске односе: *кевиљ, фићфирић, пајташ, пандур*; музику: *дромбуља, чардаш*; накит: *ђинђува*, или именују делове запрежних кола: *арњеви, морокошња, хам, чатлов*. Мађарског порекла је и често употребљавана лексема *варош* и њене изведенице, као и придев *рацки*, настао према погрдном мађарском називу за Србе – Раци.

Приповетке *Швабица*, *Први пут с оцем на јутрење* и *Он зна све* имају по 4 мађаризма, а у *Вертеру* има само један. Од недовршених приповедака *На село* има 2 лексеме (*барна* и *хам*), као и *Вучко* (*валов* и *чкаљка*), док их у *Секцији* нема.

РУСИЗМИ

Русизама у приповеткама Лазе Лазаревића има веома мало – 14, што је 2,3% од укупног броја позајмљеница. Већина се у садашњем стандардном језику може сматрати застарелим речима: *добродетељ, казначеј, отпечатавати, попечитељ, поручик, правитељски, сајузити, самовар, Славјанин, сраженије, указ, указни, чрезвичайни, шињер*.

Највише русизама појављује се у недовршеној приповеци *Секција* – 4 лексеме, у *Вучку* 3, док у *Тешану* и *Баба Вујци* нису уочени. Од завршених приповедака у *Швабици* се налазе две лексеме руског порекла

(*поручик и сраженије*), а у приповеткама *На бунару*, *У добри час хајдуци* и *Ветар* нису регистроване.

АНГЛИЦИЗМИ

Насупрот данашњој експанзији енглеских речи и термина у друге језике, у 19. веку језик писаца био је под утицајем класичних језика, као и немачког и француског.

Лазаревић је употребио 7 англицизама: *бифтек*, *вагон*, *комфорт*, *леворвер*, *револвер*, *фланерка* и *фунта*, што је 1,1% од броја осталих позајмљеница. Од тога две су у *Вертеру* (*комфорт* и *леворвер*), као и у *Швабици* (*бифтек* и *фунта*), док се у приповеци *У добри час хајдуци* помиње *револвер*, а у *Он зна све вагон*. У недовршеним приповеткама англицизам *фланерка* забележен је у *Баба Вујци*, а *бифтек* у приповеци *У туђем свету*.

Ради веће прегледности даћемо табелу са бројем и процентуалним учешћем у укупном броју позајмљеница:

Турц.	Лат.	Гал.	Грц.	Герм.	Итал.	Мађ.	Рус.	Англ.
234	106	75	73	62	26	25	14	7
37,6%	17%	12,1%	11,7%	10%	4,2%	4%	2,3%	1,1%

Табела са прегледом броја и односа позајмљеница у Лазаревићевом опусу

Анализа ексцерпираних позајмљеница из Лазаревићевих приповедака указује на префињеност стила, богат и пажљиво одабиран, а опет обиман речник пишевог језика.

Међу позајмљеницама најбројнији су турцизми, што је последица историјских, друштвених и политичких околности и прилика²⁶, као и тематике приповедака. Узевши у обзир чињеницу да је Лазаревић био изузетно образован писац који је таленат надограђивао уз велике књижевнике светске књижевности, сасвим је разумљива појава великог броја речи из латинског, француског, грчког и немачког језика. Овде треба истаћи и то да је употреба речи и основа из ових језика повезана са тематиком приповедака. Наиме, највећи број ових позајмљеница садрже

²⁶ Превагу турцизама над осталим туђицама у лексикону српског језичког стандарда 19. века показала је и анализа именичке лексике Вуковог *Рјечника*. В. Николић М. 1996: 397.

приповетке *Вертер*, *Ветар* и *Швабица*, чији су ликови представници образованог и интелектуалног слоја, те су овде и назване „интелектуалне“ приповетке. Самим тим, највише турцизама имају приповетке са тематиком из сеоског живота. Ипак, понегде се може приметити пишчево поигравање речима, тј. намерна употреба позајмљенице, где се не очекује, било да је погрешно изговоре јунаци приповетке, нпр. *анализира* м. електрише (*Ветар*), *апелирати* м. оперисати (*Ветар*), *бобандирати* м. бомбардирати (*Све ће то народ позлатити*), итд., или (опет с намером) писац – *озумтрогле* м. хозентрегери, било да је правилну реч употребио у описивању: *остентативно* захтевати, *рестринговати* на јагњећу плећку (*Тешан*), *циркумскриптно* руменило (*Секција*). Овакви „излети са речима“ још више истичу јединственост и оригиналност стилских карактеристика Лазаревићевих приповедака.

НЕКЕ ФОНЕТСКО-МОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЛАЗАРЕВИЋЕВЕ ЛЕКСИКЕ

Већ је у уводном делу наглашено да је основни књижевни изговор у Лазаревићевим приповеткама екавски, уз покоји ијекавизам, као ђед(о), гриота, Биоград (осим приповетке *Школска икона* која је доследно писана ијекавски²⁷). Ово је иначе особина говора села у мачванском крају, који осим што представља део шумадијско-војвођанског дијалекта, чува и поједине ијекавизме, као трагове ијекавских насељавања²⁸, те није необично колебање у замени јата. У овом поглављу указаћемо на поједине фонетско-морфолошке црте Лазаревићевог језика.

ФОНЕТСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

- Паралелизам вокала *a* / *и* код глагола *изаћи* / *изићи* не постоји код Лазаревића. У свим приповеткама доследно је забележено: *изићи*, *изићох*, *изиће*, *изићосмо*, *изићете*, *изишао* и сл.

- Форма *осем* (место осим) веома је честа.

- Варијацију вокала *a* / *о* бележимо у примерима: *затворати* / *затварати*, *затворац*, *отворати*, *притворати*. Форме типа *затворати* настале су према облицима свршеног глагола *затворити*.

²⁷ Као пример који илуструје ту доследност може послужити употреба лексеме *слеме* у приповеци *Он зна све* (Чекај док му падне слеме на теме) и ијекавског дијалекатског облика *шљеме* у приповеци *Школска икона* (Цио један крај шљемена паде покрај прозора).

²⁸ О пореклу становништва Лазаревићевог краја в. Николић Б. 1966: 191–194.

• Као што и мачвански говор у већини случајева не познаје фонему *ф*, тако и овде она алтернира са фонемом *в*, нпр. у иницијалној позицији: *Вилип*, *фишек* / *вишек*, у медијалној: *кафа* / *кава*, *кафана* / *кавана*, *кофа* / *кова*, *Чифутин* / *Чивутин*, у финалној: *телеграф* / *телеграв*. Само у облику са замењеном фонемом *в* коришћене су лексема: *Вилип*, *кавена*, *повранцузити се*, *чивутски*. Лексема која се доследно код Лазаревића јавља са непромењеним *ф* је *софра*, а она је забележена и на терену, при проучавању мачванског говора као једна од ретких речи са незамењеним *ф* (Николић Б. 1966: 70).

• Фонеме *х*, наравно, нема у говору Лазаревићевог краја. Међутим, он је у већини случајева водио рачуна да, према Вуковим принципима, пише фонему *х* тамо где јој је по етимологији место. Ово се очитује у примерима: *буха*, *глухо*, *духан*, *духанкеса*, *духати*, *духнути*, *искухати*, *кухар*, *кухарица*, *махрама*, *муха*, *прохин*, *сахат*, *скухати*, *сух*, *сухо*, *сухоњав*, *сухопарно*, *сухарак*, *ухо*, *хапс* и сл. Ређе се јављају лексема у којима се фонема *х* губи или се супституише фонемама *ј*, *в*, *к*: *апс*, *апсеник*, *вијор*, *дрктати*, *дуван*, *дуванкеса*, *дуванџија*, *марама*, *уво* и др. У лексемама *хала*, *хат* и *сехирити* забележена је фонема *х* у иницијалном положају, иако је ту по пореклу није било (в. Стевановић 1975: 144).

• Фонема *ј* веома је нестабилна и јавља се у групи (-)ио(-) (то је одступање од садашње норме) код речи: *појимање*, *фијока*, као и у иницијалној позицији: *Јевропа*, *јевропски*, *Јевропљанин*, *јексер* (али само *еванђеље*). С друге стране, *ј* понекад изостаје код придева на -ијски: *авлиски*, *полициски*, (што је ствар различитог правописног решења), или код деминутива именице ж. рода на -а: *кутица*, *хартица*, као и код присвојног придева властите именице Илија: *Илин*.

• Налазимо фонему *л* на крају речи, односно слога у: *топал* и *чавал*. Насупрот томе, у придеву *свиона* (косица) и именици *детало* *л* је прешло у *о*, док су у савременом српском језику опстали облици са неизмењеним *л* – *свилена* и *детлић*.

• Фонолошка варијација *с* / *з* (која је последица разлике у пореклу – изворно грчко *с* или посредно немачко *з*) недоследно је примењивана, тако да се јављају облици: *балсам*, *балсамичан*, *университет*, *филозофија* / *филозофија*, *филозофирати*, *философисати*, *пенсионовати* и др.

• Иницијална консонантска група *кћ-* у неким случајевима остаје непромењена, а понегде (обично у дијалозима) се упрошћава, као у народним говорима: *кћер, кћи / ћер, ћерка*.

• Иницијалне групе *пт-* и *пч-* такође се упрошћавају у неким случајевима: *тице* (али и *птица*), *тичићи, чела* (пчела), што је у складу са приликама у говору Лазаревићевог краја (в. Николић Б. 1966: 249).

• У основи једног етника и ктетика јавља се варијација *ћ / џ*, као и у књижевном језику: *Мађар/ Маџар, маџарски*.

МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ

• Занимљиви су двосложни хипокористици, тј. властите именице мушког рода с основом на консонант чији је номинатив једнине на *-о* и *-е*: *Јоле, Мићо, Стево, Столе, Перо*. Промена ових облика није једнообразна. Облици на *-о* имају регуларну промену као именице I врсте: *Перо* – ак. (нађе) *Пера, Мићо* – дат. (заповедио је) *Мићу*, ак. (поп разбуди) *Мића*, што је карактеристика говора у западној Србији, Црној Гори и источној Херцеговини (Николић М. 1991: 341). Међутим, има и одступања, када се именица *Перо* мења као именице III врсте (ж. род на *-а*): (видео сам) *Перу* Зеленбаћа²⁹. Властита именица *Столе* у косим падежима има регуларне облике као именице I врсте: ген. (нема весеља без) *Стола*, дат. (он рекне) *Столу*. Двосложни хипокористици м. рода на *-а* деклинирају се по III врсти: *Ђока* – ак. *Ђоку, Ива* – *Иви, Јеша* – ген. *Јеше, Јоца* – дат. *Јоци, Мита* – ак. *Миту, Миша* – ак. *Мишу*. Код апелативних двосложних хипокористика наилази се на двојство: *баба / бабо* и *ћеда / ћедо*, при чему се прва наведена именица деклинира по III врсти (дат. *баби*, ак. *бабу*), док су код друге засведочени облици промене по I врсти (*ћедо* – ак. (он обиђе) *ћеда*), али и по III врсти (*ћеда* – дат. *ћеди*, ак. *ћеду*).

• Номинатив множине именица мушког рода у три примера има старе облике, без уметка *-ов*, односно *-ев*: *гласи* (гласови), *дуси* (духови) и *оци* (очеви), као и генитив множине именице *рак*: *рака*.

²⁹ О промени мушких хипокористика на *-о* као именица женског рода на *-а* у западној Србији и у штокавским говорима уопште детаљније в. Тешић 1977: 213 и Стијовић 1977: 13–18.

• У једном примеру јавља се енклитички облик акузатива једине с предлогом *на-* личне заменице за 1. лице: *на ме*. Енклитички облици личне заменице јављају се и уз предлоге, нпр. *преда се*.³⁰

• Датив једине личне заменице женског рода за 3. лице гласи: *њојзи*, али и *њој*, као и код присвојне заменице ж. рода *њезин/њен*, у складу са говором тог краја (в. Николић Б. 1967: 264).

• Придевске заменице *какав*, *овакав* и *такав* имају поред основа *такв-* (*овакв-*, *какв-*) и основу *так-* (*овак-*, *как-*), што је особина народних говора: *таки*, *-а*, *-о*, *каки*, *-а*, *-о* и *оаки*, *-а*, *-о*.

• Генитив множине заменица *какав* и *никакав* има архаичне, односно дијалекатске, ијекавске облике *каквијех* и *никаквијех*.

• Интересантне су именице које код Лазаревића имају другачији род него што је данас уобичајено у савременом српском књижевном језику. Неки примери за њих су: *тог вечера* (м. те вечери), *воња* (м. воњ), *качкета* (м. качкет), *маневра* (м. маневар), *олуј* (м. олуја), *појав* (м. појава), *система* (м. систем), *табарак* (м. табарка), *уступка* (м. уступак), *фотељ* (м. фотеља) и сл.

Глаголи са наставцима *-исати*, *-овати* и *-ирати* у неједнакој су употреби. Наставак *-ирати* доспео је из немачког језика и карактеристичнији је за западну језичку област, док у источној преовлађују наставци *-овати* (домаћег порекла) и *-исати* (грчког порекла, који је у наш језик доспео са турским речима)³¹. Код Лазаревића су фреквентнији глаголски наставци *-овати* и *-исати*, него *-ирати*, па и код глагола који су у савременом српском језику уобичајени са *-ирати*. Глаголи на *-овати* у ексцерпираним приповеткама су: *адресовати*, *ангажовати*, *аранжовати*, *властовати*, *демонстровати*, *декламовати*, *диктовати*, *добовати*, *документовати*, *импоновати*, *консолидовати*, *констатовати*, *конциповати*, *некоординовати*, *одекламовати*, *пенсионovati*, *рестринговати*, *реферовати*, *секундовати*, *секцовати* и др. Примери за глаголе на *-исати* су: *аналисати*, *дајанисати*, *дуелисати* (*се*), *електрисати*, *интерпретисати*, *експлоатисати*, *кулминисати*, *малтретисати*, *мајсто-*

³⁰ Овакви облици личне заменице забележени су и дијалекатским истраживањима мачванских говора, в. Николић Б. 1967: 221.

³¹ О овим суфиксима и њиховој продуктивности у српском језику в. Цвијић 1970: 131–161. Поређење коришћења „два страна и једног домаћег наставака“ код Срба и Хрвата в. у Стевановић 1970: 13–14.

рисати, метанисати, потенцисати, рендеисати, реституисати, сондисати, философисати, шпијунисати и сл. Неки од глагола на *-ирати* су: *анализирати, апелирати, бобандирати, фиксирати, филозофирати*. Примери ових глагола могу указати на промене у употреби наставака у периоду од скоро век и по. Током времена мењала се фреквенција и употреба ових глагола³², тако да је у савременом језику увећан број глагола са наставком *-ирати*.

³² О порасту употребе наставка *-ирати* у српском језику прве половине 20. века в. Павловић 1940: 81–82.

О КРИТЕРИЈУМИМА ИЗБОРА ЛЕКСИКЕ

У лексикографији постоје различити типови речника, а речници језика писаца спадају у тзв. специјализоване врсте речника. Израде таквих специјализованих речника разне намене предмет су како западне, тако и словенске лексикографске праксе (уп. Вејоит 2000: 32–41). Посебно је у словенској лексикографији велика пажња посвећена изради речника писаца различитих типова: описни, конкордансни, индекси, глосари³³.

Пре лексикографске обраде ексцерпираних грађе требало је одредити критеријуме одабира лексике која ће бити дефинисана у другом делу рада у облику речника лексема из приповедака Лазе К. Лазаревића, које су карактеристичне за његов језички израз и маркиране по разним основама са становишта савременог српског језика. Селективна ограничења приликом израде могу се заснивати на разним принципима и комбинацијама. У анализи „било која особина лексичких јединица и било које обиљежје њихових десигната или денотата или било која друга функција може се искористити, у било којој комбинацији, као принцип, као разлог ограничења (...) Научна вриједност рјечника је и у семантичкој диференцијацији, и објашњењу семантичких разлика“ (Згуста 1991: 198–199).

³³ Наравно, од словенских земаља, лексикографија је најразвијенија у Русији, где је у изради и Речник руске поезије (в. Крысин 2008: 365–367). Један од кључних лексикографских параметара који се углавном примењује у словенској лексикографској пракси израде речника језика писаца јесте начин контекстуалног тумачења (*прием контекстного изъяснения*), који је примењен и у нашем раду (в. Щербин 2008: 18). У прилог проучавању лексике неког писца иду и до сада објављени речници Његошевог језика (аутори: М. Стевановић, М. Вујанић, М. Одавић, М. Тешаћ), затим речник поезије Милана Ракића (В. Павковић), Петра Кочића. Интересовање за језик Лазе К. Лазаревића појавило се, након пријаве наше теме у Београду, и у Новом Саду, те је као резултат и допринос тога рада објављен конкордансни речник приповедака Лазе К. Лазаревића (Б. Јелић).

Тако је у овај речник увршћена разноврсна карактеристична и маркирана лексика:

а) застареле лексеме (нпр. арх. *легритер*, *љубазник*, *фамилијаз*; ист. *ритер*, *спахилук*), као и оне мање познате просечном читаоцу (*бадија*, *инокосан*) и изрази (и фразеологизми) који нису у употреби у данашњим урбаним говорима (*боја му се не прима*, *с малим*, *стајати у власти* (*некоме*), *у тај пар*);

б) покрајинизми и дијалектизми (*кевиљ*, *мосур*, *јевтика*, *напошљетку*);

в) лексеме које су опстале у неким народним говорима, а у књижевном језику се употребљавају ако је радња смештена у неко раздобље из прошлости или у сеоску средину (*берићет*, *севдах*, *транболос*);

г) уобичајене и познате речи у разговорном и књижевном стилу, али код Лазаревића имају другачија, шира или ужа значења од данашњих, тј. неко од секундарних значења те лексеме које је застарело или ишчезло (*предузеће*, *наградити*) (уп. Гортан-Премк 1997: 51);

д) лексеме које се односе на разна занимања, области, занате, радње, а данас се углавном не употребљавају (или се срећу врло ретко и ограничено) (*амалин*, *јухт*);

ђ) цивилизацијске лексеме специфично употребљене у контексту приповедања (*десператан*, *рестринговати*, *циркумскриптан*), као и лексика која одражава друштвено-историјске прилике тог времена (*касација*, *начелник*, *попечитељ*);

е) речи и варијантизми који су више обележје западног говорног подручја него источног (*кат*, *сухопарно*);

ж) лексеме које су другачијег рода него у савременом књижевном језику (*воња*, *качекета*, *маневра*, *фотел*);

з) глаголи са наставцима -овати, -исати и -ирати, који у садашњем књижевном језику (па и у научном стилу) углавном имају другачији наставак (*аналисати*, *интерпретисати*, *реферовати*);

и) народске речи, односно речи народне етимологије (*апелирати, петрахиљ*), као и називи из народних говора за људе по њиховим морално-психолошким или физичким особинама (*згеба, крџалија, туњез, ћалов*), затим хипокористици (*бабо, нена*) и уопште лексика карактеристична за патријархалну заједницу и њен живот;

ј) имена и називи за домаће животиње (*барна, брња, дркела*);

к) лексеме које се фонетски разликују од њиховог данашњег изговора (*васелена, затворац*);

л) префиксална образовања која се данас користе са другим префиксима (*напитати* – м. упитати, *убезекнуто* – м. забезекнуто) и неке полусложенице које су карактеристичне за народни живот тадашње Србије (*абонос-чибук, срмали-јелек*);

љ) поједине речи и значења из грађе која нису ушла у састав општих описних речника српског језика РСАНУ и РМС. У нашем речнику означене су на следећи начин: уколико одредница или израз/фразеологизам не постоји у РСАНУ (1–17), односно у РМС-у (1–6) иза ње стоји знак * (нпр. *дегенерисан, загаличати, ћерћелија, чкаљка итд.*); ако уочено значење није евидентирано у овим речницима иза дефиниције лексеме стоји знак ** (в. код одредница *банкротски, императивно, преблаги, срџада* и др.). Биће указано у фуснотама и на поједина значења која су погрешно или непрецизно дата за Лазаревићеве примере у овим речницима.

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА РЕЧИ

Утврђивање облика одредница вршено је по методама примењеним у РСАНУ. Акцент је обележен само на неким одредницама ради диференцирања значења (*а̇лат* и *алат*), дакле тамо где је диференцијалног значаја. Одреднице су наведене по азбучном реду. Понекад није било лако утврдити инфинитив на основу презентског облика (и обрнуто, презент према инфинитиву), те су у неким примерима где се на основу једног примера то није могло прецизирати, наведена два могућа облика (нпр. *развргнути* и *разврћи*).

Грамматичка обрада речи рађена је углавном по моделу рада у РСАНУ, с тим што регуларни, системски облици генитиви именица нису давани, а када је наведен, генитив је скраћен. Неке правописне неуједначености код два прилога решена су по садашњој правописној норми (*ни у колико – ниуколико, у том – утом*) (Пешикан– Јерковић–Пижурица 1993).

Подаци о етимологији речи наведени су код позајмљеница, а за то су коришћени постојећи доступни речници (в. списак речника на крају).³⁴

Дефиниције у речнику су описне и синонимске³⁵, као и функционалне у примерима где је значење јасно и прецизно изречено општепознатом речју (нпр. *дажд* – киша). Уколико није било могуће са сигурношћу дефинисати нека значења иза дефиниције стоји лексикографски знак опреза (?).

У вези са избором примера, ако их је било више, одабирана су три или четири карактеристичнија. Елиптичне реченице су прошириване и заједно са ауторовим уметнутим речима из контекста приповетке дате у угластим заградама, а скраћивање текста означено је са три тачке. Иза примера у облој загради налази се скраћеница за одређену приповетку у којој се налази пример и број странице. За ексцерпцију коришћено је издање Српске Краљевске Академије, а упоређивањем са неким каснијим издањима (после II светског рата) примећене су неке измене Лазаревићевог језика, било да су лекторске интервенције (*авлијски м. авлиски, љубавник м. љубазник*), омашке које мењају значење (*баругија м. бурегуија, поштена дијагноза м. потежа дијагноза, рогобатан м. ратоборан*), или стил (*дрвенкаста м. дрвендекаста*) а у једном случају била је изостављена цела реченица (уп. Лазаревић 1958).

Ипак „без обзира на то какав се метод израде прихвати, обрађивач речника ће увек бити у сумњи да ли је он и најбољи, а покаткад ће и сам бити принуђен да одступи од њега. То је у природи речничког рада“ (Тешић 1982: 304).

³⁴ Етимологије речи из руског језика нису наведене.

³⁵ „Описна дефиниција ... даје веће, исцрпне могућности да се појам лексикографски коректно обради, док се при синонимској допуни ... може ваљано употпунити описано значење (...) Што се тиче дескриптивног сегмента дефиниције, у лексикографској пракси се, по правилу, примењује идентификација и опис битних семантичких карактеристика реалних или асоцијативних компонената описиваног садржаја лексеме“ (Фекете 2002: 84).

ЗАКЉУЧАК

Анализа лексике у приповеткама Л. Лазаревића показала је, између осталог, да је Лазаревић веома брижљиво бирао и употребљавао одређене лексеме, водећи рачуна о језичко-стилском изразу, тематици, карактерима и друштвеној одређености ликова. При класификовању и разматрању различитих лексичких слојева у његовим приповеткама изразита је особина „хиперграматичности” овог писца (као што је бележење фонеме *x* тамо где јој је по етимологији место: *буха, кухар, муха, сахат* и сл.).

У циљу бољег увида у разноликост и разноврсност лексичког инвентара ових приповедака посебно је представљена област раслојавања лексике, у оквиру које је указано на њену употребну вредност и специфичност.

Користећи различите критеријуме диференцирали смо ексцерпирани лексичку према експресивности, друштвено-историјском принципу, временском, затим према територијалној припадности, функционалности и по пореклу. Према ставу говорника или приповедача, издвојене су експресивне речи и дати најизразитији и фреквентни деминутиви, аугментативи, хипокористици и пејоративи. Мноштво позитивних експресива и њихова бројчана надмоћ над негативним експресивима осликавају не само Лазаревићеве језичко-стилске одлике и склоност ка идиличним описима ликова и патријархалних односа, већ и његову благу, префињену, нежну и толерантну природу.

Као специфичан и значајан део лексичког фонда приповедака Лазаревића чине застареле речи, класификоване према друштвено-историјском принципу – архаизми и историзми, како својом бројношћу, тако и упечатљивим дочаравањем друштвено-историјских прилика, карактера и догађаја из тог временског раздобља. Посебно је занимљива употреба речи које припадају ранијим, предвуковским стилевима српског књижев-

ног језика, нарочито ако се узме у обзир неблагонаклон Вуков став према овим лексичким облицима. Лазаревић је овим лексичким слојем, као и многим речима страног порекла показао већу слободу у одабиру лексике, не ослањајући се искључиво на народне, сеоске говоре, за које се показало да нису довољни за сву тематску сложеност и стилску слојевитост његовог књижевног дела. Лазаревић је и на овај начин обогатио свој језички израз и дао допринос развоју српског књижевног језика.

Како је језик Лазе К. Лазаревића заснован на народном идиому, превасходно на говору његовог краја, разумљив је велики број покрајинских и дијалекатских речи, посматрано из перспективе савременог српског језика. Многе од њих и данас живе у неким народним говори-ма, па и у мачванском крају. Лазаревићева (не баш доследна) употреба фонеме *x* која није постојала у народу, показује његову жељу да је, према Вуковим препорукама, бележи тамо где јој је по етимологији место. Користио је и лексику која је карактеристична за западно говорно подручје, тј. за западну језичку варијанту, трудећи се да унесе у своје приповедање и неке од тих лексема (*кат, милијун, тисућа*)³⁶.

Класификација типова функционалне лексике пружила је увид у многе области живота у Србији тог времена, од административно-правних, друштвено-политичких и војних појмова, преко лексема које се односе на народни, сеоски живот, фолклор, занимања, до цивилизацијске лексике, као одлике Лазаревићевог стила. Наравно, у лексици која именује појмове, предмете и радње из народног живота турски утицај је доминантан, док се у другим областима примећује продор нове лексике, углавном (посредовањем или директно) из немачког језика, што је компатибилно са тадашњим променама у Србији и контактима са другим културама³⁷.

Велики број речи и основа страног порекла у Лазаревићевом књижевном опусу (622 лексеме) указује на богат и обиман речник пишчевог језика. Превагу над другим позајмљеницама имају турцизми (37,6%), што је опет последица друштвених околности, али и тематике везане за сеоски амбијент и живот у њему. Наиме, анализирањем лексике појединачно по приповеткама (довршеним и недовршеним), долази се до закључка да је употреба речи и основа страног порекла повезана са те-

³⁶ У том смислу може се говорити и о варијантској раслојености која подразумева поделу лексичке масе на варијантизме као лексеме које се разликују на лексичком плану (Шипка 1998 : 69).

³⁷ О појмовима који су аустријским посредством допрли до Србије почетком 19. века, а налазе се и у Вуковом *Рјечнику* детаљније в. у Ивић 1971: 299.

матиком приповедака. Тако, приповетке чија се радња одвија у сеоском амбијенту обилују одомаћеним турцизмима, док се у приповеткама чија су дешавања везана за образовани, тадашњи урбани, грађански слој у великом броју налазе речи из латинског, грчког, немачког, француског и др. језика. Посебно се издвајају три тзв. интелектуалне приповетке *Швабица*, *Вертер* и *Ветар*, чији су јунаци представници интелектуалне елите, те у њима има мање турцизама, а много више речи које припадају цивилизацијској лексици или другим европским језицима.

Све Лазаревићеве приповетке писане су екавским књижевним изговором, осим *Школске иконе*, која је доследно и прецизно писана ијекавским изговором.

Посебно су занимљиви морфолошки ликови двосложних хипокористика мушког рода типа: *Перо*, тј. *Столе*, који се деклинирају у неким примерима по I именичкој врсти, а некада по III врсти. Неке Лазаревићеве именице у савременом српском језику имају другачији род (*качекета*, *маневра*, *олуј*), као што неки глаголи који су код њега имали српски начин формирања (на *-исати* и на *-овати*), данас су уобичајенији са наставком *-ирати* (нем. *iegen*), нпр. *адресовати*, *аналисати*, *демонстровати*, *кулминисати* и сл.

Лексикографска ауторска обрада лексема по моделу описних речника помогла је да се укаже на застареле и карактеристичне лексеме, изразе и значења, затим да се означе пропуштене лексеме, изрази и значења Лазаревићеве лексике приповедања у РСАНУ и РМС-у (иако је у оба речника била предвиђена комплетна ексцерпција), као и да се што прецизније одреде поједина значења и укаже на њихову специфичност.

Због свега наведеног верујемо да овај рад представља допринос проучавањима језика и стила овог великог српског реалисте, пружа увид у састав, комплексност лексике и значења у његовом делу, посредно приближавајући и појашњавајући садашњем просечном читаоцу непознате, архаичне и необичне речи, значења и изразе.

Презентовање, диференцијација, класификација и анализа лексике приповедака Лазе К. Лазаревића, лексиколошко-лексикографске су природе и представљају допуну проучавању особености и карактеристика језичког израза писаца друге половине XIX века, потврђујући његову велику творачку улогу у стварању нашег савременог књижевног језика и интелектуалног, образованог стила писања на народном језику.

РЕЧНИК

Скраћенице назива приповедака

Шв. – Швабица

Пр. – Први пут с оцем на јутрење

ШИ – Школска икона

УДЧХ – У добри час хајдуци

НБ – На бунару

Вер. – Вертер

СНП – Све ће то народ позлатити

Вет. – Ветар

ОЗС – Он зна све

НС – На село

Теш. – Тешан

Сек. – Секција

Вуч. – Вучко

БВ – Баба Вујка

СИ – Стојан и Илинка

Поб. – Побратими

УТС – У туђем свету

Техничке и лексикографске скраћенице

<i>адм.</i>	администрација, административан
<i>анат.</i>	анатомија, анатомски
<i>аугм.</i>	аугментатив
<i>бот.</i>	ботаника, ботанички
<i>варв.</i>	варваризам
<i>везн.</i>	везник
<i>вој.</i>	војнички назив
<i>грч.</i>	грчки
<i>дем.</i>	деминутив
<i>дијал.</i>	дијалекатски, дијалектизам
<i>експр.</i>	експресиван, експресивно
<i>енгл.</i>	енглески
<i>етн.</i>	етнологија
ж	женски род
<i>заст.</i>	застарело
<i>зб.</i>	збирно
<i>зоол.</i>	зоологија, зоолошки
<i>И.</i>	иста приповетка као у претходном примеру
<i>Изр.</i>	Изрази и синтагме
<i>ијек.</i>	ијекавски
<i>ир.</i>	иронично, подсмешљиво
<i>исп.</i>	испореди
<i>ист.</i>	историја, историјски
<i>итал.</i>	италијански
<i>јевр.</i>	јеврејски
<i>ков.</i>	кованица
<i>кув.</i>	куварски термин

<i>лат.</i>	латински
<i>м</i>	мушки род
<i>мађ.</i>	мађарски
<i>мед.</i>	медицина, медицинске науке
<i>мн.</i>	множина
<i>муз.</i>	музика, музички
<i>нар.</i>	народски
<i>некњ.</i>	некњижевно, некњижевна реч
<i>нем.</i>	немачки
<i>непром.</i>	непроменљив
<i>несвр.</i>	несвршени глагол
<i>одр.</i>	одређени придевски вид
<i>оном.</i>	ономатопеја, ономатопејски
<i>пеј.</i>	пејоративно
<i>перс.</i>	персијски
<i>песн.</i>	песнички
<i>погрд.</i>	погрдно
<i>покр.</i>	покрајинска реч, покрајинизам
<i>правн.</i>	права, правнички
<i>правосл.</i>	православни
<i>предл.</i>	предлог
<i>презр.</i>	презриво
<i>прид.</i>	придев, придевски
<i>прил.</i>	прилог, прилошки
<i>разг.</i>	разговорни језик
<i>речца</i>	речца
<i>рлг.</i>	религија, религиозно
<i>рус.</i>	руски
<i>с</i>	средњи род
<i>свр.</i>	свршени глагол
<i>сткњ.</i>	старокњижевно
<i>трен.</i>	тренутни глагол
<i>трп.пр.</i>	трпни придев

<i>тур.</i>	турски (реч турска или примљена преко турског)
<i>узв.</i>	узвик
<i>уз. повр.</i>	узајамноповратни глагол
<i>уч.</i>	учестали глагол
<i>фам.</i>	фамилијарно
<i>фарм.</i>	фармација
<i>фиг.</i>	фигуративно, у преносном смислу
<i>филоз.</i>	филозофија, филозофски
<i>фр.</i>	француски
<i>хип.</i>	хипокористично, одмила
<i>цркв.</i>	црквена реч

А

абонос м (тур. abanoz) *врста црног тврдог дрвета биљке Diospyros ebenum из фамилије Ebenaceae (која расте у Индији), од које су се израђивали чибуци.* – Илинка излете из собе и за један тренутак врати се са једним чибуком од абоноса (ОЗС, 337). У соби увек мирише на гуње, чубар и босиљак, и веруј ми: толико је у тој соби тихо и мирно, да би се ти и нехотично прекрстио кад ступиш преко прага, само да на зиду не висаше једна стара шаркија са још једном жицом само, и да преко ормана не лежаше један чибук од абоноса с ћилибарским такумом (БВ, 411).

абонос- *први део сложенице у значењу: који је од абоноса, абоносни:* ~ чибук. – У рукама му абонос-чибук с такумом од ћилибара, а с десне стране под појас подвучена, златом и ћинђувама извезена дуван-кеса (Пр., 69).

авлија ж (тур. avlu) *двориште.* – Пробуди се [поп] у саму зору и изиђе у авлију (ШИ, 110). Чујем у авлији кораке и лупу од батине којом се Ђорђе поштапа (Вет., 302). Кад наш Вучко уђе у авлију, сретете се одмах с Илинком (Вуч., 397). Па орах у мојој авлији који је посађен кад сам се ја родио, и који већ на својој периферији носи сухе гране (Шв., 34).

авлиски -а, -о *који се односи на авлију, дворишни.* – Ти знаш да она није у оним годинама у којима се „проводи љубав“, стоји целу ноћ пред авлиским вратима и чека се „љубазник“ (Шв., 5). У то доба шкрипнуше авлиска врата (Пр., 87). Послије једно по сахата врати се он, и истом ступи на авлиска врата, а дијете у соби запишта (ШИ, 101).

агент м (нем. Agent) *представник, заступник бродске компаније.* – Сваки час је запиткивао и момке и агента: што нема лађе? (СНП., 250). Нашто му и момци и агент, са урођеним господством страних држављана, врло укратко и осорно одговараше (И.).

агентов -а, -о *који припада агенту.* – Напослетку, кад мрак стиже пре лађе и не могадијаше се видети ни златан перваз на агентовој капи, и њих се двојица, покуњени, вратише у механу (СНП., 251).

адресовати, -есујем свр. (несвр.) (према фр. adresse, адреса) *ставити, стављати адресу (на писмо), адресирати.* – Адресова [писмо] на мужа Маријина и задену га за капу, да га не заборави предати (Вер., 218). Тек, на два сахата после тога, дође писмо, адресовано: „Господару Јовану Игњатијевићу, трговцу“ (Вуч., 406).

ајдамак м (тур. haydamak, терати, водити стоку) *батина, мотка, тољага.* – Павао се наљутио, поцрвенио у лицу као паприка, виче на волове и дере ајдамаком, куд стигне (ОЗС, 132).

ајлук м (тур. ау, месец; aylık, за месец, месечна плата) *заст. зарада, плата.* – Бабо извади деведесет гроша, па каже: „На, ево ти ајлука!“ (Пр., 71).

аков м (мађ. акo) *мера за запремину течности од педесет литара; буре од педесет литара.* – Знам само једанпут да га је ударио, што, точећи ракију, није добро заврнуо славину на петачци, па скоро аков ракије истекао (Пр., 71). Треба убити брава и набавити аков ракије, а знаш како сам страдао (ШИ., 94).

аласки, -а, -о (према мађ. halász) *који припремају, кувају аласи (о чорби).* – Нећу, брате, на бећарску част, па да знам да умеш начинити и аласку чорбу (ОЗС, 330).

алат м (тур. al, црвен, at, коњ) *коњ црвенкасториђе боје.* – Ето, баш сав свет каже да алат не ваља, а ја имам једног коња алата, вреди сто минцаћа (Сек., 369).

алат, -ата м (тур. halat) *уже, конопац којим се везује лађа.* – Докопа бачен алат с лађе која долажаше и стаде је вући себи (СНП, 262).

алаук м човек плахе, необуздане нарави, неозбиљан, лакоуман човек, ветропир, летиветар. – И шта јој вреди остајати са оним црвом и оним алауком (ОЗС, 323).

алекција ж заст. *школска лекција*. – Јао! Да онда неко дође, да му [оцу] каже да нисам знао „алекције“! (Пр., 70).

алилуј (према јевр. *halelu-jah*) узв. *алилуја, алелуја*. – Када се здраво наљути, а он псује алилуј (Пр., 70).

амалин м (тур. *hamal*) *носач*. – Кад сам увече дошао кући, сретнем Макса, који иђаше низ степенице, и за њим амалина, који му је носио ствари (Шв., 51).

аманет м (тур. *amanet*) у изразу: **на** ~ *последња воља, жеља, завештање другима за извршење нечега или чување некога (обично детета)*. – Из тога зидајте најприје школу, па цркву ... То вам је на аманет, па сад гледајте! (ШИ, 109). А моје дијете ... остављам вама на аманет ... Бог вам, а душа вам! (И.).

американски, -а, -о *који се односи на Америку и Американце, амерички*. – Једанпут довуче Јеротије американски плуг и стаде се хвалити како га је учитељ научио (ШИ, 133). Кошутић је докопао прилику да прича о неким „американским“ дуелима где се, чини ми се, противник поји растопљеним оловом (Вер., 215).

аналисати, аналишем свр. и несвр. (*извршити анализу, анализирати*). – Надали дреку: „Гете, Гете!“, а, овамо, аналишите га с које хоћете стране, он је најјачи у тој болесној фантазији (Вер., 241). Покушао сам да га [утисак] аналишем (Вет., 289).

анасана³⁸ узв. (према тур. *vay anasini*) покр. *до врага, до ђавола, бестрага*. – Онда сам почео да се једим; анасана, мислио сам, та то ја морам једанпут свршити (Шв., 60).

ангажовати, ангажујем свр. и несвр. (према фр. *engagement*, ангажман) **I**. *запослити, запошљавати, упослити, упошљавати, активира-*

³⁸ Ову лексему региструје РМС, а у РСАНУ је нема. Етимологија ове речи пронађена је у речнику Щербинин: 1989.

ти нешто. – фиг. Мило ми је што је у целој овој историји била моја част ангажована (Шв., 41)

II. ~ се обавез(ив)ати се, бити, бивати нечим обавезан, имати обавезу према некоме. – Шта ме веже за њу? Нисам ничим ангажован (И.).

Англеz м (фр. Anglais) заст. *Енглеz*. – Она поче монотono и с усиљавањем гласно читати: Живот и чрезвичajна прикљученија славнаго Англеза Робинзона Крусе (ОЗС, 315).

апелирати*, -ам нар. свр. и несвр. *описати*. – Тада [му] казаше људи да му се то само навлачи бело на око, и да то могу београдски лекари да скину, или, као што бабица још утешљивије рече, да „апелирају“ (Вет., 280).

апостол м (грч. apostolos) цркв. *свештена богослужбена књига православне цркве која садржи апостолске посланице из Светог писма*. – Јахали смо туђе коње, купали смо се у потоку, пели смо се на воћке, играли крмачице, од које ми и сад стоји једна белега на левој голеници, слазили често манастиру, где ми је калуђер давао те сам читао недељом апостол (НС, 352).

Изр. апостола му његова* *псовка*. – Зар не видиш да је сваки као пуце, апостола му његова? (ШИ, 133).

апс м (тур. haps) в. *хас*; исп. бувара. – Тада дотрчаше старији и одведоше Вучка у апс! У прави апс! (ОЗС, 307). Али кад им мати умре, није нико више долазио да кука и плаче око директора; те онога дана, кад га пустише из апса, истераше га из школе (И.). Ми се разбегасмо, оцеви дотрчаше и – Вучка одведоше у апс (Вуч., 382).

апсеник м (мн. апсеници) *онај који издржава затворску казну, затвореник*. – Тада дотрчаше старији и одведоше Вучка у апс! У прави апс! Где су прави апсеници! (ОЗС, 307). Ми се разбегасмо, оцеви дотрчаше и – Вучка одведоше у апс, тојест, у прави апс, где су прави апсеници, у начелништво! (Вуч., 382).

ар м (тур. ahır) *коњушница, стаја, штала*. – Из ара допире топот од коња (НБ, 167).

аранђео, аранђела м (грч. archangelos) цркв. нар. *један од двојице старешина анђела (Михаил или Гаврил), архангел, архистратиг.* – Воле-ла је, на пример, да прича како Аранђео није послушао Бога (Вет., 270). „А ко се за њих стара?“ пита Бог. – „Ти, Господе!“ одговара Аранђео (И.). Аранђео се узврдао поцрвенео, гледа преда се (И.). На женидбу, наравно, нисам ни мислио, а о Аранђелу сам и из раније имао тврдо уверење (И.).

аранжовати, -ујем свр. и несвр. (нем. arrangieren) *управљати, руководити плесом код четворке, кадрила, изговарајући назив следеће плесне фигуре, аранжирати**. – Све то издаваше човека господина и гејака, човека од кога ишчекује да зна аранжовати кадрил и очистити оштрицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа (СНП, 251). Тако су чисти, тако уљуђени, тако умеју да аранжују кадрил и да се учтиво смеше, и пред њима се смеши цветни пут далеке каријере (Сек., 362).

араплија м (нем. Araber) *коњ арапске пасмине.* – Сви коњички официри воле да говоре о коњима, па ма то било и с калуђерицама. И нашем капетану чисто сенуше очи. Он је извесно мислио на каквог араплију, кад рече: – За осам сахата! (СНП, 258).

арија ж (итал. aria) муз. *напев, мелодија.* – То беше она, због које је он тако често као студент, у великој вароши, у сумрак турао руку на очи и предавао се мислима пуним чежње, којој тако исто нема основа, ни краја ни конца, као ни оној меланхоличној арији, која му из веркла допире у одломцима кроз отворен прозор (Вер., 195). Одавна нисам чуо ове арије од силна и сурова тенора (НС, 344). У народним аријама, не нашим, свима на свету, има оне заношљиве есенције, која је тако исто мила и специфична као и сам језик (СИ, 445). Ко уме да говори енглески као Бајрон, ко да свира чардаш као Мађар, ко да пева монотону арију „Гусле моје, овамо-те мало“ као Србин?! (И.).

арњеви м мн. (мађ. ernyo) *кров, заклон (обично од платна) на запрежним коњским колима, кочији.* – Четвороношке испод арњева извуче се један човек (Вер., 193). Пред њима су кола, и муж замеће ногу на јармац; и још га Јанко и не сагледа добро, а он већ испод арњева махаше жени (И., 200). Сад наступи једна велика пауза ... а ја сам само гледао Ђорђа како га она са тетком води колима, како он руком напипава ждрепчаник и како се побачке подлачи под арњеве (Вет., 295).

артејски, -а, -о (фр. artésien, по фр. покрајини Artois) у изразу: ~ **бунар** *врста бунара из којег вода под хидростатичким притиском сама избија*. – Одавна ти нисам писао писма без „свионе косице“, „порумењених и побледелих обрашчића“, „малених ручица да их провучеш кроз иглене уши“, „потока суза и уздисаја“ дубоких ко артејски бунар (Шв., 40). Беше говора о Ромеу, о екватору, о артејским бунарима и Марку кројачу (Поб., 463).

аршин м (тур. arşın, лакат) *стара мера за дужину (између 65 и 75 цм)*. – Па Тијосав, који у десној руци носи дренов штапић и њиме се поштапа, левом размахује и одмакао је за читав аршин од себе (Шв., 34).

асистент м (нем. Assistent) *лекар млађи по рангу, који прати главног лекара, помаже му и сл., стажиста*. – Он уђе. Уђох и ја. За нама његов асистент, па онај момак (Вет., 272).

асоцијација ж (фр. association) *психолошка појава која означава повезаност двају или више психолошких садржаја (најчешће по сличности), тако што један изазива појаву другог, других*. – Место Текериша и оне природе, турили су ме у скамију, и ја сам јео сирац у школи и асоцијацијом идеја мислио на Крсмана (НС, 352).

астрахански, -а, -о м *који је од астрахана, астрагана, астрагански*. – Накривио [отац] једну астраханску шубару (Пр., 74).

асура ж (тур. hasır) *отирач, простирка исплетена од рогозине*. – Под степенима отресаше ноге на асури, и то чињаше некако тромо (Шв., 31).

аукторитет м (нем. Autorität) *заст. стечено поверење, поштовање, углед, утицај, ауторитет*. – Она ме је још непрестано суботом мила, давала ми савете, пришивала дугмета на кошуљу, опирала се по којој жељи и трудила се да одржи свој ауторитет (Вет., 267). Ја власт, па да признам да сам сам лудо и бенасто радио! Па шта је с мојим ауторитетом?! (Сек., 371).

афера ж (фр. affaire) *догађај у супротности са друштвеним, моралним, религиозним или правним нормама, који изазива узбуђење и интересовање околине, јавности*. – Афера с Максом није на мени оставила никаква утиска (Шв., 52). У механи застаде цело друштво које се већ

више и не сећаше на аферу и беше још сасвим добре воље (Вер., 213). На женидбу, наравно, нисам ни мислио, а о Аранђелу сам и из раније имао тврдо уверење да је он од те његове афере сама слепа послушност (Вет., 270).

ашиковање с (тур. âsik, заљубљен) *забављање момка и девојке, мушкарца и жене, љубависање*. – Сад ћеш ми ваљда веровати да ме је прошла сва воља на даље ашиковање (Шв., 40).

Б

бабетина ж *стара, чворновата цепаница**. – Тога дана он [Вучко] цепа једну главњу на дрвљанику, зајапурио се, па даје секиру калфа-Јешици: – Деде, Бога ти, сустах! Умори ме ова бабетина! (ОЗС, 332).

бабињара ж *жена у првим данима после порођаја, породиља у време бабина*. – Ако је твоја воља, попо, и твој благослов, да му узмемо добру жену дадиљу, или да га дамо какој бабињари, да га прихрани, док не узмогне само јести (ШИ, 102).

баба и **бабо** м (тур. *baba*) (дат. баби; ак. бабу; вок. бабо) *отац*. – Пољуби бабу још једанпут и кажи: „Благослови ме!“ (ШИ, 122). Стид ме баш да поменем баби (НБ, 166). А знам, опет, кад је умро мој чича с којим је бабо ортачки радио ... стрина, мати, својте, ми деца – удри кукај, плачи ... а мој бабо ништа, ама баш ни сузе да пусти (Пр., 71). Илинка, замишљена, казала је Вујци и Аници: „Па... како бабо каже!“ (СИ, 436).

бавити се, -им се несвр. *боравити, налазити се, задржавати се негде извесно време*. – Цедуља не беше у куверту, не ношаше никаке адресе, а унутра стајаше: „Ви сте још спавали, кад су по мене и Цују дошла кола Младенове тетке из села које је овде преко брда. Бавиће се који дан“ (Вер., 220).

бављење с гл. им. од *бавити се*. – Он поста већ и према себи толики глумац, да свој одлазак к њима и непрестано бављење уз Марију објашњаваше обичним дружењем и симпатијом (Вер., 208). Да је, напослетку, божја воља, али он се нада од бављења у „природи“ код брата (Вет., 301).

бадава (тур. *bedava*) прил. **1.** *узалуд(но), бескорисно.* – Бадава, ја нисам па нисам могао заспати с мишљу да ћу је оставити (Шв., 60). Бадава! Ја сам видео престрављено и исплакано лице моје мајке, с тајанственим осећањем слушао реч „везикатор“, мирисао паљевину и чађ, али ипак онај хлебац што га донесе чича-Ђорђе, необично ме је слатко голицао (Вет., 279). **2.** *нема шта, мора се признати.* – А – рече она гласом који ме, бадава је, дирну, – а ви сте слаби? (Шв., 10). Бога ми, не знам. Не знам – бадава! Писао ми је, истина, његов друг Јоле али ја сам заборавио (СНП, 253). Зна, није вајде, бадава! (ОЗС, 338). **3.** *без разлога, тек онако, ни за шта.* – Тек у купатилу, кад је се некако нашао у кругу синоћњега друштва, говорио је најпре о дуелима уопште; после је прешао на свој судар с Јанком, и ту је сасвим великодушан био: „Бадава!... Дирнуо сам га мало где га боли! Пи!“ (Вер., 214).

бадија ж (тур. *badya*) покр. *дрвени суд који служи за држање и преношење течности, качица, чабрица.* – Вучко се зграну, истеже шамаром, и Јешица лупи главом о бадију са зејтином (ОЗС, 329).

бадрљак, -љка м *остатак осакаћене или ампутиране ноге, патрљак.* – Овакав бадрљак само! Боље би му било сто пута да је умро! (СНП, 255).

базис м (нем. *Basis*) *основица троугла.* – Око једног малог, преко половине разбијеног огледала на зиду вишаше један жут, свилом преткан старински израђен убрус, са троуглим шарама, које на базису имају по две ножице (БВ, 410).

бакрачлија ж (тур. *bakraçli*) *метална папучица која виси о каишу с обе стране седла, у коју јахач ставља ногу, стреман, узенгија.* – Павле дрекну: „Погибе Видак!“ па забодје коњу бакрачлије у трбух (ОЗС, 320).

балсам м (нем. *Balsam*) *миришљава смеша од смоле и етарских уља тропских биљака, која се користи за прављење разних мелема у апотекарству.* – Уморно крене очима око себе [Мара], па кад их упре у попа, њему је као да га полијева неким животворним балсамом (ШИ, 137).

балсамичан, -чна, -чно *окрепљујући, лековит.* – Њен балсамичан дах још као да му омотава угрејано чело (Вер., 219).

балчак м (тур. balçak) *држак, дршка на сабљи*. – Васиљевић ухвати своју сабљу за оштрицу, а балчак пружи бригадиру (Вер., 212). Бригадир балчаком лупи о сто, не дижући руке с карата (И.).

банбадава прил. (према тур. bat, сасвим и bedava) у *појачаном значењу*: *бадава, бамбадава*; исп. бадава (3). – Нећу да описујем како је мој отац тада пуцао из цефердара на калфа – Јешу, и како је тај Јеврем био банбадава три месеца у хапсу (Вер., 278).

бандиста м (према итал. banda) покр. *члан групе музичара, свирач, музикант*. – Небо се црвенело на западу, а сунце изгледаше некако суморно, велико и равнодушно, као образи у онога бандисте што ће после вечере свирати у кларинет (Вер., 193).

банкротски, -а, -о (према итал. bancarotta) *који одражава губитак, губитнички, поражавајући**. – У његову погледу беше нешто банкротско, у Катанићеву, опет толико нежности, да их збиља не би могао познати ни онај који је с њима сваки дан (Вер., 232)

бардак м (тур. bardak) *земљани, бакарни (ретко стаклени) суд са дршком и сиском за вино и ракију*. – Мишо изнио ракије у бардаку, па служи винском чашом (ШИ, 101).

барна м (мађ. barna) покр. *име вољу мрке боје*. – Ај, барна! хај жујо! Придржавајте, људи: преби нам стоку! (НС, 349).

баругија м вар. заст. (тур. barutçü) *онај који прави и(ли) продаје барут*. – Сутра-дан зовну га газда Јова у дућан, замота у једну мараму и даде му седамнаест плета, да их однесе крај вароши некое Науму баругији (Вуч., 399).

бархет м (нем. Varchent) *памучна тканина са ланеном основом, с једне стране мекана, чупава, а са друге глатка, порхет*. – Хоћемо ли? – рекох ја, видевши да он [Илија] закопча до грла свој плавим бархетом постављен капут (Сек., 364).

басамак, -а м (тур. basamak) мн. *степениште, степенице*. – Кад бисмо на по басамака, стегнем је крепко за руку и погледам је (Шв., 31).

бацакнути се, бацакнем се свр. трен. *учинити брз, нагао покрет ногама*. – Али то замало траја, он се љутито бацакну два до три пут ногама и поче да шмиче, као да се свађа са сном, који га никако неће (Вуч., 390).

башабаш м (тур. *bas bas*, главно) покр. *вођа, старешина у дечијој игри*. – Долазио увек на игру с нама ђацима и увек је, наравно, био башабаш (Вуч., 382).

бегенисавати, -исавам несвр. (тур. *beğenmek*) *бирати, процењивати особу за склапање брака, бегенисати*. – Хај, хај, како су ваши стари бегенисавали девојке, а како се ви данас – заљубљујете! (Вет., 303).

безјак м погрд. *глупак, тупација, букван, будала*. – Хтеде викати, нагрдити поручника, ударити га боцом и столицом, па ипак стајаше на улазу као безјак и ћуташе (Вер., 210).

бекељити се, -им се несвр. *правити гримасе на лицу, кривити уста, бечити очи, плазити језик, испуштајући при том обично глас „бе“, кревељити се*. – Један се бекељаше на ме и гурну ме лактом (Шв., 60).

белега ж *траг од ране, ударца на кожи, ожилјак*. – На челу му се види белега од ране, коју је добио у Хајдук-Вељкову шанцу (НБ, 170). Онда, онда знам да си имао између обрва белегу од онога фириза, видиш! (Вет., 284). Јахали смо туђе коње, купали смо се у потоку, пели смо се на воћке, играли крмачице од које ми сад стоји једна белега на левој голеници (НС, 352).

белензука ж (тур. *bilezik*) покр. *наруквица, гривна*. – Па је л' ти казала да си јој украла белензуку? (НБ, 174).

белусати се, -ам се несвр. покр. *местимично, понегде се белети, давати бели одсјај, беласати се*. – Одмах после тога су се на карлици млека опажали беличасти нестални трагови негдашње садржине, а на брчићима Тешановим белусао се кајмак (Теш., 360).

бенаст, -а, -о *будаласт, блентав, блесав*. – Не знајући зашто, он на једној хартији поче правити којекаке примедбице на Вертера и увек би их најпре саопштио Катанићу: „Пази, молим те!“, па би онда прочи-

тао с усиљеном декламацијом како бенасту Вертерову ламентацију на свет (Вер., 235).

бенасто прил. *блесаво, будаласто, блентаво*. – Ја власт, па да признам да сам сам лудо и бенасто радио! (Сек., 371). А ко ми јамчи да онај који доже после мене неће казати да сам и ја радио неупутно? Неупутно! ... лудо! ... сумануто! ... згрануто! ... бенасто! (И.).

берберин м (тур. *berber*) пеј. *онај који брије, шиша, а лаички се у XIX веку бавио и медицинском праксом, лекар шарлатан, лекар незналица*. – А зашто ви не бисте хтели подвезивати мензуру? ... Јер је на вашим дуелима и берберин излишан (Шв., 48). Ви изговористе реч берберин некако презриво, то је неколегијално од вас. (И.).

берберски прил. *незналачки, лаички, аматерски, примитивно*. – Он је још само мислио како ће Илинци ... развити своје принципе о браку и заједничком животу, како ће јој изјавити своју ... како то да назове?... своје наклоности и како ће тражити од ње да се изрично изјасни има ли она за њега ... љубави. Е, дабогме! Берберски! Није него: „Ја те љубим! Љубиш ли ме?“ Не то, него има ли ... симпатија... ах, то је смешно (СИ, 435).

берићет м (тур. *bereket*) *обиље, изобиље*. – Дао бог берићета! Муштерија навалио, посла на све стране! Пада пара као плева! (ОЗС, 329).

бесједа ж ијек. *проповед у православној цркви коју свештеник држи након службења литургије, венчања, опела, помена, беседа*. – Поп је говорио врло често бесједе у цркви (ШИ, 96). А поп ... поручи кмету да зовне још људе којих ће се највише тицати бесједа (И., 97).

бесједити, -им ијек. несвр. *држати проповед у цркви, беседити*. – А поп кад још хоће што важно да бесједи, поручи кмету да зовне још људе којих ће се највише тицати бесједа (ШИ, 96).

бећарски, -а, -о (тур. *bekâr*) *који је карактеристичан за момка, нежењу, момачки*. – Нећу, брате, на бећарску част, па да знам да умеш начинити и аласку чорбу (ОЗС, 330).

бијелац м ијек. *коњ беле боје*. – Војин Арнаутовић забодје своје бијелцу оструге у трбух (ШИ, 145).

билијунитни, -а, -о *редни број према билијун, билион, билионити*. – Здраво и ти тамо, ти билијунитна у бесконачности звездо, коју и не видим (Поб., 462).

бињекташ м (тур. binektaş) *камен који служи као ослонац при узјављивању*. – Он зна пред механом прићи уз бињекташ и ногом давати знаке које су механиције већ разумевале, те ти доносиле час вино, час каву и ракију (ОЗС, 318).

Биоград м ијек. *Београд*. – Не рекох вам да је такав договор да кум Нинко вози Мару у Биоград и понесе владичино писмо куд треба (ШИ, 120). Причао је многа чуда што је видио у Биограду, да му једва вјеровасмо (И, 123). Каком Биограду, весео мајци?! Има донде педесет и пет конака. То је у Берлину (НС, 355).

бисага ж (лат. bissaccus) мн. *торба за путовање, састављена од два засебна међусобно спојена дела, која се носи на коњу или на запрежним колима*. – А тај исти коњ, кад поћеш трговачким послом, кад преко њега бациш бисаге и вежеш срцаде у теркије – пође оним ходом који се зове „раван“, и ни-дај-Боже оне хале! (ОЗС, 318). Г. Илија се прихвати за бисаге, па мало осорљиво рече пандуру, који већ беше скочио с коња и књигу му додаваше: „А што ти, брајко, не пазиш како то мећеш?“ (Сек., 364). [Настојник] хитро с кочијашем извуче дете из снега, метне га на кола, покрије га коњским ћебетима ...извуче из бисага, које је и на колима носио, воштаницу, припали је и ... тури је детету у руке (Вуч., 386).

благодаран, -рна, -рно *који изражава, одаје захвалност, захвалан*. – Нека, није мени зима – рече Вучко, једва усудив се да испод ока баци један благодаран поглед на газда-Јову, па одмах обори очи до самих својих ципела (Вуч., 391).

благодарити се*, -им се свр. и несвр. *изражавати, одавати захвалност некоме за учињену услугу или добро дело, захвалити се, захваљивати се*. – Бог нека вам да и овог и оног света. – рече Вујка и, бојећи се да му не досађује, пође одмах кући, све се натрашке измичући и благодарећи се: – Бог ће вама за све то платити (Вуч., 393).

благодарно прил. *са захвалношћу, захвално*. – „Овде...“ мишљаше он и хтеде говорити, али му језик беше тежак као олово; „овде“, мишљаше он и погледа побожно у икону, а душа му се благодарно понесе горе (СИ, 438).

благодарност ж *захвалност*. – Једном предавши се овоме осећању, а већ од природе нервозан и склон екстазама, он је се све више управо заглибљивао у сентиментално тесто, умешено од љубави, преданости, дужности, благодарности (Поб., 461).

благочастив, -а, -о *побожан, богоугодан*. – Народ је глуп и затуцан! Имају једног попенду, који је још с два-три капиталисте притиснуо пола села, а све благочастивим намјештањем (ШИ, 134).

блажен, -а, -о *који је испуњен осећањем среће, спокоја, срећан, спокојан*. – И Крсман је био блажен, кад сам им ја у госте доходио (НС, 352). Еј, како ми је онда лако било! Како сам се осећао блажен, као окупан! (Пр., 82).

блејати, -јим *несвр. тупо, бесциљно гледати, бленути, буљити, зурити*. – Упро поглед у њу, па блеји (Пр., 89). Њерета и прича шта има по свијету, па онда скочи; само што рекне: – Треба радити! – па нас остави, а ми блејимо за њом (ШИ, 137). Он у ме блејаше закрвављеним очима (НС, 348).

блесасто прил. *блесаво, безизражајно, тупо, празно*. – Он опусти руке и гледаше ме блесасто (Шв., 50). Он ме само блесасто гледаше (И.).

блијед, -а, -о *ијек. блед*. – Само што је мало порасла и што је блеђа дошла у лицу (ШИ, 125).

бобандирати, -ам *свр. и несвр. нар. бомбардовати*. – А лађа се ваљда и не може бобандирати? (СНП, 252).

богме прил. *за појачавање уверљивости неке тврдње: вала, баш, заиста, доиста*. – Почеше, богме, они његови пајташи долазити и нашој кући (Пр., 78). Прсне неких пута за најмању ситницу, грди, псује, праска, па, богме, хоће и да удари (НБ, 171). Сад њему треба да једе, да пије. Хоће, богме, и лулу дувана (СНП, 255).

богопротиван, -вна, -вно рлг. ков. *који се противи Богу, који ради супротно, противно Божијим законима.* – Или ви хоћете да ја затворим ово свето мјесто, да га не газите богопротивним ногама и да ме не црните све горе пред оцем небеским! (ШИ, 97).

богословац, -вца м *ученик богословије или студент теологије, богослов.* – Остоја богословац прича да се [учитељ] сада раставља са том женом, јер га она тужи да је бије и злоставља (ШИ, 149).

божепрости речца *за извињење због нечег што је грешно, грубо речено.* – Сиромах покојни учитељ, чисто нам је... баш се човјек гријеши!... хтједох рећи: чисто нам је, божепрости, стајао на путу (ШИ, 127).

боја ж у изразу: *~ му се не прима (то) не успева, (то) не иде, не пали, не полази за руком.* – Час пò би хтео да наведе разговор на Гетеа, па да се освети и Јанку и Вертеру, али му се боја никако не примаше (Вер., 239).

болан, -лна, -лно покр. у *служби узречице при емоционалном обраћању, саопштавању (уз заменицу или без ње).* – Љути се он, болан, кад види да свећа гори (Пр., 73). Та зар ти, болан, не видиш да се ја с тобом шалим? (ОЗС, 331). Чујеш – рекох, – хајдемо, болан, код мене да вечерамо! (Вет., 293).

боља ж *душевни бол, патња, туга.* – И као талас сухо грање, тако њихов звук односи бољу и печал, кида узне таштине, а скрушена душа разговара се с небом (Пр., 91).

бон, -а, -о покр. *који изражава душевни бол, патњу, тужан, болан.* – Само што у овом пријатном осећању беше нечега, као што рекох, бонога, и он се с необичном вољом задржава баш на томе (Вер., 218). Јанко погледа свој револвер на зиду, који му изгледаше као некакав сигнал, и иза њега као да види боно и бледо Вертерово лице, које као да му значајно клима главом (И., 224).

бона ж (фр. *bonne*) покр. *жена која чува туђу децу, дадиља.* – Аницу поштоваше, јер, по ондашњим замршеним појмовима, ова кухарица, праља, собарица ит.д. беше уједно и бона и гувернанта (Вуч., 396).

боница ж покр. *болница*. – У бонице идем опет уредно, и опет се професори обраћају на ме, кад треба начинити каку потежу дијагнозу (Шв., 42). Одмах у 8 сахати одем у боницу (И., 43).

бош (тур. boş) прид. непром. нар. *који не даје никакве резултате, узалудан, бескористан, јалов.* – Једно вече писао је неком своме другу: „... Бош посла! У народу се не може ништа учинити“ (ШИ, 134).

брајко м хип. у вок., *било који мушкарац у присном обраћању.* – Е, мој брајко, они су побегли кроз прозор – рекох ја (УДЧХ, 161). Па, весео брајко, ти си мој буразер (НС, 350). Г. Илија се прихвати за бисаге, па мало осорљиво рече пандуру који већ беше скочио с коња и књигу му додаваше: „А што ти, брајко, не пазиш како то мећеш?“ (Сек., 364).

братац м хип. *човек близак, сродан по особинама, осећањима, судбини.* – Тако, тако, братац, ми јадни сиротани! Љубимо, али туђе жене (Вер., 224).

братински, -а, -о заст. *братски.* – Само и од тог доба, као и дотле, не би учинио ништа што би налик било на какву изјаву љубави и братинске нежности (ОЗС, 309).

браца м хип. *способан, довитљив, вешт, вичан, искусан човек, мајстор (охрабрујуће и шаљиво о самом себи).* – Ах, овако је дивно! – помислим се ја. – Шта ме веже за њу? Нисам ничим ангажован. Даље, дакле! „Одсада ће браца Мика овако да ради“ (Шв., 44).

бреме с у изразу: **ослободити се бремена породити се.** – Његове мисли беху далеко: чак у Књажевцу. Тамо му је била жена код матере, чекајући да се ослободи бремена (СНП, 259).

брецати, -ам несвр. *бити у пуној снази, развоју, бујати, киптети, бректати.* – Живот, који је мало пре тако бујно брецао, да си мислио никад се угасити не може, он беше излетео и за собом оставио једну мртву собу (СИ, 447).

бригати, -ам несвр. *осећати бригу, бринути, страховати (за некога).* – Тако они бригају бригу, док Мара спава тврдим сном (ШИ, 120). Не бригајте! Ја ћу се трудити да будем кратак (Вет., 278).

бркља ж *жичана направа за мућење, мућкалица*. – Кô бајаги слике, а изгледају кô да их је наша кухарица бркљом правила (Шв., 19).

брња м *име коњу са белегом на њушци или на глави*. – Нити се она што боји, баш ни Благојевог брње што хоће и ногом и зубима (НБ, 184).

бубњати, -ам несвр. *свирати ударајући у бубањ*. – У другом углу бубњаше и свираше Цигани (Вер., 209). Столе пева, лупају чаше, бубњају Цигани, подиграва Стојан (СИ, 448).

бувара ж *затвор*; исп. (х)апс. – Поздрављају се и они који се прије не хтјеше ни погледати, и кмет истави колац којим је био подупро врата од буваре (ШИ, 98). Хајдуке повезаше још боље, па их одведоше у бувару (УДЧХ, 163).

буквар м заст. *радна књижица у коју се сваке године уписивао стаж*. – Дошао Прока у дућан, да му се наново потпише буквар (Пр., 71).

бунити, -им несвр. *чинити збуњеним, збуњивати (некога)*. – Немојте, људи, бунити човека – упаде трећи (НС, 349).

буразер м (тур. bigader) фам. *брат*. – Па, весео брајко, ти си мој буразер: Василија је моја тетка (НС, 350).

бурмут м (тур. burunotu) *прерађен и иситињен дуван за ушмркивање*. – Наш „Дон Карлос“... стане ревносно све подвлачити црвеним плајвазом и, пошто одува бурмут, што му је из носа пао на новине, завали се опет у канабе и чита даље (Шв., 8). Често јој се у ноћним часовима показује он ... и каже јој да он нема никога, да хоће да се посвети и да се од свеца само тиме разликује што шмрка бурмут (БВ, 417).

бурмутица ж *кутијица за држање бурмута*. – Баба Вујка ... иде под икону, крсти се, метанише, клања се, а уста јој се мрдају, затворају и отворају ... али не чујеш гласа, па ни шапата, све иде нечујно, као да отвораш и затвораш неку стару бурмутицу (БВ, 413).

бурш м мн. буршеви (нем. Bursch) *члан немачког студентског удружења*. – Помисли шта је урадио луди Никола – обријао бркове и уписао се у буршеве! (Шв., 6).

бућме, -ета с (тур. *büktek*, сукати, прести) *танка упредена врџа, трака (обично свилена) која је као допуна гајтану, служила за украшавање одеће.* – Чакшире са свиленим гајтаном и бућметом, па широки пачалуци до пола ногу у белој чарапи и плитким ципелама (Пр., 69).

буха ж *бува.* – Мојим микроскопом играју се деца, гледају бухе (Шв., 67).

В

вабити, -им несвр. *дозивати, примамљивати животиње*. – Послије трчи по авлији, ваби кокоши, гледа како Мишо изгрће жар из пећи за хљеб (ШИ, 126). Мора бити да је неко вабио вашке (СНП, 257).

ваздан прил. *много, дуго*. – Крсти се ваздан, док се не дигне из кревета (БВ, 413).

ваздух м у изразу: *повући ваздуха увући ваздух у плућа, удахнути (ваздух)*. – Кад угледа жену кроз прозор, он обамре. Неколико пута дубоко повуче ваздуха, па смушено пође напоље (Вер., 236).

вајат м (тур. *hayat*) *мања, помоћна зграда у дворишту сеоске куће, намењена за држање намирница, смештај младенаца или спавање у летњем периоду године*. – И снаха изнад куће проведе пијана девера по мраку до вајата (НБ, 169). У тако једно јутро изиђе Тешан, млад, здрав, пун момак из вајата (Теш., 357). Тешан је стао пред врата малена вајата, у коме је он спавао са својим оцем Глигоријем (И.). Осем њих трога није никога више било у целој кући, а и „кућа“ се састојала само из оне кућице... вајата, у коме су лети спавали Глигорије и Тешан, једног амбара ... наслона за кола... свињца (И., 358).

вајда ж (тур. *faıda*) у изразу: *није вајде 1) нема шта, мора се признати, заиста*. – Нас је децу, као и мајку, волео, није вајде, то се види, али нас је држао престрога (Пр., 72). Није вајде, казао сам ја – видео је он сам да не ваља шта ради; али га узео буди-Бог-с-нама на своју руку, па га не пушта (И., 76). И веруј! Знају ти они шта хоће! Ето он! Ама он зна све, као један Гутенберг! – Зна, није вајде, бадава! (ОЗС, 338). 2) *не*

*вреди, нема сврхе, узалудно је говорити (о нечему)**.* – Ђедо, молим ти се, ја... није вајде... образ под ноге! Ђеда га намрштено погледа. – Ја – настави Арсен, – није вајде... немој што да се љутиш! (НБ, 175). Тога дана после ручка лешкарио сам на кревету и размишљао. Није вајде (Вет., 289).

вајкадањи

вајкадашњи -а, -о *прастари, давнашњи.* – Катанић је био вајкадашњи пријатељ Младена, Маријиног мужа (Вер., 226). У шољицама позабадана вајкадашња ускршња јаја (БВ, 410).

вајкати се, -ам се несвр. *говорити забринуто и са жаљењем, жалити се, тужити се, јадати се.* – Жена пуна кућа, па се само вајкају: „Леле мене, како је дијете ослабило!“ (ШИ, 125).

валов м (мађ. *válu*) *корито за напajaње стоке.* – Он отрча напред у кућу, где му се заповеди да донесе воде, очупа пиле, очисти валов и наспе прасету воде (Вуч., 399).

ваља ж (тур. *faıya*) *мали отвор на задњем делу пиштоља у који се сипа барут.* – Напуни пиштољ, тури зрно у њега, подасу ваљу, запе га, па тури себи пиштољ у уста (Вуч., 380).

ваљада речца покр. и заст. *ваљда.* – Послије јој се, ваљада од бола, развуче лице, трже се једном и онда као да се осмијехну и као да отвори мало руку, кад јој Иконија тури у њу воштаницу (ШИ, 100). То је она сентименталност, ваљада својствена њеним годинама и школи коју је учила (И., 137).

вариво с *фиг. унутрашња ватра, узбуђење, страст.* – Залуд [се] мучи шта да јој каже, каким речима да проспе пред њу оно вариво у срцу своме (Вер., 219).

вас³⁹ зам. и прид. арх. покр. *сав, цео, читав.* – Можеш је вас дан гледати, и опет да те ко упита, не би му знао казати кака јој је глава, какав нос, каки образи (Вер., 194).

³⁹ Архаичан облик заменице вас забележен је и у Андрићевом приповедању, в. Станојчић 1967: 82–83.

васелена ж заст. *васиона, свемир*. – Јанку као да се душа окупа чак горе под Кумовом Сламом, он као да се нађе међ` добрим пријатељима: Здраво, небо! Здраво, васелено! (Поб., 462).

ватраљ м *гвоздена лопатица са дугачком дршком за преношење жарара*. – Сваки је ковач, напр., био дужан разумети све што се гвозђем ради, од обичног чавла и ватраља до кваке на црквеним вратима и општинског шмрка (Вуч., 394).

вашка ж (тур. *vaşak*, рис) *нас, псето*. – Благоје истрча наврат-нанос напоље. Мало после врати се, покуњен: – Мора-бити да је неко вабио вашке (СНП, 257).

вашчурина ж *аугм. и. пеј. од вашка*. – Амина, опет, била је научила – верујте, људи! – да се у невољи самом шљивом храни, и не би она, као друго неко псето, за Бога цуњала по туђим кухинама, или чак, као што има безобразних вашчурина, крапа и од Симе касапина месо с пања (БВ, 413).

везикатор м (лат. *vesicatorium*) фарм. *врста фластера са мелемом који прави мехурове на кожи и помаже при запаљењу унутрашњих органа*. – Он паде у кревет, залепи негде везикатор и – умре! (Вет., 278). Сасвим се лепо сећам тога сомунa и онога везикатора што су га залепили тати (И., 279). фиг. Пољупци су прави везикатори за угрејано срце (Вер., 197).

великошколац, -лица м *студент Велике школе*. – Тако се сети како се, док му је мајка била жива а они великошколци, посвађао с Јоцом, играјући шаха, и како су се после измирили (Поб., 457).

вендер м (нем. *Feder*) варв. покр. *федер, опруга*. – Он иде даље, а ковач као опарен трчи поповој кући и стеже шину... а испод трапа, гдје хвата можданик, подметнуо двије старе коњске плоче, да се мало гигају кола као на „вендерима“ (ШИ, 94).

веркл м (нем. *Werkel*; итал. *vergula*) нар. *механичка музичка справа на којој се окретањем ручице изводе једна или две мелодије, вергл*. – То беше она због које је он тако често као студент у великој вароши у сумраку турао руку на очи и предавао се мислима пуним чежње којој тако исто нема основа ни краја ни конца, као ни оној меланхолич-

ној арији која му из веркла допире у одломцима кроз отворен прозор (Вер., 195).

вертеризам, -зма м књиж. *претерана сентименталност (по имену главног јунака Гетеовог романа „Патње младога Вертера“)*. – Понизити вертеризам у његовим очима, а дићи што друго, па ето ти изласка! (Вер., 233).

вертхајмовача ж (према нем. изумитељу Вертхајму) *каса конструисана по Вертхајмовом сигурносном систему, која се отвара специјалним кључем, вертхајмова каса*. – Катанић, опет, са своје стране, замота кесицу у фину хартију, тури је у једну апотекарску кутицу и затвори у оно одељење вертхајмоваче које се зове „трезор“ (Вер., 228).

вес м (тур. *fes*) нар. в. *фес*. – Турео Прока вес на очи, плаче као киша и моли (Пр., 71). На прагу стајаше он, мој отац! Вес мало затурио, па му вири испод њега коса и пада му на високо чело (И., 86). Дете се врати, наже се према матери, па преко очију пуних суза тури вес и оде у авлију код момака (Вуч., 393).

весић м дијал. *дем. од вес*. – Кад Вучко осети правилан и размеран дах, устаде, докопа само свој весић, чисто бојећи се да погледа не само у матер него икако по соби, искочи из собе (Вуч., 389). Газда Јова погледа у Вучка, који држаше весић пред собом и не скидаше очију с мангала (И., 391).

већма прил. у *већој мери, више*. – Она се још већма напињаше (Шв., 19). Ал` господин дохвати кутију са жигицама, која је пред попом стајала, и брзо трже руку назад. Исправи се, па са стране баци поглед на попа, још већма зачкиљи (ШИ, 129). А ја, дарнут његовим очинским речима, још већма увучем моје и онало упале прси (НС, 353).

вечер м *вече*. – Било је то једног вечера, на једно две недеље после мојега писма (Шв., 61). Једног вечера сједи поп, кум Нинко и Станоје Глувић у поповој авлији (ШИ, 106). Па Станке се сећам! А и како не? Сећам се онога првога вечера што сам провео у њиховој кући (Вер., 298). Обично бежи под ону липу у брду, до које нема ни стазе и где га нико не може сметати; али и ту га нађе једног вечера професор Неђић (Вер., 192).

вижља ж фиг. *живахна, немирна, несташна млада женска особа, шипарица*. – Стрина! Овај наш Арсен, прости ме, замиловао ону Бурмазовићеву вижљу!... Велиш, ону Бурмазовићеву вижљу? (НБ, 171).

вижљав, -а, -о висок, а танак и витак, витког стаса. – У газда Јове су биле четири калфе и два шегрта, осим Вучка. Један од ових шегрта, миран туњез ... други, вижљав, с косом преко чела до очију и потпеченим ципелама (Вуч., 398).

вијати, -ам несвр. *јурити, гонити некога*. – Стаде нас вијати. Ми бежи куд који. Онда он стаде викати: „Не бежите, бре, гледај како ја!“ Вучко са пиштољем у устима трчи за нама, а ми, живи умрли, бежимо (Вуч., 380).

вијати, -ам несвр. *ијек. (жито) одвајати зрневље од плевне помоћу ветра или неке справе, вити, вејати*. – Народ га је засијавао, жњео, косио, пластио, врхао, вијао, Мићо црквењак на пијацу носио (ШИ, 95).

вијор м *вихор*. – Однекуд пуше ветар, и то тих, топал, миришљав ветар, и шушти липа, и онда један јак вијор (Вет., 296). Погдешто би поједини вијор силно цимнуо прозором, или би напео стару потклобучену тапету на зиду, па би одмах одлетео даље (И., 299). фиг. Ех, шта сам тада мислио, шта осећао, шта хтео? Зар да живим без ње, зар... Али један вијор! (И., 290).

вињага ж *винова лоза која се пење уз дрво, жицу и сл., правећи заклон од сунца, чардаклија*. – Али уједанпут се трже, као да стаде на гују, јер под једном вињагом угледа професора Недића с неком књигом и црвеном писаљком у руци (Вер., 221). Нема куд назад, поздрави се с њиме, обриса зној с чела и прими понуду да и сам седне под вињагу (И.). Ива Вукићевић прича да га је тога истога дана нашао у забрану, под једном вињагом (Вуч., 381).

вихс м (нем. *Wichse*) варв. заст. *маст за чишћење и одржавање обуће*. – Стојан диже главу, погледа на прозор ... на пламен кроз врата од пећи, на очишћене, правилно савијене и преко столице пребачене хаљине и под столицом ципеле, које још мирисаху на вихс (СИ, 424).

вишек м (тур. *fişek*) дијал. *фишек*. – Доносио је често пуне вишеке новаца (Пр., 77). Тада се већ почињало говорити *ви* једном човеку и

разносити узнемиравајући гласови: да су се појавиле некаке гвоздене фуруне, да се ... дуван пуши „на вишек“ (Вуч., 394).

вишекратно прил. *више пута*. – Знам само да сам био хладан као дипломата, да сам почео са „госпођице“, да сам вишекратно помињао „дубље разлоге“ и како ја „не смем мислити само на себе“ (Шв., 65).

власт ж у изразу: **стајати у власти*** *имати право, бити овлашћен, надлежан*. – Мени, истина, стоји у власти да кажем да су се одмах заљубили – то раде и други приповедачи – али то не би било у реду, јер није у истини (Вуч., 397).

властовати, -ујем несвр. заст. *имати власт, утицај, господарити, владати*. – Можда је то била и њезина лепота што је тако силно властовала над женама (НБ, 173).

властољубље с *жудња, похлепа за влашћу*. – Можда се тиме задовољаваше његово урођено властољубље, јер се и на тај начин у неку руку влада својом околином (Вер., 226).

воња ж *мирис, воњ*. – Пода мном мирише сено некаком идилском воњом (УДЧХ, 154).

воштаница ж *свећа од природног воска*. – Послије јој се, ваљада од бола, развуче лице, трже се једном и онда као да се осмјехну и као да отвори мало руку, кад јој Иконија тури у њу воштаницу (ШИ, 101). Мора да је, дакле, у тим правилима било нешто што га је пробудило да хитро с кочијашем извуче дете из снега, метне га на кола, покрије га ... извуче из бисага, које је на колима носио, воштаницу, припали је и, чувајући је од ветра, тури је детету у руке (Вуч., 386).

вратнице ж мн. *капија на огради имања или дворишта*. – Ја сиђох с кола, отворих вратнице од потеса, па пођох уз кола уз брдо (НС, 348). Обудовљена сестра му спавала је у маленој кућици ближе вратница (Теш., 357).

врг м *суд за воду од осушеног плода тикве*. – Анока захиће вргом, и ђеда целу кову испљуска по лицу и по глави (НБ, 185). Она му левом [руком] задиже рукаве, а десном нагиње врг (И.).

врсти се, врзем се несвр. *врзмати се, вртети се*. – Од неко доба наша се преписка врзе само око Ане (Шв., 7). фиг. Чудновато да ми се та песма врзла по памети и после овог рукописа (Шв., 3). Он и не мишљаше на рат и добровољце, све му се мисли врзоше око девојке пред њим (Вуч., 406).

врљика ж а. *обла, дугачка мотка за ограђивање, преграђивање имања; батина*. – Уђе нека помама у људе да разграђују туђе градине и да упуштају стоку. Пуца врљика, а разбијених глава као бундева (ШИ, 97). Прогнаћу вас, ако тако устјерате, старости ми, одавде и намјестићу Мића црквењака пред порту с врљиком (И., 98). Затурио ногу на врљичку, лактом се одупро о другу (НБ, 166). **б.** мн. *ограда од врљика*. – Наслони се на врљике, а из попове куће, као мјесечев зрак, лако се креће друга слика (ШИ, 139). Некад је он чак и сањао како се Зебићева куја или прасе заглавило у врљике (Теш., 359).

вуга ж плесан, буђ. – Поносита као ... Дмол ... маже колена петролеумом, и кадгод, сирота, јутром дође с трга, хуче и притом нама, својим потомцима, демонстрирају садржину котарице ... као вуга, а они то зову хаут гоут (Шв., 4).

врућица ж мед. нар. *болесно стање праћено високом температуром и грозницом*. – Дрва опустила лишће и изгледају као болесник у врућици, кад иште чашу воде (УДЧХ, 151).

Г

газија м (тур. *gazzi*) заст. *јунак, херој*. – Ако си момак и газија, чисто ти криво што је прошло ритерско доба, те ниси пристао ни да пашеш мач, ни да се калуђериш (Вер., 194).

гајтан м (тур. *kaytan*) *фино израђена украсна трака, врпца (најчешће свилена)*. – Чисто га гледам како се облачи: цемадан од црвене кадифе с неколико катова златна гајтана (Пр., 69). Чакшире са свиленим гајтаном и бућметом, па широки пачалуци прекрилили до пола ногу у белој чарапи и плитким ципелама (И.). На зиду једна турска сабља, о савим отрцаним гајтанима, и два пиштоља на кремен (УДЧХ, 153).

галичање с гл. им. од *галичати*. – И тако седећи поред ње и осећајући неко слатко галичање, он се већ држаше за мученика части и поштења (Вер., 204).

галичати, -ам несвр. покр. *голицати*. – За вратом ме нешто мило галиче; окренем се и видим Станију (УДЧХ, 155). фиг. Мисли су ме пријатно галичале (Шв., 56). Тешан је нешто дремљиво, далеко и дубоко мислио, али кроз његово полусано стање једва да је од свих тих мисли доспевало до свести неко пријатно празно осећање, коме је основа у желуцу и које се најпре кришом и као галичући диже навише (Теш., 360).

галичљив, -а, -о покр. фиг. *који пријатно узнемирава, узбуђује, голицав*. – У неком полусаном, галичљивом и слатком расположењу, слушао сам после вечере њене тихе приче (Вет., 276). Тога дана, увече, он доби цедуљицу од свога пријатеља, начелника одељења, о потписаном указу, и радост беше тако преплетена чудноватим неким галичљивим осећањем (СИ, 419). Она сентиментална „философија“, која је досад увек

кулминисала у мисли на тишину у гробу, сад се заустави на другу једну галичљиву и пријатну тишину (И., 432).

галичљиво прил. покр. *угодно, узбудљиво, голицаво*. – Тако пролазише дани. Мирно, тихо, одмерено, галичљиво-пријатно (Вер., 208).

гатка ж заст. *бајка, легенда*. – Гатке из детињства: о доктору који убија здравог човека само зато да види како је могао оздравити ... о рађању са сабљом на руци, о „лековима од смрти“, о оживљавању умрлих и о сахрањивању живих, о гујама у срцу (Вет., 271).

гејак м заст. **1.** погрд. *прост, некултуран, невоспитан човек, простак*. – Пуначки ... пострижени бркови ... велике руке, алкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља – све то издаваше човека господина и гејака (СНП, 251). **2.** *сељак, земљорадник*. – „Зар ја“ – каже мој отац, – „да мерим гејаку за дваест пара чивита“? (Пр., 79).

гибати се, -ам се несвр. **а.** *кретати се валовито тамо-овамо, љуљати се, њихати се, клатити се*. – Од ње нешто блешти, и гора се раставља и гибача, и све мирише; и она се гибача и све се више упија у мене (Вет., 296). **б.** *фиг. извијати се, треперити, подрхтавати*. – Тада глас оте мах и поче се чудно и заносљиво гибача и носити у последњим строфама (СИ, 445).

гигати, -ам несвр. **1.** (нечим) *померати лево-десно, горе-доле, клатити, љуљати, њихати*. – Сједне на креветац, држи колач у руци и гига ногама (ШИ, 125).

II. ~ **се а.** *клатити се, љуљати се, климати се*. – Гигају се, брате, она кола, рекао би човјек сад ће испасти, а коњи као хале! (ШИ, 113). **б.** *угибати се, савијати се (под теретом)*. – Набавља зелене шаре у вароши па их све масти, а испод трапа, гдје хвата можданик, подметнуо двије старе коњске плоче, да се мало гигају кола као на „вендерима“ (И., 94).

гимназијалан, -лна, -лно *гимназијски*. – Али тек што уђе у кавану, а мали Стоја, гимназијални професор, са крајњег стола искочи (СИ, 421).

гимназиста м *ученик гимназије, гимназијалац*. – Ти не знаш још два Румуна, који с нама седе – један гимназиста овде, а други математичар (Шв., 9).

глава ж у изразу: **моја ~ цареву плаћа*** у заклетви, кад неко хоће да каже да ће нешто учинити макар главу изгубио. – Кмет се помамио: – Живог или мртвог! – дере се он. – Живог или мртвог; моја глава цареву плаћа! (ШИ, 141).

главња ж *обично већи комад расцепљеног дрвета, цепаница*. – Тога дана он цепа једну главњу на дрвљанику, зајапурио се, па даје секиру калфа-Јешици (ОЗС, 332). Посрамљен, Јеша узне секиру и љутито стаде ударати по главњи (И.).

главчина ж *средњи ваљкасти део точка у који се углављују паоци и убацује осовина*. – Лице му беше окренуто страни с које лађа долази, а очи уморно и нестално блудише око тога места, као оно сасвим издубена главчина око оједене осовине (СНП, 251). Осовине су вириле за читав педао из главчина и цаклиле су се од силног трљања (НС, 346).

говедар м *човек који чува сеоска говеда*. – Амина иде још даље и не враћа се док је говедар не помилује (БВ, 414).

говедарев, -а, -о *који припада говедару*. – После тога баба-Вујка нахрани и Амину и Планинку, скуха себи каву ... и већ увелико ври њезин лонац, кад се чује низ чаршију рог говедарев (БВ, 414). Кад већ хоће суроњ и говедарев рог наново загуди, Амина трчи напоље (И., 415).

говеђина ж дијал. *говедина*. – На бригадиру Вељку није се опајало никако промене, осим што је мало оштрије него обично псовао момка, што му није донео дебелу говеђину (Вер., 214).

госа м хип. *газда, господар, домаћин*. – Место Текериша и оне природе, турили су ме у скамију, и ја сам јео сирац у школи и асоцијацијом идеја мислио на Крсмана ... и оне овнове на ражњу доле код потока, и запурен госа, који се брине да позванима ни у чем не буде мало (НС, 352).

готов, -а, -о **1.** *који је вољан, склон, приправан да учини нешто, спреман*. – Биваше ми све нејасније, ја се опраштах с њоме и опет је тражних и грлих је и бејаш готов да је не оставим до смрти (Шв., 59). Промисли – ја сам ипак на све готов! (И., 65). Био је готов на свашто што сам ја рекао (НС, 352). Нечувена сатисфакција, да се калфама забрани бити шегрте, беше и сувише велика за његово осећање правичности, и он, само да се не стиђаше, готов беше отићи и казати калфама: „Удрите ви мене

слободно, нећу ја казати газди!“ (Вуч., 402). **2.** (неодр., са глаголском допуном у инфинитиву или презенту с везником да) *који се налази у стању сличном, блиском неком другом стању.* – Ми видесмо само где му се тресу плећа и слабине, и сви бесмо готови да плачемо (ОЗС, 322). Био је један од оних летњих дана, кад си готов да тражиш па да се свађаш с оним што је зимус говорио како му је увек милије и најтоплије лето него и најблажа зима (УДЧХ., 151).

градина ж *ограђен део имања, башта.* – Једанпут уђе нека помама у људе да разграђују туђе градине и да упуштају стоку (ШИ, 97). Поп је већ давно био у градини и сваки час се враћа, да види је ли Мара устала (И., 135). У то дође и поп из градине (И., 136).

грах м *пасуљ.* – Како ништа друго не може радити – он коми грах (НБ, 175). Беда сасвим издиже главу, срдито отури од себе саћурицу с грахом и на безуба уста љутито истресе: – Знам ја то све! (И.). Она коми грах (И., 184).

грбина ж *грбача.* – Знаш да смо ми на нашој грбини и кравим знојем стекли ово крова над главом, па зар да ме којекаке изелице из мог добра истерају? (Пр., 77).

грдан, -дна, -дно *који је изузетно, необично великих димензија, огроман.* – Из грдне гомиле жеравице, гдје је била школа, сукне још час по пламен (ШИ., 145). Павле се радосно плесну рукама и дође увече с једном грдном чутуром (ОЗС, 330). Снег је падао тако густо и снажно, као да би неко разастро грдан бео чаршав, па га само трескао (СИ, 423). И онај грдни камен паде са срца и откотрља се у мрак (Поб., 462).

грдно прил. *веома много.* – Ја сам ти грдно згрешила, ја сам ти кућу замесила (НБ, 183).

грехота ж *грех, огрешење о неке утврђене моралне и религиозне норме.* – Дијете, грехота ти је од Бога! (НБ, 183). А и `нако је грехота дуже радити, јер сутра је недеља, а, ето, већ и сунце хоће да се смири (НС, 354).

гриота ж *некњ. ијек. грехота.* – Тамо иду сва дјеча, и мушка и женска, и тако је сад вријеме дошло, да ће и по селима почети, па је гри`ота да дијете задоцни (ШИ, 107).

грлић м *предњи отворени део цеви пиштоља*. – Вучко дохвати пиштољ за грлић (Вуч., 381).

гро м непром. (фр. gros) *највећи, главни део нечега, главнина, главница*. – Њих је, пак, предводио Ђокица Ђурић. Ђокица, који је био врло mudar цар и врло пажљив војсковођа, склони грђ своје војске у кошару (ОЗС, 306).

грош м **1.** *ковани новац од 20 пара у Србији до 1918. год.* – Бабо извади деведесет гроша, па каже: „На, ево ти ајлука!“ (Пр., 71). Пођоше и кочијаши, нудећи се да по два гроша возе у варош (СНП, 249). И да ми даш, молим те, један грош, да купим дувана (ОЗС, 330). **2.** *најмањи, најбезвреднији новчић*. – Зар ја нисам видео стотину слепаца, па ипак ме ниједан није потресао више од ког гроша! (Вет., 275).

Изр. **(ни) за грош*** *нимало, николико*. – Нигде гвожђа на целим колима, ама за грош (НС, 346). Онда сам јој причао о Ваљеву, о малим кућицама, о воловским колима на којима нема ни за грош гвожђа (Шв., 29).

губер м *покривач од грубе вунене или конопљане тканине*. – Иконија ... изнесе свој губер и простре га пред врата попове собе (ШИ, 119). Ђеда се диже, отури губер, прекрсти се, подави ноге пода се, па оста сам у мраку (НБ, 183). У исти мах се обрте, баци секирицу, уђе опет опрезно у собу, леже и навуче губер преко главе и стаде плакати (Вуч., 389).

гумаластика ж заст. *веома еластична и растегљива гума*. – Покривао нас је, истина, ноћу кад се откријемо ... али шта ми је то? То раде и други очеви, али купују деци и шећерлемета, златне хартије и лопту од гумаластике (Пр., 72).

гумно с *поравњано, утабано земљиште на коме се врше, веје или млати жито*. – Арсен побегао чак на гумно (НБ, 180).

гуњ м *сукнени огртач са рукавима који се носи уместо горњег капута*. – Момци шију гуњеве у својој одаји, а Стојан се извалио у сено (Пр., 85). Арсен окрете главу зиду и заклони очи рукавом од гуња (НБ, 176). Он у ме блејаше закрвављеним очима. Ћуташе, ћуташе. Онда пређе рукавом од гуња преко лица (НС, 348).

гуњић м

гуњче, -ета с дем. од *гуњ*; *кратак гуњ*. – Василије, напр., одведе свога Јована газда-Јакову, првome трговцу, у кога су се шили: јечерме, гуњићи (Вуч., 395). Вучко ... поче по једној хартици, коју извади из гуњчета, лупати руком (ОЗС, 331).

Д

дабогме речца (за појачавање тврдње) *дакако, наравно, разуме се, сигурно*; исп. јабогме. – Или, ваљда, треба га извинити, што га је љубав обрвала? Дабогме! Лопова – што је сиромах, убојицу – „што му је така крв“ (Вер., 242). Дабогме! Јер то је хала, није коњ! (СНП, 261). Дабогме да се овај угурсузлук није могао сакрити оку професорову (ОЗС, 305).

дажд м заст. *киша*. – А баба-Вујка је мислила тада ... и на сина – због њега је сузе проливала, а од суза се гаси сан, као ватра од дажда (БВ, 416).

дајанисати, -ишем свр. и несвр. (тур. dayanmak) *издржа(ва)ти, опста(ја)ти, истраја(ва)ти*. – Ја сам стар и немоћан и тешко ми је самом дајанисати у толиком народу (НБ, 179).

дамчик м (нем. Dampfschiff) варв. нар. *пароброд, лађа*. – Их, брате, – рече опет Милун, – то је, ваљда, даље од Енглеске?! А то ти, ваљда, све на дамчику? (НС, 355).

дарнути, -нем свр. *дирнути*. **1.** *пиннути, дотаћи*. – Са стране, одакле га ми гледамо, засија се често његово око ... полетео би час на једну, час на другу страну, час напред и упропнице – како би га кад Видак дарнуо једним или другим или обојим листовима (ОЗС, 319). Али ево ја, ја – чујете ли? – ја, Илија писар, не бих дао дарнути костију свога оца (Сек., 372). **2.** *нашалити се на нечији рачун, боцнути, пецнути*. – У њему се разбуди једно високо осећање стеченог поверења, и то га тако порази, да путем и не виде никога, не дарну луду Симку (Вуч., 400). **3.** *изазвати саосећање, сажалење, ганути*. – Дарну то мог оца, баш видех, али мислите да је попустио? (Пр., 71). А ја, дарнут његовим очин-

ским речима, још већма увучем моје и онако упале прси (НС, 353). Аница бризну у плач и загрли је. Сви бише дарнути (СИ, 441).

дахнути, дахнем свр. *застати ради одмора, одморити се*. – Е, Бога ти, господине, нека и он мало дахне. Жив је (НС, 341). А од млађих као да нико никога, па ни себе, није видео, него је хитао да се купа у општем задовољству ... те да се после каким ускликом или бујним скоком разабере и дахне (СИ, 446).

Изр. ~ **душом осетити олакшање, одахнути****. – Поп дахну душом: – Срећан му пут! (ШИ, 140).

двојка ж *буре или каца од два акова*. – Што му није обичај – прво сврати у качару, па мосуrom добро потеже из једне двојке (НБ, 167).

двојнице ж мн. *српски народни дувачки инструмент са две спојене цеви и два писка*. – Или извади двојнице, духа у њих, и њихов јасан писак тужно плива зраком (ШИ, 138). Извади двојнице иза појаса, па све ћурличе покрај Бурмазовићеве куће (НБ, 166).

двоножац м *човек*. – Двоножац га гледа, шири руке, те му звезда пече под леву сису и душа се као невидљив тамјан пење (НБ, 186). Она, Немица, не могући веровати да има двоношца који не разуме немачки, сасвим спокојно говораше немачки (УТС, 473).

двор м **1.** нар. *кућа, дом*. – Седе после на пањ и оста сам у мраку, па гледа живот у двору (НБ, 167). А крај ватре по двору час по час пролазе црне људске слике (И.). **2.** покр. *двориште*. – Пуна кућа и двор људи (УДЧХ, 160). У двору налазим, ако је доцне пред вече, Планинку, бабину краву (БВ, 412). Уз ватру ври лонац и пршти, у врту мирише цвеће, у двору се ракољи кокош (И., 414).

де узв. **1. а.** за *подстицање, подстрекавање, охрабривање*. – На исакап! Де сад, Столе! Али Столе неће (СИ, 443). **б.** за *допуштање, при нерадом одобравању, саглашавању с нечим*. – Ама кад ти кажем: зна он најбоље шта ради! Он зна све! – Добро, добро, де! (ОЗС, 316). **в.** у *нестрпљењу, са жељом да се не дају објашњења; при нестрпљивом подсећању*. — „Он је, господине, као један телеграм!“ – „Како то?“ – „Е, де сад, тако!“ (Сек., 367). Ама Живан с малим што не уби Станојицу! – рече Милић командир. – Ама како? Зашто? – Е, де сад! (И., 368). Шта је радио? Говорите једанпут! – рече Илија. Сељаци стадоше да се загле-

дају ... Нико не уме да каже: како! Ћуте, мисле се. – Е, па тако, де! – рече Милић (И., 369). **2.** као партикула уз императив (за појачавање значења, са призвуком фамилијарности). – Павао се испријечи: – Немој-де ми пристајати на муку, кажем ти (ШИ, 133). Чекај-де ти, кћери! – викну Ђеда необично јасним гласом (НБ, 178). Он тури руку у сено и извади чутуру: – Митро, долиј-де, Бога ти! (НС, 343). Прочитај-де ово, дијете! – рече газда Јова, дајући писмо Илинци (Вуч., 406). **3. в. нуто.** – Ама Велинка вели: опео се, па псовао и претио да хоће да убије Вилипа Маричића; јер он, знаш ... обилази тамо. – Нуто-де! (НБ, 172). Нуто-де! – рече Видак. – А ти ово што си везла, и заборавила! (ОЗС, 337). Нуто-де! – рече он и плесну се рукама (НС, 350). А како је вера тамо, господине? – запита опет Милун. – Швабе – рекох ја. – Нуто-де! Ја, по-Богу-брате, како те не отроваше? (И., 355).

девер м **1.** мужевљев брат. – Како се с њим слажеш? – Добро, Бог с тобом! Ја како, него добро? Девер ми је! (ОЗС, 315). **2.** етн. *пратилац младе на дан свадбе (обично младожењин брат или рођак)*. – Столе, који ће бити девер Стојану, намигну на Цигане (СИ, 441). **3.** фиг. *спроводник, пратилац*. – Ето ти затим два такозвана „девера“, т.ј. мојих другова, које је послао господин, да виде што нисам дошао у школу (Пр., 85). Узмем књиге и комад хлеба, а гледам у мајку и девере (И.).

дегенерисан*, -на, -но (према лат. *degenerare, degeneratus*) *назадан, психички изопачен, перверзан*. – Само у таким приликама показивао је он своју већ масно дегенерисану сангвиничност (Теш., 359).

деде узв. в. *де(1а)*. – Деде, бога ти, сустах! Умори ме ова бабетина (ОЗС, 332). Кад преста [да пева] би ми жао. – Деде још једну! – рекох му (НС, 344). Деде мало коми тај грах! (НБ, 184).

декембар, -мбра м заст. *децембар*. – Кад јуче ... наш комисар донесе новине, па нам прочита: „Погинули при освајању шанца на Горици, 29 декембра 1877“ (ШИ, 149).

декембарски, -а, -о заст. *децембарски*. – Осећао сам неки животан мирис у салону, мирис који, као у декембарско јутро, рези (Вет., 298).

декламација ж (лат. *declamatio*) **1.** *пренаглашено, афективно рецитовање*. – Не знајући зашто, он на једној хартији поче правити које-каке примедбице на Вертера ... па би онда прочитао с усиљеном декла-

мацијом како бенасту Вертерову ламентацију на свет, на људе, на небо (Вер., 235). **2.** *сувишна прича без много садржине, празна прича.* – Крај је требао да буде силан и убедљив, да говори за њега, само за њега, али се он сам чудио како он нешто *благо* говори о оној *ужасној* сцени, учини му се да је заборавио како је све то текло, па се упињаше да декламацијом допуни оскудицу факата (Поб., 459).

декламовање с гл. им. од *декламовати*. – И Бог зна не би ли се он и упустио у декламовање, да Катанић не приђе столу (Вер., 238).

декламовати, -мујем несвр. (лат. declamare) **1.** *изражајно изговарати неки литерарни текст, рецитовати.* – Он у својим мислима и не чу како му Недић целим путем декламоваше стихове из „Фауста“ (Вер., 222). Он поче местимице декламовати „Горски вијенац“ (И., 245). **2.** *фиг. много, непрестано говорити, причати, торокати.* – Газдарица, окуражена, само даље декламоваше, и Бог зна кад би престала, да Видак, не иштући допуштења, запе ципелама о столицу, те их скиде (УТС, 473).

дела узв. покр. за *подстицање, пожуривање или охрабривање некога да нешто уради; хајде.* – Поп ...не хтједе сјести, већ опет вели кмету: – Дела брже, уморан сам (ШИ, 129). Видиш, синко, сам си је изабрао! Јесам ли ти ја казао ни дела, ни немој? (НБ, 176). Газда-Јова га замоли: „Дела, господин-Столе! Запевај!“ (СИ, 443).

делање с гл. им. од *делати*. – И у целом том свом делању он [Јанко] ниједанпут не покуша да да себи рачуна зашто он то све чини (Вер., 225).

делати, -ам несвр. *радити, настојати на нечему.* – Он не зна да је човечје срце Индијанац. Делаш, обавештаваш, говориш му из дана у дан и већ га видиш да диже руке к небу, пости, крсти се, метанише и помиње име Христово; али раздрљи кошуљу, па ћеш му на грудима о врпци наћи идола од порцелана (Вер., 206).

демонстровати, -рујем свр. и несвр. (према лат. demonstrare) заст. *показ(ив)ати, приказ(ив)ати, демонстрирати.* – Ана ... маже колена петролеумом, и кадгод, сирота, јутром дође с трга, хуче и притом нама, својим питомцима, демонстрирује садржину котарице (Шв., 4).

деније с нар. *вечерња служба у православној цркви уочи великих празника, бденије*. – Једном на денију зашије он неке бабе које су клечале у цркви (Вуч., 381).

депеша ж (фр. *dépêche*) *телеграфска порука, телеграм*. – Сваки час је запиткивао и момке и агента: што нема лађе? да ли има кака депеша? (СНП, 250). Чак и у шпагу од прслука наћи ћете му какав *Додатак Аугзбуришким Новинама* или депешу *Политичке Кореспонденције* (Вер., 187).

дерати, -ем несвр. *ударати, бити, тући, батинати некога*. – Павао се наљутио, поцрвенио у лицу као паприка, виче на волове и дере аждамаком, куд стигне (ШИ, 132).

десператан, -тна, -тно (према лат. *despero, desperatus*) **а.** *безнадежан, очајан, утучен*. – Познато је како ова хитра и јуначна животиња изгледа тако трома, десператна и мртва кад падне (ОЗС, 321). А лице! На њему је било нешто тужно, па – не умем вам друкчије описати – па весело! Поверљиво, благо, куражно, па десператно (Вер., 273). **б.** *који настаје због безнадежног стања, очајања, безизгледан*. – А поврх свега стајаше десператна неизвесност; јер откако је пошао у рат, само је два писма од жене добио (СНП, 259). Болесник докопа срдечно пружену руку обема рукама, поклони се онако седећи на кревету тако дубоко, као да је хтео пољубити у руку лекара, па, гледајући преко главе моме другу одговори гласом у коме сам чуо поверење, десператну наду, слепу преданост (Вер., 273).

детао, -тла м зоол. *детлић*. – Као да чујем Лабу, и детао негде кљуца, и у ушима ми зуји, и ја гледам горе и видим само небо и њу! (Вер., 297).

деташовати, -шујем несвр. (према фр. *détacher*) *вој. одвајати од главнине војне јединице ради извршења неког задатка или пребацивања на друго место*. – Ђокица, који је био врло mudar цар и врло пажљив војсковођа, склони грб своје војске у кошару, у његовој авлији, и само нас је појединим деташованим одељењима иза дрвљаника и стрељачким ланцем иза тарабе узнемиривао (ОЗС, 306).

детињарлук м *детињасто, непромишљено, наивно понашање*. – Отуда је он поштовао своју реч већ до детињарлука; отуда скидао капу застави, гдегод ју је видео (Вер., 192).

детињити се, -им се несвр. *понашати се као дете*. – И бабу да остави, њега, који је тако стар, да је већ почео да се детињи, „почео да пева!“ (СИ, 448).

детињски, -а, -о *својствен детету, карактеристичан за дете, наиван, дечји, безазлен*. – Зар с вама кад идем, да се бојим чега? – рече она с некакoм детињском равнодушношћу (Шв., 28). То је доста, да сам из себе, као оно паук, испреде читав један сладак, иако паучинаст, хоризонт; доста, да га у часовима слатких нада прати слутња да ће с њоме кад-тад наставити своју детињску љубав у мужанскоме облику (Вер., 198). Да је била Радојка, она би опазила како се око набраних ђединих очију показала некака детињско-лукава самопоузданост (НБ, 176). Детињско неко достојанство цароваше на његову лицу (И., 185). Лице му је било детињско, недовољно марковано (УТС, 469).

детињски прил. *као дете, попут детета*. – Она начини некако детињски важно лице и погледа ме протестујући: шта се дирате? (Шв., 17).

дешњак м во *који се упреше с десне стране руде*. – Ту он још љуће одадре дешњака. Волови уједанпут потрчаше (ШИ, 133).

деша м хип. *од девер*. – Илинка необично весела, што је Видак предравео. Све се нешто смешка, намигује на ме, па задева Вучка: – Је ли, дешо, што је остави, болан? (ОЗС, 333). Он извади ону дуванкесу и даде је Илинци која је, опет, предаде Вучку: – Пали, дешо! (И., 337).

дивит м (тур. *divit*) а. *мастионица*. – Опрао сам дивит и налио тазе мастила (Шв., 42). Пође босоног по хладном патосу и нареди неколико књига, које су, испретуране, лежале на писаћем столу, досу мастила у дивит и обилажаше око умиваоника (СИ, 424). Он прислони писмо уз дивит, окренувши адресу себи (Поб., 452). б. *прибор за писање*. – Ја углавим свећу у пескаионицу од дивита и метнем је на мокар сто (Шв., 57). Скрстим руке, гледам у дивит са свећом и, као да чикам некога, запитам се: Па добро, шта је? (И., 58).

дизгине ж мн. (тур. *dizgin*) *каиши на крају узде које држи онај ко управља коњем, поводац, вођица*. – Па пусти коња. А ми само набисмо капе на главе, пустисмо дизгине, стегосмо листовима, и онда – духну један ветар поред ушију, и очи засузише (ОЗС, 320). Павле, који је једи-

ни с коњем прескочио обалу и први долетео до Видака, чим ово угледа, скочи с коња, забаци му дизгине за ункаш, пљесну се по челу, да му одлете фес, па јаукну (И., 321). Он повуче за дизгине. Коњ пође у ход (НС, 341). Он повуче за дизгине и заврати се у кола, као да уставља арапске хатове (И., 346).

диктовати, -тујем несвр. (према лат. dictare) *диктирати*. – Из оближње собе чуло је се како шкрипе пера у рукама практиканата и монотони глас онога практиканта који је диктовао распис (Поб., 452).

дилбер м (тур. dilber) *онај који се воли, драги, вољена особа, момак, љубавник*. – Ја сам брзо промозгао и закључио да је овај човек онај Тима, „Швабо“, Станин дилбер (УДЧХ, 159).

диспут м (према лат. disputare) *расправа, препирка, дискусија, свађа*. – Али кад погледах Јоцу, ја се зачудих. Некака мрачна тајанственост била је на њему. Тако ми је био промењен, да сам изгубио сву вољу за „диспут“ (Вер., 292).

диферентан, -тна, -тно *различит од уобичајеног, формалног, неизвесан*^{**}.⁴⁰ – Сутра-дан била је озбиљнија него обично. Ја сам се опрезно клонио сваког диферентног разговора (Шв., 25).

добовати, -бујем несвр. *испрекидано, учестано ударати, лупкати, куцкати*. – Ко нема никака посла, седи ту, чита новине, удара у клавира, забавља се с Аном, добује прстима у прозор, или се прислони уз пећ (Шв., 4).

добродетел ж сткњ. заст. *позитивна особина код човека, врлина*. – Мени, истина, стоји у власти да кажем да су се одмах заљубили – то раде и други приповедачи – али то не би било у реду, јер није у истини, а „највећа добродетел је бити истинољубив“ говорио је наш хроми и стари поштар Марко, отпечавајући усијаном иглом туђа писма (Вуч., 397).

⁴⁰ У РСАНУ је под одредницом „диферентан“ наведен као једини овај Лазаревићев пример, а дефиниција се чини непрецизном, посебно с обзиром на контекст: *који је значајан, који није индиферентан*.

добросрећник м еуф. *онај који се ословљава са извесним сажалењем, несрећник*. – Он чисто радосно рече: – Пијан! – А што то, добросрећниче? – Е, ја хоћу да убијем Вилипа Маричића! (НБ, 168).

доксат м *отворени, избочени део куће преко спољашњег зида у виду трема*. — Онда изиђе [Илија] у папучама на доксат (Сек., 371).

доља ж *мала долина, удолина*. – Почесмо се спуштати лаком низбрдицом. Шума се сврши, и пред нама у дољи лежаше село (Сек., 368).

допадати се, -ам се несвр. покр. *изгледати, чинити се*. – Браћо, – вели – тако ми се све допада да ће скоро куцнути за ме час (ШИ, 108).

дорат м (тур. *dogu at*) *коњ мрке, тамнориђе боје*. – Коњ му беше отворен дорат и преливаше се на сунцу као скоро орибана тепсија (ОЗС, 317). А дорат сав као насапуњен, и из оне пене импозантно се црвене грдне ноздрве као она два црвена фењера ноћу на локомотиви (И., 319). Видаков дорат одскочи од земље, подави ноге и понесе се преко високе обале (И., 320). Дорат касаше један добар сахат. Пут биваше све неравнији (НС, 348).

досадањи, -а, -е *који је трајао, дешавао се досад, досадашњи*. – Ко зна, напоследку може бити да сам ја цело досадање њено понашање криво разумео (Шв., 44).

достојник м *онај који се налази на високом друштвеном положају, достојанственик*. – Тај Кошутих тако је лепо и безазлено знао да прича пуно лудих прича о курјацима; о преобученим царевима, који ударају својим министрима шамаре, а којекаким протувама дају зобнице, „зобнице, мој господине!“ с дукатима и постављаху их за велике достојнике (Вер., 188).

доходити, -им несвр. *долазити, приспевати*. – И Крсман је био блажен, кад сам им ја у госте доходио (НС, 352). Ниси ти заборавио, него смо ми нов пут просецали за владику, кад је доходио манастиру (И., 353).

доцне прил. покр. **а.** *у одмакло доба дана, пошто протекне већи део дана, касно, доцкан*. – Једанпут дође он тако доцне кући... Ништа!... Сутра-дан – ништа (Пр., 74). Чуо сам једанпут, кад дође доцне кући, где

прогунђа: – Шта ће та свећа у ово доба? (И., 73). А је л' ти увек тако доцне вечераш? – Ја! (УДЧХ, 153). У двору налазим, ако је доцне пред вече, Планинку, бабину краву (БВ, 412). **б.** *по истеку времена кад је требало нешто да се деси, уради, сувише касно, прекасно.* – Још мало, па је – доцне! – Мамо, не знам зашто, али, ето, видиш, ја ... Чујем како се затворише врата од капије (Вет., 302).

дражити, -им несвр. *изазивати, подстицати, стимулисати.* – А кад већ једанпут дођох, онда сам – као оно гурман што неће одмах да захита лажицом, него најпре натенахни соли и бибери – и ја дражио своју глад за одмором (УДЧХ, 151).

драм м (тур. *diram*) *турска мера за тежину, нешто преко три грама.* – Па кад последије опет узмем чекић, чини ми се да у њему нема пет драма, а леђа ми чисто шкрипе (ШИ, 132).

дрвендекаст, -а, -о *фиг. који не показује осећања, суздржан, крут.* — Али они то не учинише по својој дрвендекастој природи (Поб., 463).

дрвљаник м **1.** *место у дворишту или у близини куће где су наслана и где се цепају дрва.* – Ђокица, који је био врло мудар цар и врло пажљив војсковођа, склони гро своје војске у кошару, у његовој авлији, и само нас је појединим деташованим одељењима иза дрвљаника и стрелачким ланцем иза тарабе узнемиривао (ОЗС, 306). Вучко би представљен и на дрвљанику уведен у дужност (Вуч., 399). **2.** *покр. влада или пањ на коме се цепају дрва.* – И тешко би се жене и опет одважиле да кажу, да Радојка све то већ изодавно и не слуша и не гледа, и да није сам Арсен сутрадан, кад је она свој нов новцат јелек исекла на дрвљанику, отишао ђеди на тужбу (НБ, 175). Тога дана он цепа једну главњу на дрвљанику, зајапурио се, па даје секиру калфа-Јешици (ОЗС, 332).

дркела ж и м *покр. погрд. старо и мршаво кљусе, дртина, рага.* – Шта слиниш за једном дркелом? Није он мене стекао, него ја њега! Сутра, ако хоћеш, да купим десет (Пр., 77).

дрктати, -им несвр. *дијал. дрхтати, подрхтавати.* – Лице му се избечи, а усне му почеше дрктати (НБ, 179).

дромбуља ж (мађ. *doromblya*; нем. *Trommel*) *примитивна метална музичка направа са еластичним језичком који се држи зубима и треперењем резонира у устима.* – Свирате ли ви у што, ако смем питати?... Ја одговорих: У дромбуљу, госпођице (Шв., 35). Она се мало збуни: – Оппростите, ја не знам шта је то дрр... молим вас, како сте казали? – Дромбуља, – рекох јој (И.).

дроња м презр. и погрд. *ништаван човек, ништарија; слабић, млакоња, млитавко.* – Поп поцрвене кад чу ријеч имање, а кум Нинко разрогачи очи и скиде лулу с чибука: – Зар ти, – вели, – дроњо, зовеш моју кућу туђом (ШИ, 107). Анока... одговори да за ђеду није ни пошла и да ће она ићи своме оцу и искати да јој он купи, јер јој је муж дроња и не сме јој узети ни шиватке док не пита свога старкељу (НБ, 173).

дроњар м *онај који сакупља дроњке, крпе, рите, старе ствари.* – Та зар нису, тако рећи, тек од јуче престала деца љубити старије људе у руку, па ма то био и Ђукан дроњар? (Вуч., 396).

дрпнути, -нем свр. *грубо ухватити, повући, зграбити, шчепати.* – Не знам шта би калфи Јешици, те га једном, онако срдита, дрпну за пеш од гуња и сасвим пријатељски позва да играју крајцара (ОЗС, 329).

другда прил. у *другој ситуацији, у другој прилици, иначе.* – Нисам му полетео у очи, нисам тражио никака „задовољења“, као што би то другда може бити радио (Шв., 60).

дружечно прил. *на другарски, пријатељски начин, топло, срдечно.* – Али баш од тога дана Видак као да поче блаже, некако дружевније поступати с Вучком (ОЗС, 309).

дубљина ж дијал. *дубина.* – Ја почех да тонем у некаку дубљину, све ми биваше нејасније (Шв., 61).

дуванција м а. *продавац дувана.* – Ја, као најстарији лекар, усудио сам се дати му једну лекцију, после које ми је он претио да ће ме звати на дуел, нашто му је Видак дуванција – ударио шамар (Шв., 6). б. *онај који прерађује, припрема дуван за пушење, сецкајући га, ситнећи га.* – Он је крижач и дошао је у Берлин да ступи као крижач код познатог дуванције Винтера (УТС, 469).

дуванцијски, -а, -о *који припада дуванцији (б)*. – Са собом је донео један мали путни ковчег ... и 2 добра дуванцијска ножа у једној кеси од коже (УТС, 469).

дувар м (тур. duvar) заст. *зид*. – Вучко као да се лукаво насмехну и окрете главу дувару, па се учини као да спава (Вуч., 388).

дуга *ж лучно повијена даска за прављење дрвених судова*. – Што је, пак, најважније, не беше у оно доба трговаца који не знађаху кака било заната. Василије, на пр., одведе свога Јована газда-Јакову, првome трговцу, у кога су се шили: јечерме, гуњићи, памуклије, фистани, итд., а уз то још продавао и памук, паприка, паунова пера, дуге (Вуч., 395).

дуел м (фр. duel) *двобој*. – Ја не знам знаш ли ти њихове дуеле. То је иронија на част, на јунаштво (Шв., 45). Истури груди и обичним тоном и речима којима се они зову на дуел рече ми: – Ја вам стојим у сваком погледу на расположењу (И., 49). Кошутић је докопао прилику да прича о неким „американским“ дуелима где се, чини ми се, противник поји растопљеним оловом (Вер., 215). Јанко, пак, налазио се у тако жалосном стању, да није знао куд да се окрене...Што је најгоре и најцрње, то је што сад не зна шта да ради. Да га зове поново на дуел, - којешта! (И., 216).

дуелант м *учесник у двобоју*. – Па онда је још простије да дуеланти пуштају себи пијавице, – рекао је Туманов (Шв., 51). Онда се само лицем окрете „дуелантима“ и викну: – Господине поручиче! (Вер., 211).

дуелисати се, -ишем се несвр. *борити се у двобоју*. – Кроз ту свилу не може прорезати сабљица којом се они дуелишу (Шв., 45). Они имају једно време у години кад се морају да „дуелишу“ (И., 46). Но, тај зацело не би ласно прошао! Томе бисте ви показали с ким хоће да се дуелише! (Вер., 215).

дукат м (итал. ducato) *назив за златан или сребрн новац различитог порекла и вредности, који се употребљавао и као женски накит*. – Нинко Вилотић први уђе у собу гдје је дијете било а тури му под главу дукат (ШИ, 103). – Па шта ради она моја ниска дуката? Што ће онај лежећи новац? Узми га у трговину! (Пр., 90). Кад је Младен купио кућу, тражио је од Катанића двеста дуката на зајам за три године (Вер., 227). Благоје узне капу у обе руке, метну у њу сахат, лулу и дукате (СНП, 265).

дулчинеа ж вољена жена, драга, драгана (по имену јунакиње *Сервантесовог романа „Дон Кихот“*). – А где ти је... онај... онај... она твоја дулчинеа? Реч дулчинеа чуо је он од уредника *Светлости*, и та му се „француска“ реч тако допала, да ју је сваки час употребљавао, обично пак у фрази: „што рекао Француз: дулчинеа“ (Вер., 210). После је се кињио што је тако примио срцу реч „дулчинеа“, и напослетку сав је се знојио од стида и једа (И., 216).

дупком прил. *испуњено до последњег места, скроз, сасвим, дупке*. – Црква је служила сваки дан, а недјељом је била увјек дупком пуна (ШИ, 96).

дурунга ж покр. *дебела, тешка, масивна даска*. – Ђокица, неустрашиво полете међ нас, устреми се на Вучка, млатну га једном дурунгом по глави, па и сам наже да бежи (ОЗС, 307). Могао бих вам још представити ...случајности од којих се не води рачуна у тој мери да ће Тешан ... с дурунгом дотле трчати за њима док сав окупан у дебелогa свога тела зноју не би унео у кућу за ноге или за шију мртву живину (Теш., 359).

дуснути се, -нем се свр. трен. покр. *љутнути се, дурнути се*. – Кад видје да му и оно мало, што овда-онда проговори, нико не разумије, он се дусне, окрене главу на другу страну и мргодно оде (ШИ, 131).

духан м (ар. *duhān*) *дуван*. – Кад баба изиђе да гледа вечеру, а Попеску да купи духана, остасмо само ја и она (Шв., 11). Њих троје се погдешто хотимично склоне да се деца провеселе и људи сербез напуше духана (НБ, 171). Не даваше ми се, јер се бојам да ћу и сам остати на путу без духана, а ми смо ти, размажени господичићи, без турске цигаре најнесрећнији људи (НС, 347). Ја му, тако, скунаторим по коју крајцару да купи духана (ОЗС, 316).

духанкеса ж *кеса у којој се носи дуван, дуванкеса*. – Ваљало је почети ма какав индиферентан разговор. Ја извадим духанкесу (Шв., 24). Госпођице, значи да бисте ви ипак какав други поклон хтели од мене; ви нећете само моју духанкесу (И.). Ја савих цигару, па пружих и њему духанкесу (НС, 347).

духати, душем несвр. и уч. **1.** *избацивати ваздух из плућа дахом, уздисати*. – Ковач је нешто теретно радио, сав мокар од зноја, залијепила му се кошуља за широка леђа, а он стао на врата од ковачнице па духа

(ШИ, 132). **2. ваздухом из плућа производи звуке у дувачком инструменту, дувати.** – Подбочио се на косиште и тражи очима попову кућу. Или извади двојнице, духа у њих, и њихов јасан писак тужно плива зраком (ШИ, 138).

духнути, -ем свр. **1. почети дувати (о ветру).** – У тај пар духну ветар појаче, и с једног сухарка сроза се снег и паде на рукав њене ђуде (Шв., 28). Кад изиђем у авлију, врућ, јак ветар духну и отвори капију (Вет., 304). А ми само набисмо капе на главе, пустисмо дизгине, стегосмо листовима, и онда – духну један ветар поред ушију, и очи засузише (ОЗС, 320). **2. снажно избацити ваздух из носа, дунути, фркнути.** – Ја прво духнух на нос да не прснем, онда се опет стегох и одговорих му (Шв., 48).

душак, -шка м у изразу: **на душак у једном даху, наискап.** – Ево, да ти поклоним дората, ако не попијем на душак оканик (НС, 343).

душема ж (тур. dōşeme) **једноставан, примитиван лежај.** – Она спусти дете, које беше заспало, на душему и чисто се љутито обрте мени (ОЗС, 316).

душемица ж дем. од душема. – Онда она скочи, пресомити се преко детета које беху положили на једну душемицу, и стаде из гласа нарицати (Вуч., 387).

душити, -им несвр. **чинити мање гласним, пригушивати.** – Он се осети као у ваздуху и не могући колико би хтео душити гласа, он убрза две строфе (СИ, 444).

Ђ

ђем м (тур. gem) *кратка метална шипка крајевима причвршћена за узду која се ставља коњу у уста, тако да се њиме може лакше управљати и да се може обуздати.* – Калфа Видак ишао једанпут по бакар на Саву, а она само овако, – он опет тури главу међ ноге и испружи браду, као да му је ђем у устима (СНП, 259). Кад он савије врат, кад му жиле набрекну, кад развали ноздрве и вилице и упрска се пеном из својих жвала, тад он, мада је малопре од куће пошао, дакће као да се с трке враћа, и дркће као прут. Тада га се чувај! Ни онај немилосрдни ђем са клипом, који се забија дубоко у гушу, не помаже ништа! (ОЗС, 318).

Изр. ~ **на зуб** *постати непослушан, самовољан, отети се контроли.* – Какав је то коњ, управо кобила! Мајстор метнуо једанпут један сандук - овако оволики - не знам шта је хтео! А она: ђем на зуб, па овако! Па како је летела, онако у авлију! (СНП, 259).

ђида и **ђидо** м (тур. gidi) *смео, храбар, снажан човек, делија, јуначина.* – Он се туче само с којекаким згебама, а не сме да удари на оваког ђиду! (УДЧХ, 157). Овај ће ђидо за голу сабљу ухватити!... Јакако!... Није се родио онај који ће се с њим у коштац ухватити (И., 164).

ђуда ж (према тур. güt, güdü, оно што штити) *део топле женске горње одеће.* – У тај пар духну ветар појаче, и с једног сухарка сроза се снег и паде на рукав њене ђуде (Шв., 28).

ђурдија ж покр. *дугачки огртач без рукава (део женске народне ношње).* – Доносио је други пут и по два три сахата и по неколико прстенова. Једанпут: једне чизме, једну ђурдију; други пут: коњско седло (Пр., 77).

Е

е везн. заст и покр. *при ближсем одређивању онога што садржи глагол, да.* — Морам вам само казати да се бојим е ћете се покајати, што сте такав уговор са мном закључили (Шв., 20).

екипажа ж (фр. *équipage*) *луksузне кочије са запрегом.* — Па ниске чисте собице, па мршав коњић и проста кола, — екипажа господин-доктора (Шв., 34). Ја савих цигару и посматрах његову екипажу. Точкови су се били изјерили. Нигде гвожђа на целим колима, ама за грош (НС, 346).

емфатично прил. (према грч. *emphasis*) *узбуђено, извештачено, пре-наглашено.* — Иди! То је једно добро и честито дете! Знала сам јој и матер, - красна жена! И Ђорђе је један по један човек! Он, ето, сад није ни за што, али се још не да! И ја ти кажем, — мамин глас поче емфатично да звони, — и ја ти кажем да се он никад неће дати злу! Он је од с т а р и х љ у д и! Он је јунак и верује у бога! Иди, ако ћеш (Вет., 303).

есенција ж (лат. *essentia*) *суштина, бит, срж, поента нечега.* — У народним аријама, не нашим, свима на свету, има оне заносљиве есенције, која је тако исто мила и специфична као и сам језик (СИ, 445).

Ж

жао прил. у изразу: ~ **ми је на те** разг. *каже се када је неко љут, увређен.* – А ретко ми и дођеш. Жао ми је на те (СИ, 433).

ждрепчаник м *краћа, попречно постављена дрвена полука за запрежним колима за коју се ланцима или конопцима везује ам.* – Место на јармац, ступи ногом на ждрепчаник, посрну напред, одби се руком од коњских сапи и сасвим неспретно скочи на земљу (Вер., 193). Сад на ступи једна велика пауза у којој не знам шта је ко мислио, а ја сам само гледао Ђорђа како га она са тетком води колима, како он руком напипава ждрепчаник и како се побачке подвлачи под арњеве (Вет., 295).

жив у изразу: ~ **ми** разг. *при охрабривању, подстицању, бодрењу и сл.* – Удај се ти, жив ми, у варош! (УДЧХ, 154).

животворан, -рна, -рно *који крепи, који делује благотворно, благотворан.* – Кад Јанко изиђе из куће, погледа у небо, које се блистало ... блеском који не заноси као људски сјај око, већ, као миришљава, животворна водица натапа душу самртникову (Поб., 462). Њему, брате, ми чинимо само оно што је у нас реч „утехе ради“. Тојест, заваравамо га да не остане без оне једине животворне и божанске медицине, без наде! (Вет., 275). Мара узви обрвице. Уморно крене очима око себе, па кад их упре у попа, њему је као да га полијева неким животворним балсамом (ШИ, 137).

жигица ж (обично у мн.) *палидрвце, шибица.* – Жигице су се биле уквасиле, и ниједна не хте упалити (Шв., 57). Господин дохвати кутију са жигицама, која је пред попом стајала, и брзо трже руку назад (ШИ, 129). Бојао сам се да мама не опази на мени како промену, па чим сам

је опазио да долази у моју собу, ја сам одмах трпао моју цигару у уста и тражио жигице (Вет., 291). Ама шта су ти одвугле ове жигице?... Дај једну жишку! (СНП, 259).

жица ж *телеграф*; исп. телеграм. – Катанић му [Младену] на дан свадбе честита само жицом (Вер., 227).

жуња ж зоол. *врста птице сличне детлићу, жуна*. – На букви кликће дјетлић, а са ораха му се одзива жуња (ШИ, 135).

забрекнути, -нем свр. **а.** *увећати се, надути се.* – фиг. Кад трговци пођу лучити свиње, добро забрекне ћемер у Матије (НБ, 166). **б.** *поставити снажан, добити снагу**.* – `Вако ја, кад се ознојим! Станем на вјетар, па чисто забрекнем. Па кад послуже опет узем чекић, чини ми се да у њему нема пет драма (ШИ, 132).

завратити, -им свр. **І.** *померити, бабацити (главу, шешир) уназад, затурити.* – Господин човјек извади готову цигару, па тури у уста и нао-кришке, а све гледајући кмета, приђе столу; заврати шешир, наже се према попу и пружи руку (ШИ, 129). Јоца Мијић завратио главу, пева песму „Лепа наша домовино!“ (Вер., 213). Заврати најпре главу, као и намргоди се, али уједанпут искочише му пред очи писари, пандури, практиканти, плаћена кирија ... и све се то тако силно измеша, да му ... ударише сузе, и три гласна пољупца насред каване праснуше (СИ, 421).

II. *~ се нагнути се уназад; превити се, пресамитити се, затурити се.* – Велинка се заврати од смеха (НБ, 169). Он се заврати од смеха и повуче за узде (НС, 342). Глава јој клону њему на раме, и лако се заврати (СИ, 437). Тада г. Јанко потражи од пандура каву. Заврати се у столици, истеже се и као мало придрема (Поб., 452).

завраћати се, -ам се несвр. *забацити тело уназад, нагињати се, превијати се.* – Он игра шаха, али само једним оком гледа у фигуре, а другим на удовицу, што се час по завраћа од смеха и покрива уста лепезом (Вер., 190). Оба се завраћаше од смеха, вукоше се по земљи, па опет устајаше (Поб., 467).

загаличати*, -ам свр. покр. *заголицати.* – Турим чибук у зубе. Већ давно и давно запечен зифт у њему загаличе ми уста (БВ, 411).

заглабати, -ам свр. покр. *ставити у уста, међу зубе (чибук), заглодати*. – Арсен се нашао на муци. Да му је само да га не погледа оним очима, а он би њој судио. И понегда тури руку под појас, заглаба чибучић, а батину узме преко среде (НБ, 173).

заглабати се, -ам се несвр. *забадати се, забијати се, заривати се*. – Станко Циганин ушао у коло и кида прстом жице, али његов прст као да се заглабао играчима у кичму, у потиљак (СИ, 442).

загребати и загрепсти, -ебем свр. *појурити, хитро побећи, изјурити, стругнути*. – Све ми се чини проговориће нешто, и час прије гледам да загребем напоље (ШИ, 105).

загудети, -дим свр. **а.** *почети гудети, засвирати на гудачком инструменту*. – И кад кокошке полежу, кад се попале свеће по кућама и Цигани загуде у каванама, ове три душе предају се одмору (БВ, 415). **б.** *одјекнути, чути се (о дувачком инструменту)*. – Кад већ хоће сутоњ и говедарев рог наново загуди, Амина трчи напоље (И.).

загушен, -а, -о

загушљив, -а, -о *пригушен, суспрегнут, мукао*. – Брва на ходнику шкљоцну, и ја чух Максове несигурне кораке и загушен кашаљ (Шв., 37). Опет као да се чује попов глас, али је загушен, и не разбирају се ријечи (ШИ, 144). Војник се захваљиваше непрестано са: „хвала, браћо!“, „хвала, браћо!“, али му глас постајаше све више и више загушљив (СНП, 265). Тада чух из једне собе загушљив и болан узвик (Вет., 274).

загушљиво прил. *пригушено, промукло*. – И не треба да се бојите – рекох ја гласом који је требао да изгледа силан и поуздан, но испаде некако промукло и загушљиво (Шв., 28). Она окрете главу од мене: – Ја... ја... – поче загушљиво и преста (И., 30).

задевати, -ам несвр. *шалити се на туђ рачун, задиркивати, пецкати*. – Илинка необично весела што је Видак прездравео. Све се нешто смешка, намигује на ме, па задева Вучка (ОЗС, 333).

задјевица ж ијек. *свађа, препирка*. – Не дај, Боже, смртна случаја или каке задјевице, шта би оно, сироче, онда? (ШИ, 109).

задрктати, -тим свр. *задрхтати*. – Женско срце одвугну, задркта и расплину се (НБ, 181). Катанић чисто задркта (Вер., 231). Леви крај усне задркта му [Ђорђу] (Вет., 287).

задруга ж заст. *већа породична заједница (обично је чине браћа са својим породицама), чији чланови живе на заједничком имању и воде заједничко домаћинство*. – Него дајте ви мени дијете у кућу. У мене је и задруга већа (ШИ, 106). Каква је то кућа, старинска задруга – читава војска (НБ, 165).

задуго прил. *дуже времена*. – Одације у министарству Н., као и обично, око седам сати попрскаше све канцеларије водом, почистише их, оставише широм отворене прозоре и врата и, знајући да господа још задуго неће доћи (Поб., 451).

зајавати, -вам несвр. пеј. *бленути унаоколо, зијати*. – Дете као дете, зајаваше овде-онде (Вер., 202). Не зајавај путем, већ хајде својим послом (ОЗС, 400).

заигравати, -ам несвр. **I.** *нагонити коња да поиграва, поскакује*. – Кад изиђосмо из вароши, Видак се одмах одвоји од друштва и стаде заигравати коња по трави крај друма (ОЗС, 317).

II. *~ се поскакивати, поигравати*. – Стаде чак и звиждукати, и кад би готов и изиђе напоље, срце му поново и уједанпут силно залупа, као одуларен коњиц, који се све више заиграва, што га више митиш и руку му пружаш (Вер., 200).

заира ж (тур. zahire) заст. *храна, намирнице за војску*. – Ту је камара сирчева, колача од пекмеза и тијеста, лепиња и погача, лонаца с кајмаком, живих и пржених пилића, пастрме и толико „заире“ да би Војин четовођа рахат цијелу чету њоме нахранио (ШИ, 118).

зајаприти се, -им се свр. *заруменети се, зацрвенети се, зајапурити се*. – Образи се зајаприли, влажни као бресква, кад на њу падне роса (УДЧХ, 163). Цигани придају, сви су се зајаприли (СИ, 442). Момци се помамили, девојке се зајаприле (И.).

Зајичар м *Зајечар*. – Ни жена Маринка магазације не хтеде сести у кола, већ пође са својим малим друштвом пешице, окрећући час по леђа онима с којима је говорила; и то не из непристојности, већ просто

због тепелука који тако безазлено блисташе, као да је Зајичар процватио (СНП, 249).

заказати, закажем свр. *саопитити, пренети, казати*. – А кмета поздрави нек закаже селу да пази на те свиње (ШИ, 95).

закачка ж *кројачка направа за затезање тканина при шивењу*. – Тада он [Ђорђе] узе своју удову сестру у кућу и, пуних седамнаест година не скидајући ни дан ни ноћ с колена закачке, Бог зна те не би и опет дошао до зелене гране, али га очи почеше издавати (Вет., 280).

заклањати, -ам несвр. **I.** *бранити, штитити некога, држати страну некоме*. – Нико се није с њим дружио, осим једног Јеротија Ковачевића, који га је заклањао и бранио (ШИ, 133). Њене јетрве оговарале су је између себе, а заклањале и браниле пред старијима и туђинцима (НБ, 173).

II. *~ се склањати се, сакривати се*. – фиг. Што се њега самог тиче, он, и кад је покушавао да то све себи објасни, одмах је посустао и заклањао се за болешљивог Вертера и за велико име Гетеово (Вер., 225).

заклопити, -им свр. **1.** *затворити поклопцем*. – Попеску доврши свирање, заклопи клавир и диже се (Шв., 14). **2.** *прекрити, покрити, заклонити*. – Она шаком заклопи уста и половину носа (УДЧХ, 153). – Поранио као вештац! – рече он [пандур] својим друговима, па заклопи руком уста (Поб., 452).

заковрнути, -ем свр. **а.** *изненада се разболети, нагло малаксати, занемоћи*. – На једно по године послије тога напрасно се разболе поп, заковрну одједанпут и већ му се чини да неће ни ноћи жив дочекати (ШИ, 108). **б.** *умрети напречац*. – Све више изнемаже, и једну ноћ лијепо да заковрне (И., 99).

заколебати се, -ам се свр. *затреперити, залелујати, затитрати*. – Само малко закачим ноктом ону једну жицу на тамбури. Она зазуји, заколеба се (БВ, 412).

закопати, -ам свр. *учинити мањи покрет, мрднути, цимнути*. – Па је ли вадио пиштољ? – Вадио? Да га је извадио, не би Станојица ни ногом закопао! (Сек., 369).

закрилити, -ијем свр. *заклонити*, *сакрити*. – До собе мален врт с бујном вегетацијом, тако да у лето руже и остало шаренило закриле сасвим мале прозорчиће (БВ, 409).

залагивати се, -агујем се несвр. *заваравати се*, *обмањивати се*. – Боже, зашто је тако слатко залагивати се? (Шв., 60).

замагли, -им свр⁴¹. *почети пушити*, *задимити*, *запалити* (*чибук*). – Седи, човече, па замагли! Дајде, Илинка, онај чибук! (ОЗС, 336).

замало прил. **а.** *после мало времена*, *још мало*, *ускоро*, *убрзо*. – И ја сам расипао своја осећања и замало па их више нећу имати ни за тебе, ни за себе, ни за кућу (Шв., 63). За мало још, и свет се сасвим разиђе (СНП, 250). Лепо је летње јутро у оно доба године, кад ноћ ... са стране којој се крстимо већ бледи, па одмах црвени и замало припиче (Теш., 357). Тешан је нешто дремљиво, далеко и дубоко мислио, али ... једва да је од свих тих мисли доспевало до свести неко пријатно празно осећање... док се замало без икака околишења не сконцентрише на карлицу с млеком (И., 360). **б.** *мало времена*, *кратко*. – Али то замало траја, он се љутито бацакну два до три пут ногама и поче да шмиче (Вуч., 389).

замесити, -им свр. у изразу: ~ **кућу**: *направити раздор*, *неслогу у кући*, *позавађати*, *посвађати*. – Ја сам ти грдно згрешила, ја сам ти кућу замесила (НБ, 183).

заметнути, -нем свр. **1.** *започети*, *заподенути*. – Катанић заметну разговор о поезији уопште (Вер., 244). Тривун беше с некима већ заметнуо разговор (НС, 354). **2.** *ставити на раме*, *пребацити преко рамена*, *забацити*. – Пођоше и кочијаши, нудећи се да по два гроша возе у варош; али већина „ради апетита“ или „опружања ногу“, оде пешице, заметнувши прут на раме (СНП, 249).

замиловати, -лујем свр. *почети волети*, *заволети некога*, *заљубити се у некога*. – Ту сахрани оца и мајку, ту преко пута замилова девојку, ту уз кућу однесе куму лимун и позив на прстен (СНП, 260). Стрина! Овај наш Арсен, прости ме, замиловао ону Бурмазовићеву вижљу! (НБ, 171).

⁴¹ Код овог глагола је вероватно омашком у РСАНУ стављен квалификатор несвр.

замлатати, -ам свр. *почети млатарати, замлатарати, замахати*. – Хајдуци се још хтедоше одупрети, поред ћатине двоцевке, ал` кад Тима замлата секиром, они побацаше јагагане и предаше се (УДЧХ, 162).

заношљив, -а, -о **1.** *који заноси, привлачи, заводи, заносан*. – Нешто заношљиво, мраморасто бело, чврсто и еластично се свијало у гипке, обле линије, пуне живости, снаге и једрине (Вет., 283). У народним аријама, не нашим, свима на свету, има оне заношљиве есенције (СИ, 445). С једне и друге стране пута дизаху се огромни храстови, и на зеленом лишћу одсејајиваше заношљивом бојом црвена сунчева светлост (НС, 345). **2.** *који изазива нарочито стање свести, занос*. – Топлота од пећи бацаше га у неки заношљиви сан (СИ, 426).

запевка ж *отегнут гласан плач као израз бола, кукњава, јаук, запевање*. – Куку, Живане, Бог ти судио! Куд ће моје четворо деце! (Њеној запевци одговара јаук Живанов) (Сек., 374).

запис м рлг. *дрво, стабло с урезаним крстом, дрвени крст крај кога се на дан сеоске славе читају молитве и одржава литија, а обично је место окупљања мештана*. – Бјеше недјеља послвије подне. Народ се искупио код записа. Изнијели један сто из суднице, поред њега дугачка клупа и неколико троногих столица (ШИ, 127).

записница ж *бележница, нотес*. – Та тај човек ... има записницу од јухта и са самим председником игра преферанса на пет пара поен (Сек., 362). Видак одмах извади своју малу записницу и стаде цртати на свој начин план Берлина (УТС, 471). После, бележећи улице у своју записницу и правећи по њој неке чудновате, за њега само разумљиве знаке, пође по Берлину (И., 472).

запонци м мн. *доњи, нашивени део рукава кошуље са дугметима којима се спајају растављени делови рукава*. – Ама како то поливаш? Све по запонцима! (НБ, 185). Старешина буљи очи и намиче наочаре – не иде му никако у главу; али чим баци очи на дивно везану кравату и на запонке, с дугметима као коњске плоче одмах ... потписује (Сек., 362). Василијев синчић Јован изучио је псалтир ... а његову оцу, опет, не беше познато да је ум човечји „упрегао пару у кола“, „обрнуо Јупитера у писмоношу“, измислио „деловодни протокол“ и запонке од хартије (Вуч., 394).

запретати, -рећем и -етам свр. *засипајући пепелом пригушити, стишати, скоро угасити ватру*. — Аница само онда слободно спава ако је Вучко обишао огњишта и погасио, или запретао ватру (Вуч., 403).

заптити, -ијем и -им свр. *стегнути, загушити отежавајући дисање*. — Јанко искорачи десном ногом напред, дохвати поручика за прса и гурну га свом снагом од себе: Одлази! — дрекну он, а глас му се склупча и запти га у грлу (Вер., 211).

запурити, -им свр. покр. *зацрвенети се, зајапурити се, заруменети се (од топлоте, напора, љутине)*. — Ја сам сео у угао до пећи и гледао је. Може-бити што сам је се зажелео, може-бити и што је била запурена од пута, тек мени се учини необично лепа (Шв., 11). Кад сан... савлада немирну душу Марину; кад црне трепавице падоше на запурене обрашчиће... исправи се поп у постељи (ШИ, 119). Али кад се она сасвим поносно намести поред њега на клупу, и обоје се предадоше овом највишем уживању – тада његов отац, сав запурен, утрча и усред представе одведе их обоје кући, држећи њу за руку, а њега за ухо (Вер., 196). Ја сам јео сирац у школи и ... мислио на Крсмана... и оне овнове на ражњу доле код потока, и запурен госа који се брине да позванима ни у чем не буде мало (НС, 352).

зарана прил. у *млађим годинама, рано*. — Зарана јој још лице доби онај озбиљан изглед деце која се не мазе (Вуч., 396).

зараније прил. *рано, пре одређеног времена*. — Одације ... седоше крај зида у хладовину и почеше се отимати око једног великог парчета ћулбастике, које један њихов друг метну ... на већ зараније прострто лишће од купуса (Поб., 451).

заридати, -ам свр. *почети ридати, гласно плакати, заплакати*. — Он паде лицем на кревет, гдје је јуче још покојница лежала, и горко зариди (ШИ, 104).

зарф м (тур. *zarf*) *метална чашица (од сребра, злата или бакра) која служи као држач за филџан*. — О, како му ту беше драго све: и стари орахов орман, и зарфови отети од неког турског паше још у првом нашем устанку (СНП, 260). Тада се већ почињало говорити *ви* једном човеку и разносити узнемиравајући гласови: да су се појавиле некаке

гвоздене фуруне, да се кава у апотекарској кући не пије из зарфова и филцана (Вуч., 394).

засенак, -нка м *замрачен, засењен простор иза неке препреке, заклона у правцу извора светлости, сенка*. – И том приликом Јанко не виде оно двоје што стајаху у засенку, али Катанићеву оку ни то не измаче (Вер., 213).

застати, -нем свр. *затећи, наћи*. – У механи застаде цело друштво које се већ више и не сећаше на аферу и беше још сасвим добре воље (Вер., 213). Илинка, уплашена, уђе у момачку одају, где застаде самог Вучка (Вуч., 405). Кад је Стојан ушао код баба-Вујке, застаде је како оставља парче нафоре под икону (СИ, 431). Застанем Вучка у авлији, као и обично, с малим на руци, а с очима преко плота (ОЗС, 334).

застидети се, -дим се свр. *осетити стид, постидети се, посрамити се*. – Анока се не застиде, кô што би требало (НБ, 166). Илинка се осети застиђена и, не знајући зашто, и посрамљена (СИ, 443). Тада би ме она чешкала по глави и говорила као малом детету: „Куждраво моје, ти слусас маму!“, али као да се одмах и застидела тога, јер би увек додала: „Тако сам те увек мазила, кад си био мали!“ (Вет., 268).

застор м *прекривач за сто, столњак*. – Застор на столу свучен [је] с једне стране скоро до половине (Пр., 83).

затворати (се), -ам (се) несвр. *заст. затварати (се), склапати (се)*. – Онда поново иде под икону, крсти се, метанише, клања се, а уста јој се мрдају, затворају и отворају (БВ, 413). Али не чујеш гласа, па ни шапата, све иде нечујно као да отвораш и затвораш неку стару бурмутицу (И.).

затворац м *заст. затварач*. – фиг. Али тек што сам био отворио врата и видео онај значајан поглед, који, кад су врата шкрипнула, беше укочено управљен поврх њих... а неки затворац, који осећам да је унутра, у мени, хтеде их против моје воље и силом залупити и оставити ме напољу (Вет., 283).

затезати се, -ежем се несвр. *устезати се, устручавати се, уздржавати се*. – Али је покрај ковчега било подоста ствари које он као да се затеже да потрпа (Вет., 300). Она се поприлично затеже, али прилази

ближе и ближе (НБ, 167). Младеж поче играти, с почетка плашљиво и затежући се, после све слободније и веселије (СИ, 441).

затећи, -ечем и -екнем свр. *натећи, надути се, отећи, набрекнути*. – Један од ових шегрта, миран туњез, с дебелим уснама, бледим поднадувеним лицем и вечно затеченим жлездама око врата, носио је сасвим мирно име Светозар (Вуч., 398).

затећи се, -ечем и -екнем се свр. *настати, постати, створити се***. – Кад је Младен отишао са службом у Београд, и њихови се односи прекидоше, јер ниједан не беше вољан писмима крпити лично раскинуте везе; али веза која се још у детињству затекла, није попустила у снази (Вер., 227).

затјецати, -ечем несвр. ијек. *бити захваћен отоком, отицати*. – Али поши, како која недјеља, све горе. Мука, истина, гдјешто и попусти, али ноге затјечу све јаче (ШИ, 99).

затракивати, -акујем несвр. *досађивати питањима, запиткивати, заговарати*. – Затракивала је Аницу сваки час, тако да се ова чисто чудила (СИ, 430).

затури, -им свр. **1. а.** *ставити, померити уназад, забацити*. – Дама лако скочи напоље. Тресаше главом и затури косу за уши (Шв., 27). Вес мало затурио, па му вири испод њега коса и пада му на високо чело (Пр., 86). Густе обрве готово се састају, а међ' њима једна дубока бора која се ни онда не изједначи, кад господин човјек затури шешир (ШИ, 128). Тада [Столе] зажмури још јаче, затури главу, подуши глас и испружи руку (СИ, 444). **б.** *ослонити, наслонити*. – Затурио [Арсен] ногу на врљику, лактом се одупро о другу, а на шаку наслонио образ (НБ, 166). **2.** *започети, заподенути, заметнути*. – Затури одмах разговор (Вер., 239).

заћутивати, -тујем несвр. уч. *повремено у разговору ћутати, заћуткивати*. – Брзо и одважно одагна те мисли, направи и запали цигару и поче опет сасвим обичне разговоре о бањи, о болестима, о вароши, па онда поново и подуже заћутиваше (Вер., 203).

заушћивати, -ћујем несвр. *отварати уста с намером да се нешто каже, покушавати нешто рећи*. – Он узе моју руку обема својима, извр-

те главу на страну и, са стране гледајући преко моје главе, поче се нихати, као заушћујући да ми нешто одговори (Вет., 284).

захитати, -ам (покр. захићем) несвр. *узимати, вадити извесну количину нечега, захватати*. – А кад већ једанпут дођох, онда сам – као оно гурман што неће одмах да захита лажицом, него најпре натенахни соли и бибери – и ја дражио своју глад за одмором (УДЧХ, 151). Анока захиће [воду] вргом (НБ, 185).

захранити, -ним свр. *нахранити, прехранити некога*. – Ова два, по своме опхођењу, иначе као кост сува човека изгледаху у овај пар као два голуба. Један са сломљеним крилом, клонуо; један здрав, с пуном гушом, вољан да га захрани (Вер., 232).

зацело речца 1. а. *за истицање тачности неке тврдње, сигурности неког обећања, намере, сигурно, свакако*. – Но, тај зацело не би ласно прошао! Томе бисте ви показали с ким хоће да се дуелише! (Вер., 215). Знао сам, зацело сам знао да ћеш доћи (СНП, 262). Хтео бих, а и имао бих много којешта да му пишем, а, ето, кад ћу? ... Али сутра ћу баш зацело! ... А, зацело! (Поб., 455). **б.** (у служби прилога за начин) *са сигурношћу, извесно*. – Али ће они и добити сви пристојно издржавање из државне касе ... То, то, мој господине! Само ако је то зацело и онолико колико треба (СНП, 256). **2.** *кад се износи нека вероватна претпоставка: по свој прилици, вероватно*. – Прво што разговетно чух беше: – Та он зацело спава! (УДЧХ, 155). После сретне другог неког у врло финим хаљинама, са великом зеленом свиленом краватом, цилиндром и прљавом кошуљом, завирује свакој женској у очи – ово је зацело Србин! (УТС, 472).

зацијело речца ијек. *в. зацело (1а)*. – Он [поп] је, зацијело, и сам већ с владиком о томе говорио (ШИ, 126).

зачистити, -им свр. *почистити, побрисати*. – Кад се успремиле све што се успремиле морало, мрве зачистиле, собе изветриле, тада Аница и Илинка закључаше све што је за закључавање (СИ, 447).

звезда ж нар. 1. *Сунце*. – Истина је да се и небо неких пута чисто осмешкује и радује. Двоножац га гледа, шири руке, те му звезда пече под леву сису (НБ, 186). Пече звезда – мозак да проври! (УДЧХ, 151). **2.** *чело, глава*. – Једном је, напр., са великог звона, у које је Вучко звонио, отпао звечак и умало га није макнуо посред звезде (Вуч., 378).

звечак, -чка м *клатно код звона*. – Једном је, напр., са великог звона, у које је Вучко звонио, отпао звечак и умало га није макнуо посред звезде (Вуч., 378).

згеба ж *жгољава, неразвијена, слаба особа, жгеба*. – Он се туче само с којекаким згебама, а не сме да удари на оваког ђиду! (УДЧХ, 157).

зглавак, -вка м *анат. место на рамену где се спајају и повезују две или више костију, зглоб*. – [Доктор] узе једне тканице, те њима увеза Видаку обе руке поврх мишица, па, унакрст на леђа притврдивши, укрути унеколико десни зглавак у рамену да се не миче (ОЗС, 327).

здравио прил. *много, јако, исувише*. – Када се [отац] здраво наљути, а он псује алилуј (Пр., 70). [Он] здраво млати рукама, кад говори (Вуч., 377). Је ли се лађа још кад овако здраво задоцнила (СНП, 257).

здрпити, -им свр. *фиг. споести, обузети, захватити*. – Тада мога оца здрпи једна ужасна грозница (Вет., 278).

зембил м (тур. *zembil*) *једноставна торба од трске, рогоза, платна, коже и сл., са двама ручкама, која обично служи за ношење намирница*. – Али га штака издаде и он се придржа за једну госпођу с кучетом и зембилем (СНП, 263). Дама с кучетом и зембилем тури му некаке капљице под нос (И., 264).

земичкар м (према нем. *Semmel*) *човек који прави или продаје земичке и друге врсте пецива*. – Вучко се умеша међу њих; позна одмах Марка кочијаша, Јању земичкара ... и још многе друге (Вуч., 404).

земљопис м *географија*. – У школи се учи: земљопис, свештена историја, прва и друга знања ... (ШИ, 108).

зечки прил. *као зец, попут зеца*. – Коњ му зечки поиграва (ОЗС, 319).

зимњи, -а, -е *зимски*. – Поглед њен беше влажан, хладан као прва зимња киша (Шв., 66).

зифт м (тур. *zift*) *никотински талог који се ствара у лули, муштилки и сл. при пушењу*. – Турим чибук у зубе. Већ давно и давно запечен

зифт у њему загаличе ми уста (БВ, 411). Устају и иду, сви иду, и остаје празна соба, која мирише на просуто вино и зифт (СИ, 448).

златан м етн. назив од мила за мушку особу. – [Велинка] плашљиво приђе к њему и дотакну му се рамена: – Златане! Арсен отвори закрвављене очи (НБ, 168).

золуф м (тур. zülûf) заст. **а.** *зализак косе пуштен испред уха према образу, зулуф.* – Бркове ушиљио, косу остраг разделио, а золуфе пустио чак до јагодица (Пр., 79). Његово лепо избријано, чисто лице ... са седим золуфима и брковима, стајаше некако у контрасту с малим, плавим, ведрим очима (СНП, 250). **б.** *увојак косе, коврџа.* – Онда извади из недара кутицу с огледалцетом и стаде коврџити золуфе (НБ, 172).

зорли прид. непром. (тур. zorlu) (у прилошкој служби) *у великој мери, веома, много, врло.* – Набавља зелене шаре у вароши па их све масти, а испод трапа, гдје хвата можданик, подметнуо двије старе коњске плоче, да се мало гигају кола као на „вендерима“ и да се попу „не труцка зорли“ (ШИ, 94). Али он, прости ме, занео се баш зорли (НБ, 171).

зукнути, -нем свр. *пролетети кроз ваздух уз резак звук, прозвиждати, фијукнути (о метку).* – У тај пар плану из собе пушка; зрно скиде Тими шајкачу и зукну пут тавана (УДЧХ, 161).

И

игда прил. уз заменичке прилоге (*што, колико*) истиче максимално могуће остварење: *из све снаге, најјаче*. – Уједанпут се напреже и, што је игда могао, гурну ме, па онда трже руку (Шв., 50). Не може ништа да се разуме, само што Зеленбаћ једанпут викну, колико игда може (Пр., 82). Кад је устао, [Вучко] испружи песницу пут „чиновника“ који је по дужности бројао батине, викну што је игда могао: „Сви ћете ви мене запамтити! Сви!“ (Вуч., 383).

идилски, -а, -о (према грч. *eidyllion*) *који има карактер идиле, идиличан*. – Пода мном мирише сено некаком идилском воњом (УДЧХ, 154). Беше већ загазио у доба мужанства, не сркнувши из чаше љубави, осим што од једне ситнице из његова детињства почесто натезаше да начини ... идилску љубав (Вер., 191).

идилски прил. *као у идили, идилично*. – У тој се књижи прича како је неки сањало, по имену Вертер, дошао у неки крај где је све тихо и мирно, идилски (Вер., 222). Шта хоће он? Да не ради ништа, да се луња овамо-онамо, „идилски“, да прави деци куће од карата (И., 242).

изапрати, -перем свр. **І. опрати, испрати**. – Одатле сам ја пио; чекајте, ја ћу је изапрати, па ћу вам онда насути (Шв., 13).

II. ~ се испрати се, исплакати се. – фиг. Мисли се испрекрштају као жице на шареници, изаперу се, исплачу (НБ, 181).

избрати, -берем свр. **одабрати, пробрати, изабрати**. – Ја изберем још два добра икраша из корита преда мном, платим и пођем с Павлом (ОЗС, 330).

известити се, -едем се свр. *оспособити се за обављање неког посла, обучити се*. – Ту, дакле, Јован ступи, изучи терзилук и печење цигле и трговину, изведе се за калфу (Вуч., 395).

извисити, -им свр. *бити виши, изнад (нечега), надвисити***. – Кад ашов извиси гомилу земље више попадије, махну поп руком на нас, и ми одосмо његовој кући (ШИ, 101).

изгулити, -им свр. нар. *допрети, доћи до одређеног места*. – А, Бога вам, који пут води у Кривају ... – Удри ти, господине, кô што теби Првул каже: онако ћеш ти понајпре изгулити – рече пети (НС, 349).

издавати, -дајем несвр. *откривати нечији карактер, порекло и сл., одавати*⁴². – Пуначки, малени, с обе стране пострижени бркови ... аљкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља – све то издаваше човека господина и гејака (СНП, 251).

издангубити, -им свр. *бескорисно потрошити време*. – Бригадир згрну паре и поново, као човек који је издангубио, стаде журно мешати карте (Вер., 212).

изденути, -нем свр. *измислити, дати некоме име, надимак, наденути*. – Ниједне јетрве није оставила да јој не издене име (НБ, 174).

издрачити се, -им се свр. *љутито викнути на некога, издерати се*. – А тек се он издрачи на њу: – Јеси ли ти гладна, или ти је чега мало? (Пр., 72).

изјерити се, -им се свр. дијал. *постати крив, искривити се, нахерити се*. – Точкови су се били изјерили (НС, 346).

измахнути, -нем свр. *учинити нагли покрет руком с намером да се зада ударац, замахнути*. – Она измахну руком, да удари по мојој руци, па је полако спусти на мој длан (Шв., 18). Шегрт Ђорђе прође два-три пут поред њега и задирикуваше га, али Вучко беше задовољан собом и не измахну секиром (Вуч., 399).

⁴² Ово значење регистровано је само као повратно под глаголом *издавати се*.

измежду предл. сткњ. *између*. – Уговор. Измежду нас два рождена брата, мене Видака и мене Вучка (ОЗС, 336).

изнемагати, -емажем несвр. *губити снагу, слабити, малаксавати*. – Све више изнемаже, и једну ноћ лијепо да заковрне (ШИ, 99).

изоблачити се, -им се свр. *обући се, оденути се (о већем броју лица, о свима), пооблачити се*. – Весели људи и жене, изоблачили се и дошли цркви (ШИ, 100).

изодавно прил. *отпре доста времена, одавно*. – И тешко да би се жене и опет одважиле да кажу, да Радојка све то већ изодавно и не слуша и не гледа (НБ, 175).

израђивање с гл. им. од *израђивати се*. – Најзад, са тога „израђивања“ себе самога долази и она необична превртљивост расположења (Вер., 192).

израђивати се, -ађујем се несвр. *усавршавати се, изграђивати се*. – Бавећи се тако самим собом, можда више него што би требало, он је се, као што он то зваше, „израђивао“ (Вер., 191).

изредити се, -им се свр. *доћи редом, једно за другим, изређати се*. – Кад се сви изредише, Иконија изброја два дуката у злату и четири и по у сребру (ШИ, 104).

икраш м *риба пуна јаја, икре*. – Ја изберем још два добра икраша из корита преда мном, платим и пођем с Павлом (ОЗС, 330).

иксан м (тур. insan) *људско биће, човек*. – Неће он, болан, проћи мимо механу, па да га убијеш. Знаш да је кљ иксан. Све зна, само још што не говори (НС, 342).

илицар м (према тур. ılıca) *службеник, настојник бање, купалишта*. – И Мојсило илицар цеди лимун и струже со с кифле у базен (Вет., 277).

имерзијон м (према лат. immersus) нераспр. *мали термометар*. – Си-ноћ сам нашао имерзијон у калочинама (Шв., 67).

императивно прил. *јако, снажно***. – Ћулбастија је императивно мирисала (Поб., 451).

инокосан, -сна, -сно *који има мали број укућана или је сам у домаћинству*. – А што ти, Стјепане, не жањеш? – Знам, оче; а куда ћу прије? Знаш да сам инокосан (ШИ, 93).

инсулт м (према лат. *insultare*) *напад, насртај*. – На све те инсулте он је философски подвигао реп и, климајући главом, само утолико трчао, уколико је по његову дугогодишњем искуству преко потребно било да га жарач не стигне још који пут до коприва (Теш., 358).

интерпретисати, -ишем (према лат. *interpretare*) несвр. заст. *објашњавати, тумачити, интерпретирати*. – Прича се увек морала свршити „моралом“, који она, усталом, не интерпретише и не гура ми га под нос (Вет., 269).

интродукција ж (лат. *introductio*) *увод, увођење, почетак*. – Сад је свршена интродукција. Сад је опет дошло једно велико и одсудно аааааа! (Теш., 360). Та то је тек била интродукција! После, док се вечера, онда ћеш видети посла (СИ, 442).

ирам м (тур. *ihram*) некњ. *врста вуненог тканог ћилима који се употребљава као простирка или прекривач*. – У малој соби дуж два прозорчића има један миндерлук на ногарима, са једним олињалим ирамом и јастуцима (БВ, 409).

искати, иштем несвр. **1.** *обраћати се некоме с циљем да се нешто добије, тражити; тражити с молбом, молити*. – Дрва опустила лишће и изгледају као болесник у врућици, кад иште чашу воде (УДЧХ, 151). Ја врло волим да терам коња и хтео сам неколико пута уз пут да иштем од њега, али ме било срамота (НС, 345). Такав је изгледао мој стриц кад је пред смрт искао да га причесте (Пр., 86). Која скида капу, па трчи руци и иште благослова од матере (БВ, 417). **2.** *изискивати, захтевати*. – Међу нама стоји контракт да се не срдимо, дакле да и пардон не иштемо (Шв., 20). **3.** *тражити као накнаду, као противвредност*. – Ни дрва он [Арсен] не уме продати док му код куће не кажу: колико да иште и пошто да да (НБ, 175).

искључно прил. *само, искључиво, једино*. – Верујем да они обоје, искључно по томе што су им природе сличне, симпатишу једно другоме (Вер., 233). Кажу да од то доба није више играо карата, али страст за коцкањем је остала и документовала се у игрању крајцара. Игри која је, као што знате, готово искључно дечја (ОЗС, 308).

искупити се, -им се свр. *сакупити се, окупити се*. – Искупи се доста свијета, па је као младу одведосмо поповој кући (ШИ, 135). Сељаци, који се беху искупили око нас, прихватише се за капу (НС, 345). Свет се искупи као на чудо (Вуч., 386).

ислабити, -им свр. *смршати, омршати*. – Жена пуна кућа, па се само вајкају: „Леле мене, како је дијете ослабило!“ (ШИ, 125).

испети се, -ењем се и испнем се свр. *подићи се, пропети се*. – Стаде лицем према истоку, истегли добро руке и леђа, и испе се и на прстима, па онда дуго и задовољно зеваше (Теш., 357).

испит м 1. *подробно саслушавање, испитивање*. – Илинка се опет врати у кућу и узе на испит Ђорђа и Светозара (Вуч., 403). 2. рлг. *обред пре црквеног венчања при којем свештеник утврђује непостојање сметњи за склапање брака и сагласност будућих супружника за ступање у брак*. – Испит и прстен био је заједно – као и обично у оно доба (ОЗС, 310).

исплаканост, -ости ж фиг. *духовна празнина, отупелост*. – Већ настаје она исплаканост у мислима, и већ му почиње бивати равно све до мора (Вер., 199).

исповртити, -вртим свр. дијал. *извући, извадити, исповртети*. – Он исповрти из шпага Гетеа и тресну га о сто, тужећи се да га жуљи у капуту (Вер., 239).

испрепуцати, -ам свр. (трп. пр. некњ. *испрепуцан*) *испуцати на много места, попуцати*. – Била је сасвим почађила и испрепуцала, да се једва разазнавао светац (ШИ, 104). На том орману беше неколико шољица за кафу, половина с одваљеним дршкама, друга половина иначе испрепуцана (БВ, 409). Испрепуцан, жут као лимун патос такође [је] истрт, да по њему само вичан човек сме ићи босоног (И., 410).

испречити се, -им се свр. *заузети опречан, супротан став, супрот-ставити се*. – Не трпи никака запиткивања, одмах се испречи: „Гледај своја посла!“ (Пр., 76). Тако, море, знаш, испречи се, па, болан, да си га видео, као један рис (Сек., 369).

иставити, -им свр. *извадити, извући, ишчупати*. – Поздрављају се и они који се прије не хтјеше ни погледати, и кмет истави колац којим је био подупро врата од буваре (ШИ, 98).

истаћи се и истакнути се, истакнем се свр. *издвојити се испред других, од других (да би се нешто рекло), иступити*. – Један [човек] се истаче пред све и лактовима одмаче оне друге: – Стој, станите, људи! Куда ти хоћеш, брате? (НС, 350).

истегнути, -нем свр. у изразу: ~ **шамаром ударити, распалити, лупити (шамар)**. – Нађе се и некакав шаљивчина, који наздрави „црквеној попадији“, али Крста Замлата истеже шамаром и састави га са земљом (ШИ, 100). Вучко се зграну, истеже шамаром, и Јешица лупи главом о бадију (ОЗС, 329).

истиха прил. *тихо*. – Лепо је летње јутро у оно доба године, кад ноћ, крадом и истиха, као лак вео, чисто стидљиво застре поља и ливаде, шуме и горе (Теш., 357).

истом прил. *тек што, само што, таман*. – Тек послије једно по сахата врати се он, и истом ступи на авлиска врата, а дијете у соби запишта (ШИ, 101). Али владици збиља омилио наш поп, јер прве недјеље послије тога, истом поп подијели нафору, а једне каруце rrrr!, па стадоше пред цркву (И., 113). Истом што мати прекрсти врата од велике собе, а унутра се диже жагор (Пр., 82).

историја ж фиг. *љубавна згода, авантура*. – Мило ми је што је у целој овој историји била моја част ангажована (Шв., 41). И Бог зна да ли се на овоме не би свршила цела историја, да обоје чисто плашљиво не погледаше кроз прозор, да ли се откуд неће помолити „тај Јанко“ (Вер., 237).

истрти, истрем и истарем (трп. пр. истрвен и истрт) свр. *излизати, изгулити, оштетити*. – Ја сам јео сирац у школи и асоцијацијом идеја мислио на ... оне веселе усклике младога света и оне овнове на ра...

... просто нешто савршено друго од ниске и дугачке школе ... и умашће-не штице на којој је њ и њ већ готово сасвим истрвено (НС, 352). На том орману беше неколико шољица за кафу ... један старински служавник са сасвим истртом сликом, која као представља девојку с дигнутом чашом у вис (БВ, 409). Испрепуцан, жут као лимун патос такође истрт, да по њему само вичан човек сме ићи босоног, јер хоће врло лако да се зацепи у табан (И., 410)⁴³.

исхракнути се, -нем се свр. *очистити грло кашљући, хрachuћи, искашљати се*. – Ућута и исхракну се, па једва чујно настави (ШИ, 147).

⁴³ Овај Лазаревићев пример је у РСАНУ стављен као потврда за значење *трљајући очистити од прашине, влаге и сл.*; *изрибати, изглатати*, што је неодговарајућа дефиниција.

Ј

јабогме

јабоме речца покр. *за појачавање тврђења: наравно, сигурно, разуме се, дабо(г)ме.* – Мањ по томе што још игра крајцара? Дете! а ... – Па дете, јабогме (ОЗС, 316). Све зна, само још што не говори. – Зна, јабогме, кад си га [коња] научио да стаје пред сваком механом (НС, 342). А јеси ли видио црквена кола и шину на точковима? – Нијесам, оче! – Нијеси, јабоме, немаш кад од механе (ШИ, 94).

јабука ж округли део ручке пиштоља. – Маринко магација ... причаше да је видео Вучка, баш кад је излазио из вароши, у танком капутићу, испод кога вираше јабука од пиштоља (Вуч., 385).

јаваш прил. (тур. *уваџ*) *полако, лагано.* – И тако даље. Једном речи: постао сам уредан човек. Стôôдј! Јаваш! – вичеш ти. – Ама како се све то окрену, шта се то учини? (Шв., 43).

јавити се, -им се свр. *пријавити се као заинтересован, представити се као кандидат за женидбу**.* – Видак се за коју годину помеша међ` прве газде и једног дана јави се он за моју сестру од тетке, Илинку (ОЗС, 310).

јака ж (тур. *уака*) *оковратник, крагна.* – Она ме је гледала, бледа као јака на кошуљи јој, с разрогаченим очима (Шв., 65). Купио сам још пре годину дана једну качкету, она је тако умашћена, да ни уколико не заостаје од јаке с капута (И., 67). Цело друштво као да раскопча јаке и отхукну (Вер., 207). Сад [Видак] види једног човека с распученом јаком и без кравате ... то мора бити Србин (УТС, 472).

јакако речца нар. *дабоме, наравно, дакако, него шта; него како.* – Знам ја, море, све!... Јакако!... (УДЧХ, 157). Није се родио онај који ће се с њим у коштац ухватити. Нема ту... него... прави Србенда!... Јакако (И., 164). – Како се с њим слажеш? – Добро, Бог с тобом! Ја како, него добро? (ОЗС, 315).

јако прил. покр. у овом тренутку, овог часа, сада. – Ја сам – вели – много мислио и лупао главу шта да радим јак о с њоме (ШИ, 106).

јали везн. покр. *да ли, или.* – Једанпут опет – јали је било десет, јали није – а њега ето из каване (Пр., 74).

јамачно прил. *сигурно, свакако.* – Та он зацело спава ... – Јамачно! (УДЧХ, 155).

јамчити, -им несвр. *преузимати одговорност за некога, потврђивати нешто са сигурношћу, гарантовати.* – Младенов га је отац дао, по свршеној нижој гимназији, у апотеку, помагао му да оде на курс и јамчио за њега, кад је отворио апотеку (Вер., 226). А ко ми јамчи да онај који дође после мене неће казати да сам и ја радио неупутно? (Сек., 371).

јармац м *дрвена полуга, пречка на задњем делу руде, на којој висе ждрепчаници на запрежним колима, прекоруће.* – Место на јармац, ступи ногом на ждрепчаник, посрну напред, одби се руком од коњских сапи и сасвим неспретно скочи на земљу (Вер., 193). Пред њима су кола, и муж замеће ногу на јармац (И., 200).

јармица ж *дрвени или гвоздени клин који спаја горњи и доњи део јарма (по један са сваке стране), кад се у њега упрегну волови, палица.* – Испрегоше волове и пустише их. Један покупи јармице и сакри их у трње (НС, 354).

јатаган м (тур. *yatağan*) *дужи криви нож, сличан сабљи, који се носио за појасом.* – Тијосав ... у десној руци носи дренов штапић и њиме се поштапа, левом размахује и одмакао је за читав аршин од себе, јер му јатаган смета (Шв., 35). Пред тобом изничу као из земље шаркије, јатагани, бесни коњици што носе у друге крајеве лепе девојке на крилу јунакову (Вер., 194).

Јевропа ж заст. Европа. – Знао је како му се ваљало јавити Младеновој жени, али га од тога задржа или његова нарав, јача од Јевропе (Вер., 228).

Јевропљанин м заст. *Европљанин*. – Катанић је умео бити Јевропљанин (Вер., 228).

јевропски* прил. заст. нар. на *европски начин, европски*. – Газда Јова је имао новаца и могао је сасвим јевропски васпитати своје дете (Вуч., 397).

јевтика ж (према грч. *hektikos*) дијал. *плућна туберкулоза, сушица*. – фиг. Радојку зове церима, а ђеду јевтика (НБ, 174).

јего (сткњ. њега) у изразу: **преко јего** *преко сваке мере, превише*. – Озбиљан преко јего, па само заповеда, и то он једанпут што рекне, па ако не урадиш – бежи куд знаш! (Пр., 70). Еј, ти, море! Е, ово је баш преко јего! (СНП, 254).

један, -дна, -дно у изразу: **један по један** *најбољи, одличан, изванредан*. – Још сам заборавио да му кажем да сам и једног Турчина покрстио, и ено га, сви га знате, ваљан хришћанин и један по један газда у селу (ШИ, 113). Знала сам јој и матер – красна жена! И Ђорђе је један по један човек! (Вер., 303).

једвини, -а, -о у изразу: **на једвине јаде** *уз велике напоре, с муком, једва, тешко*. – Не мрдну ни прстом, ни оком не трену, и на једвине јаде такође прошапута: – Волим те! (Вер., 218). На једвине јаде могадијаше она са својих педесет и осам година скухати ручка и опрати кошуља (Вуч., 396). А био сам добар ђак, и да ћу бити велики човек прорекао ми је још ћорави Мита Црквењак ... кад је на једвине јаде стерао са звонаре Стеву Чавкина и Миту Ћускију (НС, 353).

јекмеџија м (тур. *ектекџи*) покр. *пекар, хлебар*. – Одавна ти нисам писао писма без „свионе косице“, „порумењених и побледелих обрашчића“, „лепих ручица да их провучеш кроз иглене уши“, „потока суза и уздисаја“ дубоких кô артејски бунар и дугачких ко Трифко јекмеџија (Шв., 40).

јексер м покр. *ексер*; исп. чавао. – Газда-Јова сеђаше на тезги, с прекршћеним ногама, и држаше руке над мангалом, који стајаше покрај тезге на једној столици с празном фучијом од јексера (Вуч., 390).

јеспап м (тур. *espar, esbab*) покр. *роба којом се тргује, предмет трговине, производ, еспап; материјал за рад*. – Кад сам ишао лане у Београд по јеспап, видео сам у Топчидеру Перу Зеленбаћа у робијашким хаљинама (Пр., 91). Ватра се брзо опазила у магази. Одатле она дохвати чардак ... па дућан с целим јеспапом (Вет., 278). И реци му, ономе апотекару, реци му да добро начини, да не жали јеспапа! (ОЗС, 328).

јечерма ж (тур. *geçirme*) *део народне ношње, прслук без рукава од чоје или свиле, обично извезен, који се не закопчава, ђечерма*. – Василије, напр., одведе свога Јована газда-Јакову, првومه трговцу, у кога су се шили: јечерме, гуњићи, памуклије (Вуч., 395).

јуноша м цсл. заст. *млад човек, младић, момак*. – Јуноша! Овда лежи дубока мудрост. Потражи је и наћи ћеш! (Шв., 41). – Јеси ли ти, јуноша, добро промислио о кораку који чиниш? (СИ, 440). А ти, дјевице, – рече поп, – имаш ли ти благу вољу поћи за овога јуношу овде?(И.).

јухт м *врста мекане обрађене телеће или јунеће коже*. – Та тај човек, који му тако одрешито „реферује“, играо је синоћ с ћерком саветника, члан је комисије за штампање поштанских марака, има записницу од јухта (Сек., 362).

К

кадифа ж (тур. kadife) *фина, мекана тканина од свиле или вуне са густим, сјајним длачицама по површини, сомот.* – Чисто га гледам како се облачи: цемадан од црвене кадифе с неколико катова златна гајтана (Пр., 69).

кадрил м (фр. quadrille) *француски плес из осамнаестог века са четири пара играча, који изводе одређене фигуре.* – Аљкава униформа, а као снег бела кошуља и као млеко чиста сабља, – све то издаваше човека господина и гејака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити острицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа (СНП, 251). Тако су чисти, тако уљуђени, тако умеју да аранжују кадрил и да се учтиво смеше, и пред њима се смеши цветни пут далеке каријере (Сек., 362).

кажипут м *кажипрст.* – Тури кажипут у књигу, па је метну у крило (ШИ, 130).

казати се, *кажем се свр. рећи, саопштити име или нешто о себи, представити се.* – Ојој, ама јеси л` ти, Јевреме, за Бога? – Ја, брате Крсмане. Да се не каза, ни ја тебе никад познао не бих (НС, 351). На пошљедњој станици добијем новог коморцију, неког Илију Теовиловића, мога сељака. Кажем му се (ШИ, 148).

казначеј м (рус. казначей) *в. калкулатор.* – Али, каже мајка, откако се поче дружити с Мићом казначејем ... и још тамо некима, све се окрену и пође како не треба (Пр., 76). Он, да би растерао мисли, поче тако савесно бројати, као да је Гаванов казначеј (Вер., 199). Знате, то је

син Миће казначеја (Вуч., 378). Једнога дана, кад се с пива враћао кући, узео га под руку Драгомир казначеј (Поб., 456).

казук м (тур. kazik, колац) покр. *колац пободен у земљу за који се везују лађе*. – Докопа бачен алат с лађе која долажаше, и стаде је вући себи. И таман да приметне уже на казук, а у гомили света опазе једну жеху (СНП, 262).

калкулатор м *благајник, рачуновођа*; исп. казначеј. – Женско друштво пријатно Њена мајка, брат јој поручик манов, Попеску, калкулатор у министарству грађевина, један немачки студент, Макс по имену (Шв., 3).

калочина ж (према нем. Kalosche) (обично у мн.) *врста гумене обуће за заштиту цицела од влаге и блата, каљача*. – Синоћ сам нашао имерзијон у калочинама (Шв., 67).

каменити се, -им се несвр. *претварати се у камен, окамењивати се; стврдњавати се*. – Ни суза нема више. Оне теку кроз прси, падају на срце и камене се (Пр., 77). Било је у соби и мрачно и загушљиво, и таваница се почела спуштати, и дим од дувана каменити, и све да те угуши! (Вет., 301).

камењар м *занатлија који обрађује камен, каменорезац*. – Сретосе и Сретена камењара, који је по томе славан што пије на дан четрдесет чаша воде и у хладном басену седи сваки дан сат и по (Вер., 203).

камерални, -а, -о (према нем. Kameralien) *који се бави питањима економске политике и државних финансија*. – ир. Прѣко „на наукама“ био је до пре пет година, бавећи се управо ничим, или, као што се то онда звало, „камералним наукама“ (Вер., 191).

камо прил. *употребљава се кад се пита: а. за оно чега нема, а сматра се да треба да буде*. – Бре, да је мени власт, ја бих знао шта бих радио! Ја бих лепо из куће у кућу. Уђем унутра – седи газда и једе питу од ораха. – „А, ти једеш пите?“ ... А камо ономе онде с ногом? (СНП, 256). Та зар је то тема где се излива поетски таленат? Где је она племенита, чиста, здрава, здрава љубав? Он стеже песницу и удари о сто. – Камо мати, жена, деца, кураж, отаџбина, част...? (Вер., 243). б. *за некога кога нема или га није било на неком месту, где*. – А ко мене може натерати да

играм више? Камо тога? (Пр., 82). – А камо се ти, учитељу? – рече поп. – Ево ме! – Знаш! А камо те у цркву да пјеваш? (ШИ, 131).

касација ж (према фр. cassation) правн. ист. *највиши суд у ранијем правосудном систему Србије*. – Он ми укратко и замишљено исприча: да је ... дао мишљење да је смрт дошла од убода ножем, али касација не уважи протокол секције, стога што је на протоколу потписан срески практикант, а по закону мора бити указни чиновник (Сек., 365).

кат м (тур. kat) 1. *део куће између две таванице, спрат*. – У неком полусаном, галичљивом и слатком расположењу, слушао сам после вечере њене тихе приче о „катанама“, о владици што је у самоубилачкој намери скочио с горњег ката кроз прозор ... о мом стрицу, који је се разболео и умро, чим је на стару кућу назидео горњи кат (Вет., 276). И он се одједанпут свом снагом предаде тој мисли, силно, напрасно и одважно, као човек који нагло отвори прозор на трећем кату и скаче на калдрму (СИ, 426). 2. *слој, ред*. – Чисто га гледам како се облачи: џемадан од црвене кадифе с неколико катова златна гајтана (Пр., 69).

катана м (мађ. katana) заст. *припадник коњице, коњаник*. – Дobar кочијаш по доктора, а добар катана по владику! (ШИ, 145). У неком полусаном, галичљивом и слатком расположењу, слушао сам после вечере њене тихе приче о „катанама“ (Вет., 276). Звече оструге и улази катана; одскаче сабља од ногу (БВ, 417).

катраница ж *посуда у којој се држи катран*. – Уз малено брдашце пењаху се једна кола с арњевима, и на њима звекеташе мачка и папуча која с катраницом вишаше о срчаници (Вер., 193).

качара ж *зграда у којој се држе каце, бачве, казани за ракију и др*. – То вече дође Арсен сасвим замишљен кући. Што му није обичај – прво сврати у качару (НБ, 167). Из ара допире топот од коња, пред качаром се испрежу волови, с којима се овај час вратио Ненад из вароши (И.). Мало је он ту спавао, а Велинка упаде с лучем у руци, да тражи нешто у качари (И., 168).

качекета ж (фр. casquette) *врста капе, качкет*. – Купио сам још пре годину дана једну качкету (Шв., 67).

квартир м (фр. *quartier*; нем. *Quartier*) *соба за становање, преноћиште*. – Сад оде с Русом да тражи квартир, и нађе у Цимерштрасе једну собицу на петом спрату (УТС, 471).

кевиљ м (мађ. *kevely*, горд, охол) покр. *момчић, балавац*. – Овог њиховог Арсена знам, још кад је био кевил (ОЗС, 166).

кидати, -ам несвр. 1. фиг. *брзо и одлучно делати, донети одлуку у тренутку*. – Ја сам увек разумевао своју матер, па и сад сам разумео да треба сад, и то одмах, кидати: – Да их зовнем? (Вет., 302). 2. *јако повлачити жице при свирању, трзати*. – Станко Циганин ушао у коло и кида прстом жице, али његов прст као да се заглабао играчима у кичму, у потиљак (СИ, 442).

класа ж (лат. *classis*, фр. *classe*) ист. *степен напредовања у служби, унапређење*. – Нема је – рече и официр, али мирно, као периодичан чиновник, који зна да после пет година мора доћи класа (СНП, 251). Сам капетан му рече једном: „Ето, Милан доби класу пре тебе“ (Сек., 361). Приповетку ову слушао сам од човека који не лаже и не сматра да је гоњење што је с класом премештен у Ћуприју (Вуч., 377).

клепати, -ам свр. и несвр. *отковати, откивати косу*. – Сунце оном небеском метлом пређе и за часак све посуши, и људи и не знају кад пре клепају косе и бришу зној с чела (Теш., 357).

клиска ж *клизаљка*; исп. чкаљка. – Пред Spiller-овом ресторацијом транспарент и на њему стоји: *Eisbahn bei brillanter Beleuchtung, Entree seratee*, и гурају се деца и људи с клискама (Шв., 26).

клонити се, -им се несвр. *ближити се, примицати се завршетку (о дану)*. – Дан се клони својему крају, а у нашој души иста она пучина (Пр., 86).

клопа ж *врста карташке игре*. – Вучко дође у једну варошицу, покупи вересију и дâ све на клопу (ОЗС, 308). Вучко докопа ону мечку, па стане водати по варошици и – увече је имао толико новаца да опет окуша срећу у клопи (И.).

кључити, -им свр. *(до)таћи, (до)дирнути*. – Вучко извади пиштољ из уста, попе се на сантрач од бунара, па, стојећи на њему, викну мајци:

„Ако ме само кључиш, одапећу пиштољ и пашћу у бунар!“ (Вуч., 380). Кажу да га Видак, откако га је узео себи у радњу, није више ни прстом кључио (ОЗС, 308).

кмет м ист. *старешина села*. — Цијело је село било попов спахилук. Заповједао је кмету, а кмет селу (ШИ, 93). Кмет остави колац којим је био подупро врата од буваре (И., 98). Господин човјек ... само мало климну главом: — Је ли овде кмет? (И., 128).

ко у изразу: **ко ће са мном (нама)** *нико ми (нам) није раван, нико се не може поредити са мном (нама)*. — Међутим мирно и спокојно гледам своја посла и за два-три месеца уздам се да ћу постати доктор. — Ко ће са мном! (Шв., 6). Било је пуно свијета, а наш поп, веле, сједио у зачељу. Ко ће с нама! (ШИ, 112).

коврчити, -им несвр. *савијати косу у увојке, коврцати*. — Онда извади из недара кутицу с огледалцетом и стаде коврчити золуфе (НБ, 172).

кокица ж *неугашена грудвица дувана истресена из луле*. — Чибук је непрестано држао у зубима, палећи лулу истресеним кокицама (СНП, 250). Вучко ... вуче и ћути, док већ у лули не поче кркљати. Онда истресе, напуни другу и припали је кокицом (ОЗС, 337).

коловоз м *траг од колских точкова, колотраг*. — На широком друму лежи за шаку дебела прашина, и по њој чисто сањиве бразде од коловоза (Вер., 193).

колут м *предмет округлог, пљоснатог облика који служи за играње мице, жетон*. — Другу партију ја сам се усиљавао да добијем, па, ваљда, стога и превидим њен колут који сам морао појести (Шв., 12). Она промеша срдито руком колутове, отури даску од себе, подбочи се на руку и гледаше на клавир (И.).

комендија ж нар. *комедија 1. путујуће позориште глумаца-комедијаша који под шатрама забављају посетиоце*. — Од то доба она му је све безусловно веровала и сасвим му се предала тако да ју је једанпут, без ичијег питања, одвео чак у комендију (Вер., 196). Знате кад сам вас оно водио у комендију? (И., 238). **2.** мн. *ситнице, дрангулије, тричарије*. — Доносио је ... једне чизме, једну ћурдију ... туце сребрних кашика; а једном: пуно буре лакерде и — свакојакних других комендија (Пр., 78).

комисар м (нем. Kommissar) војн. лице које организује снабдевање војних јединица храном и др. материјалним потребама. – Кад јуче идосмо у варош по требовање, а наш комисар донесе новине (ШИ, 148).

коморција м војн. лице које гони натоварене коње у позадинским војним јединицама. – На пошљедњој станици добијем новог коморцију, неког Илију Теовиловића, мога сељака (ШИ, 148).

комфорт м (енгл. comfort; фр. confort) удобност, комфор. – Ја лети здраво волим лаке хаљине – сасвим лаке. Али ко ће понети у бању сав комфорт? (Вер., 205).

конак м (тур. konak) пут који се пређе за један дан (од једног преноћишта до другог). – Има донде педесет и пет конака. То је у Берлину (НС, 355).

конђа ж (мађ. kontu) покр. врста мараме којом жене повезују сплетену косу, повезача, убрадача. – И мати му је Швабица, ако носи конђу... ништа то! (УДЧХ, 158). У Станије беше конђа на глави (И., 163).

конзисторија ж (лат. consistorium) високо црквено тело при епархијама које расправља о црквено-правним питањима. – Звао га да га узме у конзисторију, али поп вели да не може никако оставити села, „а због мене једног, вели, не вриједи да премјешташ конзисторије у село!“ (ШИ, 115). Некаким случајем, као што то бива увек и свуда, деси се да је настојник манастира Х. имао тога истога дана „предстати“ конзисторији ради саслушања по делу незаконитог венчања (Вуч., 385).

коњиц м експр. коњ. – Само их погледаш, а пред тобом изничу као из земље шаркије, јатагани, бесни коњици што носе у друге крајеве лепе девојке на крилу јунакову (Вер., 194). Срце му поново и уједанпут силно залупа, као одуларен коњиц (И., 200). Он ... истури лако груди напред и настави, све више подушујући глас који као добар коњиц пре-
ћаше да га понесе под облак (СИ, 444).

копоран м (према итал. sarregone; фр. chareron) капут или гуњ са рукавима (део народне или војне ношње). – Благоје ... се одједанпут трже, видећи по столу грдну, црвенкасту, масну мрљу ... Гледај ти, молим те: мало не покварих копоран! (СНП, 254).

кор м (фр. corps) војн. *војна јединица састављена од неколико дивизија, корпус.* – Ех, кад бисте ви имали, нешто, само један овакав кор као ми, ласно бисте ви свршили с Турском! (Шв., 9). фиг. Мора-бити да је већ 3, јер данас је субота, а Макс има седницу са студентима његова кора у – овој крчми (И., 37).

корачај м *корак као мера за дужину, растојање.* – Кад су били неколико корачаја за нама, окрете се један и поругљиво рече: Grand patijong! (Шв., 54). Ми смо сви ишли широким путем, поигравали, „престројавали се“, слушајући Павла, који је јахао неколико корачаја напред (ОЗС, 318).

корачити, -им свр. *начинити корак, крочити, коракнути, закорачити.* – Она корачи једанпут, па паде на кољена (ШИ, 147). Паде ми, дакле, на памет да сам ја „био у Паризу“ и да сам „светски човек“, па изгњечим своје срце ... и слободно корачим напред (Вет., 284). Она се опет не брањаше. Само што, поводећи се, корачи још један корак и обоје дођоше у угао (СИ, 437).

крајцара ж (нем. Kreuzer) **1.** *ист. аустријски бакарни новац мале вредности, пара, новчић.* – Кад се сви изредише, Иконија изброја два дуката у злату и четири и по у сребру и крајцарама (ШИ, 104). Ето, ја – рече капетан, – ја први дајем ... – он стаде претурати шпагове, али нађе само неколико крајцара (СНП, 265). Ја му, тако, скунаторим покоју крајцару да купи духана (ОЗС, 316). **2.** *врста коцкарске игре, крајцарица.* – Мени више не требаш; иди, па тражи где се може играти крајцара! (Пр., 71). Кажу да од то доба није више играо карата, али страст за коцкањем је остала и документовала се у игрању крајцара (ОЗС, 308). Не знам шта би калфи Јешици, те га једном, онако срдита, дрпну за пеш од гуња и сасвим пријатељски позва да играју крајцара (И., 329).

крепак, -пка, -пко *снажан, звонак, звучан, гласан.* – Са дна праве дуге улице зачу се крепка музика (Вуч., 407). Столе скочи као опарен и прихвати здравицу, попи чашу, лупи шаком о сто, па се заврати на столици и крепким јасним гласом отпоче: Славуј пиле, море, не пој рано (СИ, 444). Покоја рабациска кола што прошкрипе, покоја комшиница што звонким гласом и крепким изразима изгрди своју комшиницу (Поб., 453).

кретати, -ећем несвр. **1.** *подстицати, побуђивати, нагонити.* – Могућно је да је Катанића много штошта кретало да тако пази на Јанка

(Вер., 226). **2.** (нечим) *чинити покрет неким делом тела, мрдати, покретати*. – Па збогом! – рече она полако, и не обрћући главе мени, и изиђе, опет онако крећући плећима (УДЧХ, 154). Он се поче вртети, пруживши најпре врат и крећући раменима (Вет., 293).

крижати, -ам несвр. *резати, сецкати наситно (о дувану)*. – Елем, како било, споразумеше се да Јуденфрајнд плати њему 25 талира месечно, а овај да крижа [дуван] од јутра до мрака (УТС, 471).

крижач м *онај који се бави крижањем дувана*. – Он је крижач и дошао је у Берлин, да ступи као крижач код познатог дуванције Винтера (УТС, 469).

крило с вој. *бочни делови војних формација у борбеном поретку*. – Тада са отлукане полетеше каменице тако нагло, да наш центрум у нереду уступи, а крила почеше већ да се враћају преко тарабе (ОЗС, 306).

крманош м (мађ. *kormányos*) *онај који управља крмом дајући правац лађи, крмар, кормилар*. – Што никад није било, то она сад осети самоћу! Па још без крова над главом, на бесном коњу без узде, на лађи коју љуља ветар, а крманоша нема (НБ, 180). *фиг.* Он је био бесвесна, срдачна, безазлена лађа, ношена том фортуном, и свестан, лукав, надувен човек, сам свој крманош (СИ, 422).

крмачица ж покр. *врста чобанске игре у којој се краћи ваљкасти одн. лоптасти комад дрвета или мањи камен штаповима утерује у рупу*. – Јахали смо туђе коње, купали смо се у потоку, пели смо се на воћке, играли крмачице (НС, 352).

крндељ м покр. *стари, дотрајали и неупотребљив пиштољ или пушка*. – Ето ти кмета с неким крндељем за појасом, и ћате с двоцевком (УДЧХ, 160).

крњав, -а, -о *нецеловит, непотпун, недовршен, мањкав*. – Кад сам му прочитао овај крњав рукопис, понуди ми у откуп албум Помпеја (Шв., 3).

крњадак, -атка м *мали део целине, одломак*. – Он у својим мислима и не чу како му Недић целим путем декламоваше стихове из „Фауста“

и претресаше поредом оно неколико крњадака што је прочитао из Гетеа (Вер., 222).

кровотеченије с цсл. *нагло, обилно отицање крви, крварење*. – Попу се одсјекоше ноге. Спопаде петрахилъ, намаче га на врат па стаде читати „молитву од кровотеченија“ (ШИ, 100).

крошто прил. разг. (у спрези са „зашто“) у *појачаном значењу: због чега, зашто баш*. – Али ја стрепим од оних очију: кад их превали, па као из праћке, а ти, не знаш зашто ни крошто, цептиш као прут! (Пр., 70). Па онда се уједанпут стаде смејати, безразложно, сулудо, – ни зна зашто, ни крошто! (НБ, 168).

крстина ж *гомила унакрсно сложених снопова пожњевеног жита*. – Сјутра-дан до вечерње оборено све, везано и сложено у крстине (ШИ, 94). Арсен побегао чак на гумно. Турио главу међу крстине, па шмиче (НБ, 180).

крцалија м *фиг. нечастан, искварен, неморалан човек*. – Поручик, како га угледа, скочи са столице: – А, добро вече, крцалијо! (Вер., 210).

крцан м *покр. дукан лошијег квалитета (љут, прост, крупно сечен), крца*. – Он захвати поштено у шаку, згњечи онај духан, па тури у један крај својега тобоца, а из другога извади својега крцана, па поче пунити лулу (НС, 347).

кршити, -им *несвр. (са допуном: прсте) прегибати, савијати прсте (обично уз пуцање у зглобовима) од нервозе, неспокојства, ломити*. – Тешан је зевао: ââââ-а! Издизао се на прстима, а руке, опет, високо преко главе саставивши, кршио је прсте (Теш., 359). Јадни Јован! Гле, колишни је! ...Крши прсте, увија се и то - пред писаром! (СИ, 420).

кубе с (тур. *kubbe*) *оно што има полулоптаст облик, свод*. – Истина је да се и небо неких пута чисто осмешкује и радује. Двоножац га гледа, шири руке, те му звезда пече под леву сису и душа се као невидљив тамјан пење и везује за небеско кубе (НБ, 186).

куверат, -рта м (према фр. *couvert* и итал. *coprire*) *коврат*. – Цедуља не беше у куверту, не ношаше никакве адресе (Вер., 220).

кујна ж кухиња. – Таких кућа још ће се и данас наћи на периферији наше престонице. При земљи, ниска, с три собе и једним предсобљем, с кујном у авлији и шупом за дрва (Поб., 453).

кукуљица ж капуљача. – Рекао бих да су ми однекуд познати ти бројеви, нарочито онај с кукуљицом и капетанским чином. А, није! То је Јоца доктор! (Вет., 296).

кулаш м (према тур. *kula*, ат, риђ, смеђ коњ) *коњ мишије, пепељасте или жућкастосиве боје.* – Он се наслони на буре, из кога је малочас пио, и поче умирати, али тако слатко, да му се чини као да га грли Анока и као да га носи бесан кулаш Остојићев (НБ, 168).

кулминисати, -ишем свр. и несвр. (лат. *culminare*) *достићи, достигати врхунац, највиши домет, кулминирати.* – Она сентиментална „философија“, која је досад увек кулминисала у мисли на тишину у гробу, сад се заустави (СИ, 432).

кумовати, кумујем несвр. нераспр. *проводити време заједно, дружити се.* – Бога ми ти кажем: ако опет уставиш где до куће, ја ћу првог кога сретнем молити да ме повезе, а ти после можеш, ако хоћеш, кумовати с механцијама (НС, 342).

курара ж необ. *отров добијен од коре биљака из рода *Stychnos* којим су јужноамерички урођеници премазивали врхове стрела, а који се прерађен у алкалоид користи као наркотик.* – Гледао сам сваког болесника. Препирао се с једним о курари (Шв., 43).

кућаница ж она која брине о кући и кућним пословима, *домаћица.* – Да откуд ти нећеш да учиниш њему ... па дајеш срце његовој ћерци? Девојци красној, поштеној, честитој, доброј кућаници (Вет., 303).

кућеван, -вна, -вно (обично одр.) **а.** *који се односи на дом, породицу, породични.* – Једнога дана, кад се с пива враћао кући, узео га под руку Драгомир казначеј. Начини најпре увод, теориски осветли значај кућевног живота ... и одмах му предложи Цану, ћерку окружног начелника (Поб., 456). **б.** *који се односи на ред, обичаје, на живот у кући.* – Дијете ваља да се помало учи кућевном реду и послу (ШИ, 106). После Матије и Радојке још је члан кућевног савета најстарији син ђедин, Благоје (НБ, 170). **в.** *који се обичваља, врши у кругу куће, породице.* – Тако смо ми ра-

чунали, а учитељ није имао ништа против тога, да је Мара већ свршила „васпитање“ и да сада похита учити се кућевном послу (ШИ, 111).

кућиште с у изразу: **остати без куће и кућишта** (*остати*) *без игде ичега, немати ништа*. – Далеко смо од добра, мој синко! Остадосмо без куће и кућишта (СНП, 263).

кухар м *кувар*. – Овога чику, ћери, не мораш љубити у руку. То је мој кухар! (ШИ, 114).

кухарица ж *куварица*. – Некада сам мислио да бих био у стању ожени се кухарицом (Шв., 6). Кд бајаги слике, а изгледају кд да их је наша кухарица бркљом правила (И., 19). С новом кухарицом, коју смо пре два дана добили, стојим на доброј нози (И., 42). Аницу поштоваше, јер, по ондашњим замршеним појмовима, ова кухарица, праља, собарица ит.д. беше уједно и бона и гувернанта (Вуч., 396).

кухати се, -ам се несвр. **1. бити под дејством ватре, загревања** (*о храни у току припремања за јело*), *готовити се*. – Кад се вратих из школе, нађох све онако како сам оставио: моја мати и сестра седе с рукама у крилу; не кућа се ни ручак (Пр., 85). **2. фиг. снажно се развијати, бујати, кипети** (*о осећањима*). – У мени се кухаше (Шв., 48). **3. фиг. бити изложен великој топлоти, врућини под налетом изненадних осећања**. – И онда сам се знојио, кућао, топио и напоследку био хладан као леденица (Вет., 283).

кухина ж *кухиња*. – Онда скочи, трчи у кухину и тјера Иконију да јој прича којешта (ШИ, 126). Шта више, после вечере је доле у момачкој кухини ишао пред Ђорђе и Светозаром на рукама (Вуч., 399). Кућа им је била у Макевину шору. Малена, доста опала, даском покривена, с једном кухином и једном собом (БВ, 409).

кухница ж *дем. и хип. од кухина*. – Она [баба-Вујка] изиђе у кухнюцу (СИ, 432).

кухински, -а, -о *који се односи на кухињу, кухињски*. – Кад уђе у собу, а он лежи на кревету, који је начињен од кухинских врата (ШИ, 130). На отворена кухинска врата букти ватра црвеним пламеном (НБ, 167).

Л

лаж ж у изразу: **пресна лаж** *потпуна неистина, апсолутна нетачност*. – Уши да одсечем, ако није све пресна лаж! (Вер., 233).

лажица ж *кашика*. – А кад већ једанпут дођох, онда сам – као оно гурман што неће одмах да захита лажицом, него најпре натенахни соли и бибери – и ја дражио своју глад за одмором (УДЧХ, 151). Беда отури испред себе комад хлеба, лажицу и виљушку (НБ, 178). Тек кад се запуши супа и зазвечаше лажице, друштво отпоче онај потмули нејасан говор (Вер., 207).

лажичица ж *анат. удубљење испод грудне кости, подребарје, epigastrium*. – Умор га свладао, а под лажичицом осећа нешто празно (УТС, 472).

лазнуги, -нем свр. *додирнути језиком, лизнути*. – [Вучко] лазне прст па обрише једну пегу на вратима и онда само што рече: „Добро!“ па изиђе напоље (Вуч., 407).

лајтнант м (нем. Leutnant) *нижи официрски чин у војскама неких држава, потпоручник*. – Њен брат лајтнант је онако исто отужан (Шв., 8). Лајтнант ухвати нас обојицу за руке (И., 50). Лајтнант ништа није одговорио, само је мрднуо обрвама (И., 51).

лакерда ж (тур. lakerda) *врста морске рибе, дуге око 1 м, морска змијуљица*. – Доносио је ... туце сребрних кашика; а једном: пуно буре лакерде и – свакојаких других комендија (Пр., 78).

лапнути, -нем свр. покр. *покренути уснама, истурити усне при је-лу или пићу*. – Ђаво ме је терао, два-три пут сам лапнуо да сркнем из ње, но мој добри геније држао ме је за њушку (Шв., 41).

ласно прил. **1. а.** *с мало напора, без велике муке и труда, с лакоћом, могуће*. – Ех, кад бисте ви имали, нешто, само један овакав кор као ми, ласно бисте ви свршили с Турском! (Шв., 9). Ласно је воду обрисати, али су слабе очи у старца, и сузе капљу без престанка (НБ, 185). Према томе што му је на ... несразмерно широким плећима седела помања глава, која се ласно и слободно окреће, рекао бих да он ту главу носи свуда и да не зна шта је то не могу, или не смем (УТС, 469). **б.** *без већих теškoћа, сметњи, глатко, ефикасно*. – Беше ли и ово последица његова васпитања, или неке урођене пренадражености? На то се не да ласно одговорити (Вер., 225). **в.** *с осећањем психичке, душевне растерећености, без узнемирења, емотивног ангажовања*. – Јес', ал' није тако ласно заспати, као што је мислила! (НБ, 180). Љути се на Вертеровог пријатеља, што му саветује да се прође Лоте: „Ласно је то казати!“ (Вер., 224). **2.** *у малој мери, слабо, незнатно, једва (у погледу интензитета, јачине)*. – Дубок дах гдешто би ласно заљуљао лист од липе (Теш., 360). **3.** *брзо, одмах, зачас, нагло (кад је реч о околностима које (до)воде до нечега)*. – Причао је како у тој кући има много којешта, да ни десето не знаш чему је и зашто је, и како се човек може ласно обрукати, ако добро не пази (ШИ, 123). Него сам му ја и ова твоја снаха поручили да ћемо довече доћи, да просимо за тебе његову Милку, па, ако то срећно свршимо, ласно ћемо се погодити за шишарку (ОЗС, 337). **4.** *без већег повода, спонтано, олако*. – Само бих по очима и по кожи, која је споља с обе стране очију лако набрана, рекао да је добродушан и да се ласно смеје (УТС, 469). **5.** *кад се указује на повољан исход, последице неке радње, добро***. – Но, тај зацело не би ласно прошао! Томе бисте ви показали с ким хоће да се дуелише! (Вер., 215).

левати, -ам несвр. фиг. *изливати се, тећи, истицати, лити*. – Он опет истрча напоље, али кад се врати, на његову лицу беше нестало нестрпљења, и глупа веселост леваше из очију (СНП, 259).

левокруг м а. *окрет улево за 180°, за половину круга*. – Разумем! – рече Васиљевић и с једним врло некоординованим „левокругом“ уђе на врата која су му показана (Вер., 212). **б.** *(у прил. служби) правећи такав окрет, налево круг*. – Она окрете левокруг и пође натраг, не говорећи ништа (Шв., 29).

леворвер м (енгл. revolver) нар. *револвер, пиштољ*. – Кошутих већ поче причати о некој женској због које су се три момка убила, и то један из „леворвера“, један ножем, а један се удавио (Вер., 195).

легрштер м (исп. лат. regestum, књига у коју је нешто убележено) заст. *писаљка од једне врсте шкриљца којом су ђаци некада писали по таблицама, крижаљка*. – Ако иштем да купим легрштер, а он извади по читаву плету (Пр., 78).

леса ж а. *збијено мноштво људи (у гомили, колони, реду)*. – Вучко истрча пред врата и угледа дугачку лесу војника (Вуч., 407). Леса се приближује. Као штап укочени војници помичу се као на жици напред и по улици одлеже потмуо, одмерен и сложан њихов корак (И.). **б.** *врста народне игре, кола у коме су играчи сасвим један уз другог, држећи се међусобно око струка или за рамена*. – Столе пао у севдах, води коло, грациозно корача, подиграва ... а цело коло повија се за њим и, као весела леса, брекће животом и оживљава земљу под собом (СИ, 441).

летиветар м погрд. *неозбиљан, несталан, лакомислен човек, ветротир*. – И шта јој вреди остајати са оним црвом и оним алауком, оним летиветром, оним Вучком! (ОЗС, 323).

лешкати, -ам несвр. *одмарати се угодно лежећи, излежавати се, лешкарити*. – Мајка мирно лешкаше (Поб., 458).

либаде, -ета с (тур. libade) *врста горње женске одеће, до струка, од чохе, свиле и сл., дугих широких рукава, украшена везом (део старе градске српске ношње)*. – После је причао о сребрњацима начелниковим, о либадету што је везао његовој покојној жени (Вет., 300).

лимунација ж нар. *светлосни ефекти, ватромет, илуминација*. – Он, каже мама, после те наше несреће био је прво ушинуо леђа, вукући ону ноћ воду, па је сутра-дан, погурен, дошао нашој кући и – смејао се! Каже: „Виде ли ти, сека-Соко, нашу лимунацију!“ (Вет., 279).

лицидерски, -а, -о *лицитарски, лецедерски*. – Чвари се печење, праште пушке, ломе се чаше, гуди прдаљка на гајдама, миришу лицидерски колачи (УДЧХ, 164).

ЛОПИТИ, -им несвр.

ЛОПТИТИ, -им несвр. *истицати у јаким млазевима, шикљати, липтати*. – Из уста му је [Видаку] лоптила крв и цело лице беше умазано крвљу и скоро узораном земљом (ОЗС, 321). Из уста и носа лоптила му је крв, а ноге висише као мртве (ШИ, 144). фиг. „И све је тако!“ мишљаше Јанко, а сâмо га срце заболело. Ту, ту, као да је нешто одваљено, нешто раздрто. И на то лопи и куља сласт живота! (Поб., 460).

ЛОТРЕ ж мн. (према нем. Leiter) варв. *бочна ограда на теретним запрежним колима обликом слична лествицама*. – Брзо устаде, лијевом руком покупи хаљину, десном смаче шешир с главе, дохвати се за лотре и лако скочи на земљу (ШИ, 135).

ЛУФТ м (нем. Luft) варв. *ваздух, зрак*. – Шума је, трава је, луфтови су! (Вет., 288). Мати, истина, није ме никад радо пуштала самог од себе, али је ипак напоследку морала пристати, једно што сам ја мољакао ... друго што је наш лекар ... веома препоручивао мојој матери да ме пусти у село, јер је „за овај болест најбоље фришка луфт“ (НС, 351).

ЛУЧИТИ, -им несвр. *одабирати, одвајати (обично стоку од истоврсне стоке)*. – Лепо код њих ору три плуга без престанка; а кад трговци пођу лучити свиње, добро забрекне ђемер у Матије (НБ, 166).

Љ

љубазник м заст. *љубавник*. – Ти знаш да она није у оним годинама у којима се ... стоји целу ноћ пред авлиским вратима и чека се „љубазник“, па се после цмака (Шв., 5).

М

магаза ж (тур. *mağaza*) *зграда или просторија обично од дрвета или прућа која служи за смештај жита, сувих шљива, јабука, ракије и др. намирница.* – Ватра се брзо опазила у магази. Одатле она дохвати чардак са шишарком, шупу с ветрењачама и с ракијом, па дућан (Вет., 278). Нигде не стаје. Сад је у дућану; сад у одаји где момци шију гуњеве ... сад у магази где отачу ракију (ОЗС, 329). А ја ... једва жив дођем кући да се и опет завучем у магазу и да, пруживши се потрбушке у магази за буретом, по стоти пут са затвореним очима понављам: „Васпитање облагорођава“ (НС, 353).

магација м *власник радње, дућана, дућаница, трговац.* – Људи запалише чибукe, и Маринко магација, с његовим увек ратоборним расположењем, рече да Енглеz има највећи топ (СИ, 441). Али се мати и тада не разабра и не би ни знала шта је било с Вучком, да не дође на један сахат после тога Маринко магација, татор Вучков (Вуч., 384). Војник, с муком придржавајући штаку, скиде капу и подметну је магацији, да тури у њу новце (СНП, 265).

мађионичан, -чна, -чно *магичан, чаробан.* – У какав се мађионични, сањиви, срећни поглед склапају оне њене пусте очи! (Вет., 298).

мазница ж *размажена женска особа, маза.* – Несрећа је то што она, и кад уђе у кућу Ђенадићеву, оста мазница, као што је и у оца била (НБ, 172). Једна намигуша! – Море то, ал` мазница, да те Бог сачува! (И., 170).

мали, -а, -о у изразима: 1) **на малу** покр. *учтива фраза кад се одговара на нечије захваљивање (нема на чему, молим).* – Кад сам био готов,

она се лако поклони: – Хвала! – На малу (Шв., 29). 2) с малим заст. *замало, умало, скоро, само што*. – С малим га нисам загрлио! (Вет., 292). – Ама Живан с малим што не уби Станојицу! – рече Милић командир (Сек., 368).

малтретисати се, -ишем се (према фр. *maltraiter*) несвр. *излагати се неугодностима, непријатностима, малтретирати се*. – Дао сам се малтретисати и његовим латинским речима и реченицама. Шта ћу? Волео сам га, па сам све подносио (Вет., 270).

мангал м (тур. *manгал*) *метална или земљана посуда са ногарима у којој се држи распаљени угаљ или жар за загревање просторија*. – Газда-Јова сеђаше на тезги, с прекршћеним ногама, и држаше руке над мангалом који стајаше покрај тезге (Вуч., 390). Газда-Јова погледа у Вучка, који држаше весић пред собом и не скидаше очију с мангала (И., 391).

мандолината ж (према итал. *mandoline*) муз. *композиција која се свира на мандолини или пева уз њену пратњу*. – Само их погледаш, а пред тобом изничу као из земље шаркије, јатагани, бесни коњици што носе у друге крајеве лепе девојке на крилу јунакову, мандолинате (Вер., 194).

маневра ж (фр. *manoeuvre*) *покрет, гест којим се нешто показује, даје на знање некоме***. – Јоца, познатом маневром, запевши нокат од палца за секутић и одапевши, даде ми знати: „Хич!“ (Вет., 274).

манов м покр. погрд. *луд, неуравнотежен, махнит човек, лудак*. – Женско друштво пријатно Њена мајка, брат јој поручик манов (Шв., 3).

мањ речца у прил. *служби за ограничавање, изузимање: само, изузев, осим*. – Чекај док му падне слеме на теме!... Он је сад још дете! – Мањ по томе што још игра крајцара? Дете! (ОЗС, 316).

маркован, -а, -о (према фр. *marquer*) заст. *нераспр. који се истиче неком особином, изразит, карактеристичан, упечатљив, маркантан*. – Лице му је било детињско, недовољно марковано (УТС, 469).

масарош м *онај који је наследио имовину, наследник*. – Хоћу мира, хоћу слободе, да је трошим без рачуна и без уживања, као масарош који данас да на карту пола имања (Шв., 63).

махрама ж (тур. *maḡrama*) а. *марама*. – Госпођа скиде махраму, којом се беше огрнула, и даде је детету (Вер., 203). Она стегла срце. Ћути као камен, отвара ковчег, па шаком сипа у његову, а он везује у махраму (Пр., 80). Богиња правде беше одрешила махраму и вираше на очи Илине (Сек., 372). б. *марамница, рубац*. – Беше извадила махраму и усекњиваше се (Шв., 37). Наш „Дон Карлос“ ... носи кратке панталоне и огромне ципеле и црвене велике махраре, у које се усекњује и које му из џепа вире (И., 7). Готово између самих њихових ногу провуче се један пандур, улете напред у собу, обрису својом махрамом још једном прашину са стола (Поб., 451).

мацке ж мн. заст. *колица или клупа на коју су се стављала лица осуђена на казну батинама*. – Овај нараштај... мора бити бољи од нас ... који смо гледали како човек човека испружи на мацке и, одбијајући му штапом живо месо с тела, хоће законим путем да начини од њега добра грађанина (Вуч., 383).

мачка ж покр. *рачваста шипка на запрежним колима која служи као кочница*. — Уз малено брдашце пењаху се једна кола с арњевима, и на њима звекеташе мачка и папуча која с катраницом вишаше о срчаници (Вер., 193).

машина ж (фр. *machine*, лат. *machina*) покр. *посуда за кување кафе, мезва*. – Приставише „машину“ за каву, ћереташе, попише; па Јанко оде у своју собу (Вер., 208). Јанко дође до отворених прозора. Задиже мало завесу и виде у предсобљу матер где седи крај машине за каву (Поб., 463). Из велике машине за кафу, која је очигледно пристављена за њих двојицу, она насу две кафе (И., 464).

машице ж мн. *двокрака метална направа, штипаљка, за захватање и разгртање жара*. – Нека, ја ћу! – рече Илинка и дотрча из кухине са жишком у машицама (ОЗС, 337).

међер (тур. *međer*) *речца за појачавање тврдње, исказа: богме, заиста, стварно, збиља*. – Е, где ти њега! Међер си ти неки мудрац! Па, ваљда, не седе свиње у механи? (СНП, 254). Међер, ти си жива! (И., 262).

мензура ж (лат. *mensura*) *фиг. повреда, рана задобијена у двобоју*. – Макс погледа по свима: Одсекао сам моме противнику половину носа ... Хтео сам да вас молим јутрос да нам подвезете мензуру, – рече он

(Шв., 47). А зашто ви не бисте хтели подвезати мензуру? – рече он ново (И., 48).

метловина ж бот. *врста биљке од које се праве метле*. – Остраг се пустила дуга, запарложена башта, пуна метловине, кукуте, лоза, које су полегале по земљи (Поб., 453).

механција м *онај који држи механу, власник крчме, крчмар*. – Он зна пред механом прићи уз бињекташ и ногом давати знаке које су механције већ разумевале (ОЗС, 318). Ја ћу првог кога сретнем молити да ме повезе, а ти после можеш, ако хоћеш, кумовати с механцијама (НС, 342). Нареди вечеру механцији, а кмету све што треба за сутра за секцију (Сек., 371).

мехур м *плик*. – Ја сам јој, пошто је прснуо мехур, мазао [прст] раствором сребрног нитрата (Шв., 14).

милиун м (итал. milione) *милион*. – Наговорио сам му за минут милијун глупости (Вет., 292).

миловати, -лујем несвр. заст. *осећати љубав према особи супротног пола, волети*. – Питам ја тебе: кажи ти мени, милујеш ли ти Аноку? (НБ, 177).

миндерлук м (тур. minderlik) покр. *диван прекривен тањим душеком или простирком, канабе, софа*. – Илија још лежаше, заваљен на миндерлуку (Сек., 370). Стојан је седео на миндерлуку, за један корак одмакнут од ње (СИ, 436). Напослетку их уведе у велику собу, у којој је на дуж целог зида дугачком миндерлуку прострла за обојицу (Поб., 465).

минцаћ м (према нем. Münze) ист. *врста аустроугарског златног новца, минац*. – Читав дукат даде манастиру, баш минцаћ у тас, трак! (НС, 354). Станојица... вели: „Ето, баш сав свет каже да алат не ваља, а ја имам једног коња алата, вреди сто минцаћа“ (Сек., 369).

митити, -им несвр. фиг. *придобити, примамљивати, одбровољавати*. – Срце му поново и уједанпут силно залупа као одуларен коњиц, који се све више заиграва, што га више митиш и руку му пружаш (Вер., 200).

мишлинке ж мн. (исп. нем. Mischling и mischen, мешати) покр. *скупљени отпацци од различитог огревног дрвећа, мешана дрва слабијег квалитета*. – Немој више узимати мишлинке; истина је јевтино, ама изгори као слама! (СИ, 420). Одсад рабација неће увести мишлинака у ову кућу (И.).

младеж ж зб. *млади нараштај, младићи и девојке, омладина, млади*. – Засјели старији људи и поп, па разговарају о овом и о оном, а младеж се игра и весели (ШИ, 127). Младеж поче играти, с почетка плашљиво и затежући се, после све слободније и веселије (СИ, 441). Од самих ових речи грозиће се садашња младеж (Вуч., 383).

младићски, -а, -о некњ. *својствен младости, младима, младићки, младалачки*. – Ко ће све набројати чиме обилује младићска чиста душа, којој искуство није још ни ровашило (Поб., 461).

млатати, -ам несвр. *брзо покретати нешто тамо-амо, размахивати, млатарати*. – Петрија трчи од једне јетрве другој и, сва умазана од суза, шапће нешто, млата рукама и лупа се по прсима (НБ, 185). Недић стаде једном млатати рукама и с таким одушевљењем говорити о пруским официрима, да је сасвим упрскао младу удовицу (Вер., 188). Он хтеде да прискочи чича-Ђорђу, па ... поче млатати рукама и одсудно викати (Вет., 287).

мливо с у изразу: **сатрти у мливо** *потпуно уништити*. – Ко ће све набројати чиме обилује младићска чиста душа којој искуство није још ни ровашило, а камо ли у мливо сатрло ниједно од оних заносних слаткиша живота (Поб., 461).

много прил. у изразу: **за дуго и на много*** *при изражавању добрих жеља: још дуго година*. – Да Бог да, свако добро и радост од ње да дочекаш... да се дичиш и поносиш њоме, како се народ дичи и поноси тобом, а све у здрављу и весељу за дуго и на много! (ШИ, 103).

можданик м покр. *клин, клинац у насупротно избушеним рупама којим се спајају, учвршћују гобеле, напаци на колском точку*. – Ковач ...набавља зелене шаре у вароши, па их све масти, а испод трапа, гдје хвата можданик, подметнуо двије старе коњске плоче (ШИ, 94).

морал м (према лат. *moralis* и *mos, moris*) *поучна поента, поука, наравоученије*. – Прича се увек морала свршити „моралом“, који она, уосталом, не интерпретише и не гура ми га под нос (Вет., 269).

морокошња ж покр. *гвоздени део за учвршћивање краја дрвене осовине у запрежним колима где је углављен точак*. – Онда Вучко, онај исти туњави Вучко, поче да лупа руком о софру, да помиње неку вуну, мед, ћитајку, морокошње (ОЗС, 331). Василије ... одведе свога Јована газда-Јакову, првome трговцу, у кога су се шили: јечерме, гуњићи ... а уз то још продавао и памук, паприка ... цреп с његове циглане, морокошње и цакови (Вуч., 395).

мосур м (тур. *masura*) покр. *цеваста направа за извлачење пића из бурета, каце и сл., натега*. – Арсен ... прво сврати у качару, па мосуром добро потеже из једне двојке (НБ, 167). Велинка упаде с лучем у руци, да тражи нешто у качари. Трже се, кад угледа Арсена на пању, крај бурета, с мосуром у руци (И., 168). Он махну мосуром више главе (И.).

мрштина ж *набор, бразда на кожи лица, бора*. – Јанко... уживаше у својој „мирноћи“, а мирноћом он зваше глумачко навлачење осмејка или мрштина на своје лице (Вер., 225).

мужански, -а, -о заст. *који се односи на одраслог, зрелог мушкарца, зрео, мушки*. – То је доста ... да га у часовима слатких нада прати слутња да ће с њоме кад-тад наставити своју детињску љубав у мужанском облику (Вер., 198).

мужанство с *године, узраст, доба потпуне зрелости мушкарца*. – Јанко ... беше већ загазио у доба мужанства, не сркнувши из чаше љубави (Вер., 191).

мумаказе ж мн. (тур. *mut makası*) *маказе за подсецање фитиља на свећама*. – Покрај тога стоји поређано: једна крушка од сапуна, две праве дуње ... један свећњак са жутим мумаказама (БВ, 410).

мутавција м (тур. *mutafçı*) *занатлија који израђује покровце, покриваче, прекриваче од кострети, козје длаке*. – Он и не мишљаше покушати да уведе свога сина у те велике науке, тим пре, што, по мишљењу ондашњих простих и данашњих образованих људи за писменост и науку

рођени су само Швабе и Французи, и једва што покоји наш варошанин... дотера до доброга мутавције (Вуч., 394).

мутљати се, -ам се несвр. *врзмати се, мотати се, тумарати*. – Дан пред полазак мутљају се жене из цијелога села по поповој кући (ШИ, 118).

муха ж мува. – Уђоше у механу с масним дугачким столовима, чађавим зидовима и од муха упљуваним сахатом (СНП, 253). Колико је се младих људи убило због тога! Хај, хај! Као мухе! (Вер., 222).

Изр. **ћутати да се чује како муха вечера*** *сасвим ћутати* (када влада тајац, потпуна, мукла тишина). – Она је држала свезу између нас, јер овако седнемо сви за сто, ћутимо, да се чује како муха вечера (Шв., 7).

Н

набрзо прил. *после краћег времена, убрзо*. – Он се брзо повуче за један стуб од гостионице, одакле набрзо умаче (Вер., 185). Вертер, да би разагнао своје јаде, прими се некаке службе и оде одатле; али набрзо се врати (И., 223).

наваличан*, -чна, -чно покр. *нападан*. – Али баш то навалично чување да јој се не приближи... баш то затезаше све горе и горе његов положај (Вер., 204).

навезати се, -ежем се свр. *спојити се једно с другим, надовезати се*. – На ту руку навеза се једна бела рукавица и једна дама за њом (Шв., 27). Господин ... пружи своју руку с црном рукавицом ... и на ту рукавицу навеза се друга из кола, жута и малена (Вер., 194).

навијати, -ам несвр. **І. 1.** *стављати у покрет неки механизам, подешавати, програмирати*. – Обојица беху збацили покриваче и као навијени седели на креветима (Поб., 467). **2.** експр. *наводити, усмеравати говор, одабирати речи при исказивању мишљења, осећања*. – Он је само навијао свој језик на срџбу и љутњу, али из грла је излазило признање кривице (Поб., 467).

ІІ. ~ се нагињати се, накретати се; поводити се у ходу. – [Тривун] испусти узде и поче да се навија (НС, 345). Ђеда, све навијајући се, уђе у своју собу (НБ, 185). Мати пође ковчегу, а ноге јој клецају, све се навија (Пр., 80).

наводнити се, -им се свр. *овлажити се, оквасити се сузама (о очима)*. – Очи му се наводнише (УДЧХ, 162). Вучко пребледе као крпа, а очи му се наводнише (ОЗС, 335).

навући се, -учем се свр. покр. *обући се, оденути се*. – Јанко скочи. Дркћући и хитајући, као да кућа гори, навуче се и – изиђе на улицу (Поб., 461). Мајка се лако навуче (И.).

наградити, -им свр. *наместити, поставити, припремити нешто да ради*. – Баба-Вујка лети увек награди да тка у шупици где пере кошуље (БВ, 409).

надигнути, -нем свр. *помакнути нагоре, подигнути, издигнути*. – И месец као да је надигао оне његове обрве (НБ., 182).

надробити, -им свр. разг. *напричати, избрбљати пуно глупости, бесмислица*. – Томе је свему крив Јоца, који нас је... узео на око, па после и теби којешта надробио (Шв., 6).

наизвесно прил. *сигурно, засигурно; обавезно*. – Много ми је, чини ми се, лакше гледати човека за кога знам да ће наизвесно умрети (Вет., 295). Видак ме је звао. Казао сам „добро!“ – „Не“, рече он, „него наизвесно да дођеш!“ (ОЗС, 334).

најалово прил. *без икаквих резултата, без одјека, узалудно*. – Он, опет, са своје стране није ни сањао да његова ријеч најалово прође (ШИ, 93).

најволети, -лим несвр. нар. у *суперлативном значењу: највише волети*. – Тога Проку је најволео од свију момака (Пр., 71).

накиселити, -им свр. фиг. (са допуном „лице“) *мрштећи се изразити несвиђање, гађење, одвратност***. – Пио је врло мало, и то само вино. Ракију, и кад огледа за куповину, испљује, па накисели лице (Пр., 73).

накитити се, -им се свр. разг. *потити доста алкохола, напити се, опити се*. – Ала смо се после накитили, да нико од нас није видео кад се Видак наслонио на ону руку врх које је сломљена кост (ОЗС, 331).

наклопити се, -им се свр. покр. *својски се прихватити, прионутти, навалити (на рад или на храну)*. – Јанко само мало повечера, па се наклопи читати (Вер., 223). Ми се одмах наклописмо на рибу (ОЗС, 331).

накнадити, -им свр. вар. *надоместити, надокнадити*. – После сам скухао чаја и радио до три сахата по поноћи, да бих накнадио оно што сам изгубио (Шв., 16).

намакнути = намаћи, -нем свр. а. *навући, натаћи*. – Попу се одсјекоше ноге. Спопаде петрахил, намаче га на врат, па стаде читати (ШИ, 100). б. *ставити (преко кога или чега) тако да покрије, навући, набацити*. – Он нагло леже поново. Намакну јорган на главу и поче јецати (Поб., 459). фиг. Кад сви гости одоше, газда-Јова намаче опет своје озбиљно лице (СИ, 446).

намислити, -им свр. *размисливши донети неку одлуку, одлучити, наумити*. – Било је прошло десет сати, кад он ухвати за кваку и пође, да „учини што је намислио“ (СИ, 426).

нана ж хип. *мати, мајка*; исп. нена. – После се сети ... и свога „дневника“ у коме је стајало: тога и тога дана „послала ме нана, да купим хлеба“ (Вер., 197). Зацело сам знао да ћеш доћи ... А нана? (СНП, 262). Вучко тури руку на чело и оштро погледа матери у очи: – Је ли, нано, јесу л` мене тукли? (Вуч., 388).

наокришке прил. *наоколо, обилазећи, заобилазећи; постранце*. – Господин човјек извади готову цигару, па тури у уста и наокришке, а све гледајући кмета, приђе столу (ШИ, 129). Онда погледа Тиму, па опет спусти очи и приђе му наокришке (УДЧХ, 162). Ћутећи прођоше поред Аноке, а све наокришке, бојећи се да је се које не дотакне (НБ, 179).

напети, -пнем свр. *дати нечему испунчен облик, избочити*. – Погдешто би поједини вијор силно цимнуо прозором, или би напео стару потклубучену тапету на зиду, па би одмах одлетео даље (Вет., 299).

напит, -а, -о *тијан, припит*. – [Макс] дошао на ручак. Сав се улепио фластерима. Покрај тога био је напиток (Шв., 45).

напитати, -ам свр. *упитати, запитати*. – А шта ћемо што ниједан не знамо пута? – рекох ја. – Све џадам – рече он ... А већ сресћемо кога, па опет напитати (НС, 345). Стигосмо једну гомилицу од једно дванаестину људи ... Ја се обрадовах, да бар напитамо пут (И., 349).

напитост ж стање онога који је напиток, пијан, пијанство. – Његова напитост беше ми добро дошла (НС, 345).

наплатак, -тка м један од делова дрвеног кружног оквира точка у који се усађују наоци, гобелја. – Звркте кола и пуцају осовине, а одлијећу наплаци и коњске плоче (ШИ, 142).

напливати, -ам свр. заћи у воду пливајући, запливати. – А на Сави, опет, једном везао две тикве око себе, па тако напливао (Вуч., 379).

наполеондор м (фр. Napoléon d'or) француски златни новац од 20 франака, кован за време Наполеона I и Наполеона III. – Он поручи бифтек, метну после наполеондор на сто, и паре које му момак врати тури у шпаг (УТС, 473).

напошљетку прил. дијал. ијек. на крају, најзад, напоследку. – Кад напошљетку сав поцрвење, па поче да дршће, каже: „Шта је то, браћо, јесте ли ви хришћани?“ (ШИ, 97).

наредити, -им свр. заст. и покр. **I. 1.** затражити, наложити да се донесе, послужи нешто што се плаћа, наручити. – Онда [Илија] изиђе у папучама на доклат! Нареди вечеру механцији, а кмету све што треба за сутра (Сек., 371). **2.** поређати, сложити, разместити у ред. – Он се диже. Пође босоног по хладном патосу и нареди неколико књига, које су, испретуране, лежале на писаћем столу (СИ, 424). **3.** учинити да нешто буде према неком циљу, удесити, урадити, спровести. – Ако он [газда-Јова] пристане да да ћер за Стојана, онда ће њих две, Вујка и Аница, друго што треба наредити (СИ, 435). Ја ћу вечерас говорити баби, а бабо ће баби, а баба ће већ с ђедом наредити ствар како треба (НБ, 169).

II. ~ се споразумети се, договорити се, нагодити се. – То је ваша ствар!... Како се вас двоје наредите (ОЗС, 312).

насвагда прил. за сва времена, трајно, заувек. – Јанко је још нашао растројства... у новим школским књигама, које ... враћају фантазију младога човека чак у први разред основне школе, где је ... све, чудесно и сасвим неразумљиво, притискивало први пут али насвагда ухапшену душу младога створа (Поб., 454). И онај грдни камен паде са срца и откотрља се у мрак. Откотрља се „насвагда“, како се обојици учини (И., 462).

насести, -еднем свр. *притиснути нешто свом тежином, навалити се на нешто*. – фиг. Па шта је то, врага, што ми је тако страшно насело на груди? (Вет., 272).

наскоро прил. *после краћега времена, ускоро, убрзо*. – Наскоро стигосмо једну гомилицу од једно дванаестину људи (НС, 349).

наслађавати се, -ађавам се несвр. *уживати у чему, наслађивати се*. – Хтео сам после да устанем из кревета ... и да се наслађавам својом непоколебљивом одлуком (Шв., 44).

натенахни прил. (према тур. *tenhanlik*, самоћа, доколица) покр. *без журбе, полако, полагаано, натенане*. – А кад већ једанпут дођох, онда сам – као оно гурман што неће одмах да захита лажицом, него најпре натенахни соли и бибери – и ја дражио своју глад за одмором (УДЧХ, 151).

натресати се, -ам се несвр. *грдити некога, издирати се, истресати се*. – Чујем да ти ове жене (он брадом показа пут кухиње)... да ти се ове жене натресају и пакосте! (НБ, 178).

натура ж (лат. *natura*) а. *карактер, нарав, особине неког лица, особе*. – Међу путницима беше браће Руса, са оном, како они веле, „широком натуром“ (СНП, 265). б. *личност, човек, особа*. – Можда су сви моји разлози ништавни, и ја сам натура за презрење (Шв., 66).

наћи се, нађем се свр. 1. *прилагодити се ситуацији, снаћи се*. – Често сам седео с Вучком у дућану, где је он сада био сам с момцима, према којима се био тако променио, да су се они чудили и нису умели да се нађу (ОЗС, 329). Главно му [Катанићу] беше да Младен види Јанка и да се зна наћи (Вер., 229). 2. *родити се (о детету)*. – Лош није поштено ни свануло, а већ све село зна да се у попа нашло женско дијете (ШИ, 100).

наузнак прил. *на леђа; постранце*. – Поп се занесе, и а да падне наузнак, а сељаци га прихватише (ШИ, 141).

нафора ж (грч. *απαφορα*) рлг. *освештани хлеб који се у комадићима, коцкицама дели верницима после литургије у православној цркви*. – Прве недјеље послје је тога, истом поп подијели нафору, а једне каруце

rrrrr!, па стадоше пред цркву (ШИ, 113). У шољицама позабадана вајка-дашња ускршња јаја, у једној парченце нафоре, а у једној две игле (БВ, 410). Кад је Стојан ушао код баба-Вујке, застаде је како оставља парче нафоре под икону (СИ, 431).

начелник м адм. ист. *руководилац, старешина одређене административно-територијалне јединице.* – Узе га под руку Драгомир казначеј. Начини најпре увод, теориски осветли значај кућевног живота ... и одмах му предложи Цану, ћерку окружног начелника (Поб., 456). Поново га је љубила, поново честитала и желела да буде „председатељ, и начелник, и попечитељ“ (СИ, 433). Мислио сам на ... нашу земљу ... моја мати просто обучена ... па деца, па моји будући болесници ... па господин начелник, коме се на велике празнике мора правити визита (Шв., 34).

начелников, -ва, -во *који припада начелнику.* – После је причао о сребрњацима начелниковим (Вет., 300). Општински је лекар баш тога дана седео цело пре подне код начелникове жене (Вуч., 385).

начелниковица ж *начелникова жена.* – [Јанко је био] час весео до раскалашности, час тужан и суморан као да сав свет гори, а све с каке ситнице: н. пр., што је начелниковица послала пандура, да истера просјака из авлије (Вер., 192).

начелништво с адм. *зграда у којој се налазе управни органи неке територије.* – Хитро с кочијашем [настојник манастира] извуче дете из снега, метне га на кола ... и тако дође с њиме у варош пред начелништво (Вуч., 386). Кад је изишао из начелништва, он пође полако кући (И., 383). Одведоше Вучка у апс! У прави апс! Где су прави апсеници! – У начелништво!(ОЗС, 307).

начинити, -им свр. **І. 1. а.** *направити, сачинити, израдити.* – Ја извадих духанкесу и рекох јој српски: – Начини ми цигару! (Шв., 55). Ти који си васкрснуо Лазара и који чак од воде начиниш вино! Ти! Ти ми одреши језик! (Вет., 285). И реци му, ономе апотекару, реци му да добро начини, да не жали јеспапа! (ОЗС, 328). **б.** *заст. припремити, спремити, зготовити јело.* – Нећу, брате, на бећарску част, па да знам да умеш начинити и аласку чорбу (ОЗС, 330). **в.** *заст. направити, скројити, сашити одећу.* – Народ одлучи да попу за тај дан начини нове хаљине (ШИ, 111). **2. а.** *неким поступком изазвати, проузроковати, направити, про-*

извести нешто. – Да се бије с њиме као кака пропалица у парку, те да начини још већи скандал (Вер., 216). **б. оставити, произвести (утисак, ефекат).** – Данашњи мој састанак у болници начинио је на ме силан утисак! (Вер., 289). Вучко ... погледа у таван, па се опет лупи шаком по грудима, али у овај мах кокетно и као глумац коме је стало да начини ефект (ОЗС, 325). **3. а. написати, срочити, саставити, писмено изложити; сачинити.** – Ја нехотично начиних некакав увод (Шв., 6). Томе је свему крив Јоца, који нас је, кад нам је био у гостима, узео на око, па после и теби којешта надробило, из чега си ти начинио читаву оптужбу (И.). **б. нацртати неки знак.** – Онда [баба-Вујка] замочи руку у чабрицу и начини крави крст на боку и при том нешто неразумљиво каже (БВ, 414). Кад вечера, изиђе из гостонице; на свом плану начини још један крст и оде кући (УТС, 473). **в. изрећи, казати, испричати; исконструисати, смислити нешто на основу нетачних, умишљених чињеница.** – После кратког разговора начини ми она комплимент како добро говорим немачки (Шв., 32). Ја јој начиних неколико обичних комплимената (И., 35). Драгомир ... начини најпре увод, теориски осветли значај кућевног живота, гесте женидбе, и одмах му предложи Цану, ћерку окружног начелника (Поб., 456). Од једне ситнице из његова детињства почесто натезаше да начини ... идилску љубав (Вер., 191). **г. извести, утврдити као закључак.** – Не знам којим си путем начинио онакав закључак у твоме последњем писму: „Ви се обадвоје узајамно волите“ (Шв., 16). **4. извршити, извести, учинити нешто; формирати, успоставити.** – Поклоним се на све стране, као акробати, кад начине *salto mortale* (Шв., 50). Опет се професори обраћају на ме, кад треба начинити каку потезу дијагнозу (И., 42). **5. склонити се некоме да прође, омогућити некоме пролаз.** – Кад дође близу мени, он се исправи. Сврну десно у трње, да мени начини пута (НС, 346). **б. учинити да се неко промени, постане друкчији.** – Човек човека испружи на мацке и, одбијајући му штапом живо месо с тела, хоће законим путем да начини од њега добра грађанина (Вуч., 383). **7. дати лицу какав израз, показати, испољити лицем осећања, однос према некоме.** – Она начини некако детињски важно лице и погледа ме протестујући: шта се дирате? (Шв., 17).

II. ~ се 1. направити се друкчијим, приказати се у стању различитом од стварног; направити се заокупљен, заузет нечим. – И онда се стаде брзо облачити, хотећи се самоме себи начинити равнодушан (Вер., 200). Катанић се начини равнодушан (И., 231). Он се начини тако неспретно љубазан и нежан, да се Аноци поче коса дизати на глзви (НБ, 179). Ипак он хтеде се начинити равнодушним, као да он и не мотри на тако обичну ствар (Шв., 46). **2. настати, направити се, створити се.**

– Дотрчаше и суседи, начини се врева и галама (УДЧХ, 160). **3. промени-ти се, задобити други изглед, претворити се у нешто.** – У тај пар ције-ла школа с ужасном праском груну о земљу и све се начини као велико огњиште (ШИ, 144).

нашто прил. **1. зашто, чему, због чега, ради чега, у коју сврху.** – Ја нећу бити с њом срећан ... Нашто натезати, нашто глодати своје рођено срце? (Шв., 64). „Нашто више?“, мишљаше он. „Комедија је већ одигра-на“ (Вер., 246). Нашто сва та комендија? Нашто претварање, нашто лага-ње себе сама? (Вет., 290). **2. за коју сврху, за шта.** – Он потрча и бабама и лекарима, и не жаљаше ништа, говорећи: „Нашто ми, брате, и руке, кад очију немам?“ (Вет., 280).

некоординован*, -а, -о који је без потребне координације, неускла-ђен, неповезан. – Разумем! – рече Васиљевић и с једним врло некоорди-нованим „левокругом“ уђе на врата која су му показана (Вер., 212).

нена ж (исп. тур. *nine* и *Nene*, мати, бака) покр. хип. в. *nana*. – Чух како Тима рече Живковој мајци „нено!“ (УДЧХ, 163).

необлигатан, -тна, -тно који није обавезан, који може изостати, необавезан. – После свију облигатних и необлигатних питања, рекох му да ме води да је видим (ОЗС, 313).

неправо прил. као одредба субјективног рђавог расположења, ка-јања, жаљења, љутње, увређености, незадовољства, криво. – С једне стране било ми је неправо што сам оправдио оно писмо ... с друге, опет, чинило ми се све: добро ће бити (Шв., 61). За Бога, г. Илија, што им не објасните ствар опште потребе и државног живота? Видите, њима је не-право (Сек., 363). Ти, синко... с тобом, чујем... теби је сасвим неправо у мојој кући и код мог народа!(НБ, 178).

непрорачуњен, -а, -о покр. који је учињен без довољно размишља-ња, непромишљен, брзоплет, неразборит⁴⁴. – Па зар само ја да улетим у тај страшни обруч непрорачуњене женидбе? (Шв., 64).

⁴⁴ У РСАНУ овај пример је наведен, а одредница „непрорачуњен“ упућена је на значења под непрорачунат, где нема одговарајуће дефинисаног значења за наведени пример.

неупутно прил. *неправилно, погрешно, како не треба*. – Да признам да је власт неупутно радила? Ја власт, па да признам да сам сâм лудо и бенасто радио! (Сек., 371). Или зар да кажем да су они пре мене радили неупутно? (И.). А ко ми јамчи да онај који дође после мене неће казати да сам и ја радио неупутно? (И.).

неутешљив, -а, -о који испољава стање неутешности, безнађе, очај, тугу, неутешан. – Мајка ... седи, распустила косе, турила главу међ`руке и плаче оним очајним, неутешљивим плачем, који је тако бескрајан као паћенички живот (Вуч., 383).

нехатно прил. *безбрижно, опуштено, нехајно*. – Он натерује фес на уво и седи у седлу лако и нехатно, као дете у љуљашци (ОЗС, 318).

нечастив, -а, -о (одр., у им. служби) м рлг. *ђаво, сатана*. – Нечастиви ме и опет боцну: – Зар поклон од мене нећете да примите? (Шв., 24).

нимбус м (лат. *nimbus*) фиг. *углед, уважавање које услед знања ужива нека личност*. – А учитељ поред ње изгуби и оно мало научног нимбуса, јер Мара сврши све научне послове као и он (ШИ, 111).

ниуколико прил. *ни најмање, нимало, уопште*. – А кад бисте истину казали, она не би била ни у колико ласкава за ме (Шв., 30). Купио сам још пре годину дана једну качкету, она је тако умашћена да ни у колико не заостаје од јаке с капута (И., 67). Ово, пак, није се морало ниуколико доводити у свезу са синоћном афером (Вер., 214).

нихати, -ам и нишем несвр. **І.** *повијати, лелујати, њихати*. – Промичу девојачка лица и повијају се час тамо, час амо, као лаки цветови које по далекој ливади ниха летњи поветарац (СИ, 441).

II. ~ се **а.** *покретати се тамо-амо, клатити се, љуљати се, њихати се*. – Он узне моју руку обема својима, изврте главу настрану и, са стране гледајући преко моје главе, поче се нихати (Вет., 284). **б.** *таласати се, гибати се*. – Вучко истрча пред врата и угледа дугачку лесу војника, која се као силан жив талас нихаше напред (Вуч., 407).

ноје м зоол. заст. у изразу: *пиљити у некога као ~ у јаје од.осити се према некоме врло пажљиво*. – А она, сирота, добра, брате, као светац, па пиљи у њега као ноје у јаје (Пр., 72).

нотица ж *кратко саопштење у новинама о неком догађају, обавест.* – Не знам да л` се који сећате једне нотице у *Видов-дану* од 18..., баш онда, кад је била јака зима (Вуч., 377). Он је, дакле, тај што је послао у *Видов-дан* ону нотицу (И., 387).

ноћиште с у изразу: **пасти на** ~ *доћи, стићи на конак, преноћиште, заноћити, преноћити.* – Одлазак је ту, све је већ спремно. И запрегнута кола већ их не знам где чекају, и не знам где ће још вечерас на конак, па ће сутра рано да грабе даље, да не знам где опет падну на ноћиште (Вет., 299).

нурија ж (грч. епогіа) покр. *административна јединица православне цркве, територија коју опслужује, обилази, освештава један свештеник, парохија.* – Онда поче владика једног по једног питати: како се зове, одакле је, кака му је нурија (ШИ, 112).

нуто (понекад с партикулом –де) узв. покр. *за изражавање благог изненађења при указивању на некога или нешто: види, гле, ево.* – Велинка вели: опио се, па псовао и претио да хоће да убије Вилипа Маричића; јер он, знаш... обилази тамо. – Нуто-де! (НБ, 172). Нуто-де! – рече он и плесну се рукама. – Ојој, ама јеси л` ти, Јевреме, за Бога? (НС, 350). Нуто, како се повранцузио! (И., 351). Нутоде! – рече Видак. – А ти ово што си везла, и заборавила! (ОЗС, 337).

Њ

његов, -а, -о у изразу: **на његову** *онако како он хоће, жели, по његовој вољи, по његовом.* – Нарави је био [отац] чудновате ... осорљив и увек хоће да буде на његову, тј. нико се није ни усуђивао доказивати што противно њему (Пр., 70).

њен, -а, -о у изразу: **на њену** *како она хоће, жели, по њеној вољи, жељи, по њеном.* – Она зна све најбоље! Увек мора бити на њену! (НБ, 172).

О

обеселити, -им свр. покр. *І. орасположити, развеселити, одобровољити некога.* – Ватра га пријатно загреје и црвена светлост као обесели (СИ, 425).

II. ~ се обрадовати се, развеселити се, орасположити се. – Али се ниједна не обесели томе гласу (НБ, 169). Дођосмо. Мама се обесели и устумара (Вет., 294).

обзирати се, -рем се несвр. покр. *а. гледати око себе или иза себе окрећући се, осврћући се.* – Он пада у онај потребни занос из кога се свршетком песме буди и стидљиво се обзира и пита: „Где сам ја то био?“ (СИ, 445). Павле се сваки час обзираше, погледајући час по у кола (ОЗС, 322). **б. окретати се, освртати се с интересовањем за неким.** – Сећам се само да сам се, неко време после тога, обзирао за Вучком (ОЗС, 336).

обикнути = обићи, -нем свр. *привикнути, навићи се на некога, зближити се са неким.* – И госпођа и дете беху већ сасвим обикли на друштво с Јанком (Вер., 208).

облагорођавати, -ам несвр. *чинити неког племенитим, хуманим, благородним, оплемењивати.* – А ја, дарнут његовим очинским речима ... по стоти пут са затвореним очима понављам: „Васпитање облагорођава ит.д.“ (НС, 353).

облигатан, -тна, -тно (лат. obligatus) *а. који се редовно практикује, обавезан, неизоставан.* – После свију облигатних и необлигатних питања, рекох му да ме води да је видим (ОЗС, 313). **б. усиљен, извештачен, намештен.** – Јанко развуче лице на оно облигатно смешешење, скиде неспретно капу и пружи руку (Вер., 201).

облигатно прил. *неизоставно, неминовно, обавезно по обичају, традицији*. – На вратима која воде у авлију, стоји написано облигатно „срећна нова година“ (СНП, 253).

облигација ж (лат. obligatio) правн. *писмена потврда, исправа о зајму, дугу*. – Не седимо на друму, да дочекујемо богате путнике, враћамо што узајмимо на облигацију – поштени смо! (Шв., 63).

обнесвестити се, -им се свр. покр. и заст. *изгубити свест, онесвестити се*. – Моја мати клону крај ковчега и обнесвести се (Пр., 81). Вучка извадише [из баре] обнесвешћена, чакљама (Вуч., 379).

обоји, -је, -ја мн. *бројни придев уз именицу која означава део екстремитета који је у пару, а значи: оба*. – А дорат сав као насапуњен ... полетео би час на једну, час на другу страну, час напред и упропнице – како би га кад Видак дарнуо једним или другим или обојим листовима (ОЗС, 319).

обости, ободем свр. покр. *кренути, поћи, упутити се*. – Вучко сав поцрвене, покупи боље ноге, па ободу, па правце за Симом (Вуч., 379).

обоци м мн. *минђуше, наушнице*. – Како ветар попухује, тако се с бразда, као неке беле авети, крећу големи праменови магле ... па после се, у ситним беличастим кристалићима, као обоци, вешају теби о браду и бркове (НБ, 165).

обрвати, -ам свр. **а.** *учинити слабим, изнурити, савладати, ослабити*. – Дуго се опирао срцу, не хотећи „срдити Бога“, али старост га је обрвала (ШИ, 104). **б.** *потпуно обузети и надвладати, обухватити, обузети*. – Или, ваљда, треба га извинити, што га је љубав обрвала? (Вер., 242).

обредити се, -им се свр. *редом се послужити пићем*. – Сви се обредише ракијом, па онда нешто прошапуташе међу собом (ШИ, 103).

обредословије с сткњ. *наука о верским обредима и богослужењима (посебно литургији) у православној цркви, литургика*. – А знаш ли правило службе како ваља и „обредословије“? (ШИ, 113).

обрести се, обрете се свр. **1.** *доспети на неко место, наћи се негде*. – Пролетеше године, те се они чисто зачудише, кад се опет, по „свр-

шеним наукама“, обретоше у Београду (Поб., 455). **2. окренути се, обазрети се, осврнути се.** – Госпођа разумеде овај Јанков говор. И сама се брзо обрете, и као да се обрадова овоме тону (Вер., 205).

обрнути, -нем свр. *претворити, променити у нешто друго, преобразити.* – Његову оцу, опет, не беше познато да је ум човечји „упрегао пару у кола“, „обрнуо Јупитера у писмоношу“, измислио „деловодни протокол“ (Вуч., 394).

обудовети, -вим свр. *изгубити мужа, постати удовица.* – Обудовљена сестра му спавала је у маленој кућици ближе вратница (Теш., 357). Имала је она сина ... кад баба-Вујка обудови, он постане несрећник (БВ, 416).

оволишни, -а, -о зам. у дем. значењу: *оволики, оволико мали (при указивању на изузетно мале димензије нечега).* – Пре је [Тима] имао неких хартија намолованих, све оволишне као длан (УДЧХ, 156).

оволишно прил. у изразу: **ни** ~ *баш ништа, нимало.* – Кад јој погледах у очи, видех нешто огромно велико, али не разумем ни оволишно! (Вет., 302).

огледати, -ам несвр. **І. 1.** *посматрати, гледати.* – Хтеде још да мисли, да се отима, да огледа њену сјајну слику, али неко споља као да затвори трепавице (СИ, 423). **2.** *настојати, покушавати, трудити се.* – Мене је ипак била понела, целога понела та мисао. Ја сам огледао да је се отарасим (Вет., 291). Дуго није заспао, мислећи о ... о Ђедовом ћутању. Огледао је од сваке стране да га протумачи (Сек., 373). **3. а.** *испробавати, пробати, окушати (неку могућност); искушавати, проверавати, откривати нечија осећања.* – Шта велиш ти, оче, и ви, браћо? – Па да огледамо, а? – рече кум-Нинко (ШИ, 108). Ово је згодна прилика да огледам њено „срце“, помислим се (Шв., 14). **б.** *утврђивати својства нечега, испробавати, пробати нешто.* – Ракију, и кад огледа за куповину, испљује, па накісели лице (Пр., 73). **в.** *проверавати, прегледати (да ли је нешто урађено).* – Газда-Јова ... огледа руком је ли чекмеце закључано, махну руком и слеже раменима (Вуч., 405).

II. ~ се одражавати се, осликавати се, видети се (о психичком стању, намерама). – Оно лукавство, које му се од неколико дана тако јасно огледаше на лицу, разиђе се (Вуч., 389).

одадрети, -ем свр. *јачо, снажно ударити, млатнути, ошинути*. – Ту он још љуће одадре дешњака. Волови уједанпут потрчаше (ШИ, 133).

одалачити, -им свр. покр. *в. одвалити*; исп. истегнути. – Тукао је само шамаром и то само један пут, али, брате, кад одалачи, од часа се пружа (Пр., 70).

оданле прил. покр. *од онога места, оданде*. – Удри ти, брате, право, па оданле кроз буковик, све кроз буковик (НС, 349).

одарити, -рим свр. заст. (некога) *дати као дар, обдарити, даровати, подарити*. – И Бог га је заједно с пошом одарио здрављем (ШИ, 98).

одација м (тур. *odacı*) заст. и покр. *послужитељ у некој установи, задужен да послужује, стара се о просторијама, чистоћи и сл., помоћни радник*. – Одације у министарству Н., као и обично, око седам сати попрскаше све канцеларије водом, почистише их, оставише широм отворене прозоре и врата (Поб., 451).

одбити, -ијем свр. **1.** *одмахнути (руком) у знак неодобравања, негодовања, неслагања*. – Теча-Тодору као да не би баш по вољи ова погодба. Он се намршти и одби руком (ОЗС, 311). **2.** *испустити дим из уста при пушењу*. – Одби дим-два, па преко чибука: – Вала, бато, она се шишарка сасуши! (ОЗС, 337).

одвалити, -им свр. *жестоко ударити, распалити, одаламити, лупити*; исп. истегнути. – Онда сам јој причао о Ваљеву ... о Циганима, како свирају и певају и који за десет пара дају да им одвалиш шамар (Шв., 29).

одвугнути, -нем свр. **1.** *постати влажан, мокар, овлажити се, наквасити се*. – Ама шта су ти одвугле ове жигице? (СНП, 259). **2.** *фиг. постати попустљив, осећајан, разнежити се, одобрвољити се*. – Женско срце одвугну, задркта и расплину се (НБ, 181).

одекламовати, -мујем свр. *изговорити празне, патетичке речи, фразе*. – Кад сам ја свршио, кад сам патетично одекламовао ваљда десети пут: „Ана, промисли се! Не ја, не моја, него твоја срећа, твоје спо-

којство. Реци само, ако мислиш да при свем том наш брак не би имао негда, можда, последица... како да кажем?... Промисли – ја сам ипак на све готов!“ (Шв., 65).

одлагати, -ажем несвр. у изразу: **одлагати ногама премештати тежину тела с ноге на ногу од нестрпљења**. – Гледа узверено и на страну, одлаже ногама, као ја, кад ме друштво чека напољу (Пр., 80). Брже! – каже мајци, а одлаже ногама и рукавом брише зној (И.).

одлакнути, -нем свр. *постати лакше, осетити олакшање, лакнути*. – Попу чисто одлакну: – Нема од тога ништа, оче владико! (ШИ, 117).

одмена ж снаха која свекрву одмењује у пословима око домаћинства, кућним пословима. – И мада је мајка почесто навијала да јој доведем „одмену“, ништа ме није вукло пред олтар (Вет., 267).

одношај м начин опхођења, понашања према некоме, однос. – А нисам себи смео дати рачуна о садашњем свом одношају према њој (Шв., 62).

одрешен, -а, -о *одрешит, отворен, слободан (о разговору)*. – Пођоше главном широком алејом, и разговор поста већ одрешенији (Вер., 202). Неко време, пошто разговор поста одрешенији, Младен се поче сасвим невешто вртети око теме романа (И., 239).

Изр. ~ у говору **одликовати се речитошћу, елоквенцијом**. – У говору је био сасвим одрешен (Вер., 214).

одрешити, -им свр. *одвезати, развезати*. – Богиња правде беше одрешила махраму и вираше на очи Илине (Сек., 372).

Изр. **одрешило му се језик почео је, стао је причати, говорити**. – Капетан хтеде много штошта питати жену, али никако да отпочне; напоследку му се одрешило језик (СНП, 262). **одрешити језик** 1) *почети говорити, прекинути ћутање, проговорити*. – Неће овај мој Турчин да одрешило језик, а све би ишло као подмазано (ОЗС, 333). 2) *(некоме) учинити да неко проговори*. – Ох, Боже, ти који си свемогући ... Ти ми одрешило језик! (Вет., 285).

одрешито прил. *одсечно, одлучно, отрешито*. – Та тај човек који му тако одрешито „реферује“ играо је синоћ с ћерком саветника (Сек., 362).

одуларен, -а, -о покр. фиг. *који је ослобођен улара, односно стега, контроле, разуларен, разуздан*. – Кад би готов и изиђе напоље, срце му поново и уједанпут силно залупа, као одуларен коњиц (Вер., 200). Али кад наступи мрак ... онда се разбукти чист унутарњи живот, срце заигра као одуларен коњ (БВ, 416).

озбиља прил. заст. *а. у стварности, стварно, уистину, збиља*. – Присуство бабино толико ми респекта ули, да се озбиља почех смејати и шалити (Шв., 32). Он озбиља напише, као што се то обично ради, много писама, погори своје хартије, напуни пиштољ, потегне и убије се (Вер., 223). Газда-Јова беше очевидно у забуни. Он озбиља не знађаше шта хоће ова жена (Вуч., 392). **б. на озбиљан начин, са озбиљношћу, озбиљно**. – И само на тој свадби ... само је ту могао видети, поздравити се и проговорити озбиља четири речи: „Сећате ли ме се?“ (Вер., 197).

озбиља речца заст. *за потврђивање тачности неке претпоставке или појачавање уверљивости неке тврдње: заиста, стварно, збиља*. – Е, помислим се, хоћу и ја да устанем, па да идем да седим с њима. Спавати се не може, те не може. И озбиља се дигох (УДЧХ, 155). Провирим кроз пукотину на вратима. – Озбиља, она седи с братом! (И.).

оканик м (према тур. окка) *суд за држање вина, ракије и др., одређене запремине*. — Ево, да ти поклоним дората, ако не попијем на душак оканик (НС, 343).

око с у изразу: **узети на око** *почети надзирати, пазити на нечије понашање*. – Томе је свему крив Јоца, који нас је, кад нам је био у гости-ма, узео на око (Шв., 6).

окоран, -на, -но *којим се кори, прекорева, који садржи осуду, преко-ран, осоран (о изговореној речи)*. – Ја бих пре умрла, него што бих дала да ти неко рекне окорне речи! (НБ, 182).

окупити, -им свр. **а. заокупити, обузети, окупирати**. – Залуд се капетан мучио да сведе очи – сан његов беху окупили Черкези! (СНП, 261). **б. спасти, сколити, салетети (некога)**. – Тога истога дана уве-

че, пред вечеру, дошао Вучко у кухину, окупио Илинку, те му баци на маст парче хлеба (ОЗС, 332). **в.** *навалити, запети, спомести.* – Мој Ђокица окупио, па гура оцу сахат у уста и дерња се из петних жила (Пр., 70).

олуј м заст. песн. *олуја.* – На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа ... па ипак оно те опомиње на омарину иза које се диже олуј (СНП, 251).

олукли (тур. olukli) прид. непром. покр. *који има облик олука, олу-част.* – Глава и ноге су сама кост и жила, сапи су обично средином лако утолегнуте, као што се то звало „олукли“ (ОЗС, 317).

омарина ж *спарно време, оморина, запара, спарина.* – На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа ... па ипак оно те опомиње на омарину иза које се диже олуј (СНП, 251).

омицати се, -ичем се несвр. фиг. (о пићу) *клизећи низ грло изазивати пријатан осећај, годити.* – Ми се одмах наклописмо на рибу и почесмо „пробати“ Павлово вино. Богме се омиче! (ОЗС, 331).

опкоп м вој. *ископан канал за заштиту, заклон и одбрану од дејства непријатељског оружја, ров, шанац.* – Коса и обрве биле су јој плаве, те је зар тим више одскакало оно црnilо, као што кроз земљане опкопе јасније и значајније вири грло топовско (Вер., 283).

оподелдок м (према грч. *орós*, биљни сок) *надимак настао према масти или течности против костобоље, направљеној од сапуна, камфора и амонијака.* – Причаше јој о доктору, кога зову оподелдок (Вер., 203).

опоменути, -нем **І. а.** (некога) *подсетити, асоцирати на нешто.* – Механа је била трошна, опала, гадна, ниска, прљава кућа ... тако да те с необичном упорношћу опомиње на мртвачки ковчег (УДЧХ, 152). На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа ... па ипак оно те опомиње на омарину иза које се диже олуј (СНП, 251). **б.** *помоћи некоме да се сети, обновити нешто у памћењу.* – Само та два знака опомињу те да се и у том простору некада живело смртним животом (БВ, 411).

II. ~ **се обновити нешто у својој свести, присетити се.** – И Бог га убио, ко се тога опомене, а камо ли ко га помене (Поб., 466).

оправљање с гл. им од *оправити* (се). – Сваки је ковач, напр., био дужан разумети све што се гвожђем ради, од обичног чавла и ватраља до ... општинског шмрка, који је ... красно радио све донде, докле се оправљање његово ... не предаде неком ... „шлосеру“ (Вуч., 394).

оправити, -им свр. **1.** нар. *послати, отпремити, упутити*. – Било ми је неправо што сам оправрио оно писмо (Шв., 61). фиг. Отуда је једном донеше полумртву, па је после брзо оправрише за Паном (Вуч., 395). **2.** (у безл. конструкцији са се) *довести у исправно стање, извршити поправку, поправити*. – А где ти је, Митре, сахат? ... Послао сам га у Београд да се оправри (Пр., 74).

опрети се ијек. **опријети се**, -ем се свр. *ослонити се неким делом тела на некога, на нешто, наслонити се*. – Другом руком опре се [Макс] мени у прси (Шв., 49). Он дохвати котао објеручке. Оприје се ногама о врбову грану, а леђима о другу, па га занима и баци (ШИ, 144).

оприштити се, -им се свр. *отећи, натези, надути се као од пришта (о устима)*. – Пиј, ако ћеш, мени се већ уста оприштише (НС, 342). Зар од две ракије да ти се оприште уста? (И., 343).

опток м *циркулација, проток*. – Ваздух, па зеленило, па кретање, па... све то у неку руку убрзава опток материје и реститујише организам (Вет., 287).

опучити, -им свр. **I.** *наставити, продужити неку активност*. – Он, шалећи се, додаде: „Ово вино мене баш угреја“, па опучи даље (Вер., 199).

II. ~ се *склизнути, скотрљати се*; исп. отиснути се. – После му паде на памет како је једанпут ишао преко кречане и таман што је прешао даску, а она се опучи и паде, и страшно га стаде мучити мисао: шта би било да је се даска раније опучила (Вер., 199).

орлаш м ист. *сребрни талир с ликом орла*. – Отвори ковчег и извади један ђердан од некаких старих орлаша (НБ, 186).

осецати се, -ам се несвр. у изразу: **колена јој се осецају обузело ју је велико узбуђење, била је ван себе од узбуђења**. – После јој дође калуђер, блед, блед као сир ... гледа у њу тако благо, тако умиљато, да јој се осецају колена (БВ, 417).

осоколити, -им свр. покр. *показати се, истаћи се неким добрим делом, поступком*. – Зар за владику нов пут? – упитах ја зачуђен ... Нов, Бога ми, – рече Крсман. – Али и он је осоколио. Читав дукат даде манастиру (НС, 345). Владика дође, и наш поп осоколи туна (ШИ, 109).

осорљив, -а, -о *осоран, груб, напрасит, набусит*. – Нарави је био [отац] чудновате ... осорљив и увек хоће да буде на његову (Пр., 70). Чудно је живео с мојом мајком ... увек хладан, осорљив, гори од туђина (И., 72).

осорљиво прил. *осорно, грубо, оштро, набусито*. – Г. Илија се прихвати за бисаге, па мало осорљиво рече пандуру ... А што ти, брајко, не пазиш како то мећеш? (Сек., 364).

остентативно прил. *с намером да се нешто види, примети, разметљиво, приметно, уочљиво*. – Двоје, троје прасади и крмача [су], кад је год ко пио воде из кове, остентативно захтевали – или, ако ћете, ишчекивали – да се остатак из кове сручи на њих, или бар у њихову каљугу (Теш., 358).

остраг прил. *са стражње стране, позади, назад*. – А остраг се пустила дуга, запарложена башта (Поб., 453). Тога дана била се очешљала како ја волим, а то је просто раздељена коса на сред главе, а остраг покупљена у клупче (Шв., 25). Перо Зеленбаћ ... бркове ушилио, косу остраг поделио, а золуфе пустио чак до јагодица (Пр., 79).

острица ж зоол. *врста јестиве шкољке, острига*. – А унутра се осећаше тако поуздан и тако задовољан, као гладан човек који се, место острица, рака и палачинака, докопао јагњеће плећке (Вер., 206). Све то издаваше господина и гејака, човека од кога ишчекујеш да зна аранжовати кадрил и очистити острицу, а опет те нимало не би изненадило кад би он окренуо дами леђа (СНП, 251).

остроглавити, -им свр. *поставити некога у положај с главом или предњим делом тела окренутим надоле*. – Рибари га извадише и остроглавише (Вуч., 379).

оструга ж *мамуза*. – Војин Арнаутовић забодје своје бијелцу оструге у трбух (ШИ, 145). Баш тада прође поред његове собе поручик, ступајући крепко и отресито, тако да му оструге у овој тишини

звонише чисто као прапорци (Вер., 218). Звече оструге и улази катана (БВ, 417).

осушити, -им свр. фиг. *попити све до дна, испити, искапити*. – Видим да су већ тебе стигли они полићи што си их данас осушио (НС, 343).

отиснути се, -нем се свр. *кренути надоле, почети падати, склизнути с више на нижу грану, скотрљати се*. – Понека се кокош отисне с дуда, и лепршајући се, поново се гнезди међу своје друге (НБ, 167).

отлукана ж (тур. *otlukhane*) покр. *врста зграде за смештај сена, сламе, сенара, сеник, сењак*. – Тада са отлукане полетеше каменице (ОЗС, 306). Видећи да им је пресечена одступница, они с отлукане поскакаше доле на ђубре (И.). Ми потрчасмо сложено напред, лупајући каменицама у отлукану (Вуч., 382).

ототањити, -им свр. *почети плакати, заплакати*. – И жена је плакала ... и друга једна постарија жена иза ње ... и најзад и детенце ототањи (СНП, 262).

отпадити се, -им се свр. *прекинути присне везе са укућанима, одвојити се, отуђити се*. – И тако се он сасвим отпади од куће (Пр., 78).

отпечатавати, -ам несвр. рус. *отварати нешто што је запечаћено, скидати печат*. – „Највећа добродетелъ је бити истинољубив“ говорио је наш хроми и стари поштар Марко, отпечатавајући усијаном иглом туђа писма (Вуч., 397).

отпут м прил. покр. *одједном, одједаред, изненада, одмах*. – Али чим се нађе у седлу – отпут други човек! (ОЗС, 317).

отрти се, -рем (отарем) се свр. *скинути се, избрисати се (о боју)*. – У маленој соби дуж два прозорчића има ... један старински орман са фијокама; на њему се местимице отрла боја (БВ, 409).

отурити, -им свр. *наглом кретњом одбацити, одбити нешто, (од)гурнути*. – После три партије опет помеша зрна и отури таблу, али не срдито. Смејала је се (Шв., 13). Ћеда отури испред себе комад хлеба, лажицу и виљушку (НБ, 178). Г. Стојан отури јорган (СИ, 423).

отхукивати, -укујем несвр. уч. *издисати говорећи „ху“* услед бриге, жалости и сл., *хукати*. – Моја мати и сестра седе с рукама у крилу; не куха се ни ручак; пролазе на прстима покрај велике собе и само отхукују (Пр., 85). Пију људи, а жене отхукују и уздишу, а у чаши нестаје ракије (ШИ, 101).

отхукнути, -нем свр. *испустити узвик „ху“* као знак олакшања. – Јанко отхукну, и као да му се нешто свали с душе (Вер., 200). Цело друштво као да раскопча јаке и отхукну (И., 207).

П

пазити се, -им се несвр. уз. повр. *бринути један о другоме, неговати пријатељске односе, живети у пријатељству*. – Само су њих троје живели у кући и пазили су се, здраво су се пазили (БВ, 409). За моје младости, друкчије су се људи пазили – кад су се већ пазили (Поб., 459). Преметнусмо школу, јер се наш учитељ са овим пазио (ШИ, 141).

паљкати, -ам несвр. уч. и дем. *од палити*. – Онда се сетим да имам у новом капуту кутију с жигицама. Нађем је и, паљкајући једну по једну, потражим читаву свећу (Шв., 57).

памуклија ж покр. *кратка, памучна хаљина са рукавима, обично део мушке одеће*. – Василије, напр., одведе свога Јована газда-Јакову, првоме трговцу, у кога су се шили: јечерме, гуњићи, памуклије, фистани (Вуч., 395).

пандишпањ м (итал. pan di Spagna, шпански хлеб) заст. *врста колача од брашна, јаја и шећера, патишпањ*. – И сад би се заплакао кад се сети како је она грцала и јецала, како се крила за дрва и како му је дала на пут парче пандишпања (Вер., 197).

пансионат м (фр. pensionnat) **1.** *интернат при средњој школи, пансион*. – Причао ти је владика да ме је премјестио у један пансионат, гдје се говори само француски (ШИ, 126). **2.** *кућа у којој се могу изнајмити стан и храна***. – Али ти већ познајеш главне особе овога пансионата, а нарочито њу (Шв., 3).

пар м у изразу: *у исти ~* у истом тренутку, у исти мах, истовремено*. – Ја се нагох њојзи. У исти пар сину ми као муња кроз главу: Шва-

бица, сирота, моја мати, Србија (Шв., 25). Скочи с клупице и као да се насмјехну, а у исти пар чу дреку малога дјетета из собе (ШИ, 99). **у овај ~*** у овом тренутку, овог часа, сада. – Али, ево, баш у овај пар учини му се да ни сама лађа неће више доћи (СНП, 260). Али шта је с Ђорђем, који сад у овај пар гледа у таван, кад хоће да вас „прогута погледом“ (Вет., 278). **у тај ~*** у том тренутку, у тај час, тада. – У тај пар чу се опет тандрк кола (ОЗС, 325). У тај пар лупи нешто о земљу (Сек., 364). У тај пар зачу се сабља у предсобљу (Вуч., 405).

пара ж у изразу: **повући пару увући ваздух у плућа, уздахнути**; исп. ваздух (изр.). – Мара још дубље повуче пару (ШИ, 136).

пардон м (фр. pardon) *опроштај, извињење*. – Међу нама стоји контракт да се не срдимо, дакле да и пардон не иштемо (Шв., 20). Дакле, ја изрично не тражим пардона (И.). Она врџаше главом: нема пардон (И., 17).

пасјалук м *зло дело; злоба, злоћа, пакост*. – Пошљедњи вам пут кажем и позивам, да се оставите пасјалука и несрећне работе (ШИ, 97). Ал` пасјалук не попушта: – Шта дремаш, рђо, кад ја заповедам? (НБ, 180).

пастрма ж (тур. pastırma) *сушено и димљено месо*. – Ту је камара сирчева, колача ... живих и пржених пилића, пастрме (ШИ, 118).

патник м *онај који много пати*. – Он поново прочита она места себичне философије, где се без икакве резерве патницима обећава награда „тамо горе“ (Вер., 225).

патос м (грч. pathos) *велико узбуђење, узбуђеност*. — Господине! – рече он први пут откако га знам, с патосом, а јабучице му поли циркум-скриптно руменило и очи засузише (Сек., 372).

патриотство с заст. *патриотизам*. – Све ме је оставило. Идеали и идеје, широке груди и тесне ципеле, патриотство (Шв., 67).

пачалук м (тур. paçalık) *доњи део ногавице код турских чакшира*. – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски ... Чакшире са свиленим гајтаном и бућметом, па широки пачалуци прекрилили до пола ногу у белој чарапи и плитким ципелама (Пр., 69).

певукати, -ам несвр. *певушити, певуцати*. – Он певукаше неку песмицу од не баш сасвим солидног значаја (Вер., 218).

педао, -дла м покр. *мера за дужину једнака размаку између врха палца и врха средњег или малог прста кад се испруже, педаљ*. – Осовине су вириле за читав педао из главчина (НС, 346).

пексијан м (тур. *peksi*) *назив за Турчина у XIX веку у Србији, прљав, неуредан човек, поганац*. – Отпуштен је кући из болнице, да се поправи, па после у име Бога опет! ... И треба ... Треба гонити пексијана! (СНП, 252).

пеленгири м мн. *дебеле, широке гаће од грубог сукна до испод колена, пеленгаће*. – Онда уђох у своје Ваљево ... моје сестре, моја браћа, па деца, па моји будући болесници у пеленгирима, с раздрљеним рутавим прсима (Шв., 34).

пензионovati, -онујем свр. и несвр. (према лат. *pensionner*) заст. *пензионисати*. – На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа, који се кадшто виђа и на пензионованим потпуковницима (СНП, 251).

перваз м (тур. *pervaz*) *поруб, обруб, опшив*. – Напослетку, кад мрак стиже пре лађе и не могадијаше се више видети ни златан перваз на агентовој капи, и њих се двојица, покуњени вратише у механу (СНП, 251).

перечар м *продавац переца*. – То сам данас купио од онога малог перечара (Вер., 240). Перечара? Обешењак, украо ми! (И.).

пескаоница ж заст. *део прибора за писање с песком за сушење мастила*; исп. *пјесковница*; исп. *дивит* (б). – Ја углавим свећу у пескаоницу од дивита и метнем је на мокар сто (Шв., 57).

петачка ж *буре запремине од пет акова, петак, петорка*. – Тога Проку је најволео од свију момака. Знам само једанпут да га је ударио што, точећи ракију, није добро заврнуо славину на петачци (Пр., 71).

петрахиљ м (према грч. *epi* и *trahēlos*) нар. правосл. *дужа извезена трака са отвором за главу, коју носи свештеник при вршењу зерских служби и обреда, епитрахиљ*. – Попу се одсјекосе ноге. Спопаде пе-

трахилъ, намаче га на врат, па стаде читати „молитву од кровотеченија“ (ШИ, 100).

печал ж и м *туга, жалост, јад, чемер*. – И као талас сухо грање, тако њихов звук односи бољу и печал (Пр., 91).

пиксла ж (према нем. *Vüchse*) варв. покр. *посуда у коју карташи при картању стављају новац*. – Момци подигоше на неколико столова чаршаве, па на њих метнуше карте, креде, „пиксле“ и таблице (Вер., 207).

писаљка ж *оловка*; исп. плајваз. – Под једном вињагом угледа професора Недића с неком књигом и црвеном писаљком у руци (Вер., 221). Младен пође замишљено превртати књигу, али му одмах падоше у очи силна места, готово на свакој страни, исподвлачена писаљком (И., 235).

питије ж мн. *пихтије, пиктије*. – Дркће као питије кад изиђе напоље (НБ, 179).

пјесковница ж ијек. *в. пескаоница*. – Кад случајно обрне очи, а на патосу стоји једна велика пјесковница, за мал, вели, што није у њу плуноу (ШИ, 123).

плајваз м (према нем. *Bleiweis*) варв. *оловка*; исп. писаљка. – То сам опазио неки дан, кад је Спалдинг узео од њега бритву, да зареже плајваз (Шв., 7). Наш „Дон Карлос“ ... онда стане ревносно све подвлачити црвеним плајвазом (И., 8). На њему [парчету свиле] златом извезена три почетна слова мојега имена. *м* је било сасвим готово, *Г* до половине, а друго *м* тек плајвазом обележено (И., 53).

плам м *фиг. осећање љубави, заноса, среће*. – Можда су сви моји разлози ништавни, и ја сам натура за презрење, незаслужна онога плама којим сте ме ви обасјали (Шв., 66).

плачеван, -вна, -вно *фиг. који изазива сузе, плач, потресан, немио, страшан*. – Ми се сви пустисмо за њим и убрзо стигосмо на место плачевног призора (ОЗС, 320).

плашња ж *зебња, страх, стрепња*. – Ја сам с неком тугом и плашњом гледао изболела лица и њихове изразе (Вер., 273).

плаштаница ж сткњ. *платно са сликом полагања тела Исуса Христа у гроб, које се износи из олтара на Велики петак.* – Прије свега, браћо, ево у овом су ковчегу оvdје народни новци, а кључ је на трпези, под плаштаницом (ШИ, 109).

плета ж (грч. *plethos*) заст. *стари аустријски сребрни новац, цванцик.* – Ако иштем да купим легрштер, а он извади по читаву плету (Пр., 78). У неко доба ја бацих Циганину плету на бубањ и ухватих Илинку за руку (ОЗС, 338). Сутра-дан зовну га газда-Јова у дућан, замота у једну махраму и даде му седамнаест плета (Вуч., 399).

плетати се, -ећем се несвр. покр. *упетљавати се у нешто, мешати се, петљати се, пачати се.* – Новци су у твојим рукама, па кад ти нестане, а ти кажи! А у мој се посао не плећи! (Пр., 72).

побабити се, -им се свр. *родити дете, породити се.* – Да простиш ти, попо, и ви, браћо, ви сви знате да се моја домаћица прије два мјесеца побабилa (ШИ, 102).

побаучке прил. *бауљајући на рукама и ногама, четвороношке.* – Ја сам само гледао Ђорђа како га она са тетком води колима, како он руком напипава ждрепчаник и како се побачке подлачи под арњеве (Вет., 295).

поблијед, -а, -о ијек. *помало блед, бледуњав.* – Лице му је поблиједо, ал` не мршаво (ШИ, 128).

побратити се, -им се свр. уз. повр. *побратимити се.* – Овај... ако ћеш да се побратимо... и овај... да се пољубимо! (УДЧХ, 162).

поварошанчити се, -им се свр. *примити варошке обичаје и навике.* – Знај ја, ти си се поварошанчила. Волиш ти бијелу каву! (ШИ, 136).

повечерати, -ам свр. *узети мало од вечере, на брзину нешто појести за вечеру**.* – Јанко само мало повечера, па се наклопи читати (Вер., 223).

повијати, -ам свр. *почети јурити, појурити некога.* – Тада се и он врати и прескочи тарабу, извади ножић, па нас повија (ОЗС, 306).

повранцузити се, -им се свр. некњ. *постати Француз, попримити изглед и манире Француза, пофранцузити се*. – Нуто, како се повранцузио! (НС, 351).

погдешто прил. *понекад, покаткад, повремено***. – Због тога ме је нешто копкало да погдешто поведем разговор (Вет., 269). Она виде да он само гледа у књигу, али не преврће листове, да се погдешто загледа у чашу или лампу (Поб., 458). Павле погдешто само дигне главу, погледа Видака, па само јаукне (ОЗС, 321).

поглавито прил. *нарочито, посебно, пре свега*. – Шта би рекли моји, шта пријатељи, шта, напослетку и поглавито, ти сам? (Шв., 5). Аницу поштоваше, јер ... ова кухарица, праља, собарица ит.д. беше уједно и бона и гувернанта, а поглавито стара жена (Вуч., 396). Најзад, и поглавито: мајка беше ту, с њиме! (Поб., 454).

подавити се, -им се свр. *потонути, потопити се*. – Знам!... То је онај што му се лађа подавила, па је после... Пиха! (ОЗС, 315).

подасути, -аспем свр. *насути барутни прах у отвор пиштоља*. – Напуни пиштољ, тури зрно у њега, подасу ваљу, запе га, па тури себи пиштољ у уста (Вуч., 380).

подбогом прил. *при наглашавању: баш, ама баш нигде*. – Никуд под Богом не иду, па и на славу слабо ком да иду (Пр., 78).

подвезати, -ежем фиг. *склопити, закључити (споразум, погодбу)*. – Чинило ми се да сам с њом подвезао некакав контракт пријатељства (Шв., 18).

подворити, -им свр. *побринути о некоме (обично о некоме ко је стар, немоћан)*. – Да Бог да, свако добро и радост од ње да дочекаш: да те утјеши и подвори под твоју старост (ШИ, 103).

подетити се, -им се свр. *почети се понашати као дете, подетићи-ти*. – Е, брате, ти знаш да има у нашем животу тренутака у којима се, хоћеш-нећеш, подетиш (Шв., 41).

подигравати, -ам несвр. *скакутати, поскакивати (при добром расположењу или у колу)*. – Осећао сам неки животан мирис у салону, ми-

рис који, као у декембарско јутро, рези и сече и чини те подиграваш и летиш, куд си пошао (Вет., 298). Хвала ти! – рече он и, као дете подигравајући, истрча из кухине (ОЗС, 330). Столе пао у севдах, води коло, грациозно корача, подиграва (СИ, 441).

ПОДМИГЉИВ, -а, -о који се подсмева, који исмева некога, подсмешљив, циничан**. – Јанко отпљуну кад угледа од вина нагрђено лице ових људи, а нарочито кад му се поглед сукоби с подмигљивим и безобразним очима поручиковим (Вер., 210).

ПОДУПИРАЧА ж мотка којом се нешто подупире, подупирач. – Хоћу ти, Петрија, што ти је брат на робији, да узмеш подупирачу, па да растераш кокошке (НБ, 180).

ПОДУШЈЕ с обред послуживања у знак сећања на покојника приликом обележавања датума његове смрти, даћа. – Кажу да је Јован хтео да баци сину у гроб оба јајета од кантара и да му да за подушје мед помешан с брашном (Вуч., 395).

ПОДУШИВАТИ, -ујем несвр. уч. *стишавати, пригушивати*** – Он ... истури лако груди напред и настави, све више подушујући глас, који као добар коњиц прећаше да га понесе под облак (СИ, 444).

ПОДУШИТИ, -им свр. фиг. *стишати, пригушити*** – Тада зажмури још јаче, затури главу, подуши глас и испружи руку (СИ, 444).

ПОЖАРНИЧКИ, -а, -о *ватрогасни*. – На улици затутњише пожарничка кола (Шв., 23).

ПОЗДРАВИТИ, -им свр. *поручити, јавити нешто преко неког; позвати*. – А кмета поздрави нек закаже селу да пази на те свиње (ШИ, 95). Хајдете, – вели, – поздравио вас господин владика да идете на ручак (И., 113).

ПОЗНАНИЈЕ с сткњ. заст. *сазнање, обавештеност о нечему*. – Јуден-фрајнд је имао чак толико познанија о свету, да је знао да смо ми Словени, да не једемо људско месо (УТС, 471).

ПОЗНАТ, -а, -о (у именичкој служби) *познаник, знанац*. – Нисам познат са господином... оним... (Вер., 201).

познати, -ам свр. **I. учинити познанство с неким, упознати некога; спознати нечију личност, особине, карактер.** – У тој се књизи прича како је неки сањало, по имену Вертер, дошао у неки крај где је све тихо и мирно, идилски, и ту познао једну девојку која се звала Лота (Вер., 222). Катанића сте већ унеколико познали (И., 227). У тој несрећи он боље позна своју жену (СИ, 449).

II. ~ се упознати се с неким. – Њега чисто плашаше, а свакако неизмерно узнемираваше помисао ... да ће се познати с њеним мужем (Вер., 198).

поиграти, -ам свр. **подстаћи, нагнати (коња) да игра, да поиграва.** – Павле ... поигра коња поребарке (ОЗС, 319).

поистиха прил. **1. прилично тихо, потихо.** – Запјева славуј поистиха, па крепко, милостивно и ситно (ШИ, 138). **2. лагано, постепено, мало-помало.** – А сутон се поче поистиха и чисто бојажњиво спуштати (Вер., 232).

појав м **појава, догађај, случај.** – Оваки су појави у малој вароши управо лековити (Вуч., 386).

појаче прил. **нешто, мало јаче, снажније.** – У тај пар духну ветар појаче, и с једног сухарка сроза се снег (Шв., 28).

појмити, -им свр. **хтети нешто учинити, наумити, одлучити.** – Илинка на сав глас јаукну: – Куку мене, кукавици! Шта ћу, јадна, са оним сирочетом! – и појми да падне по Видаку (ОЗС, 325).

покрај предл. (с ген.) **осим, сем, поред.** – Макс ... дошао на ручак. Сав се улепио фластерима по лицу. Покрај тога био је напиток (Шв., 45).

покровцац, -вца м **врста простирача од козје длаке, овде као отирач.** – Он стаде на парчету покровца ребати и чистити ципеле, па после уђе за њом (Вуч., 398).

пола ж **један од два једнака дела неке целине, половина.** – Ал` кад га забоду у неку крчевину, а плуг пуче на двије поле, као да је од леда (ШИ, 133).

полани прил. *пре две године, претпрошле године*. – Кад сам се полани вратио из Италије, дошао ми је до руку овај рукопис (Шв., 3).

полелеј м (према грч. *polý* и *elaion*, маслиново уље) *велики свећњак који виси у средини цркве, полијелеј*. – Са дуда спрам врата још нијесу испариле кишне капљице, па га обасјало јутрење сунце, те се цакли као полелеј у варошкој цркви (ШИ, 135).

полић м *судић за ракију од пола децилитра*. – Моја мати зна шта то значи, и момче одмах дотрчи с полићем ракије (Шв., 35). Пошто истресе полић, као да му очи мало оживеше, и цео изглед доби мирне одсудности (СНП, 257). Тривун беше попио више од по чутуре ракије што му је моја мати «на пут» дала, и уз то још пред сваком механом полић-два (НС, 344).

полог м *јаје које се оставља у гнезду да би кокошка ту поново снала*. – Волео је [Зељов] страшно појести полог (Теш., 358).

полусан, -а, -о *који је у полусну, који дрема, дремљив*. – У неком полусаном, галичљивом и слатком расположењу слушао сам после вечере њене тихе приче о „катананама“ (Вет., 276). Кроз његово [Тешаново] полусано стање једва да је од свих тих мисли доспевало до свести неко пријатно празно осећање коме је основа у желуцу (Теш., 360).

полутак, -ака м *половина, полутка неке новчане јединице*. – Лудаче! – рече Илинка, вадећи из џепа и дајући му полутак (ОЗС, 330).

пољак м *онај који чува поља пазећи да животиње не униште летину, пољар*. – Једном у сумрак угледа он [поп] новoga пољака Луку; ухватио нечије свиње па гони у обор (ШИ, 94).

помрчити, -им свр. *помутити се, помрачити се, изгубити се (о свести)***. – Мени помрче свест (Шв., 30). Али тада му већ помрче свест, и он више и не виде како она остави његову собу (Вер., 218).

понајлак прил. *полагано, полако, споро*. – Њихови гласови ... слаби, у старинској монотоној арији; њихове главе, које се понајлак навијаше, као хтевши дати песми духа – све то посу друштво неким плеснивим расположењем (СИ, 443).

понедељник м *први дан у недељи, понедељак*. – Скоро ће и мрак. Да испрегнемо стоку, а талпе да оставимо до понедељника (НС, 354).

поносити, -им несвр. *савијати, повијати (о ветру)***. – Сунце греје на прозор, а ветар поноси руже и шибље (БВ, 411).

попенда м *аугм. и пеј. од поп*. – Народ је глуп и затуцан! Имају једног попенду, који је још с два-три капиталисте притиснуо пола села (ШИ, 134).

попечитељ м ист. *министар у Кнежевини Србији у XIX веку*. – Поново га је љубила, поново честитала и желела да буде „председатељ, и начелник, и попечитељ“ (СИ, 433).

поповати, попујем несвр. *бити поп, свештеник, обављати свештеничку службу*. – Ја сам се – вели поп, – учио у мога оца, који је поповао у стара времена (ШИ, 112).

попухивати, -ухујем несвр. уч. *повремено, на махове дувати (о ветру)*. – Како ветар попухује, тако се с бразда, као неке беле авети, крећу големи праменови магле (НБ, 165).

поребарке прил. *на бок, бочном страном, бочно, побочно*. – Онда он пође поребарке на прстима чивилуку, а не скида ока с нас (Пр., 88). Он је лежао поребарке (ОЗС, 321). Познато је како ова хитра и јуначна животиња изгледа тако трома, десператна и мртва, кад падне, а нарочито поребарке (И.).

поредом прил. *један за другим, један по један, по реду, редом*. – Он у својим мислима и не чу како му Недић целим путем декламоваше стихове из *Фауста* и претресаше поредом оно неколико крњадака што је прочитао из Гетеа (Вер., 222). Сад почеше љубити руку. Најпре попу и теча-Тодору, па онда поредом старијим људима (ОЗС, 310).

порити, -им несвр. *расецати, сећи нечим оштрим*. – Моје је ножеве искухала моја баба-Мага, те њима сад љушти кромпире и пори рибу (Шв., 67).

порта ж (лат. porta) *ограђени простор око цркве, црквено двориште*. – А недјељом црква, рекох вам, пуна пунцата, па и половину пор-

те притиснуо народ (ШИ, 96). Намјестићу Мића црквењака пред порту с врљиком (И., 98). Љубе [људи] попа у руку и честитају. А он ... Мићу заповједио да све црквене чарапе, тканице и рубље изнесе у порту и разда сиромашноме народу (И., 100).

поругљиво прил. *ругајући се, иронично, подсмешљиво*. – Кад су били неколико корачаја за нама, окрете се један и поругљиво рече: – Grand natijong! (Шв., 54).

поручик м рус. *поручник*. – Идем сваки дан уредно трипут у Ћијучкову механу на пиво и играм санса с Јовом адвокатом и Николом поручиком (Шв., 67). Поручик је био леп и безобразан, апотекар пикантан и лукав (Вер., 189). Вујка отвори врата и пусти у своју собу поручика Саву (Вуч., 405).

посведневно прил. *сваки дан, свакодневно*. – Зашто – питала се она посведневно – зашто је она морала свако јутро у осам сати стати на прозор и чекати да г. Стојан прође у канцеларију? (СИ, 429).

постарети, -рим свр. *постати стар, остарити*. – Нешто ми је тако тешко било гледајући моју мајку и сестру: чисто постареле, бледе, тужне, озбиљне (Пр., 78).

постидан, -дна, -дно *постиђен, посрамљен*. – Не почињите, док добро не смислите и док не буде доста новаца, да не будете постидни пред свијетом (ШИ, 109).

посукнути, -нем свр. **1.** *постати влажан, наквасити се, овлажити се*. – И ето, већ је посукнуло све; али лаке капљице једва имају кад да падну на клас, камен или врх од букве (Теш., 357). **2.** *изгубити сјај, живост, замаглити се (о очима)*. – Али очи, очи! Ни налику на оне пређашње! Чисто посукнуле, утекле у главу (Пр., 86).

потегнути, потегнем свр. *замахнути руком или неким предметом задајући ударац*. – Па зар је то поштено? На калфу потегнути утију! (Вуч., 401). Али о једном јаком ветру сањива судбина потеже једним црепом с куће и удари Пану по темену (И., 395). Вујка ... руком потеже, као бајаги да бије куче (БВ, 415).

потенцисати се, -ишем се свр. и несвр. *увећа(ва)ти се, (на)гомила-ти се, потенцирати се*. – Све се то потенцисало у једну моћну гужву и клупче (Вет., 271).

потес м *ограђене ливаде и пашњаци на које се пушта стока*. – Ја сиђох с кола, отворих вратнице од потеса, па пођох уз кола уз брдо (НС, 348).

потѐћи, потечем и потекнем свр. *настојати што брже нешто учинити, пожурити, похитати*. – Потеците по оружје! Опколите кућу! (УДЧХ, 161).

потпури, -ија м (фр. potpourri) муз. *композиција састављена од одломака различитих музичких дела једног или више аутора, без суштинске унутрашње повезаности*. – Она ... гледаше на клавир, за којим Попеску свираше влашке потпури (Шв., 12).

потпуштати, -ам несвр. уч. *пуштати испод нечега, пропуштати*. – Он леже на кревет и даде се у мисли које се труђаше да одагна, али их ипак, као испод руке, потпушташе (Вер., 208).

поучљив, -а, -о *који садржи поуку, поучан*. – Поп је говорио врло често бесједе у цркви. Силне, свете и поучљиве ријечи, да те језа подиђе (ШИ, 96). Док је био код куће, имао је добре учитеље, који су му и у граматичним анализама давали поучљиве примере (Вер., 191).

почађити, -им свр. *постати чађав, почадити*. – На зиду је висила једна стара дрвена икона Светога Саве. Била је сасвим почађила (ШИ, 104).

почети се, почнем се свр. *почети, отпочети, започети*. – Илија га не може послушати, већ нареди да се почне (Сек., 374). Преговори се почеше (СИ, 434).

почињати се, -њем се несвр. *започињати, отпочињати*. – Све те, пак, слике обично се почињу тиме да она чује како зврче кола и стају пред кућу (БВ, 417).

поша ж *хип. од попадија*. – Бог га је заједно с пошом одарио здрављем (ШИ, 98). Али поши, како која недјеља, све горе (И., 99). Дође и Иконија, и поша рече попу да изиђе (И.).

правитељски, -а, -о рус. заст. *који припада правитељству, влади, управи, који је својина владе, државе, владин.* – Знаш, он ми је од правитељских коња (НС, 342). Ама ластавица, па то ти је! А Бога ми је од правитељских (И., 343).

правица ж а. *правда.* – Нечувена сатисфакција, да се калфама забрани бити шегрте, беше и сувише велика за његово осећање правце (Вуч., 402). б. *праведност.* – Ја, Илија писар, не бих дао дарнути костију свога оца, па ма то било баш у најчистијој намери задовољења правде и правце (Сек., 372).

правце прил. 1. *у правој линији, право, равно, директно.* – Већ беше дошло све на стару меру, кад сунце стаде бити правце у теме (Вер., 237). Он га гледаше правце у очи (СНП, 264). Арсен се збуни. Хтео би оћутати, ал` ђеда сасвим упорно гледа правце у очи (НБ, 177). 2. *право, без скретања, без задржавања.* – Тиму нешто штрећну, кад чу то ... и тако се збуни, да пође правце на врата да бежи (УДЧХ, 163). Вучко сав поцрвене, покупи боље ноге, па обода, па правце за Симом (Вуч., 379). 3. *заиста, одиста, стварно**.* – И ма колико да се он правце бојао ... да стане на ногу старога, детињскога познанства, исто тако чуваше се да дигне пред собом мост, на који не мишљаше никад наићи (Вер., 204). Она је одмах после тога ... бежала у сарачану, негда се смејала и трљала руке, негда поскакивала, а негда правце и плакала (СИ, 429).

практикант м ист. *службеник приправник у надлештвима у XIX веку у Србији.* – Стева практикант замаче прст у вино, те њиме пише по столу своје име (Вер., 213). Уједанпут искочише му [Стојану] пред очи писари, пандури, практиканти, плаћена кирија, пришивена дугмета (СИ, 421). Пошто још ни практиканти не беху дошли, то г. Јанко скиде капут, докопа перо и даде се у писање (Поб., 452).

прангија ж (тур. *frenği, firengi*) *примитивна направа из које се пуца приликом прослава, свечаности, указивања почасту некоме.* – И само да негде затрешти прангија, све би се узело крстити (НБ, 186). Веле, кад је наш попа дошао у варош, да су лупала звона и пуцале прангије (ШИ, 112).

првашњи, -а, -е *који је претходио нечему, пређашњи, првобитни, ранији.* – Он поскочи мало напред и хтеде се дићи, али леђима беше

сасвим пријатно суседство од бурета, и она се упорно вратише у свој првашњи положај уз буре (НБ, 169).

прдаљка ж нар. *цев на гајдама*. – Чвари се печење, праште пушке, ломе се чаше, гуди прдаљка на гајдама (УДЧХ, 164).

преблаги, -а, -о (у одр. в.) цркв. нар. *једно од виших духовних звања које се додељује (обично упокојеном) монаху услед светог и богоугодног начина живота***. – А ја, дарнут његовим очинским речима ... преврнем очима као преблаг Авакум и једва жив дођем кући (НС, 353).

превећ прил. *одвише, превише, претерано***. – Јал` је нешто превећ мудро, јал` је сасвијем лудо! (ШИ, 130).

прегнути, -нем свр. *одлучно се прихватити, латити (неког посла)*. – Смеј се онако од срца, како бих се ја од срца заплакао, да ме није срамота и да не морам место плача прегнути на дело поштена човека (Шв., 21).

прегртати, -грћем несвр. уч. *окретати на другу страну, превртати (шишарке да се суше)^{45**}*. – Онакав газда, па сад спао на то да прегрће туђу шишарку (Пр., 76). Вучко ... не стаје. Сад је у дућану; сад у одаји где момци шију гуњеве; сад на чардаку где се прегрће шишарка (ОЗС, 329).

предвостручити се, -им се свр. *погурити се, згрбити се, пресамитити се (од жалости, туге)*. – Илинка се као послушно дете диже, предвостручена и пресомићена (ОЗС, 324).

предисати, -ишем несвр. *испуштати кратке уздахе, уздисати*. – Мама је за цело то време тихо плакала. Само је понеки пут, предишући, испуштала речи: „Сиромах Ђорђе!“ (Вет., 295).

предићи се, -игнем се свр. дијал. *опоравити се, ојачати се, придићи се*. – Попадија се опоравља и већ трећег дана предигла се у постељи, па срче млијеко из ћасе (ШИ, 100).

⁴⁵ Овај глагол са Лазаревићевим примером (1) упућен је у РМС-у на глагол *прегрнути* који има само значење „огрнути преко горњег дела тела“. Јасно је да значење није добро дефинисано, у питању је шишарка, а не део одеће.

председатељ м *председник*. – Поново га је љубила, поново чести-тала и желела да буде „председатељ, и начелник, и попечитељ“ (СИ, 433).

предсретати, -ам и -ећем несвр. заст. *примити, дочекати некога, предусретати*. – А има их, опет, то ћете сви знати, сметењака ... и пред њима се смеши цветни пут далеке каријере, да га, хоћеш-нећеш, мораш љубазно предсретати и по вољи му чинити (Сек., 362).

предстати, -станем свр. заст. *доћи, појавити се, изаћи (пред суд), по служби, позиву*. – Деси се да је настојник манастира Х. имао истога дана „предстати“ конзисторији ради саслушања по делу незаконитог венчања (Вуч., 385).

предузеће с заст. *посао који неко предузима да изврши, обави*. – Том приликом имао бих ти саопштити један врло важан план, о једном предузећу које бисмо могли оба учинити (Вер., 229). Под овим „предузећем“ он је замишљао куповину вина (И.). Једно му се само чудно чињаше: не реч о „предузећу“, већ преко мере дугачко писмо Катанићево (И.).

прекинути се, -нем се свр. фиг. *веома се изненадити, пренеразити се, запрепастити се*. – Кад, мој брате, опази мајка да он нема сахата! Прекиде се жена (Пр., 74).

преклане прил. *пре две године, претпрошле године*. – Кочијаш ми причаше како је преклане возио туда једног господина (Вер., 247).

прекодан прил. *преко дана, за време дана, дању*. – Преко-дан смо сваки на свом послу (Шв., 3).

прекрилити, -им свр. *прекрити, покрити*. – Мој отац, носио се, разуме се, турски ... Чакшире са свиленим гајтаном и бућметом, па широки пачалуци прекрилили до пола ногу у белој чарапи и плитким ципелама (Пр., 69).

прекршћати, -ам несвр. дијал. *прекрштати, скрштати (о ногама)*. – Газда Јова сећаше на тезги, с прекршћеним ногама (Вуч., 390).

прексутрадан прил. *у дан после сутрашњег, прексутра*. – Прексу-тра-дан Видак изиђе у дућан (ОЗС, 332).

прелити, -лијем свр. у изразу: **прелити оца (мртваца)** цркв. *полити унакрст вином неки гроб*. – Сутра-дан поранио је Живан, да обиђе прво Ђеда и да кришом прелије оца (Сек., 374).

преметати се, -мећем се несвр. фиг. *непрестано искрсавати (у свети)*, *врзмати се***; исп. преплетати се. – Преметало ми је се по памети буди-Бог-с-нама шта (Шв., 39).

преплетати се, -ећем се несвр. фиг. *врзмати се, преметати се*. – По памети ми се час по преплеће Станија (УДЧХ, 154).

препона ж фиг. *оно што омета, отежава извршење нечега, сметња, препрека, запрека, тешкоћа*. – То бјеше препона. Ко може стегнути срце, па сада пробудити дијете? (ШИ, 120).

прерушити се, -им се свр. *добити другачији изглед, променити се, изменити се услед неких тешких околности*. – Он [Вучко] беше прерушен. Очи му се заокружиле и као да су се повукле у главу (Вуч., 384).

пресомитити се, -им се свр. *пресамитити се, повити се, погнути се*; исп. предвостручити се. – Илинка се као послушно дете диже, предвостручена и пресомитићена (ОЗС, 324). Онда она скочи, пресомити се преко детета које беху положили на једну душемицу, и стаде из гласа нарицати (Вуч., 387).

преткати, -ам свр. *наново уткати (обично свилу) ради украшавања*. – Преко половине разбијеног огледала на зиду вишаше један жут, свилом преткан старински израђен убрис (БВ, 410).

преткивање с фиг. *пресликавање, надовезивање(?)*. – Све те, пак, слике опет се свршавају преткивањем из садашњости (БВ, 417).

претурати, -ам несвр. **1.** *преметати, вртети (нпр. зрна бројанице у руци)***. – После јој [у сан] дође калуђер ... претура бројанице, гледа у њу тако благо (БВ, 417). **2.** фиг. *интензивно, дубоко мислити о нечему, размишљати***. – Ђеда ... оста сам у мраку, седећи на кревету и претурајући свакојаке мисли (НБ, 183).

претури́ти, -им свр. *преживети, премашити неко време, прегурати***. – Претурисмо још годину дана (ШИ, 126). И тако полако претурисмо десет сати (Вет., 276).

приват м заст. покр. у изразу: *на ~ приватно учити, допуњавати знање приватним подучавањем*. – Кад се навршише три године, и Мара сврши трећи разред, учитељ онда навали на попа и на друге људе, те је задржа још једну годину дана у школи „на приват“ (ШИ, 111).

привлачљив, -а, -о *привлачан, примамљив*. – Мисао је била слатка и привлачљива (СИ, 425).

придавати, -дајем несвр. **а.** *додавати, наливати, доливати (о пићу)*. – Вечера је текла као обично. Почеше придавати вина (СИ, 442). Старији поседаше на миндерлуке, подавише ноге, придадоше још вина (И.). **б.** *сасвим примаћи, притиснути део тела уз нешто, приљубљивати*. – Што веселије друштво, тим и коњи немирнији, и ти механички попушташ узду, придајеш листове (ОЗС, 319). **в.** *све јаче, жешиће свирати правећи слављеничку атмосферу***. – Цигани придају, сви су се зајаприли (СИ, 442).

приденути, -нем свр. *заденути, закачити, прикачити на нешто, окачити*. – Само је поцрвенела и своје велике трепавице спустила на јагодице, а очи на ружу коју је на прси била приденула (Вер., 198). На поручику Васиљевићу опајало се опет то што је данас у шеталишту сасвим опустио сабљу ... а обично ју је придевао на ланчић (И., 214).

прижећи, -жежем свр. *припалити, запалити, упалити*. – Онда скочи, упали свитац, па прижеже кандило пред светим Ђорђем (Пр., 81).

Приклапало м *надимак*. – Стојан Приклапало већ намигну на Цигане (ОЗС, 310). Убрзо Стојан Приклапало поче наздрављати (И., 312).

приклопити, -им свр. *напола, не сасвим спустити, склопити (о капку)*. – Оно, јест, тако је! - рече мама и приклопи капак (Вет., 301).

прикљученије с сткњ. *доживљај, пустоловина, авантура*. – Она поче монотono и с усиљавањем гласно читати: *Живот и чреззичајна прикљученија славнога Англеза* (ОЗС, 315).

примећавати, -ам несвр. *примећивати, опажати, запажати*. – Показа јој руског кореспондента, са стакленим оком, уверавајући је да сама не би никад опазила: „Ништа, ништа се не примећава“ (Вер., 203).

примити се, -им се свр. *латити се, прихватити се (посла, службе)*. – Вертер, да би разагнао своје јаде, прими се некаке службе (Вер., 223).

приписати, -пишем свр. *дијал. написати рецепт, преписати (лекове)***. – Приписа неке прашкове и нареди да се на главу трпају хладне крпе (ОЗС, 327).

приповетка ж доживљај, дешавање. – Последњим твојим писмом увераваш ме да из мојих приповедака с Аном нећеш изводити никаких закључака (Шв., 9).

Изр. **приповетка је свршена о томе више нема разговора, крај приче**. – Томе је свему крив Јоца, који ... је ... теби којешта надружио, из чега си ти начинио читаву оптужбу, од које се ја само браним. Приповетка је свршена (Шв., 6). Побратиме, приповетка је свршена (И., 16).

припознат, -а, -о *цењен, признат, знаменит, познат*. – То зна Гургур Креза, Илија Кендић и још многи други одлични и припознати људи (Вуч., 396).

приставити, -им свр. *ставити на ватру оно у чему се нешто кува*. – Они ... приставише „машину“ за каву, ћереташе, попише (Вер., 208). Баба-Вујка ... наложи ватру, пристави малену ђезву, онда покваси руку (БВ, 413). Из велике машине за кафу, која је очигледно пристављена за њих двојицу, она насу две кафе (Поб., 464).

пристајати, -јем несвр. **1. а.** *кретати, ићи за неким, уз нешто*. – Челада се испробуђивала, поуостајала, па бојаљиво и с разрогаченим очима пристају за њима двома (НБ, 184). Свет, најпре из радозналости а после из учешћа, поче пристајати уз кола (ОЗС, 323). **б.** *придруживати се некоме у неком расположењу, поводити се за нечијим понашањем*. – Мени криво, што он не пристаје у моје лудовање (Вет., 292). **2.** *пријати, годити, бити по вољи*. – Тада би Јоци још чудније, још мирисније пристајала та кафа (Поб., 464).

пристати, -станем свр. **1. а.** (за неким, уз нешто) *кренути, поћи за неким, прићи некоме, нечему*. – Мати брзо али пажљиво уста и пође вратима; за њом приста и сеша (Пр., 88). Поп пристаде уз кола (ШИ, 88). Он пође ... За њим пристаде капетаница с мајком и дететом (СНП, 264). **б.** *повести се за неким, подржати нечије поступке, понашање*. – Стаде се онда слатко церити и обзирати, хоће ли још ко пристати уз њега (Вер., 194). **2.** *показати се погодним, одговарајућим, добро доћи*. – „То ће таман пристати за мене“ – мишљаше он и готово с нестрпљењем чекаше да дођу кући и да узме књигу (Вер., 222).

Изр. **ниси пристао не приличи ти, не доликује ти****. – Ако си момак и газија. чисто ти криво што је прошло ритерско доба, те ниси пристао ни да пашеш мач, ни да се калуђериш (Вер., 194).

притворати, -ам несвр. дијал. *непотпуно затварати, притварати, затварати нешто што је било делимично отворено*. – Један пандур ... хтеде затворити прозоре, али му г. Јанко рече да их не притвора (Поб., 452).

прихватити, -им свр. **I. 1. а.** *ухватити, зграбити, придржати некога, нешто*. – Поп се занесе, и а да падне наузнак, а сељаци га прихватише (ШИ, 141). Ми је прихватисмо [Мару] и приведосмо кревету (И., 147). Прихватим шаком жицу и шаркију, да не зуји (БВ, 412). **б.** *додирнути, дотаћи, пипнути некога, нешто*. – Овај је прст мој болесник ... ја имам право да га у свако доба прихватим (Шв., 14). Сестра ... запрети деци да ће одбити прсте онеме који у ма што ујкино прихвати (И., 68). Ни кост с коском му остала не би, ко би те само прстом прихватио! (НБ, 166). **2.** *одговорити некоме*. – Не да њему Рус ока отворити – прихвати неко, да би само разговор једном отпочео (СИ, 441).

II. ~ се а. *ухватити се, придржати се за нешто*. – Онда ја видех, испод јоргана, како се онај мој велики отац стресе и како се прихвати за пећ (Пр., 80). Г. Илија се прихвати за бисаге (Сек., 364). **б.** *машити се, дохватити, дотаћи (нешто руком)***. – Кадгод је почео нешто да говори, или свршава, прихватао се је за капу (НС, 347). Сељаци, који се беху искупили око нас, прихватише се за капу (И., 354).

пришапгати, -шапћем свр. *изговорити тихо, шаптом, прошаптати, шапнути, дошапнути*. – Само што пришаптах мојој сестри: „Ле-зи!“, па навукох јорган на главу (Пр., 91). Онда се и сам прекрсти, па се посади поред ње и пришапта јој: – Пољуби бабу (ШИ, 122).

продукција ж *извођење, певање песме, концерт.* – Сви су се ућутали и с потребним „респектом“ слушали ову невеселу продукцију (СИ, 443).

прожизати, -ижем несвр. *фиг. пробијати, прожисмати изазивајући осећај сагоревања, паљења.* – Гледа је у очи, чисто прожиже (Пр., 89).

промаха ж *промаја.* – А што си стао на промаху? (ШИ, 132). Нека промаха ме одмах ухвати и укочи целу десну страну (Вет., 283).

промахивати, -ахујем несвр. *струјати, продувати правећи промају.* – Отворим после прозор, и чист ваздух промахиваше ми кроз собу (Шв., 56).

промерити, -им свр. *веома пажљиво погледати, осмотри, одмерити.* – Изиђе из свога стана, стаде пред кућу и добро је промери, да је не заборави (УТС, 472).

прометнути се, -нем се свр. *претворити се, променити се.* – Павле ... стрпа лице на лактове, мислећи, ваљда, да ће се све ово као какав страшан сан, док он жмури, прометнути у веселу јаву (ОЗС, 321).

прословити, -им свр. *пустити глас, бекнути, зуцнути, писнути.* – Мати не сме ништа више ни да прослови (Пр., 79). Ако ти мени цигло једанпут још што о томе прословиш, ја ћу себи наћи кућу (И.). Женскадија не сме ниједно ништа да прослови (НБ, 173).

проспавати, -ам свр. *провести у сну, преспавати.* – Похитах да свршим што сам имао, све мислећи како ћу се после спокојно у хладу одморити и проспавати ноћ (УДЧХ, 151).

простити, -им свр. нар. у изразу: **прости ме умеће се као извињење и израз устручавања због оног што ће се рећи, опрости ми.** – Стрина! Овај наш Арсен, прости ме, замиловао ону Бурмазовићеву вижљу! (НБ, 171). Али он, прости ме, занео се баш зорли. Прича ми Велинка да је синоћ нешто ружно учинио (И.).

прострација ж (према лат. *prostratus, prosternere*) мед. *стање изнемоглости, исцрпљености, малаксалост.* – Вучкова мати, налажаше се у оном стању које лекари зову прострацијом снаге (Вуч., 385).

протегнуто прил. *отегнуто, дуго*. – Арсен поже главу ... и кроз стид, а сасвим протегнуто, одговори: – Ја не знам! (НБ, 177).

проха ж *хлеб од кукурузног брашна, проја*. – Не знате ви, господа, ништа. О не једете прохе, о не пијете ракије (НС, 343).

прохин, -а, -о од *којег се прави проја, пројин, кукурузни*: ~ брашно⁴⁶. – Пана ... на велико негодовање свога оца, набави два јајета за кантар, научи мешати прохино брашно у мед (Вуч., 395).

проходати се, -ам се свр. *прошетати се*. – Катанић предложи да се проходају, па после купају (Вер., 239).

прошкрипити, -им свр. *проћи шкрипећи, уз шкрипу***. – Ту је било све тихо, као и у њиховој паланци. Покоја рабациска кола што прошкрипе, покоја комшиница што звонким гласом и крепким изразима изгрди своју комшиницу (Поб., 453).

проштац, -шца м *подуже, зашиљено дрво, које се побија у земљу и служи као носач, држач оgrade, колац*. – Синоћ ме ... зову, да читам молитву Арнаутовићу; кад ја тамо, а њему Срнинић прошцем сломио ребро (ШИ, 97). Некад је он чак и сањао како се Зебићева куја или прасе заглавило у врљике, а он прошцем удри, удри! (Теш., 359).

прснути, -нем свр. *много се наљутити, расрдити, раздражити се, праснути*. – Прене [ђеда] неких пута за најмању ситницу (НБ, 171).

пршњак м *прслук*. – Пођоше и кочијаши, нудећи се да по два гроша возе у варош; али већина „ради апетита“ или „опружања ногу“, оде пешице, приметивши прут на раме, а палац од леве руке за шпаг од пршњака (СНП, 249).

псалтир м (грч. psalterion) *књига псалама из које су ђаци учили читање, некадашњи буквар*. – Василијев синчић Јован изучио је псалтир и часловац, али даље учење не беше обавезно (Вуч., 393).

⁴⁶ У РМС-у је придевска одредница *прохин* упућена на одредницу *пројин*, под којом је дата мало непрецизна дефиниција *који је од проје*: ~ брашно.

публика ж људи окупљени на једном, обично јавном месту, који нешто посматрају, прате и сл. **. – Дозваше и лекара, који нареди да се дете трља снегом ... али кад се он удаљи, публика усвоји баба-Јецин предлог: да се дете трља сирћетом (Вуч., 387). Зверајући на све стране, он протрча поред инвалида и заустави се на крају публике (СНП, 264). Није, дакле, чудо што сва публика, ма да беше обзнањено да вечера чека, оста напољу, да види новог путника (Вер., 193).

пулија ж (тур. pul) а. метална кукица за прикопчавање, копча, спо-на. – Хамови су били на сто места увезани канапом, а где је год било парче коже, ту велика пулија пришивена (НС, 346). б. танка, ситна метална плочица која се као украс пришива на одећу **. – Звече оструге и улази катана; одскаче сабља од ногу, цакле се пулије по прсима (БВ, 417).

пупавац¹, -вца м онај који има изражен трбух, трбушаст човек, трбоња. – Ама зар ти немаш боље ракије? Еј, ти, пупавче! (СНП, 258).

пупавац², -вца м зоол. врста шарене птице селице Урира ерорс. – Пред нас су час пò излетали глупи пупавци с њиховом као бајаги песмом (Сек., 364). Пандур савесно и даље зева, пупавци поскакују, шуми краја нема (И., 365).

пусат м (тур. pusat) оружје, наоружање. – Господин начелник ... увек за собом води Тијосава пандура под пусатом (Шв., 34). Ни с Илинком, ни с Аницом, и да је хтео, није могао говорити ни о пословима својим, ни о општим, о чему су се људи онда више и искреније бавили него данас, иако су, место политичких новина у шпагу, носили пусат за пасом (Вуч., 365).

пустаија м и ж дијал. онај који је необуздан, обестан, човек разумног, расипничког понашања, пустахија **. – Нама су жене слабо долазиле, већ само људи, и то готово све само оне „лоле“ и „пустаије“ (Пр., 79).

пустахиски, -а, -о који има особине пустахије. – Тада, на четири године после женидбе, паде она „тиранска, пустахиска, издајничка“ влада (Поб., 456).

пустолина ж оно што је зарасло у коров, запуштено, запарложено, парлог, пустара. – Све сам дао! – рече он, па рашири руке ... И ливаду! – Пустолину! (Пр., 89).

пухати, пушем несвр. *дувати (о ветру)*. – Однекуд пуше ветар (Вет., 296). По прсима као да му пуше неки миришљави ветрић (Вер., 219).

пухор м *пепео*. – Живко раздувава жеравицу да пухором заспе Тими раницу на глави (УДЧХ, 162).

пуце, -ета с у изразу: **(бити) као ~ пуцати од снаге, здравља**. – Зар не видиш да је сваки као пуце, апостола му његова? (ШИ, 133).

пуцкати, -ам несвр. **I. пуцкети**. – Споља допиру неразумљиви гласи ноћног живота, а унутра само пуцка кандилце (БВ, 415). Кандило је пуцкало (СИ, 432).

II. ~ се уједначено и благо се ударати (прутом) по неком делу тела или одећи, лупкати се**. – Сви гледају њу ... говоре нешто полако, а прутим се пуцкају по панталонама (Вер., 204).

пушница ж место где се суши месо или воће и сл., сушара. – Враћају се људи с рада, па стоје пред судницом и говоре нешто о пушницама (ШИ, 134).

пушћул м (тур. püskül) *кићанка на фесу*. – Преко прага уђоше три човека. Једног сам само могао видети: леп, млад, с токама на прсима, пушћул га бије по образу (УДЧХ, 158). Је ли, мамо, како се носио онај златан пушћул, што га ти још чуваш у орману? (Вет., 276).

Р

рабаџија м (тур. arbası) *онај који се бави превозом туђе робе, товара, обично својим колима, коњима, превозник.* – Ја шта ће бити кад дозна да му је „господин“ секретар и да одсад рабаџија неће увести мишлинака у ову кућу (СИ, 420).

рабаџиски, -а, -о *који се односи на рабаџију и рабаџилук.* – С улице је допирао нејасан жагор, далеко негде чуло се како шкрипе рабаџиска кола (Поб., 453).

работа ж заст. покр. *посао, активност, делатност; понашање.* – Пошљедњи вам пут кажем и позивам, да се оставите пасјалука и несрећне работе (ШИ, 97).

разбећи се, -егнем се свр. *побећи на разне стране, разбежати се.* – Ми се с вриском разбегосмо (ОЗС, 307). Ми се сви разбегосмо и он обореном главом оде сам (Вуч., 383).

разбирати, -ам несвр. **І.** *имати јасне чулне представе о нечему, разазнавати, схватати.* – Мати само сеђаше, не дижући главе и не разбирајући шта се око ње ради (Вуч., 384).

ІІ. ~ се а. *долазити к себи, освећивати се.* – Сједи поп крај постеле и не одмиче се. Шапће само молитве, а попадаја слабо се и разбира (ШИ, 99). Он се није разбирао (И., 145). Неко је само рупцем обрисао Видаку крв и земљу с уста и лица, али се он не разбираше (ОЗС, 322). **б.** *бити разумљив, јасан, разазнавати се, разумети се.* – Опет као да се чује попов глас, али је загушен и не разбирају се ријечи (ШИ, 144). **в. в.** *разбирати (I).* – Она, послушно и придржавајући се за свет, сиђе с кола, очигледно не разбирајући се шта се од ње ради (ОЗС, 324).

разбрати се, -берем се свр. *уразумити се, опаметити се***. – Да откуд ти нећеш да учиниш њему ... па дајеш срце његовој ћерци? Девојци красној, поштеној ... али девојци – разбери се, молим те! – коју си ти јуче први пут видео! (Вет., 303).

развргнути и **разврћи**, -ргнем свр. *почети опширно говорити о нечему, развести, распрести причу*. – Ту Катанић поново разврже своје назоре, погледе, мишљења и веровања (Вер., 234).

разложит, -а, -о *који је разуман, трезвен, разборит, разложен*. – Ја пристајем, налазим да је све разложено и паметно у твом писму (Шв., 63).

ракољити се, -им се несвр. *испуштати звуке, узвике карактеристичне за кокошку кад хоће да снесе јаје, кад води пилад и др., раколити се*. – У двору се ракољи кокош (БВ, 414).

рапир м (фр. *gariège*) *раван мач са оштрим, зашиљеним врхом*. – А та је сабљица, тако названи „рапир“, оштра само до половине, и они се секу само врхом (Шв., 45). Зашто не на рапире? – питао је Дон Карлос (И., 51). А зашто баш на рапире? – питао је Туманов (И.).

расвитак, -тка м *освит, свануће, свитање*. – На прагу, а тек кроз расвитак, опази људску слику (НБ, 183). Живан ... ђеда нађе у расвитак, будна (Сек., 371).

раскривати се, -ам се несвр. *фиг. отварати се; ширити се*. – Јанко још само осети како му се нешто раскрива у мозгу, и заспа (Вер., 200).

распис м адм. *умножен службени акт који управа упућује својим органима, окружница, циркулар*. – Ваљало је до подне и написати и дати на препис и потпис ит.д. један велики распис за цео двадесет и један округ (Поб., 452). Из оближње собе чуло је се како шкрипе пера у рукама практиканата и монотони глас онога практиканта који је диктовао распис (И.). Јанко скиде капут, докопа перо и даде се у писање расписа (И.).

распучити, -им свр. *раскопчати; откопчати*. – Раздрљио џемадан, распучио кошуљу, па му се виде густе црне длаке на грудима (Пр., 80). Сад види једног човека с распученом јаком и без кравате (УТС, 472).

растрести се, -есем се свр. *тргнути се, орасположити се, разведрити се*. – Немој улазити вечерас људима у кућу тако мргодан и замишљен као да гледаш мртваца пред собом! Мало се растреси! (СИ, 439).

растројство с сткњ. *преокупација, заокупљеност, обузетост***. – Јанко је још нашао растројства: у оном специфичном мирису који се осећа у школи после два месеца распуста; у непознатом друштву које му је страшно импоновало ... нова па велика варош, и нове игре с друговима, и, нарочито, школски задаци, нису дали Јанку враћати се мислима у своју паланку (Поб., 545).

рахат прид. непром. (ар. *гāħa*, мир) (у прил. служби) *без бриге, на миру, мирно, спокојно*. – Ту је камара сирчева, колача од пекмеза и тијеста, лепиња и погача, лонаца с кајмаком, живих и пржених пилића, пастрме и толико „заире“ да би Војин четовођа рахат цијелу чету њоме нахранио (ШИ, 118).

рацки, -а, о (према мађ. *Racz*) *који припада Србима, који се односи на Србе, српски*. – Он је из прека родом, па је тамо служио у војсци, док му неки мађарски официр не опсова свеца рацког (УДЧХ, 164).

рачун м *план, намера, замисао, циљ*. – Већ је поп мислио да поведе ријеч о томе с народом, али се опет деси нешто што промијени наше рачуне (ШИ, 111). Сад! – рече он у себи, али му срце залупа и у грлу га стеже, из главе побегоше сви планови и рачуни (СИ, 436).

Изр. **да(ва)ги (себи) ~*** *објаснити, објашњавати (себи) своје поступке, преузети, преузимати одговорност за своје понашање*. – А нисам себи смео дати рачуна о садашњем свом одношају према њој (Шв., 62). Како ћу – вели – поћи на небо, гдје ће ме сјутра-прекјутра Свевишњи позвати, како му смијем стати пред лице и дати рачуна о своме стаду? (ШИ, 97). И у целом том свом делању он ниједанпут не покуша да да себи рачуна зашто он то све чини (Вер., 225). **ићи (некоме)** у ~ *одговарати, пријати некоме, добро доћи*. – За осам, Бога ми! – рече Благоје коме је ова пристрасност ишла у рачун (СНП, 258). **пречистити ~ с неким*** *раичистити, разрешити нејасне, неодређене одnose с неким*. – Као да баш од тога дана поста сасвим суморан, и као да га та ситница неодрљиво гањаше да пречисти рачун с том „женском“ (Вер., 209). И тај рачун, који је се „морао пречистити“, остављаше он с дана на дан (И.).

рачунати, -ам несвр. *унапред одређивати, планирати, намерава-ти, предвиђати*. – Тако смо ми рачунали, а и учитељ није имао ништа против тога, да је Мара већ свршила „васпитање“ и да сада похита учи-ти се кућевном послу (ШИ, 111). Знао сам, зацело сам знао да ћеш доћи. Тако сам баш у длаку рачунао (СНП, 262).

регион м (лат. regio) *сфера, домен, област простирања, интересовања*. – Капетан виде да се с Благојем не да објашњавати у вишим реги-онима (СНП, 256).

редара ж жена која у већој породичној заједници, према реду и вре-мену који су одређени, води заједничко домаћинство, редуша. – Женама већ догрди, и кад Анока једном, кад је требала да буде редара, оде на вашар, оне се скупише у тајну седницу (НБ, 174).

рећи, рекнем свр. *рећи, казати*. – А насред кухине, или боље да рек-нем предсобља, стоји млад, здрав, снажан човек (УДЧХ, 160). Паде ми на памет како она оставља своје име, језик, веру, – чини све што хоћу, на све одговара: како ти рекнеш! (Шв., 61). Штогод рекне, онако мора бити! Свака му је реч света! (ОЗС, 314).

рендеисати, -ишем несвр. *стругати и глачати рендетом, ренда-ти, блањати*. – Собу крашаше, даље, један сточић. с даском озго жутом као лимун и толико изрибаном песком, да се више и не познаје да је кад-год била рендеисана (БВ, 410).

реститујисати, -ишем свр. и несвр. (према лат. restitutio) *обновити, обнављати, вратити, враћати у првобитно стање, регенерисати*. – Ва-здух, па зеленило, па кретање, па... све то у неку руку убрзава опток ма-терије и реститујише организам... о томе нема сумње (Вет., 287).

ресторација ж (према лат. restaurare) *ресторан, гостионица*. – Пред Spiller-овом ресторацијом транспарент и на њему стоји: Eisbahn bei bril-lanter Beleuchtung, Entree separee (Шв., 26). Сврати у једну ресторацију у Мауерштрасе (УТС, 473).

рестринговати, -гујем несвр. (према лат. restringere) *ограничавати, сужавати*. – Али већ од своје седамнаесте године поче он опуштати тр-бух и круг својих мисли рестринговати на јагњећу плећку и лулу дувана (Теш., 359).

реферовати, -рујем несвр. (према лат. *referre*) *подносити извештај, извештавати, реферисати*. – Они старешини донесу акт, нумерисан, регистрован, сајужен, лако се подбоче на зелен сто и реферују: „Сасвим се судара са смислом постојећих закона“ (Сек., 362). Та тај човек, који му тако одрешито „реферује“, играо је синоћ с ћерком саветника (И.).

рефлексија ж (лат. *reflexio*) *производ размишљања, мисао*. – Он осети као да је доиста већ нешто свршио, неку олакшицу, а главобоља, која се беше за тренут склонила испред ових снажних рефлексија, поче поново да га раздире (СИ, 426).

рехав, -а, -о *редак, разређен, проређен*. – На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа ... мален али подебео нос, осредње смеђе очи, рехаве обрве, округло обријан подбрадак и чисти, масно жути, али не мршави образи (СНП, 251).

ринфлајш м (према нем. *Rind*, говече и *Fleisch*, месо) варв. кув. *кувана говедина*. – Како ништа друго није знао осем „ринфлајш“ и „бифтек“, он поручи бифтек (УТС, 473).

ритер м (нем. *Ritter*) ист. *припадник племићког сталежа ратника-коњаника, витез*. – Он је се дружио, или управо наметао за пријатеља поручику Васиљевићу, необично лепом и стаситом човеку, који непрестано уврће брчић и воли да га сабља саплеће, те је никад не придржава руком, него је у ходу закорачује десном ногом, те тако добива изглед немарног ритера (Вер., 188).

ритерски, -а, -о *који се односи на ритера, који је својствен ритеру, витешки*. – Ако си момак и газија. чисто ти криво што је прошло ритерско доба, те ниси пристао ни да пашеш мач, ни да се калуђериш (Вер., 194). За пећи од лончића стајаше неки стари ковчег, са некаким ритерским знацима (БВ, 410).

ритерски прил. *на ритерски начин, као ритер, витешки*. – За ручком нехотично је гурнем лактом. – Mille pardons! – ритерски се клањајући (Шв., 17).

ровашити, -им свр. и несвр. **а.** *обележити, обележавати животињу неким белегом, жигом у знак распознавања*. – Једном у сумрак угледа он новoga пољака Луку; ухватио нечије свиње па гони у обор ...

– Ровашене? – У десно ухо (ШИ, 95). **б.** *фиг. оставити, остављати на некоме или нечему неки видљив траг.* – Он је се све више управо заглибљивао у сентиментално тесто, умешено од љубави, преданости ... и ко ће све набројати чиме обилује младићска чиста душа, којој искуство није још ни ровашило (Поб., 461).

рождени, -а, -о сткњ. *који је у непосредном крвном сродству, рођењу.* – Господин-Стојан извади из капута ... једну велику хартију и поче и он, онако лудачки дерући се, читати: Уговор. Између нас два рождена брата, мене Видака и мене Вучка, рођене браће Теофилович (ОЗС, 336).

ројга ж (мађ. гојт) *свежањ конаца, реса свезаних на једном крају који служи као украс, кићанка.* – Сутра му купио нове хамове: висе ремени до ниже колена и бију га ројте по вилицама (Пр., 78).

ротква ж у изразу: **роткве!*** *разг. када се нешто пориче или се изражава неверица у нешто: уопште није тако, никако.* – Кад мислим да ће ми се нешто десити, да ћу се с неким, на пример, састати, некога срести, или тако што, да ми се то баш и деси! Ето, на пример, сад с тобом! – Роткве! У хиљаду пута ниједанпут, па – ништа! А једанпут, па – закон! (Вет., 292).

руба ж *одело, одећа.* – Облачи [Анока] стајаћу рубу радним даном (НБ, 174). Она опет пође напред и доведе га до кућице у авлији где су момци шили рубу (Вуч., 398).

рубац, рупца м *марамца.* – Густе обрве готово се састају, а међ њима једна дубока бора, која се ни онда не изједначи, кад господин човек затури шешир и рупцем брише зној с чела (ШИ, 128). Он обриса рупцем зној с чела (Вер., 205). Неко је само рупцем обрисао Видаку крв и земљу с уста и лица (ОЗС, 322).

рукунице ж мн. *двокрака руда у једнопрежним колима, чезама и сл., рудице.* – Ја скочим на рукунице и уграбим узду (НС, 345). Учитељ занесе објема ногама као рукуницама, па их спусти низ кревет (Вер., 130).

С

сав, сва (сткњ. свја), све зам. прид. *који је без изузетка, целокупан*. – Кад сам изишао из Помпеја, певао сам песму „Свја сујета чловјече-скаја, јелика не пребивајут по смрти“ (Шв., 3). Поп издиже главу и погледа по свјема: – Је ли оно тешко селу? (ШИ, 102).

Изр. **све и свја** ир. *свеколико мноштво различитих ствари*. – Ти мислиш: ако ти знаш да се бубрегом не дише, а, опет, да се у мозгу не прави жуч – да знаш све и свја? (Вет., 292). Они имају, истина, све и свја, па ипак они немају ништа! (И., 274).

сагибати се, -ам се несвр. *сагињати се, савијати се*. – Дете као дете, зазјаваше овде-онде. Сагибаше се, те убираше цветиће (Вер., 202).

сајузити, -им свр. рус. заст. *повезати, спојити (о документима у администрацији)*. – Они старешини донесу акт, нумерисан, регистрован, сајужен (Сек., 362).

самовар м рус. *метална посуда купастог облика за кување чаја*. – После му дође у памет уплата на „Грађанску Касину“, куповина једног фотеља и заклона од фуруне, оне слике „фараонова ћерка“, самовара за чај, ит.д. (СИ, 423).

самосаздан, -а, -о рлг. *који је настао сам собом, без утицаја било које спољне силе (о Богу)*. – Чувај ми дијете, тако ти живота и самосазданог створитеља! (ШИ, 122).

сангвиничност, -ости ж (према лат. sanguis, крв) *особина и стање онога који је сангвиник, жесток, плаховит, раздражљивост, плахови-*

тост. – Само у таким приликама показивао је он своју већ масно дегенерисану сангвиничност (Теш., 359).

санс м (према фр. *sans atout*) *врста карташке игре, преферанса без адута*. – Идем сваки дан уредно трипут у Ћијукову механу на пиво и играм санса с Јовом адвокатом и Николом поручиком (Шв., 67).

сантрач м (тур. *santraç*) *дрвена ограда око бунара*. – Он се плусну два-три пута водом на бунару из кове, коју је још синоћ неко пуну оставио на сантрачу (Теш., 360). Вучко извади пиштољ из уста, попе се на сантрач од бунара, па стојећи на њему, викну мајци: „Ако ме само кључиш, одапећу пиштољ и пашћу у бунар!“ (Вуч., 380). Скочи са сантрача преко плота и одлете некуда (И., 381).

санћим прил. (тур. *sankim*) *покр. као, као бајаги, тобоже*. – Како уђе, извади сахат иза појаса, као санћим да види колико је (Пр., 74). Ала ми је и то лађа! Санћим она иде брже од кола! (СНП, 257). После молитве Живан је санћим вечерао, после је легао (Сек., 373).

саображавати се, -ам се *несвр. доводити се у склад с нечим, прилагођавати се, усклађивати се*. – С прста дебео лед покривао је окна његова, а на њима се чудновато заиграваше светлост лампе са улице, нижући се у бесмислене дугуљасте и звездасте слике, саображавајући се осовини ледених кристала (Шв., 23).

сапунити, -им *несвр. сапунати*. – Срамота би ме било од берберина, који ме сапуни трипут недељно (Шв., 6).

сараф м (тур. *sarraf*) *онај који врши замену новца, мењач*. – Ја ћу се трудити да будем кратак, тако кратак, како само може бити кратак човек који долази код сарафа, да за једну монету узме другу (Вет., 278).

сарачана ж (тур. *saracane*) *просторија у којој се држе коњска опрема и старе ствари*. – О, како му ту беше драго све: и стари орахов орман ... и икона Светога Николе ... и фистан у сарачани, у којем је се његова мајка венчала (СНП, 260). Она је одмах после тога, сва црвена и застиђена, бежала у сарачану (СИ, 429).

сасвијем прил. *ијек. сасвим, потпуно*. – Учитељ се насмија, ал` само лијевим крајем уста, и лијево око сасвијем му се затвори (ШИ, 129).

Јал` је нешто превећ мудро, јал` је сасвијем лудо! (И., 130). Сељаци су видјели, истина, да је овај учитељ сасвијем нешто друго од пређашњег (И., 133).

саћурица ж (тур. < перс. *сусге, сукере*) дем. *плетена корпица*. – Ће-да сасвим издиже главу, срдито отури од себе саћурицу с грахом (НБ, 175).

сахат м (тур. *saat*) *сат* **1.** *часовник*. – Сахат изби четири (Шв., 61). Јанко се поново изгуби. Извади сахат (Вер., 202). Благоје узне капу у обе руке, метну у њу сахат, лулу и дукате (СНП, 265).

2. а. *временска јединица од 60 минута, час*. – Лежао је тако може бити четврт сахата, а кад се диже и окрете, угледа пуну цркву народа (ШИ, 123). Бејак се већ наљутио. Није прошло ни сахат, како смо били пред механом (НС, 341). После једно по сахата трљања и неколико кашика ракије, дете поче дисати и отвори очи (Вуч., 387). **б.** *одређено, израчунато доба дана, тренутак (који се означава сатима, минутима, секундама)*. – Ту ноћ нисам ништа мислио, бар не знам да сам шта мислио, па ипак нисам заспао до 3 сахата (Шв., 25). Око девет и по сахата ми смо сви лежали у постељи (Пр., 87). Било је три сахата по подне, кад стадосмо пред судницу (Сек., 368).

саџија м (тур. *saatçı*) покр. *сајџија, часовничар*. – Вучко се умеша међу њих; позна одмах Марка кочијаша ... Јанка саџију и још многе друге (Вуч., 404).

свашто, свачега *општа именичка заменица (обично за ствари и оно што је неживо) бројне, многе разноврсне ствари, појаве, свашта, све*. – Питао сам је за свашто (ОЗС, 313). Био је готов на свашто што сам ја рекао (НС, 352).

свеза ж **1.** *могућност комуницирања, међусобно општење, контакт, веза*. – Она је држала свезу између нас, јер овако седнемо сви за сто, ћутимо (Шв., 7). **2.** *међусобна повезаност ствари, појава, поступака*. – Ово, пак, није се морало ниуколико доводити у свезу са синоћном афером (Вер., 214).

свести, -ведем свр. *спустити, скупити (обрве) при неодобравању, нерасположењу, љутњи*. – Газда Јова сведе обрве (Вуч., 392). Вучко, кад дође кући, исприча све газда-Јови који га све до краја мирно слуша-

ше, и пошто Вучко сврши, он сведе обрве (И., 405). Четвороношке испод арњева извуче се један човек висок, сухоњав, мало сведених обрва, готово намргођен (Вер., 193).

Изр. ~ **очи утонути у сан, заспати**. – Залуд се капетан мучио да сведе очи (СНП, 261).

свион, -а, -о *који је попут свиле, мекан као свила (о коси), свилен*. – Одавна ти нисам писао писма без „свионе косице“, „порумењених и побледелих обрашчића“ (Шв., 40).

свирајка ж муз. *свирала, фрула*. – А и ја се сећам, као кроз маглу, како ме је често држао на крилу, док сам био сасвим мали, правио ми од зове свирајку (Пр., 75).

свитац, свица м *кружно савијена танка и дугачка воштана свећа*. – Онда скочи, упали свитац, па прижеже кандило (Пр., 81).

сврдлић м *дем. од сврдао (алатка за бушење)*. – Вучко ... хтевши, ваљда, да ме превари, учини се да ме не види и стаде једним сврдлићем ревносно бушити један котур дрвета (ОЗС, 313).

сврнути, -нем свр. **1.** *скренути, променити правац*. – Циганин ... сврну десно у трње, да мени начини пута (НС, 346). **2.** *преусмерити, скренути (пажњу некоме)*. – Ани би, очевидно, досадно и непријатно ... Да би прекинула паузу, а, друго, да би сврнула пажњу на што друго, уста и упали свећу (Шв., 34).

севап м (тур. sevap) у изразу: **севап је*** *добро је, корисно је, ваља*. – Та оно је, Боже ме прости, севап да цркне, да не трује свет (Вуч., 385).

севдах м (тур. sevda) **а.** *љубавна чежња, патња*. – Само та два знака опомињу те да се и у том простору некада живело смртним животом, да је песма говорила о вину и о женама и да је чибуком распаљиван севдах (БВ, 411). **б.** *обузетост, опијеност неким расположењем, занос*. – Столе пао у севдах, води коло, грациозно корача, подиграва (СИ, 441).

седало с *мотка на којој кокошке спавају*. – Лисица само дође ноћу под легало, укукети очима, а кокошка сама са седала туп! па пред лисицу (СИ, 430).

секундовати, -дујем несвр. муз. *пратити некога у певању, певати други глас*. – Јоца Мијић завратио главу, пева песму „Лепа наша домовино!“ на глас „Онамо, онамо!“ и тужи се, што нико не уме да му секундује (Вер., 213).

секција ж (лат. *sectio*) мед. *отварање леша расецањем ради установљења узрока смрти, обдукција, сецирање*. – Он ми укратко и замишљено исприча: да је пре две године неки Станоје ударио неког Видака ножем у прси ... да је тадашњи лекар правио секцију (Сек., 365). Крива је полициска власт, што није урадила прву секцију по закону (И., 366). Нареди вечеру механцији, а кмету све што треба за сутра за секцију (И., 371).

секцовати, -цујем свр. и несвр. *отворити, отварати леш расецањем ради утврђивања узрока смрти, сецирати*. – Чиме казни закон онога ко нагрђује мрца? И ми га сад нагрђујемо, ми или они пре нас што су га, као бајаги, секцовали (Сек., 372).

сенути, -нем свр. **1.** (очима) *добити нарочити сјај у очима који изражава расположење, севнути, засјати*. – Сви коњички официри воле да говоре о коњима, па ма то било и с калуђерицама. И нашем капетану чисто сенуше очи (СНП, 258). Дуго је тако стајао не мичући се, само што опазим покаткад како му сену очи, гледајући час на нас, час на матер (Пр., 88). **2.** *нагло, изненада се појавити, искрснути у свести, синути*. – Страховита и безутешна мисао сену ми кроз главу (Вер., 274).

сербез прил. (тур. *serbes*) *слободно, на миру, без страха*. – Њих троје се погдешто хотимично склоне, да се деца провеселе и људи сербез напуше духана (НБ, 171).

сервус м (лат. *servus*) заст. *поздрав при сусрету: здраво*. – Он ипак, куражећи се, приђе Јоци и као обично пружи му руку: – Сервус! (Поб., 462).

сехирити, -им (према тур. *seyir*) несвр. *посматрати, гледати (некога, нешто) са уживањем, сеирити*. – Гледај га! – рече Тривун и навијаше се час на једну, час на другу страну, сехирећи својега дората (НС, 344).

сеша ж *хип. од сестра, сека, сеја*. – Сешо, да ниси ти узела њену слику? (Шв., 68). Сеша ме ухвати за руку, али ја се отргох (Пр., 88). Е, ви'ш, сешо, тако сам ти се ја напатио (УДЧХ, 156).

силај м (према тур. *bel silâhi*) *широк појас од коже који напред има преграде за ножевце, мање оружје, новац, дуванкесу и сл.* – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски ... Силај ишаран златом, за њега заденута једна харбија ... и један ножић ... Поврх силаја транболос (Пр., 69). Долазио је често без прстења, без сахата и без златна силаја (И., 77).

симсија ж (према тур. *simsi*, сребрнаст) *лула (обично окована сребром).* – Вучко се намршти. Наби песницу дуваном, па онда наби симсију (ОЗС, 337).

синоћница ж *оно што се синоћ догодило, синоћни догађај.* – Јанка нешто штрецу. Он се сети синоћнице и као да задрхта (Вер., 200).

сипљив, -а, -о вет. (о кобили) *који пати од хронично неизлечиве упале плућа, сипње.* – Зову [ме] да читам молитву Арнаутовићу; кад ја тамо, а њему Срнинић прошцем сломио ребро, и то све око неке сипљиве кобиле (ШИ, 97).

сирац, -рца м *груда сира у облику погаче.* – Мутљају се жене из цијелога села по поповој кући. Ту је камара сирчева, колача од пекмеза и тијеста, лепиња и погача (ШИ, 118). Била су пуна кола којекаких ђаконија: о сирчева, о пилића, о воћа, о меда (НС, 352). Ја сам јео сирац у школи (И.).

сисанчад ж зб. *им. одојчад, дојенчад.* – Како слатко јецају – као сисанчад! (НБ, 182).

скакавица ж *полуга или клин који осигуравају врата, реза.* – Таман да дохватим за скакавицу, а на памет ми паде да могу, може-бити, штогод сметати људима (УДЧХ, 155).

скамија ж (лат. *scamnum*) *школска клупа.* – Ја још који месец, па остављам скамију и ступам на своје ноге (Шв., 5). Грета с праском паде посред собе између двије скамије (ШИ, 143). Он је конструисао у скамији пред собом фину рупицу (ОЗС, 305). Место Текериша и оне природе, турили су ме у скамију (НС, 352).

скок м у изразу: **у скок** *у највећем трку, трчећи, веома журно.* – Поп разбуди Мића, који у скок оде баба-Иконијиној кући (ШИ, 99). Вучко наврат-нанос закључа дућан ... па у скок отрча (Вуч., 407). Вучко

... брзо скиде мајчину руку, која беше млитава као мртва, са своје главе, пољуби је и у скок излете напоље (И., 384). Коњ удари у скок (НС, 344).

скомбрљати се, -ам се свр. експр. *котрљајући се пасти, скотрљати се*. – Не мори живинчета – рекох му; – па седи с миром: хоћеш се скомбрљати под кола (НС, 344).

скорпија ж (грч. skorpios) зоол. *шкорпија*. – Не знам шта ми је. Најмања ситница наједи ме, да дођем ко скорпија (Шв., 44).

скунаторити, -им свр. *једва, с муком скупити, набавити (новац)*. – Ја му, тако, скунаторим покоју крајцару да купи духана (ОЗС, 316).

скухати, -ам свр. *скувати*. – После сам скухао чаја и радио до три сахата по поноћи (Шв., 16). На једвине јаде могадијаше она са својих педесет и осам година скухати ручка (Вуч., 396). После тога баба-Вујка нахрани и Амину и Планинку, скуха себи каву (БВ, 414).

Славјанин м рус. сткњ. *припадник неког од словенских народа, Словен, Славен*. – Видак је се, истина, свим силама трудио да се споразуме с браћом Славјанима (УТС, 471).

слазити, -им несвр. *силазити, спуштати се*. – Нинко ... каже ... да је људи код којих је пазе да не може боље бити: „Не слази“, вели, „с крила“ (ШИ, 124). Хоћу, хоћу – рече он, па пође полако да се спушта с кола кд да слази с крушке (НС, 348). фиг. Тај је поглед долазио, истина, озго, али је се спуштао кроза ме и слазио још за читав хват у земљу (Вет., 283).

сламњи, -а, -о *који је од сламе, сламни*. – Насред среде стајаше једна дрвена столица, са сламњим седиштем (СНП, 253).

сланица ж *суд у којем се држи со, сланик*. – Баба Вујка ... покваси руку, замочи је у сланицу и изиђе у авлију (БВ, 413).

следовати, -дујем несвр. (некоме) *поступати по угледу на некога, подражавати некога, поводити се за неким*. – Вучко је био међ' нама јунак, кога смо се ми сви као прибојавали, тајно поштовали, али ипак, као добра деца, слабо му следовали (Вуч., 380).

слеме с у изразу: **да му падне ~ на теме*** *каже се за некога ко треба да одрасте, ко је још дете.* – Чекај док му падне слеме на теме!... Он је сад још дете! (ОЗС, 316).

служавник м *послужавник, таџна.* – На том орману беше неколико шољица за кафу ... један старински служавник, са истртом сликом (БВ, 409). Пред тим служавником, који је уза зид наслоњен, стајаше суд за слатко (И., 410).

слѣдовати, -дујем несвр. ијек. безл. *припадати, следовати по неком реду, правилима.* – Уговор. Измежду нас два рождена брата ... односећи се на ... наше заједничко и братско имање о томе као што слѣдује (ОЗС, 336).

смакнути, -нем свр. у изразу: **~ раменима** *подићи и спустити рамена као знак недоумице, збуњености, слегнути раменима.* – Она смакну раменима (Шв., 28).

сметати, -ам несвр. (некога) *спречавати у нечему, ометати.* – Ја сам Србин, ја имам стару матер, ја имам свој задатак – зар којеко да ме смета? (Шв., 16). Од то доба, кадгод смо ишли да ходамо, чинили смо то у шуми ... Тамо нас нико није сметао (И., 54). Тако га ни жене не сметају, које су сваки час обилазиле Мару (ШИ, 106).

смести се, сметем се свр. *запасти у забуну, недоумицу, збунити се.* – Само то знам, – настави Јанко не давши се смести, – да нисам хтео вређати те! (Поб., 466).

снурати се*, -ам се несвр. *парати се; одмотавати се.* – фиг. Све се то потенцијало у једну моћну гужву и клупче, и тако ми се чинило да би се то све почело снурати и одмотавати, чим бих ступио ногом у собу где су болесници (Вет., 271).

соба ж у изразу **општа ~*** *просторија у којој се окупљају станари куће и примају гости, дневна соба, салон.* – Одем у своју собу, скинем зимски капут и одем у општу собу (Шв., 32). После једно пет минута њих двојица одоше опет у општу собу, да пију каву (И., 51).

сондисати*, -ишем свр. и несвр. (према фр. sonde) *фиг. лукаво, опрезно навести, наводити некога да каже шта мисли, испитати, сондира-*

ти. – Идеја! ... Да пишем сестри и брату, да их сондишем, да видим шта ће они, од прилике рећи (Шв., 59).

спаваћив, -а, -о *сањив, поспан*. – Како да се она уопште нађе крај њега спаваћива? (СИ, 446).

спасеније с сткњ. у изразу: **на ~*** у здравици: *за спас душе*. – Вино [је] чинило своје ... Јанко се увијаше: Молим вас! ... На спасеније! (Вер., 245).

спахилук м (тур. sırahilik) ист. *спахијин посед; уопште велики посед, велико имање*. – Цијело је село било попов спахилук (ШИ, 93).

спекулација ж (лат. speculatio) филоз. *мисаоно разматрање, размишљање без довољно реалне основе, без практичног искуства*. – Јанко још ту ноћ промисли зрело о овим „братским и пријатељским“ речима, оде сутра „на чашу вина“ и, да му се не би пребацила спекулација, брзо се заљуби и – још брже се ожени! (Поб., 456).

сплести, -етем свр. *замрсити, побркати, збркати*. – Ту дођоше све могуће комбинације, па, Бога ми, и женидба, али у тако сплетеном облику, да он и не покушаваше извести до краја своје нескромне мисли (Вуч., 404).

сплетено прил. *збуњено, спетљано, конфузно*. – Јанко тури сабљу у корице и пође нешто сплетено да се извињава (Вер., 212).

спопаст, -паднем свр. *брзим покретом изненада ухватити, докопати, зграбити, ичепати*. – Попу се одсјекоше ноге. Спопаде петрахиљ, намаче га на врат па стаде читати „молитву од кровотеченија“ (ШИ, 100).

споразумљење с *споразумевање (са говорником другог језика)***. – Споразумљење је ишло врло тешко. Видак је се, истина, свим силама трудио да се споразуме с браћом Славјанима (УТС, 471).

спочетка прил. *од почетка; у прво време, најпре*. – Вечно сам те уверавао да ћу прекинути све с њоме, па ипак... Него боље с почетка (Шв., 21). Наравно да је Јанку с почетка било нелагодно (Вер., 207). С почетка им се било тешко навихи, сами самцити у великој вароши (Поб., 454).

спрема ж *обезбеђивање потребних ствари за нешто, припрема, припремање*. – Бања и рат имају нешто заједничко: за рат се, наине, чине спреме годинама, а и за бању (Вер., 187). Уживао сам слушајући тај одсудан тон и систематски распоред посла и спреме око њега (Сек., 371).

сраженије рус. *битка, туча, сукоб*. – После су ... [Туманов и Попеску] дошли мени и радовали се целом сраженију (Шв., 50).

срдња ж *непријатно узбуђење изазвано нечијим лошим понашањем, гнев, љутња, срџба*. – Окренуо очи од ње, зачкилио с поузданошћу и с праведном срдњом псује: „Стока, стока без репа!“ (Вер., 189).

сребрњак м *пиштољ окован сребром*. – Ама је бољи овај мој сребрњак него икаки лефорфер. Пуца кò један топ! (НС, 345). А њега [оца] ето из каване. Накривио једну астраханску шубару ... за појасом један сребрњак искићен златом и драгим камењем (Пр., 88).

срески, -а, -о ист. *који се односи на срез, који припада срезу*: ~ канцеларија, ~ капетан, ~ писар, ~ практикант. – Нађем и среског капетана (УДЧХ, 163). Уседнем на коња и дођем у среску канцеларију (Сек., 361). То је био најинтелигентнији српски чиновник кога сам икад видео, па ипак ... беше он само срески писар (И.). Касација не уважи протокол секције, стога што је на протоколу потписан срески практикант (И., 365).

срести, сретнем свр. *крећући се наићи на нешто, затећи (нешто) на одређеном месту*. – Ти кò да светиш водицу; гдегод сретнемо механу, а ти уставиш! (НС, 342).

среда ијек. **сриједа** ж **1.** *тачка подједнако удаљена од крајева; место удаљено од крајева нечега, средиште, центар*. – Њене обрве дигосе се на крајевима, а угнуше на среди (Вер., 286). После ме уведоше у кућу, која има у среди један одељак где гори ватра (УДЧХ, 152). На среди таванице обешена лампа чкиљила је, једва пробацујући зраке кроз већ сасвим црно стакло (СНП, 253). **2.** *средишњи део нечега, средина*. – Понегда тури руку под појас, заглаба чибучић, а батину узме преко среде (НБ, 173). Јанко је чуо само с почетка једно: „als“, на крају „worden ist“, и у среди двапут „höhere Regionen“ (Вер., 221). Она отвори [књигу] у сриједи (ШИ, 115).

срмали прид. непром. (тур. *sırmalı*) *који је са сребрним украсима*. – Арсен, сиромах, каже јој: да ђеда и Радојка купују сву робу, и да он не сме ни поменути ђеди да њојзи само купи нов срмали-јелек (НБ, 173).

срчаница ж узано дрво *које повезује предњу и задњу осовину запрежних кола*. – Уз малено брдашце пењаху се једна кола с арњевима, и на њима звекеташе мачка и папуча која с катраницом висаше о срчаници (Вер., 193).

срцада ж (тур. *secde*) *простирка или прекривач од грубог ткања са петљама (обично у виду различитих шара)**47*. – А тај исти коњ, кад пођем трговачким послом, кад преко њега бациш бисаге и вежеш срцаде у теркије – пође оним ходом који се зове „раван“ (ОЗС, 318).

стајаћак, -ћка м *редов, обвезник на одслужењу војног рока*. – А не дао ти Бог да се побијеш с киме из њихове куће, јер од њих има шесторица у самој војсци, а један је баш прави војник, стајаћак, под заставом у Београду (НБ, 166).

стајаћи, -а, -о у изразу: ~ **рубa одећа која се облачи само за празнике, а не свакодневно**. – Облачи стајаћу рубу радним даном (НБ, 174).

стакленце, -ета с *флашица, бочица*. – Мати узе суху киту босиока што је стајала за иконом, и стакленце с богојављенском водицом што је висило под иконом (Пр., 82). Собу крашаше, даље ... према истоку, Свети Никола, с китом суха босиљка, стакленцетом богојављенске воде и кандилом (БВ, 410).

стакнути и стаћи, стакнем свр. *подстаћи жар, ватру неким предметом, распламсати, чарнути*. – После се [баба-Вујка] врати у кућу, стакне ватру, узме чабрицу и, непрестано тепајући и извињавајући се својој крави, музе је (БВ, 413).

сталан, -лна, -лно *стабилан, сигуран, поуздан*. – Старац, иако ослабио, ипак сталним кораком пријеђе улицу и уђе у цркву (ШИ, 110).

⁴⁷ У РМС-у одредница *срцада* упућена је на *сецада*, где је једино значење *простирач на којем муслимани клањају намаз*. *Срцада* (нар. *серцада*) још увек је назив за прекривач у селима југозападне Србије.

старојко м *сватовски старешина, стари сват*. – Кад старојко викну да се иде кући, нико се много не одупираше (СИ, 446).

степен м *степеница, степеник*. – Она уђе тромо. Под степенима отресаше ноге на асури (Шв., 31). Ја бејох већ на горњем степену, она за три ниже (И.). Зар вас није стид? У вашим годинама не можете да узвијете двадесет степена (И., 32).

стерати, -ам свр. *терањем присилити некога да сиђе с неког места*. – Да ћу бити велики човек прорекао ми је још ћорави Мита Црквењак ... кад је на једвине јаде стерао са звонаре Стеву Чавкина и Миту Ћускију (НС, 353).

стиснути се, -нем се свр. (за неким) *појурити, потрчати, отрчати*. – Али се Вучко стиште за њим, стиже га и протера му ножић кроз бутину (ОЗС, 307).

стогубо прил. *много пута, стоструко*. – Желим да вам стогубо и у бољој прилици вратим! (Вер., 213).

стреш м и ж *зубни каменац*. – Општински је лекар баш тога дана седео цело пре подне код начелникове жене, чистећи јој стреш са зуба (Вуч., 385).

стршити, -им несвр. *штрчати*. – Собу крашаше, даље, један сточић, с даском озго жутом као лимун и толико изрибаном песком, да се више и не познаје да је кадгод била рендеисана, већ се чисто ушчупавила и дрвена влакна стрше у небо (БВ, 410).

сту (обично поновљено) *узвик воловима да се помере уназад*. – Придржавајте, људи: преби нам стоку! Сту, сту! (НС, 349).

ступај м *притисак ноге при ходању*. – Крепко стаје на земљу, кад ходи, али на ступај њене ноге не затресе се патос ни полица, већ јој само игра месо и груди (УДЧХ, 152).

судланица ж нар. *мера за дужину која одговара дужини длана*. – Снег је био нападао за једну судланицу и шкрипео је под ногама (Шв., 26).

сукија ж (тур. *siki*) ист. *комад кучине, памука или крпице за запушавање метка у пушци*. – Павао опали из пиштоља, а запаљена се сукија устави пред школском стрехом (ШИ, 139).

суплент м (према лат. *supplere*) *професорски приправник, заменик професора у средњој школи*. – Ту је био и суплент Ђурица, који је све параде и свечаности „описивао“ у новинама (Вуч., 386).

сури, -а, -о *сив, тмуран*. – Исправи се у седлу и, нешто размишљајући, гледаше у већ суро небо (ОЗС, 323).

сутоњ м *сутон, полумрак*. – Био је сутоњ. Сунце је заилазило за Гучево (Шв., 37). Сутоњ се хваташе (Вуч., 388). Кад већ хоће сутоњ и говедарев рог наново загуди, Амина трчи напоље (БВ, 415).

сух, -а, -о *сув, осушен*. – Видео сам на прозору бледо лице моје матере, наслоњено на суху јој ручицу (Пр., 81). Он оста сам као сухо дрво, и на срце му паде туга (ШИ, 104). Али као Црвено Море пред Мојсијем, тако се њена лепа и суха ручица испречи преда мном (Вет., 302).

сухарак, -рка м *сува грана на дрвету, комад суве гране, суварак*. – У тај пар духну ветар појаче, и с једног сухарка сроза се снег (Шв., 28). На њима беше неколико сухарака (НС, 346). Поврх тих сухарака хомут сена, на њему један цап, а на цаку Циганин (И.).

сухача ж *млин који покрећу коњи*. – Све избледи: и одушевљење, и љубав, и дужност, и сажалење, и не можеш га више познати, као ни Топузова вранца, који је некад добивао сваку трку, а сад окреће сухачу (СНП, 266).

сухо прил. *суво*. – У грлу му је [Стојану] било сухо и опорно (СИ, 424).

сухоњав, -а, -о *сувоњав, мршав*. – Четвороношке испод арњева извуче се један човек висок, сухоњав, мало сведених обрва (Вер., 193).

сухопарно прил. *сувопарно*. – Беда се нешто намрштио. Не диже главе, не даде му руке, само сухопарно промрмља: – Жи` био! (НБ, 175).

Т

табарак*, -рка м *буре са водом за расхлађивање и кондензацију алкохолне паре при печењу ракије, табарка*. – У деветнаестој години он је већ, са правим, завиђења достојним зналачким држањем, похотљиво мирно седео крај казана и чекао кад ће поцурити прве капи на табарку (Теш., 359).

таконазвани, -а, -о *такозвани*. – А та је сабљица, таконазвани „рапир“, оштра само до половине (Шв., 45).

такум м (тур. takım) *јабучица, кугла на крају чибука који се ставља у уста*. – У рукама му абонос-чибук с такумом од ћилибара, а с десне стране под појас подвучена, златом и ћинђувама извезена дуванкеса (Пр., 69). Илинка излете из собе и за један тренутак врати се с једним чибуком од абоноса, са грдним ћилибарским такумом (ОЗС, 337). Толико је у тој соби тихо и мирно, да би се ти и нехотично прекрстио кад ступиш преко прага, само да на зиду не вишаше једна стара шаркија ...и да преко ормана не лежаше један чибук од абоноса с ћилибарским такумом (БВ, 411).

талир м *ист. старински сребрни новац који се користио у разним европским државама*. – Не беше он заостао ни због борбе око сто талира, или, као што се то зове, санћим „политичке борбе“ (Сек., 361). Елем, како било, споразумеше се да Јуденфрајнд плати њему 25 талира месечно (УТС, 471).

талпа ж *дуже и дебело неостругано дрво, греда која се користи обично као подлога при градњи дрвеног моста*. – Наскоро стигосмо једну гомилицу од једно дванаестину људи, који се мучише да свуку низ бр-

до неколико великих талпа за мост (НС, 349). Он пружи руком на једног здравог момка који, играјући се секирицом, кресаше иверје с једне талпе (И., 350). Он забодје секирицу у талпу, па похита к мени (И., 351).

тандрк м оном. *лупкање и тупа звука при кретању колских точкова или котрљању тврдых предмета, тандркање*. – У тај пар чу се опет тандрк кола (ОЗС, 325). Па опет пушке, лупа и тандрк котлова и чакаља (ШИ, 142).

тарнице ж мн. *теретна кола са коњском запрегом*. – Напоследку неко доведе за собом једне добре тарнице (ОЗС, 322).

татула ж бот. *отровна биљка Datura stramonium из ф. Solanaceae, дугих белих цветова снажног мириса, кужњак*. – Пред њом се он једном разметаше како ће, кад порасте већи, отићи у војску и сећи Турке као ону татулу у врту (Вер., 196).

театор* м (грч. *théatron*) *позориште, театар; позоришна представа*. – фиг. Сад се направи један театор из кога се ја на једвине јаде сећам ових појединости (ОЗС, 335).

Изр. **изигравати** ~* *опонашати глумце у позоришту, позоришној представи, глумити као на позорници*. – Онда скиде капу, па клече пред матер, ухвати јој руку и силом је притиште себи на теме и неким чудним гласом, којим смо ми говорили кад смо изигравали театор, проговори: – Благослови ме, нано, да будем јунак (Вуч., 384).

текнути, -нем. свр. фиг. *узбудити, дирнути, ганути, тронути*. – Глас ... се брзо протури у онај н о в и глас Вучков; глас који ме текну и потдсети на оно срећно доба, кад је Вучко, као наш „цар“, с ножићем у руци викао: „Јуриш!“ (ОЗС, 328). Нешто налик на очајање текну га кроз груди (УТС, 472).

телеграм м (према грч. *tele* и *gráphō*) дијал. *телеграф*. – Једанпут, кад сам сáм за покојног Видака питао какав је, рече ми један сељак: „Он је, господине, као један телеграм!“ (Сек., 367).

тепелук м (тур. *tepelik*) *мала капа украшена дукатима, нискама бисера и сл., која се носила наврх главе као део женске градске ношње*. – Ни жена Маринка магације не хтеде сести у кола, већ пође са својим

маленим друштвом пешице, окрећући час пò леђа онима с којима је говорила; и то не из непристојности, већ просто због тепелука, који тако безазлено блисташе (СНП, 249).

теретан, -тна, -тно *који причињава терет, тежак, заморан, напо-ран*. – Теретан јој сваки рад, и све да јој је да лежи (ШИ, 98). Ковач је нешто теретно радио, сав мокар од зноја (И., 132).

теретница *ж речно теретно пловно средство које је привезано за лађу, шлеп*. – Сваки час је запиткивао и момке и агента: што нема лађе? да ли има кака депеша? је ли вода тако мала? вуче ли каку теретницу (СНП, 250).

теретно прил. *на теретан начин, тешко, тегобно*. – Теретно је она живела, врло теретно – радила је туђе и хранила је њих троје (БВ, 412).

терзилук м (тур. terzilik) *кројачки занат, кројачки посао, кројење, шивење*. – Ту, дакле, Јован ступи, изучи терзилук и печење цигле и трговину (Вуч., 395).

теркија ж (тур. terki) *коњаников пртљаг полукружно савијен око облучја на задњој страни седла и привезан каишевима*. – А тај исти коњ ... кад преко њега бациш бисаге и вежеш срцаде у теркије – пође оним ходом који се зове „раван“, и ни-дај-Боже оне хале! (ОЗС, 318).

тесте, -ета с (тур. deste) *свежањ, паковање од десет или дванаест комада нечега, туче*. – Из шпага извади цело тесте фишека барута са зрном (Вуч., 380).

тестија ж (тур. testi) *земљани суд, крчаг за воду крушкастог облика са грлићем, дршком и сиском*. – А што стојиш ти ту, Стојане? – дрекну на момка. – Тестију, па на воду! (ОЗС, 327). Добро, добро, синко, сад ћу ја теби показати за ону тестију и што си ми оteo дуван (Вуч., 399).

тисућа ж **1.** *хиљада (број)*. – Кадгод наброји стотину, он испружи један прст ... ал` кад већ дође до близу тисуће, а сан се, као неки тежак, мекан и равномеран покривач поче простирати по њему (Вер., 200). **2.** *велика количина нечега, гомила хрпа, мноштво*. – По поду лежи тисућу карата, разгажене и неразгажене цигаре (Пр., 83).

тица ж заст. нар. *птица*. – Око једног малог, преко половине разбијеног огледала на зиду вишаше један жут, свилом преткан старински израђен убрус, са троуглим шарама које на базису имају по две ножице и, ваљда, представљају тике (БВ, 410). Али кад наступи мрак, кад ућуте тике, замирише постеља на сапун и на чистоћу (БВ, 415).

тишма ж покр. *гомила света у пометњи, неред, гужва*. – И кад му жена у оној тишми и гурању паде на прси и предаде му сина, прво сузе, па онда пољупци почеше падати на пуначко детенце (СНП, 262). После су те очи сасвим се опростиле с ружом на прсима и тражиле њега, и само њега, у целој оној тишми (Вер., 198).

тканица ж *разнобојни, шарени откан појас*. – Благосиља све редом, а Мићу заповједио да све црквене чарапе, тканице и рубље изнесе у порту и разда сиромашноме народу (ШИ, 100). Потом узе једне тканице, те њима увеза Видаку обе руке поврх мишица (ОЗС, 327).

ткиво с *оно што се тка, ткачки рад, радиност*. – Напоследку Вујка, која је била најприсебнија, устаде и пође: – Хајде да видиш моје ткиво! (СИ, 436).

тмор, -а, -о *натмурен, тмуран, намргођен*. – Нисам никад чуо да лаже. Увек је нешто тмор (Сек., 367).

тоболац, -оца и -олца м *кожна кеса за дуван*. – Он захвати поштено у шаку, згњечи онај духан, па тури у један крај својега тобоца (НС, 347). Он узе још једаред, па опет метне у тоболац (И.).

товрљати, -ам несвр. *пуно и брзо причати, брбљати, блебетати, чаврљати*. – Катанић би другом приликом уживао у оваквом причању и још би изазивао поручика да товрља и даље, али сада беше исувише замишљен и озбиљан (Вер., 230).

тозлуке ж мн. (тур. tozluk) *доколенице од чохе или сукна које се са стране закопчавају*. – У Тиме тозлуке и каиши на опанцима, преплетени као у Живка (УДЧХ, 164).

токе ж мн. (тур. toka) *металне плочице и дугмета пришивени на предњем делу ћечерме или џемадана, које служе као украс (у јд. таква*

плочица). – Преко прага уђоше три човека. Једног сам само могао видети: леп, млад, с токама на прсима (УДЧХ, 158).

толишни, -шна, -шно *дем. од толики, толицни*. – Угледа је малену, толишну, није јој било ни пет шест година (Вер., 195). Откуд толико срце у толишног човека?! (Вуч., 390).

топал, -пла, -пло *топао*. – Поврх свега тога био је још и дан преко сваке мере топал (Вер., 291). Однекуд пуше ветар, и то тих, топал, миришљав ветар, и шушти липа, и онда један јак вијор (И., 296).

топотати, -оћем несвр. *ићи, касати тако да се чује топот, луна ногу (о коњима)*. – Коњи су под нама топотали оним ситним монотоним касом (Сек., 364).

транболос м (тур. *trabulus*, према ар. *Trabulus*, грч. *Tripolis*, град у Сирији) покр. *свилени шарени појас са ресама на крајевима који се у време турске владавине увозио у Србију из Сирије*. – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски ... силај ишаран златом ... поврх силаја транболос, па ресе од њега бију по левом боку (Пр., 69).

треница ж *направа за стругање, рибање поврћа, воћа или теста на ситније делове, ренде*. – Нека иде доле код момака – рече Аница, стружући рен на треницу и с муком отварајући сузне очи, да види Вучка (Вуч., 398).

тренут м *трен(утак), часак*. – Опазила је да је гледам, није ни за један тренут дизала очију с рада (Шв., 14). Као удављеник, видео сам за тренут цео свој живот (Вер., 299). Главобоља, која се беше за тренут склонила испред ових снажних рефлексија, поче поново да га раздире (СИ, 426).

триестина ж некњ. *око тридесет, тридесетак*. – На орману под иконом стајала је једна триестина лепо поређаних и лепо укоричених књига (ОЗС, 315).

трина ж *трунка, мрва*. – Застор на столу свучен с једне стране скоро до половине. По њему разбацане карте, испревалјиване шоље, пуно трина и пепела од дувана (Пр., 84).

тричав, -а, -о који нема важности, значаја, безначајан, ништаван. – Ја не знам, иначе, кака би смисла имала овако сентиментална љубав, кад не би бар једног тричавог сна било (Шв., 40).

троугли, -а, -о који има облик троугла, троугаони. – Око једног малог, преко половине разбијеног огледала на зиду вишаше један жут, свилом преткан старински израђен убрус, са троуглим шарарама (БВ, 410).

трти, трем и тарем несвр. у изразу: **тарем руке** задовољан сам исходом, својим успехом. – Ја се сад смешим и тарем руке кô Чифути, кад подвале стари шешир под нов (Шв., 41).

туна прил. покр. *том приликом, ту.* – Било како му драго, владика дође, и наш поп осоколи туна (ШИ, 112).

тунос м (према тур. *Tunus fesi*, туниски фес) *врста феса од дебљег материјала са кићанком (назван по Тунису, одакле потиче).* – На главу тури тунос, па га мало накриви на леву страну (Пр., 69).

туњез м *тупав, глуп, ограничен човек.* – Ниси ти неки туњез, као што има људи (Пр., 90). Арсен, туњез, скамени се, кад чу да ђеда све зна (НБ, 175). Један од ових шегрта, миран туњез ... носио је сасвим мирно име Светозар (Вуч., 398).

турити, -им свр. *ставити, положити нешто у унутрашњост нечега, испод, испред или преко нечега, на нешто, ставити, метнути.* – Јанко тури сабљу у корице (Вер., 212). Вучко тури руку на чело и оштро погледа матери у очи (Вуч., 388). Тада [Илинка] поче да плаче, најпре тихо и без суза, па онда тури главу под јорган (СИ, 448). Онда сам даље „аналисао“, даље, редом, иако ми се нешто, ја не знам још шта, све трпа преда ме и каже ми: „Хајд` сад узми мене!“ „Хајд`, тури мене напред!“ (Вет., 289).

Ћ

ћалов м *онај који је неразборит, будала, глупан*. – Како се с њим слажеш? – Добро, Бог с тобом! Јакако него добро? Девер ми је! – Знаш. Али онако... – Како? – Онако: ћалов! (ОЗС, 316). Она поцрвене: – Ех, ћалов!... Чекај, док му падне слеме на теме!... Он је сад још дете! (И.).

ћата м (тур. *kâtib, kâtip*) нар. *административни чиновник, писар*. – Сретен ћата иде с добошарем по вароши и чита да се забрањује пуштати свиње (Пр., 84). Имали смо и школу, али је она била потчињена значаја, као што је ћата у судници (ШИ, 93). – А јеси л` ти снајдер или ћата? (НС, 354).

ћатин, -а, -о *који припада ћати*. – Хајдуци се још хтедоше одупрети, поред ћатине двоцевке (УДЧХ, 161). Стани! Куда ћеш? – викну Живко, који је дотле раздувавао жеравицу и не чу ћатиних речи (И., 163).

ћемане, -ета с (тур. *kemane*) *виолина*. – И у соби Цигани развалише вилице и полегаше по ћеманетима (ОЗС, 312). Кад ме Боја Кочић упита: „Кад се ви пре посвађасте, а кад пре помиристе?“, а ја ћу му песницу под нос: „Макни, бре, док те нисам овим шахом по ћеманету!“ (Поб., 467).

ћемер м (тур. *keмер*) етн. *мушки, кожни или платнени појас с преградом за новац, који се паше испод одела*. – Кад трговци пођу лучити свиње, добро забрекне ћемер у Матије (НБ, 166).

ћепенак, -енка м (тур. *kerenk*) *горње или доње крило, капак, који је служио уместо врата на дућанима (на доњем се, кад је отворено, излагала роба, а каткад је на њему седео трговац)*. – На Видаковој кући била је затворена и капија и ћепенци на дућану (ОЗС, 324).

ћер ж дијал. *кћи, кћерка*. – Па сад ћеш, ћери, у име Бога, у Биоград – рече поп и силом развуче уста (ШИ, 121). Мени [је] било исувише јасно да је мишљење Јоцино и његова помоћника требало да буде повољно, не Ђорђа, него његове ћери ради (Вет., 287). Само се сложише у томе: да баба Вујка најпре говори с газда-Јовом, па ако он пристане да да ћер за Стојана, онда ће њих две, Вујка и Аница, друго што треба наредити (СИ, 435).

ћерћелија* ж (према тур. *çerçivo*) *платно од конопље, бџ*. – По патосу се шарају живе слике, кандило трепери, лаке од ћерћелије завесе полећу у висину као какви грдни лептирови (БВ, 411).

ћир м непром. (грч. *kyrios*) заст. *титула која се употребљава уз име: господин, господар, кир*. – Знаш, ћир-Кочо – рече Маринко. – Али мати је – мати! (Вуч., 385). Дошла сам да вас молим, ћир-Јово, да примите мог Вучка (И., 391). Никога није познавала осим ћир-Стеве који је радио с њеним покојним мужем (Поб., 454).

ћирица м покр. *млад слуга, момче које је служило код неке господе*. – Ћирица скочи са својега седишта и отвори врата од кола (Шв., 26).

ћитајка ж *врста тканине*. – Онда Вучко, онај исти туђави Вучко, поче да лупа руком о софру, да помиње неку вуну, мед, ћитајку, морокошње, гуњеве (ОЗС, 331).

ћукати, ћучем несвр. *оглашавати се узвиком „ћу“ (о сови)*. – Нигдје се ништа не миче, само совуљага ћуче њену страшну пјесму (ШИ, 139).

ћулбастија ж (тур. *külbasti*) *истуцано месо печено на жару*. – Јуче сам пешице ишао у М., вратио сам се у 8 увече и појео две ћулбастије (Шв., 42). Одације у министарству ... седоше крај зида у хладовину и почеше се отимати око једног великог парчета ћулбастије (Поб., 451). Ћулбастија је императивно мирисала (И.).

ћурликати, -лицем несвр. експр. *свирати у двојнице*. – Извади двојнице иза појаса, па све ћурличе покрај Бурмазовићеве куће (НБ, 166).

ћурче, -ета с (према тур. *kürk*) дем. *кратак мушки капут постављен и опишвен крзно, коожух*. – Чисто га гледам [оца] како се облачи:

цемадан од црвене кадифе ... поврх њега ћурче од зелене чохе (Пр., 69). Благоје ... загрну рукав од ћурчета и погледа по столу, хтевши се налактити (СНП, 253). Али га [газда-Јову] Маринко дрмну за пеш од ћурчета (СИ, 444).

ћурчија м (тур. *kürkçü*) занатлија који израђује или продаје кожухе, крзнар, кожухар; исп. ћурче. – А што је, море, ваш дућан затворен? – запита ме Игњат ћурчија, који у тај пар прође (Пр., 85).

ћускија ж (тур. *küskü*) гвоздена полуга, зашиљена с једне стране, која служи за дизање терета, бушење рупа у земљи, камену и сл. – Неки дан, опет, прошао овде један писмоноша поред куће која се зида, а ћускија са скела пуп!, па њега управо посред тикве (Шв., 41).

ћутак, -тка м (тур. *kütük*) кратак, одсечен комад стабла, трупцац, клода, балван, ћутук. – Докопа један ћутак, који је крај њега на земљи лежао, и полако и одмерено одговори Иви: – Одлази ми испред очију (Вуч., 381).

ћушити, -им свр. обично благо ударити (некога) руком, ћушнути. – Не знам чега сам се тако бојао, напослетку баш и да ме ћуши једанпут, па шта? (Пр., 70). Катанић би самог себе ћушио (Вер., 232).

У

убезекнути се, -екнем се свр. *забезекнути се, запањити се, запрепастити се*. – Ја се ubezекнух. Нисам, наравно, ни мислио водити тако луда разговора (ОЗС, 314).

убезекнуто прил. *забезекнуто, запањено, запрепашћено*. – Сав се стреса, кад помисли да је се она мало пре скинула с кола, да је сви ubezекнуто гледе (Вер., 198).

убоветно прил. *стално, непрестано, свакодневно, увек*. – Оно му је кућа, што пред њом о шљиви убоветно виси чутура с препеченицом! (НБ, 165).

убојица м и ж **1. убица**. – Или, ваљда, треба га извинити, што га је љубав обрвала? Дабогме! Лопова – што је сиромах, убојицу – „што му је така крв“ (Вер., 242). **2. онај који изазива тучу, који се радо туче, кавгација**. – Проклећу и вас и све инације и убојице оним путиром ондје, па онда живи, ако можеш (ШИ, 98). Чућеш, на пример, да кажу: ... „Убојица као Живан“, иако се никад ни с ким није побио (Сек., 367).

убојни, -а, -о *који је расположен за борбу, који показује спремност за бој*. – фиг. Овај, дакле, Ђорђе одмах се построји у убојни ред према Вучку (Вуч., 398).

увелике прил. *увелико*: **1. у пуном јеку, замаху**. – Кад стигосмо пред школу, а она гори увелике (ШИ, 142). **2. још давно, одавно**. – Кад се вратише, мрак беше увелике притиснуо купатило (Вер., 234).

угурсузлук м (према тур. *uğursuzluk*) **а**. *немирлук, несташилук*. – Да-богме да се овај угурсузлук није могао сакрити оку професорову, тим мање, што је увек онај који је седео пред Вучком, по два-трипут на часу скакао и дерао се (ОЗС, 305). **б**. *непоштено, неморално дело, неваљалство, безобразлук*. – Настојник је могао учинити највећи угурсузлук, само ако га може подвести под правило црквено (Вуч., 386).

ударати, -ам несвр. **1**. *испуштати, одавати непријатан мирис, заударати, смрдети*. – У њој [соби] увијек удара на прашину и људски зној (ШИ, 104). Механа је била трошна, опала, гадна, ниска ... а удара на рибу и ракију (УДЧХ, 152). Шта ћеш данас за ручак? – Киселу чорбу и јагњеће печење. – Већ удара на лој (СИ, 428). **2**. *снажно, јако светлети, сијати, исијавати (о светлости)***. – Црвени зраци из пећи удараху у моју постељу (Шв., 39).

ударити, -им свр. **1**. *погодити, повредити, ранити (о оружју)*. – Попа штречну као да га неко ножем удари (ШИ, 116). Ми се склонисмо, а као да нас пушка посред срца удари (И., 147). Она се сумњиво насмеја: „А шта ћеш радити, ако те удари пушка или сабља?“ (Вер., 196). **2**. *ставити, наместити*. – Баш осећам, кад ме господин помоћник удари на ону телеграфску машину, да ми вади ватру, а да ми раде нерви! (Вет., 274). **3**. **а**. *кренути, поћи, упутити се у неком правцу*. – Удари `вако, господине, надоле, па онда налево, па кад дођеш до Пусте Механе, опет налево (НС, 349). Ја опет ударих лево преко Brigadier-Brucke (Шв., 27). **б**. *наићи, набацати, избити (на нешто)*. – Ал` да се удари путем на јаругу, морали смо се вратити до близу самог села (ШИ, 142). Кад изиђох на брдо, ударих на раскршће (НС, 348). **4**. **а**. *настати и усталити се с великом жестином, узети маха, завладати*. – Како је то зло ударило, да је горе него ли у Турској? (ШИ, 97). Ударише некаки болови у крста, и све се [попадија] у клупче савија (И., 99). Ударише врућине (И., 125). **б**. *јако, нагло избити, покуљати (о диму)***. – Удари дим од дувана, као из димњака (Пр., 79). **5**. (гласом) *истаћи, нагласити*. – Свака лекција од вас биће ми драга – ја ударим гласом на „вас“ (Шв., 13). Хм! А пије ли ово дете? – Ја хотимично ударих гласом на „дете“ (ОЗС, 316). **6**. (у безличној конструкцији са „се“) (на нешто) *наићи, задесити (о тешкоћи)***. – Преговори се почеше. Али се убрзо удари на једну тешкоћу (СИ, 434).

удити, -им несвр. *губити снагу, свежину, венути, копнети*. – Кад поша намири по нашем рачуну тако педесет и пет година, почне нешто удити (ШИ, 98).

узе ж мн. заст. *окови, негве*. – фиг. И као талас сухо грање, тако њихов звук односи бољу и печал, кида узе таштине, а скрушена душа разговара се с небом (Пр., 91).

узаманце прил. *узастановце, заредом*. – И капетан Танасије већ трећи пут узаманце долази чак с позиције на лађу (СНП, 260).

узарумити се, -им се свр. покр. *почети се јогунити, узјогунити се (о стоци)*. – Стока се нешто узарумила, па неће с мјеста (ШИ, 132).

узверено прил. *унезверено, уплашено*. – Гледа узверено и на страну, одлаже ногама, као ја, кад ме друштво чека напољу (Пр., 80).

узглавак, -вка

узглавник м *јастук*. – Хоћу ђедино шиљте, Радојкин узглавак, Благојевићев губер (НБ, 180). Вучко оде у кућу. Истресе сламу из узглавника и сави га у ћебе (Вуч., 405). На том ковчегу један јорган и један узглавник, покривени избелелом цариградском шамијом (БВ, 410).

узети, узем свр. **1.** *(от)почети, стати*. – А кад му је Радојица Миличин казао да је Швабо, хтео је да га убије, па после, кажу, почео да плаче, кад је учитељ узео нешто тамо говорити како он није Швабо (УДЧХ, 157). И Бог зна до које би мере оне издржале без роптања, да Анока, и не саставивши пуних шест месеца у њиховој кући, не узе све више и више беснети (НБ, 173). А шта си ти узела мене заклињати децом и плакати нада мном живим? (Пр., 77). **2. а.** *показати, испољити (лицем, говором) неко расположење, однос, став према некоме*. – Катанић ... [је] хтео да се сам са собом договори какав ће положај да узме према Младеновој жени (Вер., 228). Дотле је он с Вучком говорио највише погледима ... а од то доба је узео онај тон који се чеше о затегнуту интимност (ОЗС, 309). **б.** *добити, (по)примити (нови, други изглед)*. – У то дође и поп из градине. Његово светитељско лице бјеше опет узело земаљски облик (ШИ, 136). Лице му је било развучено и узело некакав животињски облик (Вуч., 383). **3.** *обузети, захватити (о стању)*. – Нека лака несвестица га узе (СИ, 437). **4.** *поставити некога на неку дужност, изабрати***. – Чућеш, например, да кажу: „паметан као Живан“, иако ни њега, ни оца му никад не узеше за кмета (Сек., 367). **5.** *измерити, установити, одредити***. – Доктор узе пулс и као у некој недоумици слеже раменима (ОЗС, 326).

II. ~ 1. изгубити способност покретања делова тела, одузети се, паралисати се. – Слободан [сам] као птица којој је запаљено гнездо и подављени тичићи. Ланци су ми скинути, али руке су ми узете (Шв., 65). Моје рањено срце поче клецати и најзад покушавати да се поштапа на језик, али он се већ узео и обамо (Вет., 284). **2. почети, стати.** – Он се узе скидати (Пр., 75). Он махну мосуром више главе, лупи њиме о земљу, сломи га и узе се смејати (НБ, 168). Он оста седећи и узе се протезати, као ђак кад чека да га прозову да говори лекцију (СИ, 432).

узимати, -ам свр. некъ. у изразу: узимадном част у значењу футаура II: учтива фраза при обраћању: при првом следећем сусрету. – Кад опет узимадном част наћи се у вашем друштву, дозволићете ми да вас уверим како сам лош свирач (Шв., 36).

уједаред прил. одједном, изненада. – Све је тихо као у гробљу. Уједаред он чу да нешто шушти (Вер., 217). Па онда уједаред и сам бризну у плач (СНП, 266).

указ м рус. заст. решење државних власти о постављењу за сталног чиновника. – Једнога дана би потписан указ Стојанов за секретара (СИ, 419). Он доби цедулицу од свога пријатеља, начелника одељења, о потписаном указу (И.). Он показа министру празно место у цепу где је била честитка, и министар ћушну тамо указ за Јанка (Поб., 457).

указни, -а, -о овлашћен од државе да потписује документа, извештаје и сл., указом постављен. – Касација не уважи протокол секције стога што је на протоколу потписан срески практикант, а по закону мора бити указни чиновник (Сек., 366).

уканити се, -ним се свр. упутити се, поћи негде, наканити се. – Баш ти хвала – рече баба-Вујка, – што си се уканио по овом кијамету (СИ, 433).

укварити, -им свр. погрешно урадити нешто, покварити, забрљати. – Он се поново укрути, да изгледа важан: – Па сад ја да исправљам што си ти укварио! (НБ, 176).

укекетити, -им свр. ужагрити (очима). – Лисица само дође ноћу под легало, укекети очима, а кокошка сама са седала туп! па пред лиси-

цу (СИ, 430). Може и човек ... да укекети очима, па да му женско само падне у ... у ... – она хтеде рећи „уста“, али се заустави (И.).

укинути, -нем свр. *отети, одузети* (некоме оно што му припада и сл.). – То је мојој мајци пола века укинуло (Пр., 74).

украј предл. с ген. *поред, крај, до, код*. – Украј пута он угледа претрпано снегом нешто налик на божје створење (Вуч., 386). Стојан игра украј ње, и он ће јој бити – муж! (СИ, 446). Вучко ... погледа доле, пред собом бесвесна Видака и украј њега тугом убијену Илинку (ОЗС, 324).

улевати, -ам несвр. *чинити да неко стекне одређени утисак, мишљење, усађивати, уливати*: ~ поштовање, ~ респект, ~ сажаљење. – Одсудно, чисто појимање свега што је радио, улевало ми је и респект и сажаљење (Сек., 363). Ни то [поштовање] он не би умео својој ћерци улити у главу, да сама његова појава, као и прилике у којима је живела цела његова кућа, нису улевале поштовање (СИ, 427).

унеке прил. у неко доба, после извесног времена. – Ама сањам ја – почеће унеке ђед, – сањам: кô ми славимо, па ужегли свећу, велику, дебелу (Сек., 374).

унесређавати, -ам несвр. *чинити некога несређним, унесређивати*. – Знам само да сам био хладан као дипломата, да сам почео са „госпођице“, да сам вишекратно помињао „дубље разлоге“ и како ја „не смем мислити само на себе“, „не смем њу унесређавати“ (Шв., 65).

ункаш м (тур. *önkaş*) *предњи, лучни део седла, јабука, облучје*. – Павле, који је једини с коњем прескочио обалу и први долетео до Видака, чим ово угледа, скочи с коња, забаци му дизгине за ункаш (ОЗС, 321). Павле ... уједанпут скиде фес, тури га себи на очи, па се преви коњу до ункаша (И., 322).

оокруг прил. *унаоколо, уоколо, око себе*. – Дође опет насред собе, опет погледа оокруг, па прошапута: – Спавају! (Пр., 88).

упарадити се, -им се свр. *укочити се, укрутити се, стајати мирно као војник на паради***. – Али чим она погледа и дигне нос, а он се упаради као да стоји пред владиком (НБ, 174).

уплетати, -ећем несвр. *уносити, уплитати (некога у нешто)*. – А у сваку сам мисао и нехотице уплетао њу (Шв., 23).

уплести се, -етем се свр. *умешати се, упетљати се*. – Ана ми не даде одговорити, она се уплете (Шв., 33).

управо прил. **1.** *право, без скретања*. – У тај пар точак од кола управо па мени преко стопала (УДЧХ, 155). Гледам ја шта ће! А он: хајд', хајд', па управо до крста (Вер., 247). Хајде управо низ брдо, ваљда ћемо срести кога (НС, 348). **2.** *директно, непосредно*. – Није он, иначе, био баш ни врло разговоран човек, и вечерашње његово управо нападање на свакога кога сретне беше само очајнички покушај да разagna чаму (СНП, 254). **3.** *у том тренутку, баш тада, тачно у то време*. – Управо њих двоје ступају преко прага, а на цркви грунуше звона на јутрење (Пр., 91). Још да зна Јоца да је Јанковој мајци ... познато било и куд ће Јанко ноћас из куће ... и да ће обојица доћи на кафу коју им је она спремила управо кад треба (Поб., 464).

упрепастити се, -им се свр. *веома се изненадити, зачудити, запрепастити се, пренеразити се*. – Арсен се тако упрепастио и збунио, да се попео на орах (НБ, 184).

упропнице прил. *пропињући се на задње ноге (о коњу)*. – Дорат сав као насапуњен ... полетео би час на једну час на другу страну, час напред и упропнице (ОЗС, 319).

усекњивати се, усекњујем се несвр. *брисати нос шмрчући*. – Наш „Дон Карлос“ ... носи кратке панталоне и огромне ципеле и црвене велике махраме, у које се усекњује (Шв., 7). Беше извадила махраму и усекњиваше се (И., 31). Опет ћуте, само мати час по усекњује се, а ја чисто осећам како плаче (Пр., 76).

усести, уседнем свр. *узјахати (на коња)*. – Ја сам мислио: Павле неће умети ни закорачити... Још да видиш какав му је коњ!... Па кад пође да уседне, он некако као разглављен, и као да се пење на крушку (ОЗС, 317). Уседнем на коња и дођем у среску канцеларију (Сек., 361).

успремити, -им свр. *поспремити, уредити, средити, распремити (сто, собу)*. – Илинка оста с Аницом и с двоје млађих да успреми софру (СИ, 447). (у безл. конструкцији са „се“) – Кад се успремило све што се

успремити морало, мрве зачистиле, собе изветриле, тада Аница и Илин-ка закључаше све што је за закључавање (И.).

успрсити се, -им се свр. *усправити се и при том се испрсити*. – Моја мати се успрси на столици, уозбиљи се и свечано ме гледа (Вет., 269). Његова напитост беше ми добро дошла. Успрсим се после (НС, 345).

уоставити, -им свр. **1. а.** *прекинути кретање некога, нечега, зауставити*. – Ти кô да светиш водицу; гдегод сретнемо механу, а ти уставиш! (НС, 341). Бога ми ти кажем: ако опет уставиш где до куће, ја ћу првог кога сретнем молити да ме повезе (И., 342). Украј пута он угледа, претрпано снегом, нешто налик на божје створење. Рекне кочијашу да устави (Вуч., 386). **б.** *зауставити, прекинути (дах)*. – Опет сви ћуте и уставили дах (ШИ, 102). **2.** *обуоставити, прекинути, престати обављати, радити нешто*. – Вучко ... као какав генерал командоваше Циганима кад који да почне, а кад да устави (Вуч., 379).

II. ~ се 1. *престати ићи даље, застати, зауставити се*. – Пред кућом за концерт, иако је било већ четврт после седам, уставише се једна господска кола (Шв., 26). Поп, гологлав, потрча пред кола, која се уставише (ШИ, 135). Ми се сви устависмо, као оно две војске, кад гледају своја два јунака (Вуч., 379). **2.** *стати, застати (у говору, причању, при вршењу неке радње)*. – Све ће то опет... – он умало не рече „нарасти“, али се устави (СНП, 265).

уостављати, -ам несвр. **1.** *прекидати кретање некога, нечега, заустављати*. – Тек ја, а, видим, и они за мном почеше уостављати коње (ОЗС, 320). Ми још више уостављасмо (И.). Он повуче за дизгине и заврати се у кола, као да уоставља арапске хатове (НС, 346). **2.** *фиг. обуздавати, савлађивати, смиривати*. – Макс ... као бајаги уостављајући смех, погледа по свима (Шв., 47).

устјерати, -ам свр. ијек. *наставити, продужити с досадашњим начином живота, понашањем итд.* – Прогнаћу вас, ако тако устјерате, старости ми, одавде и намјестићу Мића црквењака пред порту с врљицом (ШИ, 98).

уступка *ж одступање од неког свог гледишта, става и сл. ради постизања сагласности са неким у остварењу заједничког циља, уступак*. – Напоследку, баба-Вујка нађе за потребно и умесно да учини ову модерну уступку (СИ, 434).

устурити се, -им се свр. *испрсити се, исправити се*. – Он хтеде да прикрије своју узбуђеност. Господствено се устури, диже главу у таван и накриви је мало (НБ, 176).

утаћи се, утакнем се свр. **1.** *узети учешћа (у неком догађају), упле-сти се, интервенисати*. – Али се Вучко утаче и придржа је, да не падне (ОЗС, 325). **2.** *убацити се, умешати се (у разговор)*. – Иконија с црвеним очима утаче се: – Спава још дијете! (ШИ, 120). Крман се утаче: – Каком Биограду, весео мајци?! (НС, 355). А што је он доктор, него пази, болан? Ама он чим примирише нешто, одмах види шта је, – утаче се мој брат (И.).

утврдо прил. *(за) сигурно, чврсто, поуздано*. – Сад смо се сви нада-ли да ће нам Мара доћи за учитеља. Већ је поп с неколико старијих људи ишао због тога и владици, и он им утврдо обећао (ШИ, 127). Планинка, кад дође с паше, зна утврдо да ће бити у карлици мекиња (БВ, 412).

утија ж (тур. ütü) *пегла од гвозђа за пеглање рубља, одела, глача-лица*. – Вучку дадоше да угреје утију, и он је по пропису тури у ватру (Вуч., 401). Вучко издиже утију више главе и газда-Јова се показа на прагу (И.). Па зар је то поштено? На калфу потегнути утију! (И.).

утолегнут*, -а, -о *удубљен, улегнут*. – Коњ му беше ... од оне кр-љаве арапске расе ... висок на ногама, кратка тела, пократка врата, ма-ле главе ... сапи су обично средином лако утолегнуте (ОЗС, 317).

утоме прил. **а.** *тада, у том тренутку, утом*. – У томе Младен изва-ди украдену Гетеову књигу, па је пружи Катанићу (Вер., 234). **б.** *за то време*. – Катанић предложи да се проходају, па после купају. Сви приста-доше. У томе стиже и вече (И., 239).

утрети, -ем свр. *бришући осушити, обрисати*. – Ударе јој сузе, па плаче, плаче, па опет уједанпут утре очи, дохвати књигу, тресне о сто, отвори, па навали читати (ШИ, 138).

утуткивати, утуткујем несвр. *фиг. ушушкавати, умотавати*. – Ђор-ђе поче свој говор пресецати са: Хај... хеј!... Боже мој!... Ала се онда жи-вело!... Остари се, па то ти је!... Било је то у неку руку паковање мисли. Он је прибирао, слагао, утуткивао (Вет., 300).

уханце с *дем. и хип. од ухо.* – Крај баба-Вујке лежи Амина и час по наћули једно или друго уханце (БВ, 414).

учас прил. *одмах, зачас, убрзо.* – И учас, као неким чудом, сви неодољиво зажељеше ухватити учитеља и отети му Мару (ШИ, 141).

ушчупавити се, -им се свр. *деловати рашчупано, неуредно, рашчупавити се.* – фиг. Собу крашаше, даље, један сточић с даском озго жутом као лимун и толико изрибаном песком, да се више и не познаје да је кадгод била рендеисана, већ се чисто ушчупавила и дрвена влакна стрше у небо (БВ, 410).

Ф

фамилијаз м заст. (према лат. *famulus*) *школски послужитељ*. – У њој [школи] је била једна повелика соба за дјецу, једна мала за учитеља и једна кухина, у којој је и фамилијаз спавао (ШИ, 104). Отвори школу и пошљи ми фамилијаза (И., 129).

фармазон* м (према лат. *franc-maçon*) *члан, припадник масонског покрета, слободни зидар*. – Али ипак сваке године [Јанко] учини по каку будалаштину. Једанпут се фотографисао у црногорској капи. Чујем да се уписао у фармазоне (Вер., 247).

фермен м (тур. *fermen*) *кратак мушки прслук (обично од чохе), украшен гајтанима, који се не закопчава*. – А наред кухиње, или боље да рекнем предсобља, стоји млад, здрав, снажан човек, у шајкачи, с ферменом као што се носи у овом крају (УДЧХ, 160).

фес м (тур. *fes*, по граду Фесу у Мароку) *капа у облику зарубљене купе, обично од црвене чохе, са кићанком или без ње, коју су носили муслимани, а уведена је почетком XIX века као народна капа на просторима под турском влашћу*; исп. вес. – Осем слугу и чиновника паробродских, на обали стајаху још само два човека – један у фесу и чакширама, други у мундиру и мамузама (СНП, 250). У кухини Вучко, међ` девојкама, натерао фес на око, а шаркијаш иза њега бије по жицама (ОЗС, 312). Павле ... тури фес на очи и поче се поново трести (И., 323).

физикус м заст. (грч. *physikós*) *градски лекар*. – Јоца убрзо затим доби место физикуса, а Јанко судског секретара, обојица у две разне вароши у унутрашњости (Поб., 455).

филозофисање с гл. им. од *филозофисати*. – Какав један „систем“, какво „филозофисање“! Ја хоћу да пустим срцу на вољу (Вет., 290).

филозофисати, -ишем свр. и несвр. (према грч. *filō* и *sophía*) *размишљати уопште, умовати, филозофирати***. – Много сам још сањао и „филозофисао“. Разабрао сам се на месту где моја мати говори Јоци да ће му спремити уштипака с медом (Вет., 295).

филцан м (тур. *filcan*, вулг. *filcan*) *шољица за кафу без дршке*. – Тада се већ почињало говорити *ви* једном човеку и разносити узнемиравајући гласови: да су се појавиле некаке гвоздене фуруне, да се кава у апотекаровој кући не пије из зарфова и филцана ... али занати још стајаху на оној широкој патријархалној основи (Вуч., 394).

фиргаиз м (мађ. *virgás*) покр. *прут, штап, шиб*. – Ја сам јео сирац у школи и асоцијацијом идеја мислио на Крсмана, на Текериш, на Стрму Страну, која се блиста у зрелом житу ... и просто нешто савршено друго од ниске и дугачке школе с монотоним песмом: један пута један јѐс један, два пута два четири ит.д., и учитељем, који бије фиргаизом по столу дајући такт (НС, 352).

фириз м покр. *кратак, ваљкаст комад дрвета заоштрен на оба краја или само једном, који одскаче кад се удари палицом у децијој игри, клис*. – Пуштате, брате, те браде као попови, па не може човек ни да вас позна. Онда, онда знам да си имао између обрва белугу од онога фириза (Вет., 284).

фистан м (тур. *fistan*) *врста сукње*. – О, како му ту беше драго све: и стари орахов орман ... и фистан у сарачани, у којем је се његова мајка венчала (СНП, 260). Василије, напр., одведе свога Јована газда-Јакову, првومه трговцу, у кога су се шили: јечерме, гуњићи, памуклије, фистани ит.д. (Вуч., 395).

фишек м (тур. *fişek, fişenk*) *метални или папирни омотач метка, цилиндричног облика, у којем се налази барут*. – Из шпага извади цело тесте фишека барута са зрном (Вуч., 380).

фланерка ж (према енгл. *flannel*) *лагани капут (огртач) од фланела*. – Баба Вујка устане изјутра рано ... набаци на себе „фланерку“, па пође налоље (БВ, 413).

формално прил. (према лат. *formalis*) *стварно, заиста, истински*. – Научена да седи у својој кући, она је формално боловала за кућом, и на месец дана по доласку у Београд намери се она на једну кућицу и купи је (Поб., 453).

фосфораст, -а, -о *коју емитује фосфор, фосфоресцентна (о светлости)***. – Соба је била окречена... не!... осветљена... не!... озарена неком фосфорастом, љубичастом неком... ја не знам ни сам како светлошћу! (Вет., 283).

фотељ м (фр. *fauteuil*) *фотеља*. – После му дође у памет уплата на „Грађанску Касину“, куповина једног фотеља и заклона од фуруне (СИ, 423).

фришак, -шка, -шко (нем. *Frisch*) *свеж, чист*. – Наш лекар – који ме је, уосталом, немилосрдно кљукао рибљим зејтином, да ми се и сад смучи, кад помислим на њега – веома [је] препоручивао мојој матери да ме пусти у село, јер је „за овај болест најбоље фришка луфт“ (НС, 351).

фунта ж (енгл. *round*) *мера за тежину (нешто мање од 1/2 кг)*. – Опет уредно играм гимнастику и испружам руку са тридесет шест фуната у њој (Шв., 42).

фурунција м (тур. *figipci, figipci*) варв. *пекар*. – У њему се разбуди једно високо осећање стеченог поверења, и то га тако порази, да путем и не виде никога, не дарну луду Симку, која му баш поред носа прође, нити чапну бурек код Трифка фурунције (Вуч., 400).

фучија ж (тур. *fiçi*) *дугуљаста дрвена направа, кутија***. – Газда-Јова сеђаше на тезги, с прекршћеним ногама, и држаше руке над мангалом, који стајаше покрај тезге на једној столици с празном фучијом од јексера (Вуч., 390).

Х

хајван м (тур. hayvan) покр. *животиња, живинче*. – Све зна, само још што не говори. – Зна, јабогме, кад си га научио да стаје пред сваком механом. – Није, вала, него је баш онако одвојило од хајвана. Знаш, он ми је од правитељских коња (НС, 342).

хала ж *створење велике физичке моћи, ала*. – Гигају се, брате, она кола, рекао би човјек сад ће испасти, а коњи као хале! (ШИ, 114). Дабогме! Јер то је хала, није коњ! (СНП, 261). А тај исти коњ, кад пођем трговачким послом, кад преко њега бациш бисаге и вежеш сриаде у теркије – пође оним ходом који се зове „раван“, и ни-дај-Боже оне хале! (ОЗС, 318).

хам м (мађ. hám) *део запрежне коњске опреме*. – Сутра му [коњу] купио нове хамове (Пр., 78). Хамови су били на сто места увезани канапом, а где је год било парче коже, ту велика пулија пришивена (НС, 346).

ханџар м (тур. hancer, hançer) *врста старинске сабље, ножа који се носио у корицама за појасом*. – Само их погледаш, а пред тобом изничу као из земље шаркије, јатагани, бесни коњици што носе у друге крајеве лепе девојке на крилу јунакову, мандолинате, ханџари, дуели (Вер., 194).

харбија ж (тур. harbi) заст. *гвоздена или дрвена шипка којом се при пуњењу набија пушка*. – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски ... силај ишаран златом, за њега заденута једна харбија с дршком од слонове кости (Пр., 69).

хат м (тур. at) *коњ племените пасмине*. – Он повуче дизгине и заврати се у кола, као да уставља арапске хатове (НС, 346).

хват м *мера за дужину (око шест стопа)*. – И тај је поглед долазио, истина, озго, али је се спуштао кроза ме и слазио још за читав хват у земљу (Вет., 283). Она као да се доиста издиже за читав хват поврх земље, као да доиста „прхну“ кад угледа мене, и одлете према кући (ОЗС, 313).

хероичан, -чна, -чно *који је својствен хероју, храбар, смео, неустрашив*. – На његову лицу не беше онога хероичнога изгледа, који се кадшто виђа и на пензионованим потпуковницима (СНП, 251).

хич прил. (тур. hiç) покр. *нимало, ништа, ич*. – Јоца, познатом маневром, запевши нокат од палца за секутић и одапевши, даде ми знати: „Хич!“ (Вет., 274).

хомут м *количина сена, сламе и сл. која се може обухватити рукама, понети у наручју*⁴⁸. – Поврх тих сухарака хомут сена, на њему један цак, а на цаку Циганин (НС, 346).

хракнути, хракнем свр. *испљунути чистећи грло кашљањем*. – Кум Нинко испружи врат, хракну мало, па рече: – Гледаћемо га као своје! (ШИ, 109).

⁴⁸ У РМС-у дефиниција ове одреднице 1. *оно што се захвати руком, руковат, шака (нечега)* чини се неодговарајућом за ово значење.

Ц

цагрије ж мн. (према тур. sađri, дебела, обрађена кожа) *корице ножа, ножнице*. – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски ... силај ишаран златом, за њега заденута једна харбија с дршком од слонове кости, и један ножић, са сребрним цагријама и с дршком од слонове кости (Пр., 69). Беда отури испред себе комад хлеба, лажицу и виљушку, а нож тури у цагрије (НБ, 178).

царствовати, -вујем несвр. *фиг. преовладавати, преовлађивати (о неком унутрашњем, душевном, емотивном стању, расположењу)*. – Радозналост царствоваше на лицима свију (Вер., 194).

цвијелити, -им несвр. *ијек. утицати да неко плаче, буде тужан*. – А шта балите, ви жене, и цвијелите дијете? (ШИ, 121). То би њега [попа], сиромаха, само још јаче цвијелило, јер он је, зацијело, и сам већ с владиком о том говорио (И., 126).

целивати, -ам свр. и несвр. **а.** *(по)љубити икону или неки други сакрални предмет*. – После моја мати уста, попе се на столицу, па целива Светог Ђорђа (Пр., 82). И моја сестра то исто учини, а после диже и мене и Ђокицу, те и ми целивасмо (И.). **б.** *заст. (по)љубити неку особу или део тела*. – Он ни у мислима не доврши реченице, већ се простире пред њом, целива јој врх ципеле, па после сакрива чело и очи у њену дугу косу (Вер., 219).

цељ ж заст. *фиг. тежња, жеља да се нешто постигне, циљ, сврха*. – Катанићу се учини да је доста. Тим пре, што се бојаше да ће најзад и Марија и Јанко опазити крајњу цељ овога разговора (Вер., 244). С њом, руку под руку, у скровитом куту... ето, то је зар цељ живота! (СИ, 433).

центрум м (лат. *centrum*) вој. *главни део војске у борбеној линији, центар*. – Тада са отлукане полетеше каменице тако нагло да наш центрум у нереду уступи, а крила почеше већ да се враћају преко тарабе (ОЗС, 306).

цептити, -тим несвр. некњ. *дрхтати, подрхтавати (од хладноће, узбуђења и сл.)*. – „Кућа“ се састојала само из оне кућице у којој је Цана и лети и зими спавала ... вајата ... маленог чардака ... једног наслона за кола где је зими цептио и једини коњ кога су имали (Теш., 358). Извадим шипку из револвера, а сав цептим (УДЧХ, 159).

цигленица ж покр. *комад, одломак цигле*. – Знам једанпут, кад смо опколили коњушницу Светозара Ђурића, у коју су се били затворили наши „непријатељи“, па са отлукане бацају на нас цигленице и каменице (Вуч., 382). Као штап укочени војници помичу се као на жици напред и по улици одлеже потмуо, одмерен и слојан њихов корак као кад ко бије цигленицом у тарабу (И., 407).

цигло прил. *за истицање и појачавање значења: само, једино*. – Јеси чула, ти, разумеј српски што ћу ти рећи: ако ти мени цигло једанпут још што о томе прословиш, ја ћу себи наћи кућу, па се иселити (Пр., 79). Зар ни цигло један прст нећете да ми поклоните? (Шв., 14). Молим – рекох ја, – иако ја цигло имам права да молим за опроштај, ипак се не служим њиме (И., 20).

цигла ж (нем. *Ziegel*) варв. грађ. *цигла*. – Кад уђе у собу, а он лежи на кревету, који је начињен од кухинских врата, под која је подметнуо на четири краја по пет-шест цигаља (ШИ, 130).

циркумскриптан*, -тна, -тно (према лат. *circumscriptio*) у облику *круга, округао*. – Господине! – рече он први пут откако га знам, с патосом, а јабучице му поли циркумскриптно руменило (Сек., 372).

цицварица ж *облог, мелем који се ставља на рану, чир и сл.* – У мени је било све неодређено, тужно, влажно, мекано, као она цицварица што је болничар скиде једном с образа (Вет., 273).

црнити, -им несвр. фиг. *чинити да се о некоме створи неповољно, лоше, ружно мишљење, брукати, срамотити, оцрњивати***. – Или ви хоћете да ја затворим ово свето мјесто, да га не газите богопротивним

ногама и да ме не црните све горе пред оцем небеским! (ШИ, 97). Нарочито га је то црнило што га поп ама ни у уста не узима (И., 133).

Ч

чавао, чавла м (итал. *chiavo*) *ексер*; исп. *јексер*. – Кроз ту тишину клепеће без престанка разбој, као да неким чавлима још јаче прикива ову једнообразност (БВ, 414). Сваки је ковач, напр., био дужан разумети све што се гвожђем ради, од обичног чавла и ватраља до кваке на црквеним вратима (Вуч., 394).

чагрће с зб. (према тур. *çakal*) *смрзнуто, стврднуто блато*. – Видак испусти узде, па легне у кола, а она све преко чагрћа, па по јендецима, па трчи, па трчи (СНП, 259).

чакља ж (мађ. *csáklya*) *дуга, дрвена мотка са гвозденом куком на крају којом се нешто вади из воде или привлаче обали мањи чамци*. – Сима се удави, а Вучка извадише, обнесвешћена, чакљама (Вуч., 379).

чакшире ж мн. (тур. *çakşır*) *врста панталона (обично од чоје или сукна), са дугим туром и уским ногавицама које се закопчавају са стране*. – Мој отац, носио се, разуме се, турски ... чакшире са свиленим гајтаном и бућметом, па широки пачалуци (Пр., 69). Осем слугу и чиновника паробродских, на обали стајаху још само два човека – један у фесу и чакширама, други у мундиру и мамузама (СНП, 250).

чама ж *суморно, тмурно расположење, потиштеност, чамотиња*. – Јанко се у први мах обрадова овоме, али већ око подне спопаде га страшна чама (Вер., 220). Вечерашње његово управо нападање на свакога кога сретне беше само очајнички покушај да разagna чаму (СНП, 254). Опет и мене притиште нека чама (Сек., 365).

чангризало м *гунђало, мангризало*. – Читалац ће се врло огрешити, ако помисли да је Благоје какав чангризало – Боже сахрани! (СНП, 254).

чардак м (тур. çardak) *врста амбара на дрвеним стубовима, са зидовима од летава, прућа и сл., која служи као спремиште за кукуруз у клиповима, шишарку и др.* – Кроз летве од чардака у сусједној авлији цакли се једно око (ШИ, 136). Ватра се брзо опазила у магази. Одатле она дохвати чардак са шишарком, шупу с ветрењачама и с ракијом, па дућан (Вет., 278). „Кућа“ се састојала само из оне кућице, у којој је Цана и лети и зими спавала ... једног амбара, маленог чардака, на коме већ опада пруће којим је преплетен ... и најзад, већ, из свињца (Теш., 358).

час м у изразима: **овај** ~ *сада, у овом тренутку, управо*. – Из ара допире топот од коња, пред качаром се испрежу волови с којима се овај час вратио Ненад из вароши (НБ, 167). **од часа*** *сместа, одмах; истог тренутка, зачас, врло брзо*. – Тукао је само шамаром, и то само једанпут, али, брате, кад одалачи, од часа се прућиш! (Пр., 70). Кад је какав тежи случај у судници, одмах трчи по попа, и он то од часа намири, да је сваком право (ШИ, 96). ~ **пô*** *сваки час, често; повремено, понекад*. – Кад се приближује вече, баба-Вујка час пô гледа хоће л` скоро Планинка (БВ, 414). По памети ми се час пô преплеће Станија (УДЧХ, 154). Опет ћуте, само мати час пô усекњује се, а ја чисто осећам како плаче (Пр., 76). Људи говорише живо и одсечно, жене још живље, али час пô значајно шапућући (СИ, 441). **у онај** ~ *у том тренутку, тада*. – Ја ћу се трудити да будем кратак, тако кратак како само може бити кратак човек који долази код сарафа, да за једну монету узме другу, која му у онај час треба (Вет., 278). ~ **прије** *што пре, што брже*. – Све ми се чини проговориће нешто, и час прије гледам да загребем напоље (ШИ, 105).

часловац, -вца м цркв. **1.** *богослужбена књига састављена од молитава за свакодневна богослужења, која је служила као читанка за вежбање читања*. – Изучио је био само буквар и часловац (НС, 351). Василијев синчић Јован изучио је псалтир и часловац (Вуч., 393). **2.** *заст. ђак који је учио читање из часловца*. – То је био син Миће казначеја. Ишао је он у школу, био је часловац кад сам ја учио буквар (Вуч., 378).

часом прил. *зачас, начас, часком*. – Док је Илија немирно и доктор мирно спавао, хајдемо-те часом Живановој кући! (Сек., 373).

чатлов м (мађ. csatlo) *мотка која се попречно ставља на лотре (бочне оградe) запрежних кола, пречага*. – Павле привеза Видакова до-рата за чатлов (ОЗС, 322).

чвркнути, -нем свр. оном. *зашиштати, зацврчати (при додиру во-де и ватре)*. – Врба пуче, а Нинко љосну на другу страну о земљу, а котао изручи сву воду на проваљено мјесто. Чвркну вода, а дим се склуп-ча (ШИ, 144).

чегртаљка ж *дрвена направа којом се ствара бука, клопарање, кле-петање*. – Поред нас сваки час протрчавају деца с оним чегртаљкама у рукама и људима од хартије (Шв., 26).

чекмеце с (тур. çekmese) *фиока за новац у дућанској тезги*. – Лу-даче! – рече Илинка вадећи из џепа и дајући му полутак. – А што не узмеш из чекмецета? (ОЗС, 330). Он сведе обрве, обрте се по дућану, огледа руком је ли чекмеце закључано, махну руком и слеже раменима (Вуч., 405).

чепати, -ам несвр. I. експр. *ходати, газити, шетати*. – Ја сам њему и поручивао:... „Онај... Тимо! Немој-де ти чепати око моје куће и... моје сестре!“ (УДЧХ, 156).

II. ~ **се стајати један другоме на ногу**. – Они имају једно време у години кад се морају да „дуелишу“. Онда се ревносно чепају ногама (Шв., 46).

чеперак, -рка м покр. *мера за дужину која одговара раздаљини из-међу размакнутих врхова палца и кажипрста*; исп. педао. – По ноћи се било приближило, и вампири су чекали да се минутна сказаљка на сахату помакне за један чеперак, те да дигне поклопце с њихових ковче-га (Шв., 22).

черембабице* прил. *носећи некога за руке и ноге*. – Вујка је лежала у постељи, кад смрзнутог Вучка унесе черембабице у собу (Вуч., 387).

Черкез* м *припадник народа са Кавказа који се у другој половини XIX века, након пораза у борби са Русима, масовно населио у крајеве под турском влашћу*. – Тамо му је била жена код матере, чекајући да се ослободи бремена. Али тада су тамо били и Черкези! (СНП, 259). Од последњег писма беше прошло већ пет недеља, а Турци дошли на Треси-

бабу, а Черкези руше његову кућу (И., 260). Залуд се капетан мучио да сведе очи – сан његов беху окупили Черкези! (И., 261).

чест ж цсл. заст. *част*. – Мислио сам на наш разговор, онда одох у нашу земљу, онда уђох у своје Ваљево ... ниске чисте собице, па мршав коњић и проста кола ... Па пијани Ђоза, који ме је, кад сам о распусту био код куће, сто пута уверавао да је пијан, „али теби, господине, чест и поштење“ (Шв., 34).

чешагија ж (изведеница од *чешати* творена по узору на тур. *kaş-ađı*, кашагија) *метална четка којом се тимаре коњи и говеда*. – Он и поручик имају нешто заједничко – пуну свест о своме ја, с том само разликом што апотекар не верује ни самој својој памети много ... а поручик, опет, држи да је сав свет „глуп као чизма“, а своју је каријеру почео од чешагије (Вер., 189).

чибук м (тур. *çubuk*) *цев (обично од дрвета или ћилибара) кроз коју при пушењу пролази дим из луле*. – Кум Нинко разрогачи очи и скиде лулу с чибука (ШИ, 107). Чибук је непрестано држао у зубима, палећи лулу истресеним кокицама (СНП, 250). Људи запалише чибуке (СИ, 441).

чибучић м дем. од *чибук*. – Понегда тури руку под појас, заглаба чибучић, а батину узме преко среде (НБ, 173).

чивит м (тур. *çivit*) *врста мастила модре, плаве боје, које се добија од биљке из породице лептирњача Indigofera tinctoria***. – „Зар ја“ – каже мој отац, – „да мерим гејаку за дваест пара чивита?“ (Пр., 79).

Чивутин м погрд. в. *Чифутин*. – Учитељ зачкиљи очима: – А који сам ја? – Чивутин – рече Павао (ШИ, 133).

чивутски, -а, -о *који се односи на Чивуте, који је својствен Чивутима, јеврејски*. – Ја те не видјех ни да се крстиш, ни да клањаш. Не знам само чивутскога закона (ШИ, 133).

чита ж (тур. *çit*) *ниска, обла капа коју носе православни монаси (понекад и свештеници)*. – Устаде поп и скиде читу, уста Видак, уста Илинка ... па и ја с Вучком (ОЗС, 336).

читаво прил. покр. *подоста, прилично*. – Стаде се читаво чудити шта му је (Вер., 200).

Чифутин м (према тур. *Çifit, Çifut*) погрд. *Јеврејин*. – Узео сам нано-во лозове за лутрије и, како добијем, платићу Чифутину Левенхајму мој дуг (Шв., 43). Ено ти Јове карташа, па гледај! Онакав газда, па сад спао на то да прегрће туђу шишарку и да купује по селима коже за Чифуте (Пр., 77). Дошло је пре и писмо од швапског цара нашем капетану да, веле, ухвате Тиму. Јест, ал` мој Тима све оне хартије Чифутима, а Чифути њему дукате (УДЧХ, 157).

чкаљка* ж *врста сличуге, клизаљка*. – Звонара са звонима, лед са чкаљкама, а Сава са тиквама - имала су врло важну улогу у животу Вучкову (Вуч., 378). Чкаљке пукоше и они оба пропадоше под лед (И., 379). Како је дошао к себи и осушио се, одмах поче правити друге чкаљке (И.).

чоха ж (тур. *çоһа, çока*) *чоја*. – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски ... Чисто га гледам како се облачи: џемадан од црвене кадифе с неколико катова златна гајтана; поврх њега ћурче од зелене чохе (Пр., 69). Велико звоно с цркве тако је тамно и потмуло лупало, као на војничким пратњама добош, покривен црном чохом (СИ, 423).

чрез предл. заст. покр. *кроз, преко*. – Уговор. Измежду нас два рождена брата, мене Видака и мене Вучка, рождене браће Теофилович, односећи се на, чрез наш заједнички труд стечено, наше заједничко и братско имање (ОЗС, 336).

чрезвичајни, -а, -о рус. заст. *необичан, изванредан*. – Она поче монотона и с усиљавањем гласно читати: *Живот и чрезвичајна прикључе-нија славнога Англеза Робинзона Крусе* (ОЗС, 315).

чубар, -бра м бот. *врста биљке из породице уснатица Satureja hortensis*. – У соби увек мирише на гуње, чубар и босиљак (БВ, 411). Кандило трепери, лаке од ћерћелије завесе полећу у висину као какви грдни лептирови, чубар мирише – мене стане нешто изнутра гонити да устанем са свога седишта (И.).

Ц

цада ж (тур. *cadde*) *колски пут, друм*. – А шта ћемо, што ниједан не знамо пута? – рекох ја. – Све цадом – рече он (НС, 345).

цандар м нар. *карта за играње са ликом копљаника или пажа, жан-дар, пуб*. – Нико није ништа радио, само је адвокат Нестор играо се новим картама и вадио је на захтевање час четири кеца, час четири цандара (Вер., 193). У њих, истина, изиђе и по шест цандара у картама, али један другом дају стотине дуката у четири ока (ОЗС, 338).

цбуниић м дем. *мали жбун, жбуниић*. – Вучко изиђе у врт. Стаде разгледати свако дрво, сваки цбуниић (Вуч., 388).

цемадан м (тур. *camadan*) *врста мушког затвореног прслука (обично од чоје или кадифе) који се преклапа на грудима*. – Он, тј. мој отац, носио се, разуме се, турски. Чисто га гледам како се облачи: цемадан од црвене кадифе, с неколико катова златна гајтана; поврх њега ћурче (Пр., 69). Неколико пута улазио је мој отац у нашу собу. Био је сав знојав. Раздрљио цемадан, распучио кошуљу (И., 80). Па онда он извади дуванкесу испод појаса и, као кријући је, тури је на прси под цемадан (ОЗС, 334).

церима⁴⁹ ж (тур. *serime*) покр. фиг. *особа која представља терет, напаст, која је досадна, захтевна***. – Ниједне јетрве није оставила да јој не издене име. Радојку зове церима, а ђеду јевтика (НБ, 174).

⁴⁹ У РМС-у одредница *церима* оквалификована је као покрајинска реч, али само са значењем „глоба, новчана казна“, док Елезовић бележи и значења: *пустиња, пусто-*

цефердан м (тур. *cevherdar*) заст. *врста пушке украшене седефом и драгим камењем, цефердар*. – Нећу да описујем како је мој отац тада пуцао из цефердана на калфа-Јешу, и како је тај Јеврем био банбадава три месеца у хапсу (Вет., 278).

цубе с (тур. *sübbe, süppe*) покр. *мушки и женски горњи део одеће од сукна, различите дужине, обично без рукава или с кратким рукавима*. – Он пође поребарке на прстима чивилуку, а не скида ока с нас; скиде пажљиво онај сребрњак, тури га под цубе, натуче вес на очи, па, брзо и целом ногом ступајући, изиђе напоље (Пр., 88).

лина, грех, кривица. Код Златановића постоји и значење *стока која чини штету, од које нема користи, која је терет*.

Ш

шалабазати, -ам несвр. фиг. *проводити време узалуд, беспосличити, глуварити*. – Од то доба па читаве три године он је шалабазао. У школу није ишао, на занат није хтео (Вуч., 382).

шамија ж (тур. *şame*) *танка марама разних боја којом жене повезују главу, повезача*. – Мишљаше на матер, у зеленој шамији, како меси питу (Вер., 199). На том ковчегу један јорган и један узглавник, покривени избелелом цариградском шамијом (БВ, 410). Баба Вујка ... намести собу, очешља се и по старински повеже мрком шамијом ... кад се чује низ чаршију рог говедарев (И., 414).

шапут м *шапат, шапутање*. – Последњих десет дуката! – рече она. Али то не беше више глас, ни шапут, већ нешто налик на ропец (Пр., 81).

шара ж *шарка на вратима***. – Ковач као опарен трчи поповој кући и стеже шину. Набавља зелене шаре у вароши, па их све масти (ШИ, 94).

шарампов м (мађ. *szarompó*) заст. *шанац, јарак*. – Тако сам ја срачунао и смислио да јој одредимо, ако је ваша воља, ово парче земље гдје је кућа, и њиву уз њу, забран са шарамповом и ливаду с виром (ШИ, 110). Народ и дан-данас зове ону ливаду с виром Марин Вир, а забран са шарамповом Марин Шарампов (И.).

шареница ж *вунена шарена поњава или простирка*. – Марина соба као рај ... нова шареница прострта по постељи (ШИ, 125). У њој један кревет од дасака. По њему тазе сено, по сену шареница и два јастука (УДЧХ, 152). Мисли се испрекштају као жице на шареници (НБ, 181).

шаркија ж (тур. *şarkı*) *велика тамбура са две жице, шаргија*. – Само их погледаш, а пред тобом изничу као из земље шаркије, јатагани, бесни коњици што носе у друге крајеве лепе девојке на крилу јунакову (Вер., 194). Прихватим шаком жицу и шаркију, да не зуји, али ми рука дркће и шаркија дрвеном својом главом клопара још јаче по зиду (БВ, 412). Амина је крај фуруне спавала, патос је се жутео, шаркија на зиду сањала о старом херојском добу (СИ, 432).

шаркијаш м *свирач на шаркији*. – Пред Ћуковом механом седео је Јово шаркијаш, с његовим загушљивим гласом и песмом, крај које се само Србин топи (Шв., 34). Мишљаше на матер, у зеленој шамији, како меси питу. На Јову шаркијаша како је зажмурио, дигнуо главу, развалио вилице и пева неку песму (Вер., 199). Вучко је нашао шаркијаша и гајдаша (ОЗС, 310).

шартрез м (фр. *chartreuse*) *врста француског ликера од биља*. – Па ја само викнем: „Антоније! Дај шах и два шартреза“ (Поб., 467). Чујеш, клипане: зелене шартрезе донеси, немој онај жути бућкуриш! (И.).

шепртљити, -им несвр. *неодређено и збркано причати (обично ради прикривања истине), врдати, увијати*. – Нарави је био – отац ми је, истина, али кад сам већ почео причати, не вреди шепртљити – нарави је био чудновате (Пр., 70).

шеталица ж *клатно на зидном сату*. – Капетан га тако мирно слушаше, као ону шеталицу на сахату (СНП, 261). И чујем шеталицу сата, и она као говори: „Јан-ко! Јан-ко!“ (Вет., 296). Шеталица од сата као да се лактовима гурала кроз дебео дим (И., 299).

шиватка ж *шиваћа игла*. – Анока ... одговори да за ђеду није ни пошла и да ће она ићи своме оцу и искати да јој он купи, јер јој је муж дроња и не сме јој узети ни шиватке, док не пита онога старкељу (НБ, 173).

шиљбочити, -им несвр. заст. *чувати стражу, бити на опрезу, стражарити*. – Мени је тако мило кад ја склопим очи, предајем се покоју, отпуштам стражу и опет знам да мајкино уво слуша сваки мој дах, да свећа још гори, да њено срце шиљбочи (Вет., 277).

шилте с заст. (тур. *şilte*) *танак дуг вунени душек*. – Ја хоћу сад да ми се простре под липом. Хоћу ђедино шилте, Радојкин узглавак, Благојевић губер (НБ, 180).

шимера ж (фр. *schimere*) *фиг. варка, обмана, празна нада, неостварљива замисао, химера*. – Ту га нађе једног вечера професор Неђић и стаде му ватрено причати о ситуацији великих сила и о шимери европског еквилибра (Вер., 192).

шина ж (нем. *Schiene*) *гвоздени обруч којим се стежу и држе наплати на точку кола*. – Попустила му шина на точковима, а он нађе Пера ковача гдје седи пред крчмом (ШИ, 94). А јеси ли видио црквена кола и шину на точковима? (И.). Ковач као опарен трчи поповој кући и стеже шину (И.).

шишкав, -а, -о покр. *омален а подебео, здепаст, дежмекаст*. – Дођоше они сви једно вече. Дође с њима још некакав Перо Зеленбаћ ... дебео у лицу, шишкав у телу (Пр., 79).

шишкати, -ам несвр. *умиривати тепајући, милујући (коња)*. – Ми други опколисмо кола и, шишкајући коње, ћутећи и невесело пођосмо уз кола (ОЗС, 322).

шкуртељка ж покр. *врста горње хаљине са оковратником од крзна куне и дугим рукавима (део градске женске ношње)*. – Она се обрадова, кад га угледа, скиде шкуртељку и, посадивши најпре Стојана на миндерлук седе и сама поред њега (СИ, 431). Баба-Вујка ... навуче шкуртељку и упути се газда-Јовиној кући (И., 435).

шлосер м (нем. *Schlosser*) *варв. бравар*. – Сваки је ковач, напр., био дужан разумети све што се гвожђем ради, од обичног чавла и ватраља до кваке на црквеним вратима и општинског шмрка, који је ... красно радио све донде, докле се оправљање његово ... не предаде неком, истина, преко изученом, али овде рођеном „шлосеру“ (Вуч., 394).

шљеме с дијал. ијек. *врх крова, слеме*. – Шљеме бјеше све у пламену (ШИ, 142). У тај пар цио један крај шљемена паде покрај прозора (И., 143). Нинко ... скочи на једну врбу до самог шљемена (И.).

шмицати*, -ичем несвр. оном. *шумно увлачити бале кроз нос, шмр-кати* . – Арсен побегао чак на гумно. Турео главу међу крстине, па шмиче (НБ, 180). Он се љутито бацакну два до три пут ногама и поче да шмиче, као да се свађа са сном (Вуч., 390).

шмурнути се, -нем се свр. *брзо нестати са видика, клиснути, имугнути*. – Шмурнуо се под воду, али и више његове главе избијаше велики клобукови (Вер., 215).

шоботати, -оћем несвр. оном. *тупо звучати, постајати промукао*. – Али глас му је некако шоботао (Поб., 459).

шома ж пеј. *слаба, лоша ракија*. – Донеси ракије! Не може више ни да се пуши. Већ ми срце поцрне од дувана! Пи! Та ово некака шома (СНП, 257).

шпаг м (итал. spago) покр. *цеп*. – Ја извадих то парче свиле и мет-нем га у шпаг (Шв., 53). Младен извади поручиково писмо из шпага и ћутећи пружи га Катанићу (Вер., 230). Ми напунимо шпагове каменицама, једним јуришем заузмемо тарабу и нађемо се у њиховој авлији (ОЗС, 306).

шпијунисати, -ишем несвр. (према итал. spione, spia) *уходити, пратити некога, шпијунирати*. – Шпијунисали смо човека у неку руку (Вер., 235).

штедња ж фиг. *уздржаност, резервисаност*. – С неком особитом штедњом, што никад дотле није било, он прође поред мајке, чувајући се да је се и скутом од свога капутића не дотакне (Вуч., 384).

штица ж заст. *таблица за писање и учење слова*. – Ја сам ... асоцијацијом идеја мислио на просто нешто савршено друго од ниске и дугачке школе с монотоним песмом ... учитељем ... и умашћене штице, на којој је ѝ и њ већ готово сасвим истрвено, као слова која су на дну штице стајала и која смо ми могли нашим прстићима дохватити (НС, 352). А има их, опет, то ћете сви знати, сметењака од штице до пута у Минхен и Хајделберг и натраг (Сек., 362). Јанко је још нашао растројства ... у новим школским књигама, које такође специфично миришу и враћају фантазију младога човека чак у први разред основне школе, где је све: и књига, и штица, и табла, и лењир (Поб., 454).

штрањага ж (нем. Strang) *конопац, уже којим се коњ везује за ждрепчаник.* – Пред кућом кум-Нинко попушта штрање коњима који се пуше у свјежем јесењем јутру (ШИ, 119).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Алексић 1978:** Радомир Алексић, *Речник страних речи и израза*, Просвета, Београд.
- Бакотић 1936:** Лујо Бакотић, *Речник српскохрватског књижевног језика*, Планета, Београд.
- Белић 1934:** Александар Белић, *Београдски стил*, Наш језик II/1, Београд, 193 – 200.
- Белић 1939:** Александар Белић, *Вук Караџић и наш књижевни језик*, Наш језик VI/1, Београд, 3–25.
- Вéjoint 2000:** *Modern Lexicography: An introduction*, University press, Oxford.
- Бошковић 1978:** Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, преузето из Бранислав Остојић, *Мјесто и значај језика Стевана Сремца у српским књижевном језику*, Српски језик 3/1-2, 1998, 23.
- Брија 1997:** Јован Брија, *Речник православне теологије*, Београд.
- Вујаклија 1980:** Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
- Гортан-Премк 1997:** Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књига 14, Београд.
- Грицкат 1995:** Ирена Грицкат, *О неким особеностима деминуције*, Јужнословенски филолог LI, Београд, 1–30.
- Драгићевић 1996:** Рајна Драгићевић, *О неким парадигматским лексичким скуповима*, Наш језик XXXI/1–5, Институт за српски језик САНУ, Београд, 96–105.

- Драгићевић 2007:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Ђинђић–Теодосијевић–Танасковић 1997:** Славољуб Ђинђић, Мирјана Теодосијевић, Дарко Танасковић, *Türkçe-sözlük*, Анкара.
- Ђинђић 2009:** Марија С. Ђинђић, *Терминологија коњарства у српском језику с посебним освртом на турцизме*, Зборник радова „Истоци и утоци”, Филолошки факултет, Београд.
- Ђукановић 1995/96:** Владо Ђукановић, „Београдски стил“ – преломни период у развоју српског стандардног језика, Наш језик XXX/1-5, Београд, 122–132.
- Елезовић 1935:** Глиша Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Српска краљевска академија, Српски дијалектолошки зборник (СД36) VI, Београд.
- Етимолошки речник српског језика 2003–2006:** *Етимолошки речник српског језика 1 (А–АШ) и 2 (БА–БД)*, Институт за српски језик САНУ, Одбор за етимолошки речник, Београд.
- Живановић 1936:** Јеремија Живановић, *Живот и рад Л. К. Лазаревића*, Библиотека Српски писци, Београд.
- Згуста 1991:** Ладислав Згуста, *Приручник лексикографије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Свјетлост, Сарајево.
- Златановић 1998:** *Речник говора јужне Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми и др.)*, Учитељски факултет у Врању, Врање.
- Ивић 1971:** Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Српска Књижевна Задруга, Београд.
- Карацић 1935:** Вук Карацић, *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, четврто државно издање, Београд.
- Клаић 1972:** Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zora, Zagreb.
- Клајн–Шипка 2006:** Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
- Крысин 2008:** Л. П. Крысин, *Словари современного русского языка*, Зборник са скупа *Теория и история славянской лексикографии*, Москва.
- Лазаревић 1936:** Лаза К. Лазаревић, *Целокупна дела*, Библиотека Српски Писци, Београд.

- Лазаревић 1958:** Лаза К. Лазаревић, *Приповетке*, Матица српска–Српска књижевна задруга, Нови Сад–Београд.
- Матешкић 1982:** Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Матијашевић 1996:** Јелка Матијашевић, *Словенске речи као стране у српском језику*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа, Суботица–Београд, 153–158.
- Мишеска-Томић 1996:** Олга Мишеска-Томић, *Интернационализми у српском руху*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа, Суботица – Београд, 69–80.
- Младеновић 1984:** Александар Младеновић, *Речник текстова славено-српског периода и нека питања његове израде*, Лексикографија и лексикологија, Зборник радова, Београд, 97–105.
- Московљевић 1990:** Милош Московљевић, *Речник савременог српско-хрватског књижевног језика с језичким саветником*, Библиотека Феникс, Београд.
- Мрваљевић 1993:** проф. др Драган Мрваљевић, *Анатомија доњег екстремитета*, уџбеник за студије медицине, VII издање, Савремена администрација, Београд.
- Мршевић 1982:** Драгана Мршевић, *О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику*, Лексикологија и лексикографија, Зборник реферата, Институт за српски језик САНУ – Филозофски факултет у Новом Саду–Матица српска–Филолошки факултет у Београду, Београд–Нови Сад.
- Мукаржовски 1986:** Јан Мукаржовски, *Структура песничког језика, Тезе Прашког лингвистичког кружока*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986. 190 стр.
- Николић Б. 1967:** Берислав М. Николић, *Књижевници и језик*, Библиотека
- Николић Б. 1966:** Берислав М. Николић, *Мачвански говори*, Српски дијалектолошки зборник, Српска академија наука и Институт за српски језик XVI, Београд.
- Николић М. 1991:** Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*, Српски дијалектолошки зборник, Српска академија наука и Институт за српски језик XXXVII, Београд.
- Николић М. 1996:** Мирослав Николић, *Неке карактеристике именичке лексике у Вуковом Рјечнику у поређењу са савременим стањем*, На-

- учни састанак слависта у Вукове дане 25/2, Београд – Нови Сад, 393–401.
- Остојић 1998:** Бранислав Остојић, *Мјесто и значај језика Стевана Сремца у српском књижевном језику*, Српски језик 3/1-2, Београд, 141–148.
- Павковић 1984:** Васа Павковић, *Речник поезије Милана Ракића*, Матица српска, Нови Сад.
- Павловић 1940:** Миливоје Павловић, *Ширење инфинитива типа -ирати*, Наш језик VII/1, Београд, 81-82.
- Пешикан–Јерковић–Пижурица 1993:** Митар Пешикан – Јован Јерковић – мато Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Радовић-Тешић 1982:** Милица Радовић-Тешић, *Архаизми и њихова обрада у Речнику САНУ*, Лексикографија и лексикологија, Зборник реферата, Институт за српски језик САНУ – Филозофски факултет у Новом Саду–Матица српска–Филолошки факултет у Београду, Београд – Нови Сад, 257 – 262.
- Радовић-Тешић 2009:** Милица Радовић-Тешић, *С речима и речником*, Учитељски факултет у Београду, Београд.
- Ристић О. 1970:** Олга Ристић, *Однос основе и наставака -овати, -исати, -ирати се глагола страног порекла*, Наш језик XVIII/3, 131–161.
- Ристић С. 1996:** *Маркирани типови стране лексике у језику предвуковског времена*, Српски језик 1-2, Београд, 118–131.
- Ристић С. 2000:** Стана Ристић, *Експресивна лексика – из историје српског језика*, Јужнословенски филолог LVI, Српска академија наука и Институт за српски језик, Београд.
- Ристић С. 2004:** Стана Ристић, *Експресивна лексика у српском језику (теоријске основе и нормативно-културолошки аспект)*, Монографије 1, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ристић С. 2006:** Стана Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Монографије 3, Институт за српски језик САНУ, Београд.
- РЈА 1880–1970:** *Рјечник хрватскога или српскога језика* ЈАЗУ, I-XIX, Загреб.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика* 1-6, Матица српска–Матица хрватска, Нови Сад–Загреб.

- РСАНУ 1959–** : *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* 1-17 (до Опово), Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Симеон 1969:** Рикард Симеон, *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива*, I-II, Матица хрватска, Загреб.
- Скерлић 1921:** Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, II издање, београд.
- Скок 1971:** Петар Скок, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*, I-IV, Југославенска академија знаности и умјетности ЈАЗУ, Загреб.
- Станојчић 1967:** Живојин Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића (функције синонимских односа)*, Филолошки факултет у Београду, Београд.
- Станојчић 1973:** Живојин Станојчић, *Синтакса Лазе К. Лазаревића I*, Синтагматски односи, Институт за српскохрватски језик САНУ, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књига 4, Београд.
- Стевановић 1975:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Научна књига, Београд.
- Стевановић 1970:** Михаило Стевановић, *Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства*, Наш језик XVIII/1-2, Београд, 13–79.
- Стевановић–Вујанић–Одавић–Тешић 1983:** М. Стевановић, М. Вујанић, М. Одавић, М. Тешић, *Речник језика Петра II Петровића Његоша*, Београд.
- Стијовић 1977:** Светозар Стијовић, *Питање корелације између замене јата и стандардне хипокористичке формације Пера/Перо у штокавским говорима*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд–Нови Сад–Тршић, 49–55.
- Танасковић 1983:** Дарко Танасковић, *Социolingвистички аспекти идеологизације позајмљеница*, Језик у савременој комуникацији, Београд, 95–115.
- Тешић 1977:** Милосав Тешић, *Говор Љештанског*, Српски дијалектолошки зборник, Српска академија наука и Институт за српски језик XXII, Београд.
- Тешић 1982:** Милосав Тешић, *Речник језика писаца у односу на општи речник*, Лексикографија и лексикологија, Зборник реферата, Београд – Нови Сад, 257–262.

- Фекете 1984:** Егон Фекете, *Допринос српских писаца стварању српског књижевног језика у другој половини XIX века*, Наш језик XXVI/2-3, Институт за српски језик САНУ, Београд, 83–93.
- Фекете 2002:** Егон Фекете, *Употребна вредност лексема и лексикографска дефиниција*, Зборник радова са међународног скупа *Дескриптивна лексикографија и њене теоријске основе*, Институт за српски језик САНУ–Матица српска, Београд–Нови Сад.
- Шипка 1998:** Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Матица српска, Нови Сад, 1998. 245 стр.
- Шкаљић 1973:** Абдулах Шкаљић, *Турцизми у српскохрватском-хрватско-српском језику*, треће издање, Свјетлост, Сарајево.
- Щербин 2008:** В. К. Щербин, *История и перспективы развития белорусской традиции*, Зборник са скупа *Теория и история славянской лексикографии*, Москва.
- Щербин 1989:** В. Г. Щербинин, *Русско-турецкий словарь*, Русский язык, Москва.

LEXIS IN LAZA LAZAREVIĆ'S SHORT STORIES

Summary

The monograph *Lexis in Laza Lazarević's Short Stories* is a study with lexicological and lexicographical orientation. The objective of this research was to present and analyse the lexis characteristic of the language of Laza K. Lazarević's short stories, with an emphasis and classification of the marked types of that lexis. After a total excerption of the lexis, it was stratified. The lexical strata were differentiated by various criteria: by expressivity (diminutives, augmentatives, hypochoresics, pejoratives), by social-historical principles (the criterion of time, i.e. of obsolescence, from the contemporary Serbian language viewpoint – historicisms, archaisms, old literary register), by territorial provenience criterion (provincialisms, dialectisms, variants), by functionality, i.e. the lexis was classified by usage spheres (civilisational, terminological, legal-administrative, sociopolitical, military, ecclesiastic lexis and thematic clusters of lexemes from diverse fields), and finally by origin (Turkisms, Latinisms, Gallicisms, Graecisms, Germanisms, Italianisms, Hungarisms, Russianisms, Anglicisms). The excerption and analysis were done from the contemporary Serbian language viewpoint.

The lexis which the author used in his oeuvre is in fact part of his overall lexical inventory and an indicator of many linguistic, extralinguistic, even sociolinguistic aspects of a particular stage of the standard language. Given Laza K. Lazarević's major importance and role in the formation of our standard language based on the vernacular, this study also benefited from pointing to some phonetic and morphological traits of his language, and presenting the wealth and diversity of his lexical legacy through characteristic words, meanings and idioms.

In addition, seen from the present-day standard language perspective, the characteristic, less familiar and marked lexemes (and meanings), as well

as phraseologisms, were presented in the second part of the study (lexicographical), in the form of a descriptive glossary, with reference to the available general descriptive dictionaries of the Serbian language.

In this manner, the analysis has yielded several important observations of the language, style, normativity, sometimes even of the personality of the maker of the short story in Serbian psychological realism.

ЛЕКСИКА В РАССКАЗАХ ЛАЗЫ К. ЛАЗАРЕВИЧА

Резюме

Монография *Лексика в рассказах Лазы К. Лазаревича* представляет исследование лексикологического-лексикографического характера, целью которого является презентация и анализ лексики, характерной для языка рассказов Лазы К. Лазаревича, при уделении особого внимания классификации маркированных типов данной лексики. После обстоятельной эксцерпции лексики автор приступил к вычленению различных ее слоев. Лексические слои дифференцировались согласно различным критериям: экспрессивности (диминутивы, аугментативы, гипокористические и пейоративные слова), затем согласно обществу-историческому принципу (критерий времени, т.е. устарелости с точки зрения современного сербского языка – историзмы, архаизмы, древнекнижные слова) и критерий территориальной принадлежности (краевые слова, диалектизмы, вариантизмы); учитывается также фактор функциональности, т.е. классификация лексики согласно сферам употребления (цивилизационная, терминологическая, административно-юридическая, общественно-политическая, военная, церковная и тематические группы лексем из различных областей) и, наконец, согласно происхождению (тюркизмы – турцизмы, латинизмы, галлицизмы, грецизмы, германизмы, итальянизмы, мадьяризмы, русизмы, англицизмы). Классификация и анализ языкового материала проводились с точки зрения современного сербского литературного языка.

Лексика, использованная писателем в его произведениях, представляет, по сути дела, часть совокупного лексического инвентаря его языка и является показателем многих лингвистических, экстралингвистических, даже социолингвистических аспектов определенного периода в истории литературного языка. Благодаря большому значению и роли Лазы К. Лазаревича в процессе формирования нашего литератур-

ного языка, в основе которого лежит народная речь, мы сочли полезным указать в нашей работе на некоторые фонетические и морфологические особенности его языка, а также предложит вниманию общественности все богатство и разнообразие лексического фонда, состоящего из характерных слов, значений и выражений.

Исходя из перспективы актуального стандартного языка, характерные, менее знакомые и маркированные лексемы (и значения), а также фразеологизмы, расположены во второй, лексикографической части работы в форме толкового словаря, где проведено сравнение с имеющимися общими толковыми словарями сербского языка.

Таким образом, анализом установлен ряд важных замечаний о языке, стиле, нормативности, а в некоторых сегментах также о личности создателя сербского реалистического и психологического рассказа.

О АУТОРУ

Наташа Вуловић рођена је 1. 3. 1973. године у Ужицу. Основну школу и Природно-математичку гимназију (ванредно и Економско-трговачку школу) завршила је у Ивањици. У гимназијским данима објавила је прву збирку поезије (*Кутија од самоће*), након чега се интересује за хаику поезију, те је неколико хаику песама објављено у првој југословенској антологији хаику песништва (*Грана која маше*). Касније је објављивала поетско-прозне текстове у разним часописима. Дипломирала је на Катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду фебруара 1997. године. На истој Катедри одбранила је 2004. године магистарску тезу под називом *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића*. Од фебруара 1999. године запослена је као истраживач сарадник у Институту за српски језик САНУ на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Докторску дисертацију *Фразеолошке јединице с компонентама религијског садржаја у српском језику* пријавила је на матичном факултету. Бави се лексикографским, лексиколошким и фразеолошким истраживањима.

У ЕДИЦИЈИ „МОНОГРАФИЈЕ”
ОБЈАВЉУЈУ СЕ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА
КОЈА СЕ СПРОВОДЕ У СКЛОПУ НАУЧНИХ
ПРОЈЕКТА ЧИЈИ ЈЕ НОСИЛАЦ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ.
ОНА ОБУХВАТАЈУ НАЈШИРУ
ПРОБЛЕМАТИКУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА,
КАКО КЊИЖЕВНОГ ТАКО И НАРОДНОГ,
У ПРОШЛОСТИ И У САДАШЊОСТИ.

Студија *Лексика у приповеткама Лазе К. Лазаревића* састоји се из два дела. Први део је лексиколошког карактера и у њему се прецизно раслојава, анализира, класификује и егземплификује маркирана лексика Лазаревићевог опуса. Други део студије садржи лексикографско-семантички обрађену маркирану лексику Лазе К. Лазаревића, уз оригиналне ауторкине дефиниције, коментаре и поређења с описним речницима српског језика. И један и други део монографије одликују се врло добро фундираним научно-стручним приступом анализираној језичкој материји, писани су концизно и у највећој мери прегледно. Ауторка Наташа Вуловић је показала завидан смисао за научну анализу, уочавање детаља при егземплификацији, изграђен и естетски дотеран језички стил, који се одликује јасношћу и прецизношћу. Позната је чињеница да је проучавање развоја сваког националног књижевног језика битна претпоставка даљег усавшавања како тога језика, тако и научне методологије приступа језичкој материји. Управо у томе домену монографија Наташе Вуловић биће незаобилазна у српској и иностраној славистици, па, уз њене одличне квалитете, и том чињеницом представља сигуран допринос науци.

Живојин Станојчић

Ова монографија представља делимично прерађен и поправљен магистарски рад Наташе Вуловић, који је Комисија оценила врло позитивно, а посебно је истакла његову изванредну концепцију, као и чињеницу да је писан јасно, читко, стилски дотерано и прегледно. Ми се, такође, слажемо с таквом оценом, додајући да је овим радом Наташа Вуловић показала изванредан смисао за научну анализу, смисао за појединости и синтезу, као и завидну акрибичност, која је важна у лингвистици, а посебно у лексикографији.

Мирослав Николић